

20

РОКІВ

**ЛЬВІВСЬКОМУ
ДЕРЖАВНОМУ
УНІВЕРСИТЕТУ
ВНУТРІШНІХ
СПРАВ**

Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет
внутрішніх справ

Теорія та практика протидії злочинності в умовах правового режиму воєнного стану

*Збірник тез
Міжнародної
науково-практичної конференції*

7 листопада 2025 року

Львів

Рекомендовано до друку та розміщення в електронних сервісах
Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 27 жовтня 2025 року № 4)

Упорядник

С. І. Мельник,

доктор економічних наук, професор

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Теорія та практика протидії злочинності в умовах правового режиму
Т 11 воєнного стану : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції
(7 листопада 2025 року) / упор. С. І. Мельник. Львів : Львівський державний
університет внутрішніх справ, 2025. 224 с.

У збірнику вміщено тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції «Теорія та практика протидії злочинності в умовах правового режиму воєнного стану», яка відбулася 7 листопада 2025 року у Львівському державному університеті внутрішніх справ.

Опубліковано в авторській редакції. Відповідальність за достовірність фактів, статистичних даних, точність викладеного матеріалу покладається на авторів.

The collection includes abstracts of the reports from participants at the International Scientific and Practical Conference «Theory and Practice of Combating Crime in the Context of the Legal Regime of Martial Law», hosted on November 7, 2025 at Lviv State University of Internal Affairs.

Published in the author's edition. Responsibility for the accuracy of facts, statistical data, and the accuracy of the material presented lies with the authors.

ЗМІСТ

Швець Д. В. ВСТУПНЕ СЛОВО	13
Gediminas Buciuonas SOME THOUGHTS ON ADVANCED TRAINING FOR THE STAFF OF INSTITUTIONS COPING WITH TRAFFICKING IN HUMAN BEINGS.....	14
Kawecki Andrzej, Zalewski Piotr, Kiszka Janusz, Franchuk Vasyl THE ROLE OF THE PODKARPACKIE VOIVODESHIP IN THE SECURITY SYSTEM OF POLISH IN THE FACE OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....	18
Stokes Adam POLICING THE CULTURE WARS: PUBLIC DISORDER, MIGRANT FEARS, AND THE CHALLENGE OF POPULIST POLITICS.....	21
Vujošević T. LEGAL NORMS VS. WARTIME REALITIES: WHY HUMANITARIAN WORKERS REMAIN AT RISK DESPITE LAW ENFORCEMENT EFFORTS?.....	24
Авраменко О. В. ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗА НЕЗАКОННЕ ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	24
Акімов М. О. ДЕЯКІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКОНОПРОЄКТУ РЕЄСТР. № 13333 ВІД 30 ТРАВНЯ 2025 РОКУ).....	27
Акулініна А. Р. ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ВІДМИВАННЯ ДОХОДІВ ЧЕРЕЗ КРИПТОВАЛЮТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	29
Бакутін Є. І. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ.....	30
Басалик С. А., Туз О. С. ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ.....	32
Білецький В. О., Басалик С. А. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ПІДРОЗДІЛІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ ЩОДО ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ.....	34

Білик В. М. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТА СВІТОВІ ОРІЄНТИРИ.....	36
Близнюк І. Л. СТАН І ПРОБЛЕМИ ВИКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ НА ФАРМАЦЕВТИЧНОМУ РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ.....	37
Бондар В. В. ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА.....	40
Бондаренко О. Ю. ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНІ ТА ЦИВІЛЬНІ ОСОБИ ЯК ПОТЕРПІЛИ У ВОЄННИХ ЗЛОЧИНАХ.....	42
Бондаренко Н. О., Хлопков О. Д. МОРАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	45
Борець Т. О. ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КОНТРАБАНДИ ЛІСОМАТЕРІАЛІВ І ЦІННИХ ПОРІД ДЕРЕВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	47
Ботнаренко І. А., Шипп В. В. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	48
Братель С. Г., Білик І. В. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПРАКТИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.....	50
Братковський В. М. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ГРОМАДЯН У ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ.....	51
Брисковська О. М. ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ, ЯКА ВЧИНЯЄ ШАХРАЙСТВО В СКЛАДІ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ГРУПИ В ІНТЕРНЕТ ПРОСТОРІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	53
Бурда С. Я. ВИХОВНИЙ ВПЛИВ НА ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ.....	55
Бутенко Д. В., Гузенко Є. В. ВЗАЄМОДІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	57

Вайда Т. С.	
ДЕЯКІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ КОРИСТУВАННЯ ЦИВІЛЬНИМИ ОСОБАМИ ЗНАЙДЕНОЮ / ОТРИМАНОЮ У ВОЛОДІННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	58
Вуйма А. Г.	
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗБИРАННЯ Й ОЦІНКИ ДОКАЗІВ, ОТРИМАНИХ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ПОЛІГРАФА.....	62
Гирич О.	
МЕТА, ЯК ОBOB'ЯЗКОВА ОЗНАКА СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ДЕЯКИХ СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЯКИМИ ПЕРЕДБАЧЕНО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ЕНЕРГЕТИЧНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ.....	64
Грищук В. К.	
ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ.....	66
Гудзенко Є. П., Гузенко Є. В.	
ОСОБЛИВОСТІ ДІЙ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ТА ПРОТИДІЇ МАРОДЕРСТВУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	71
Гурковська К. А.	
РОЛЬ ЦЕНТРАЛЬНИХ І МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ У ЗАПОБІГАННІ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	73
Гурман В. В., Шрамко С. С.	
ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	75
Демків Р. Я., Гавчук М. С.	
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВОЛОНТЕРІВ ЗА ЗАВДАНУ ШКОДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	78
Демків Р. Я., Зварич Ю. З.	
ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВОГО ЗВ'ЯЗКУ МІЖ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ ТА ЗАВДАНОЮ ШКОДОЮ.....	80
Демків Р. Я., Харченко Д. О.	
ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	82
Дзяворук А. Д.	
ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ.....	84
Дідик Н. І.	
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ІНСПЕКТОРІВ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	87
Довгун Р. Р., Ніколаєнко Т. Б.	
ВІЙСЬКОВІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: СПЕЦІАЛЬНІ ОЗНАКИ.....	89

Долинська М. С. ДО ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ УКРАЇНСЬКИМИ НОТАРІУСАМИ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ.....	91
Дуфенюк О. М. КРИТЕРІЇ ПРІОРИТЕЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	93
Єлаєв Ю. Л. ПОРУШЕННЯ ВСТАНОВЛЕНИХ ЗАКОНОДАВСТВОМ ВИМОГ ЩОДО УТРИМАННЯ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ОБ'ЄКТІВ ФОНДУ ЗАХИСНИХ СПОРУД ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ: ФОРМАЛЬНО-ЮРИДИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВНУТРІШНЬОЇ СТРУКТУРИ ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ.....	97
Здреник І. В. ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ І РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ.....	99
Ільків Н. В. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ З ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ВНАСЛІДОК ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ.....	101
Ільчишин Н. В. РОЛЬ СУДУ В ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	104
Ісаєнко Є. Г. ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У КОНТЕКСТІ ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗАКОННИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ.....	106
Кавєріна Т. П. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ.....	108
Кобко Є. В. ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	110
Ковальова Т. І. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ ВІЙСЬКОВІЙ ЗЛОЧИННОСТІ.....	112
Колодяжний М. Г. КОМПЛЕКСНІСТЬ ЯК «АЛЬФА І ОМЕГА» КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ.....	114
Костовська К. М. ПОРУШЕННЯ ПРИСЯГИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	116
Крижевський А. В. ХАРАКТЕРИСТИКА ШАХРАЙСЬКИХ КОЛ-ЦЕНТРІВ ЯК ФОРМИ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	118

Кулик О. Г.	
ЗМІНИ, ВНЕСЕНІ ДО РОЗДІЛУ І ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ У ЗВ'ЯЗКУ З ВІЙНОЮ, ТА РЕЗУЛЬТАТИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ НА ПРАКТИЦІ.....	121
Кунтій А. І.	
ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕПОКОРИ ТА НЕВИКОНАННЯ НАКАЗУ.....	123
Лисейко І. В.	
ВПЛИВ СТАНУ ВІЙНИ НА РОЗВИТОК ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ.....	125
Мальцева О. С., Гузенко Є. В.	
ВЗАЄМОДІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ТА СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ПРОТИДІЇ ДИВЕРСИЙНО-РОЗВІДУВАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	127
Манько Є. С.	
РОЛЬ СТРЕСОСТІЙКОСТІ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ ДЕРЖАВНИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ УСТАНОВ.....	129
Мармура О. З.	
ЩОДО ПРОВАДЖЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВЗАЄМОДІЇ З ДЕРЖАВОЮ-АГРЕСОРОМ ЧИ НЕЗАКОННИМИ ОРГАНАМИ ВЛАДИ, СТВОРЕНИМИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ ЯК ФОРМИ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	130
Матняк В. М.	
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ, ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ТА КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	132
Мельник Н. В.	
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ: АНАЛІЗ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....	133
Мельник С. І.	
ФІНАНСОВА РОЗВІДКА ЯК ПРЕВЕНТИВНИЙ ЗАХІД ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ.....	136
Мішура М. В.	
ДОЦІЛЬНІСТЬ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТА ПАСИВНОГО ЗЛОВЖИВАННЯ ВПЛИВОМ.....	138
Мицька О. І.	
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ТА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	140
Мовчан А. В., Рішко В. В.	
НАПРЯМИ ВЗАЄМОДІЇ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	142
Наумова І. В.	
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ВЧИНЕННЯ КРАДІЖКИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ.....	144

Никеруй З.

ХАРАКТЕРИСТИКА РИЗИКУ ВЧИНЕННЯ ІНШОГО КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВОПОРУШЕННЯ ЧИ ПРОДОВЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ,
У ЯКОМУ ПІДОЗРЮЄТЬСЯ, ОБВИНУВАЧУЄТЬСЯ ОСОБА
ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ.....147

Новіков Є. В., Безуса Ю. О.

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ОБМЕЖЕНЬ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ
ПІД ЧАС ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ ІЗ ПРОТИДІЇ
ДИВЕРСІЙНО-РОЗВІДУВАЛЬНИМ ГРУПАМ.....149

Новікова К. А.

ЩОДО ПРОБЛЕМ КООРДИНАЦІЇ ДІЙ У БОРОТЬБИ
З ОРГАНІЗОВАНИМИ СХЕМАМИ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ
ЧЕРЕЗ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОРДОН.....152

Парчевська О. О., Сатиров А. М.

СПІВПРАЦЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ
ІЗ ГРОМАДСЬКИМИ ФОРМУВАННЯМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....154

Повалена М. В.

ІННОВАЦІЙНА ЦИФРОВІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІНСПЕКТОРІВ З ПРАВ ЛЮДИНИ:
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ
ТА VR-ТЕХНОЛОГІЙ У ПОЛІЦІЇ.....156

Політова А. С.

АНАЛІЗ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ ПРОЕКТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ
ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІНИ ДО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ
ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОГРОЗУ АБО НАСИЛЬСТВО
ЩОДО ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ ТА ОБРАЗУ ЙОГО ЧЕСТІ І ГІДНОСТІ
(РЕЄСТР. 13384-1 ВІД 08.07.2025).....158

Проць І. М., Росяк С. Т.

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ
У ВЗАЄМОДІЇ З ТЦК ТА СП ПІД ЧАС ВІЯВЛЕННЯ
ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ.....161

Пчеліна О. В.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....163

Романаскас К. А.

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ
МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ,
УЧИНЕНИХ У СФЕРІ НАДАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ.....165

Романова А. В., Чабанюк В. Д.

ГЛОРИФІКАЦІЯ ЯК ПРОЯВ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ:
КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ СТ. 436-2 КК УКРАЇНИ.....167

Савайда О. І.

ОСНОВНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДРОЗДІЛІВ СЕКТОРУ
ОБОРОНИ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....169

Саміло А. В., Сенік П. Р.

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ЄДИНОЇ ДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ
ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ.....170

Сахарова О. Б.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЧИННИКИ,
ЯКІ СПРИЯЮТЬ ПОШИРЕННЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
НА ФАРМАЦЕВТИЧНОМУ РИНКУ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ.....173

Степанова Ю. П.

ФУНКЦІЇ ВНУТРІШНЬОЇ ТА ВЛАСНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖПРИКОРДОНСЛУЖБИ:
ВІД ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ
ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ.....175

Стратонов В. М., Дзюрбель А. Д.

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У СИСТЕМІ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАНЬ.....177

Строков І. В.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ
МІЖНАРОДНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ МИРУ ТА БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА.....179

Сукмановська Л. М.

ПРОБЛЕМИ ПРИТЯГНЕННЯ КРИВДНИКІВ
ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА УЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА.....181

Таран О. В., Заїка С. О.

ІНТЕРНУВАННЯ ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ:
ЗАХІД БЕЗПЕКИ ЧИ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ.....183

Таранушич М. С.

МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ КІСТКОВИХ РЕШТОК:
МЕТОДИ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ.....185

Татарин І. І., Псалтиря В. П.

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ:
ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ.....187

Титаренко О. О.

ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ДОБРОВІЛЬНУ ЗДАЧУ В ПОЛОН.....189

Федорюк Л. В.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ
РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ.....191

Федчак І. А.

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ
ЕФЕКТИВНОСТІ АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ.....193

Хитра А. Я.	
ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ДІТЕЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	195
Хитра О. Л.	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОРГАНАМИ ВЛАДИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ.....	197
Чорномаз О. Б.	
ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В ПЕРІОД ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ.....	199
Шаповаленко Є. В., Оніщук А. А.	
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЕЮ 191 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....	202
Шаповалова А. О.	
СПЕЦИФІКА ТА ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ.....	205
Шаповалова Я.	
ІНТЕГРАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА У КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ.....	207
Шведова Г. Л., Погрибенник Р. І.	
ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	209
Шведова Г. Л., Степченко С. В.	
ВОЄННИЙ СТАН ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ВПЛИВАЄ НА КВАЛІФІКАЦІЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ.....	210
Шевців М. Б., Мартинюк О.	
ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ДИТИНИ НА ОСВІТУ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	212
Шехавцов Р. М.	
ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 354 КК УКРАЇНИ.....	214
Шишко В. В.	
ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОБМЕЖЕННЯ І ГАРАНТІЇ.....	216
Ярова Р. О., Погарченко Т. В.	
ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	219
Ярова Р. О., Щербак Г. Р.	
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ.....	221

**Шановні учасники
міжнародної науково-практичної конференції, спів організатори,
високоповажні іноземні партнери!**

Повномасштабна російська збройна агресія проти України поставила перед вітчизняною правоохоронною системою безпрецедентні виклики, які вимагають комплексного переосмислення підходів до протидії злочинності. Сьогодні ми зібралися, аби обговорити критично важливі питання функціонування правоохоронних органів та сектору безпеки і оборони в умовах воєнного стану.

Актуальність конференції зумовлена необхідністю вирішення цілого комплексу взаємопов'язаних проблем. Насамперед, це питання нормативно-правового регулювання діяльності правоохоронних органів в умовах війни, де необхідно забезпечити баланс між потребами національної безпеки та дотриманням прав людини. Чинне законодавство потребує вдосконалення з урахуванням міжнародного гуманітарного права та стандартів прав людини, особливо в контексті функціонування підрозділів сектору безпеки і оборони країни.

Водночас воєнний стан породив нові типи злочинів, які створюють серйозні виклики для кваліфікації та розслідування. Прогалини в кримінальному законодавстві, відсутність єдиної судової практики щодо воєнних злочинів, державної зради, колабораційної діяльності вимагають термінового законодавчого реагування. Особливої уваги потребує врахування впливу воєнних обставин на суспільну небезпечність діянь та критерії їх кваліфікації, а також гармонізація національних норм із міжнародним кримінальним правом.

Сучасні реалії демонструють гостру необхідність удосконалення міжвідомчої координації. Незважаючи на нормативно-правове забезпечення взаємодії силових структур, існують значні проблеми дублювання функцій, бюрократичні перешкоди та недосконалість обміну інформацією між підрозділами. Створення єдиних алгоритмів оперативної взаємодії, інтеграція підходів НАТО, впровадження адаптивних моделей управління – ці завдання потребують комплексного вирішення.

Окремо слід наголосити на важливості впровадження сучасних технологій у правоохоронну діяльність. Використання супутникових даних, дронів, систем штучного інтелекту, геоінформаційних технологій та відкритих джерел OSINT пропонує принципово нові можливості для документування злочинів та протидії злочинності. Створення єдиних баз даних та інформаційних платформ, системи збору й аналізу інформації про воєнні злочини є критично важливими для ефективності правоохоронної системи.

Міжнародна співпраця у розслідуванні воєнних злочинів, взаємодія з Міжнародним кримінальним судом, запозичення досвіду міжнародних трибуналів та миротворчих місій мають стати невід'ємною частиною нашої стратегії. Лише через інтеграцію національних зусиль і міжнародної підтримки ми зможемо забезпечити ефективне правосуддя.

Львівський державний університет внутрішніх справ, виступаючи організатором цього заходу, прагне об'єднати зусилля науковців і практиків у виробленні комплексної стратегії протидії злочинності. Переконаний, що результати нашої роботи стануть вагомим внеском у зміцнення правопорядку та національної безпеки України.

Бажаю плідної співпраці, конструктивних дискусій та виважених рішень!

Дмитро ШВЕЦЬ,
ректор Львівського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
полковник поліції

SOME THOUGHTS ON ADVANCED TRAINING FOR THE STAFF OF INSTITUTIONS COPING WITH TRAFFICKING IN HUMAN BEINGS

«The goal of training is to create an army of thinkers, not robots»
Robyn Shulman

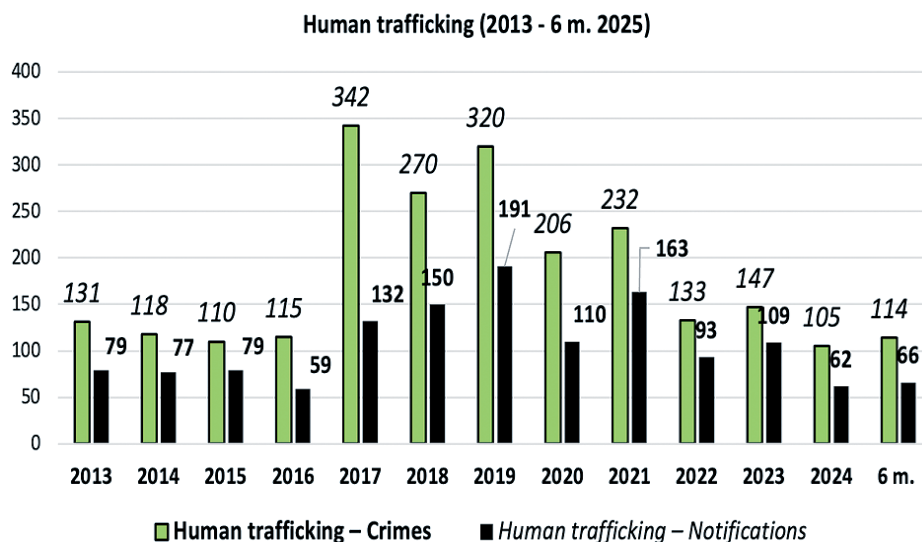
Trafficking in human beings is a fast-growing crime area that affects millions of people around the world. Many countries protect the rights and freedom of human beings by different legal instruments. One of the instruments is a criminal law which protects only the highest values of society, criminalizing attacks on these values. According to Part 1 of article 1 of the Criminal Code of the Republic of Lithuania, «the purpose of the criminal code is to protect the rights and freedoms of individuals and citizens, as well as the interests of society and the state, from criminal acts by means of criminal law.»

According to the National Association of Securities Dealers Automatic Quotation System 2024 Global financial crime report, among the most prevalent crimes that fuelled trillions of dollars in illicit flows and money laundering activity were a range of destructive crimes, including an estimated: \$782.9 billion in drug trafficking activity, \$346.7 billion in human trafficking, \$11.5 billion in terrorist financing. As we can see, trafficking in human beings is one of the most lucrative illegal income sources for organized crime, even though trafficking in human beings is forbidden. Trafficking in human beings occurs in a variety of ways and in many different sections of society. Trafficking in human beings can take various forms and may involve sexual exploitation, forced labour or services, slavery, servitude, exploitation for the purpose of forced criminality, such as pickpocketing, shoplifting and drug trafficking, according to EUROPOL. The above-mentioned statistical data show that income from trafficking in humans is one of the major illegal incomes for organized crime groups (Buciuнас, G., 2024, p. 17–18).

According to the official data placed at the site of the Information Technology and Communications Department under the Ministry of the Interior of the Republic of Lithuania 45181 criminal acts were registered in 2023 and in 2024 – 47216 criminal acts were registered. Although only 7 trafficking in human beings' cases were registered in 2023, and only 3 cases in 2024.

According to the statistical data of the National Police of Ukraine regarding open criminal cases involving human trafficking were following (table 1 below).

Table 1

According to the State Court Administration of Ukraine information about persons who have suffered from human trafficking (Article 149 of the Criminal Code of Ukraine) in 2008–2022, the damages (material and moral) caused in the amount of Hrivnas of Ukraine – 75 006 in 2021, 75 000 in 2022, victim status in criminal cases were granted for 17 males and 21 female in 2021 and 1 female and 22 females in 2022.

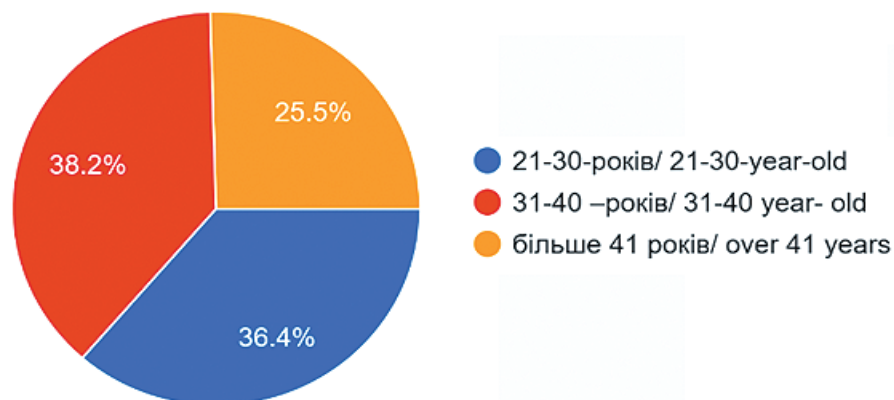
Analysis of presented data leads to think that trafficking in human beings (hereinafter referred to as «THB») crimes go undiscovered, unreported, or even not accounted for in official statistics. At the same time, it creates a hidden criminal reality. There may be raised the question of the level of preparation of staff from the state institutions, the law enforcement agencies, the prosecution office to cope with trafficking in human beings and their needs for advanced training in THB. Investing in training employees is like planting seeds and nurturing them until they blossom. Investing in staff training is a strategic necessity of the country.

The author of this article prepared the list of questions and, with the consent of the respondents, conducted a survey among the employees of the state institutions on advanced training systems, teaching methods aiming to identify preferable types of development training and training methods. The questionnaire was created by the author of this research paper in compliance with ethical and data protection standards prescribed in the laws. All respondents (55) received all information regarding the objective of the survey, safeguards of their anonymity and only after that if a respondent agrees to take part, the link to the Google form to fill up the questionnaire was shared with them. The collected, collated, and analyzed data provided information on the most effective types of development training and training methods for the staff of the state institutions coping with the social phenomena such as the trafficking in human beings in Ukraine. 64.5% of respondents were males and 34.5% were females. The second question of the survey was related to the age of respondents. The answers shown in table 2. Based on the answers, we may divide them into generations X, millennials, Z. According to the Encyclopedia Britannica, generation X (those born between 1965 and 1980), generation millennials (those born between 1981 and 1996) and Generation Z (those born from about 1997 to the early 2010s). The author separately doesn't analyze the preferable training methods for each generation. It is a separate topic of academic research, and it is not going to be analyzed in depth in this academic paper.

Table 2

Скільки вам років/How old are You?

55 responses

The following question of the survey was related to the education of the respondents. Answers to it are presented in table 3.

The following question was. How many years have you been working for the police, other law enforcement agency, prosecution office, state institution, local self-government, NGOs, religious organization? Answers from respondents were presented in table 4.

The next question follows. Does your organization/institution have any training/advanced training courses in the field of prevention, detection and prosecution of THB crimes? The answers are as follows and presented in table 5.

Table 3

Яка у вас освіта/What is your education?

55 responses

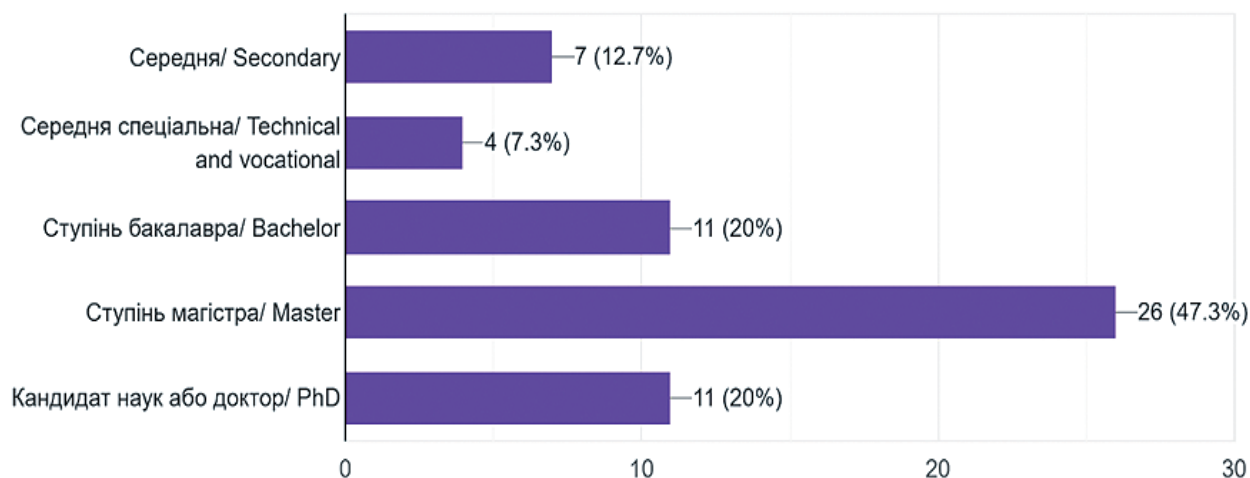

Table 4

Скільки років ви працюєте в структурних підрозділах національної поліції, прокуратурі, бюджетній або недержавній громадській організації...elf government, NGOs, religious organization?

55 responses

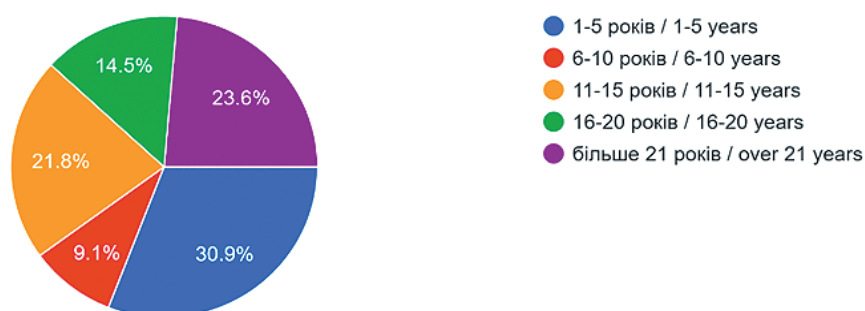
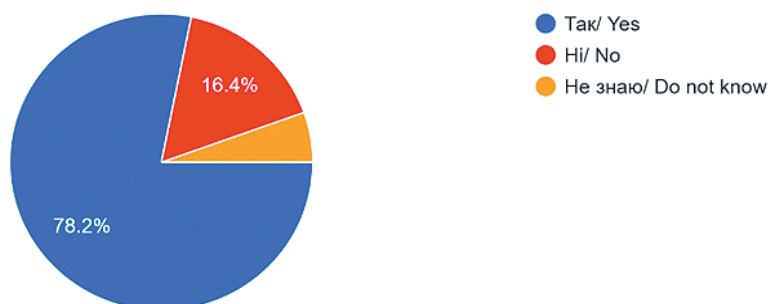

Table 5

Чи існують у Вашій організації програми підготовки/ підвищення кваліфікації у сфері попередження, виявлення та переслідування злоч...tion, detection and prosecution of THB crimes?

55 responses

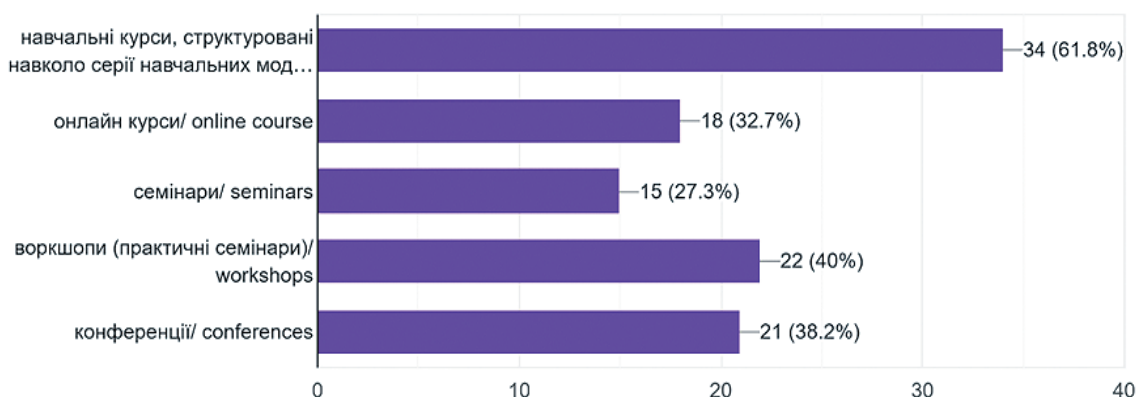

The next question was on preferable types of professional development. The answers are presented in table 6.

Table 6

Яким типам професійного навчання з підвищення кваліфікації Ви віддаєте перевагу?/ What types of professional development training do you prefer?

55 responses

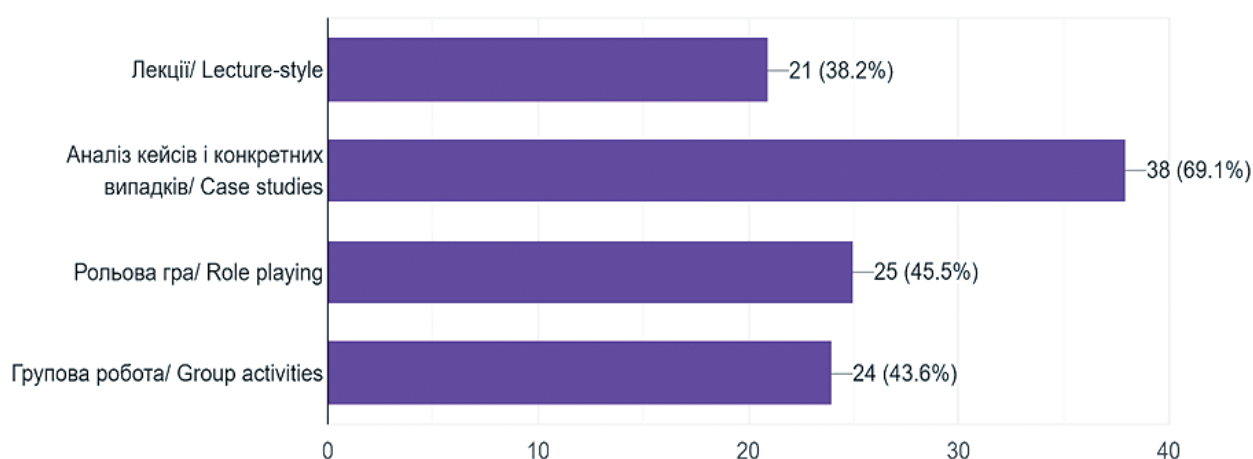

The following question was about training methods. The answers were presented in table 7.

Table 7

Яким навчальним методам ви віддаєте перевагу /Which training methods do you prefer?

55 responses

The last question was about preferable topics for advanced training related to THB cases. 60% of respondents expressed a wish to get knowledge of new methods and instruments of criminal intelligence used to detect different types of THB.

So, it led to the conclusion that the choice of the most suitable type of training development and training methods for advanced training, topics of training plays crucial role in future on readiness of the staff from state institutions to prevent, detect, investigate and prosecute crimes related with THB.

List of references

1. Bucinas, G., (2024). Trafficking in human beings. Statistics. Does it reflect the real situation? 17–19. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/15835/1/макет_збірник_конференц_20_12_20214.pdf
2. Criminal Code of the Republic of Lithuania. URL: <https://www.infolux.lt/ta/66150#>
3. Duomenys apie nusikalstamas veikas, padarytas Lietuvos Respublikoje (Forma_EK-SAV). URL: https://www.ird.lt/lt/reports/view_item_datasource?id=11395&datasource=102819
4. The Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/millennial>
5. Nasdaq 2024 Global financial crime report. <https://elements.visualcapitalist.com/wp-content/uploads/2024/04/1711973384569.pdf>

6. Urick, M., Adapting training to meet the preferred learning styles of different generations. *International Journal of Training and Development*, Volume 21, Issue 1, 2017, p. 53-59. <https://doi.org/10.1111/ijtd.12093>
7. Торгівля людьми в Україні у світлі статистичних даних поліції (2013 – 6 м. 2025). <https://www.yagunov.in.ua/2025-6-thb/>
8. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2022 році. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/StanyPravosuddyaCriminal2022.pdf
9. 42 Training Quotes: Inspirational Words that Motivate Learning & Growth. <https://itdworld.com/blog/human-resources/training-quotes-inspirational/>

dr Andrzej Kawecki

prof. PANS, Vice-Rector for Student Affairs,
(*State Academy of Applied Sciences in Przemyśl*)

dr Piotr Zalewski

assistant professor at the Institute of Security Studies,
Faculty of Law and Social Sciences,
(*Jan Kochanowski University in Kielce*)

dr Janusz Kiszka

assistant professor at the Institute of Social Sciences,
(*State Academy of Applied Sciences in Przemyśl*)

dr Vasyl Franchuk

head of International relationship department
(*Lviv State University of Internal Affairs*)

THE ROLE OF THE PODKARPACKIE VOIVODESHIP IN THE SECURITY SYSTEM OF POLISH IN THE FACE OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The security of the state is one of the basic conditions for its existence and development. The events initiated on February 24, 2022, when the Russian Federation launched a full-scale invasion of Ukraine, fundamentally changed the security situation in Central and Eastern Europe. Poland, as a country bordering directly with Ukraine, has become one of the key actors in both the military and humanitarian dimensions. In this context, the Podkarpackie Voivodeship, which borders Ukraine for over 230 kilometers and acts as a kind of «bulwark» of Polish's security system and NATO's eastern flank, plays a particular role.

The aim of this article is to present the role of the Podkarpackie Voivodeship in the security system of Polish in the face of the Russian-Ukrainian war. The analysis will be carried out on geopolitical conditions, the importance of the region's infrastructure, actions taken by state institutions, as well as the challenges and threats faced by Podkarpacie. The conclusions of the research will allow us to assess the importance of the region's experience for the broadly understood national security policy.

Geopolitical and historical context

Polish's geopolitical position has determined its role in Europe's security system for centuries. The location between Germany and Russia made the Polish state an arena of conflicts and rivalry between the great powers on many occasions. The eastern border is of particular importance here, which from the moment of regaining independence in 1918 until the present day serves as a dividing line between the Western world and the space controlled by Russia or the Soviet Union. The border with Ukraine, drawn after World War II, in practice became a fragment of the systemic border between NATO and the Warsaw Pact, and after 1991 – between the European Union and the post-Soviet countries.

The Russian Federation's aggression against Ukraine in 2014 (the annexation of Crimea and military operations in Donbas) was the first major impulse that forced Poland to redefine threats

to national security. From that moment on, Podkarpacie began to play an increasingly important role as a border region, and its strategic importance further increased after the start of Russia's full-scale invasion of Ukraine in 2022. These events confirmed that Poland's eastern border is not just an administrative line, but an area of fundamental importance for the security of the entire country and its allies.

Characteristics of the Podkarpackie Voivodeship

There are six road border crossings with Ukraine in the voivodeship: in Medyka, Korczowa, Krościenko, Budomierz, Hrebenne (rail-road) and the latest in Malhowice-Niżankowice, opened in September 2022. The latter, located near Przemyśl, is of key importance for improving local traffic and relieving the busiest crossing in Medyka¹. In addition, there are railway border crossings in Medyka and Krościenko, serving both freight and passenger transport.

Rzeszów-Jasionka Airport plays a key role in the security system. After February 24, 2022, this airport became the main logistics hub for the transport of humanitarian and military aid to Ukraine, as well as a place of intensive presence of allied troops from NATO and US countries². As a result, the Podkarpackie Voivodeship has gained the status of an area of particular strategic importance, and the region's infrastructure has become crucial not only for Poland, but also for the entire Euro-Atlantic security system.

There are numerous military units in the Podkarpackie Voivodeship. The presence of military structures and other uniformed services makes this region an important element of the national defence system. After the outbreak of the Russian-Ukrainian war, the presence of allied troops was also significantly increased, which further increased the rank of the voivodeship as an area of strategic importance.

Podkarpackie in the face of the Russian-Ukrainian war

The Russian-Ukrainian war, which began in full-scale form on February 24, 2022, has changed the nature of the functioning of the Podkarpackie Voivodeship in Poland's security system. The region, due to its immediate proximity to Ukraine, has become one of the most important areas of NATO's eastern flank and a place of intensive movement of people and goods, as well as a hub for military and humanitarian operations.

In response to the outbreak of the conflict, the presence of units of the Polish Army and the Territorial Defence Forces was increased in the Podkarpackie Voivodeship. Rzeszów-Jasionka Airport has become the main logistics hub for the supply of military equipment, ammunition and humanitarian support to Ukraine. At the same time, additional NATO forces, including US personnel and equipment, were deployed in the region, which increased the importance of Podkarpacie in the defense system of the eastern flank of Europe.

Podkarpacie played a key role in accepting war refugees from Ukraine. Local governments, NGOs and state institutions have organised temporary accommodation and a support system for refugees, including access to education, health and the labour market³. Border crossings, including Malhowice-Niżankowice, have been strengthened to ensure efficient handling of incoming people and humanitarian transport.

The direct border with Ukraine has become a place of enhanced state protection, carried out by the Border Guard, the Police and the Territorial Defence Forces. These activities included border traffic control, monitoring of potential hybrid threats, and preventing smuggling and criminal activities⁴. The importance of electronic monitoring infrastructure and logistics control points has also increased in the region.

The war also had an impact on the region's economy. The Podkarpackie Voivodeship has become a key transport corridor for humanitarian and military goods destined for Ukraine. At the same time, the demand for logistics, transport and warehousing services has increased, which has had a positive impact on some sectors of the local economy in a short time. Humanitarian pressure and infrastructural challenges required rapid adaptation by local governments and public institutions.

¹ Ministry of Finance, Information on the opening of the Malhowice – Niżankowice border crossing, Warsaw 2022.

² M. Kowalski, «Port Lotniczy Rzeszów – Jasionka jako hub logistyczny NATO w czasie wojny rosyjsko – ukraińskiej», *Bezpieczeństwo Narodowe*, nr 1/2023, s. 77–80.

³ UNHCR, *Ukraine Refugee Situation – Poland*, Geneva 2022.

⁴ Straż Graniczna, *Raport roczny 2022*, Rzeszów 2023, s. 18–21.

The analysis of the Podkarpackie Voivodeship in the context of the Russian-Ukrainian war shows that the region has both a strategic and operational function. It is a militarily sensitive area, but at the same time crucial for humanitarian logistics and population movement. The experience of Podkarpacie indicates that effective coordination between the state and local government administration and uniformed services is necessary to maintain the security of the state and the stability of the region.

Challenges and threats to the security of the region

The location of the Podkarpackie Voivodeship on the Polish-Ukrainian border makes this region exposed to special challenges and threats related to national security. In the face of the Russian-Ukrainian war, the role of Podkarpacie as a border area has intensified, and the scale of challenges has increased both in the military and civilian dimensions.

The most visible result of the armed conflict in Ukraine is the mass influx of war refugees. Since February 24, 2022, several million people have crossed the Polish-Ukrainian border in the Podkarpackie Voivodeship, a significant part of whom have settled in the region or temporarily benefited from the help of local authorities and social organizations⁵. The scale of this phenomenon has put pressure on the social welfare system, education and the labour market. In the long term, there is also the issue of the integration of refugees and the possibility of social adaptation in a region with limited economic resources.

The proximity of the war zone means that Podkarpacie is exposed to the risk of border incidents, military provocations, as well as hybrid actions by Russia and Belarus⁶. Threats include, m.in things, cyber attacks targeting critical infrastructure, communication systems and state institutions. The risk of destabilisation resulting from the smuggling of arms, explosives or other illegal cross-border activities is also relevant.

The Russian-Ukrainian war is conducive to the intensification of disinformation activities aimed at weakening public trust in state institutions and stirring up anti-Ukrainian sentiments⁷. Podkarpacie, as a border region and an area strongly involved in helping refugees, is becoming particularly susceptible to information manipulation. Therefore, the importance of media education and cooperation between services and local communities is growing in a key way for the security of the state.

The influx of refugees and increased cargo and military traffic place high demands on the transport, communication and critical infrastructure of the region. Border crossings, including Malhowice-Nizankowice, require constant monitoring and modernization to ensure the safety of the flow of people and goods. In addition, it is important to strengthen the energy, water supply and ICT networks, which are a key element of social and national resilience in a crisis situation.

The threat analysis indicates that the Podkarpackie Voivodeship has a dual function: it is both a strategic area for national defence and the first line of contact with humanitarian and hybrid crises. Effective management of the region requires integrated cooperation between state and local administration, uniformed services and non-governmental organizations. These activities should include both the strengthening of infrastructure and the development of adaptation mechanisms in local communities.

Conclusion

The experience of the Podkarpackie Voivodeship in the face of the Russian-Ukrainian war and the provocation of September 2025 highlights the need for a comprehensive approach to state security. The region not only serves as a national border and logistics corridor, but also serves as a testing ground for defence systems and social resilience mechanisms. Effective security of Podkarpacie requires synergy of military, administrative, humanitarian and international activities, which allows to increase the security of Polish and NATO's eastern flank.

⁵ UNHCR, Ukraine Refugee Situation – Poland, Geneva 2022.

⁶ M. Menkiszak, Security of Polish in the context of hybrid threats, Warsaw 2021, pp. 55–60.

⁷ CERT Polska, Raport o zagrożeniach cybernetycznych 2022, warszawa 2023, s. 12–17.

POLICING THE CULTURE WARS: PUBLIC DISORDER, MIGRANT FEARS, AND THE CHALLENGE OF POPULIST POLITICS

This paper explores the intersection of public disorder, migrant-related fears, and the influence of populist politics on police legitimacy and operational effectiveness in the UK. Drawing on recent incidents, political discourse, and comparative international contexts, it argues that police forces are increasingly caught in ideological battles, often used as instruments of populist agendas. The paper critically evaluates ethnicity disclosure policies, the European shift to right wing ideologies, and wartime policing in Ukraine. It concludes that the post war peace dividend experienced in the United Kingdom has led to an over privileged society marked by comfort-induced myopia, where the urgency of global crises is drowned in ideological echo chambers. The article submits recommendations aimed at depoliticising policing, restoring public trust, and ensuring proportionate responses to protest and dissent.

Introduction

The UK's policing landscape is undergoing a profound transformation, shaped by rising populism, polarised political discourse, and heightened public sensitivities around migration and national identity. As Stokes (2025) notes, police officers are increasingly drawn into the 'culture wars,' tasked with navigating complex free speech issues while maintaining public order. This paper examines how populist politics and migrant-related fears contribute to public disorder and undermine police legitimacy, offering recommendations for reform.

Populism, Migration, and Public Disorder

Populist narratives often frame migration as a threat to national identity, fuelling xenophobic sentiments and public unrest (Hogan & Haltinner, 2015). In the UK, this has manifested in protests, counter-protests, and online incitement, with police caught between enforcing public order and respecting civil liberties whilst under political pressure. The proscription of groups like Palestine Action, as discussed by Stokes (2025), exemplifies how reactive political decisions can escalate tensions and delegitimize lawful dissent. Placing an unnecessary conflict between the police and the public. The proscription of Palestine Action (Home Office, 2025) puts the group in the same category as Al-Qaeda, Al-Shabaab, Hamas, and the Irish Republican Army. The reality is many of the supporters are septuagenarians (Casciani, 2025) who have a simple sign stating «I oppose genocide. I support Palestine Action.»

The anti-terror laws compel the Metropolitan Police to act which turns into farce as they cannot back down, despite this being the common sense course of action, due to the constraints placed upon them by the law makers.

Luara Murton was approached by police officers near to the City of Canterbury, her peaceful protest displaying a handwritten sign stating, «Israel is committing genocide» (Siddique, 2025) was interrupted, and it was implied she would be arrested. Whilst she was doing the same as the many 70-year-olds arrested, there was nothing compelling the officers to act. She did not have a sign stating she supported the proscribed group Palestine Action. Unfortunately this subtlety evaded the officers.

Lucy Connolly is the wife of a Conservative local politician; she sent a tweet on the social media platform now known as X from her account with over 10,000 followers. (Walker & Parry, 2025) In it she called for hotels containing asylum seekers to be burned down. This was in response to, incorrect, rumors on social media that an asylum seeker had killed three young girls in Southport, near the City of Liverpool. The courts found she incited serious violence; this was against a backdrop of mass demonstrations and violence outside hotels housing people awaiting their asylum claims. The subsequent 31-month prison sentence was widely considered to be extreme. Right-wing politicians and campaigners use as a cause célèbre, determined to sell her as a martyr figure. She proclaims herself a political prisoner, but Nelson Mandela she is not.

Such incidents highlight the need for police to distinguish between genuine threats and politically charged expressions of dissent. Otherwise, there will continue to be this obligation paradox, a spiral

of false obligation which is self-enforcing. The more the police deal with these matters so robustly, the more they escalate, which in turn requires ever more robust responses from the police. This causes further division in society.

Ethnicity Disclosure and Politicised Transparency

In 2025, UK police forces were encouraged to disclose the ethnicity and nationality of suspects in high-profile cases. (College of Policing, 2025). While intended to counter misinformation, such as the example with Lucy Conolly above, this policy risks reinforcing racial stereotypes and legitimizing ethnic profiling. Critics argue that such disclosures may disproportionately affect minority communities and undermine the presumption of innocence (Meer, 2025 & Migrants' Rights Network, 2025).

The discretionary nature of the policy raises concerns about consistency and accountability. Moreover, it may shift public focus from the nature of the crime to the identity of the suspect, fuelling divisive narratives. Police officers must balance transparency with the risk of inflaming community tensions, especially under populist pressures. This policy is a departure from the previous police press policy where only essential information would be disclosed to the public prior to a suspect being charged (Metropolitan Police Service, 2025)

The European Shift to the Right

Across Europe, political landscapes have shifted toward right-wing populism, driven by economic anxieties and cultural backlash (Bremmer, 2025). In Britain, the rise of Reform UK under Nigel Farage exemplifies this trend. In Italy, Hungary, Slovakia, and the Netherlands, far-right parties have entered government, promoting anti-migrant policies and Euroscepticism (van Kessel, 2024).

This shift affects policing by framing migration as a security threat. Police forces are increasingly tasked with enforcing exclusionary policies, placing officers in politically charged situations. The securitisation of migration complicates police-community relations and undermines human rights norms.

Policing Protest in Wartime: Lessons from Ukraine

The threat of war alters policing priorities. In Ukraine, police have taken on roles in national defence, counterintelligence, and humanitarian response (Zahumenna, 2025). Despite martial law, protests against anti-corruption legislation were met with restraint, prompting policy revisions (Walker, 2025).

This contrasts with UK policing, where peaceful protestors have faced arrest and suppression. The Ukrainian example shows that civil liberties can persist even under existential threat, provided there is institutional commitment to democratic norms. UK policing should reflect similar commitments, especially in peacetime.

Police Legitimacy and Operational Challenges

Police legitimacy hinges on impartiality, proportionality, and procedural justice (Tyler, 2006, Bowling et al, 2019). When officers are perceived as enforcers of political agendas, public trust erodes. The arrest of peaceful protestors, including elderly citizens, raises concerns about the proportionality and necessity of police responses (Stokes, 2025).

Operational challenges include austerity, high workloads, and politicisation. Officers face moral dilemmas and reputational risks, particularly when enforcing controversial policies. These pressures can cloud judgment and affect morale, especially when policing protests under public scrutiny.

Recommendations

1. Depoliticise Policing. Government must refrain from using police forces to score political points. Independent oversight bodies should review decisions related to proscription and protest policing.

2. Enhance Training on Free Speech and Human Rights. Officers should receive comprehensive training on Article 10 of the European Convention on Human Rights and the Human Rights Act 1998.

3. Improve Strategic Communication. Police forces should proactively communicate the rationale behind operational decisions to reduce misinformation and enhance transparency.

4. Establish Clear Criteria for Disclosure. Ethnicity and nationality should only be disclosed when there is a demonstrable public safety rationale.

5. Media Literacy and Public Education: Invest in public education campaigns to reduce the impact of misinformation related to ethnicity and crime.

6. Safeguard Police Neutrality. Operational decisions should be guided by legal standards and community needs, not political agendas.

7. Monitor and Counter Misinformation. Establish dedicated units to monitor online misinformation that incites public disorder.

Conclusion

The entanglement of policing with populist politics and migrant-related fears poses a significant threat to democratic values and public order. The Ukrainian example demonstrates that even under existential threat, democratic norms can be preserved. By implementing the recommendations outlined above, the UK can move towards a more just, effective, and depoliticized policing model.

References

- Bowling, B. Reiner, R & Sheptycki, J. (2019) *The Politics of the Police* (5th ed). Oxford University Press.
- Bremmer, I. (2025, July 11) Why Europe Can't Tame the Far Right. *Time*. Available at <https://time.com/7301526/europe-far-right-momentum/> (accessed 14/10/25)
- Casciani, D (2025, August 14) After mass arrests, what happens next with Palestine Action ban? BBC News. Available at <https://www.bbc.co.uk/news/articles/c3wn5gdv0wgo> (accessed 14/10/25)
- College of Policing. (2025, August 13). *Forces encouraged to disclose ethnicity and nationality in specific cases*. Available at <https://www.college.police.uk/article/forces-encouraged-disclose-ethnicity-and-nationality-specific-cases> (accessed 14/10/25)
- Hogan, J. & Haltinner, K (2015) Floods, Invaders, and Parasites: Immigration Threat Narratives and Right-Wing Populism in the USA, UK and Australia, *Journal of Intercultural Studies*, 36:5, 520-543, DOI: 10.1080/07256868.2015.1072907
- Home Office (2025, July 1) *Three groups to be proscribed*. Available at <https://www.gov.uk/government/news/three-groups-to-be-proscribed> (accessed 14/10/25)
- Meer, N (2025, August 2025) Routinely disclosing the ethnicity of police suspects is a very dangerous step to take. *The Guardian*. Available at <https://www.theguardian.com/commentisfree/2025/aug/13/disclosing-asylum-status-suspects-transparency> (accessed 14/10/25)
- Metropolitan Police Service (2021, April 27) *MPS Media Policy / College of Policing APP on Media*. Available at <https://www.met.police.uk/SysSiteAssets/foi-media/metropolitan-police/policies/media-policy-toolkit-composite.pdf?utm> (accessed 14/10/25)
- Migrants' Rights Network (2025, May 14) *Publication of the nationalities of foreign national offenders* Available at <https://migrantsrights.org.uk/2025/05/14/publication-of-the-nationalities-of-foreign-national-offenders/> (accessed 14/10/25)
- Siddique, H (2025, July 17) Armed police threatened to arrest Kent protester for holding Palestinian flag. *The Guardian*. Available at <https://www.theguardian.com/world/2025/jul/17/armed-police-threatened-to-arrest-kent-protester-for-holding-palestinian-flag> (accessed 14/10/25)
- Tyler, T. (2006). Why do People Obey the Law. Available at https://www.researchgate.net/publication/220011500_Why_do_People_Obey_the_Law (accessed 14/10/25)
- van Kessel, S. (2024). Populism, the far right and EU integration: beyond simple dichotomies. *Journal of European Integration*, 47(1), 127–133. <https://doi.org/10.1080/07036337.2025.2434341>
- Walker, S (2025, July 31) Kyiv protesters celebrate as parliament votes to restore anti-corruption bodies' power. *The Guardian*. Available at <https://www.theguardian.com/world/2025/jul/31/russian-strikes-kyiv-ukraine-anti-corruption-vote> (accessed 14/10/25)
- Walker, P & Parry, L (2025, August 22) Woman jailed for race hate post says she was political prisoner, *BBC News* Available at <https://www.bbc.co.uk/news/articles/ce83pj1ggmeo> (accessed 14/10/25)
- Zahumenna, Y. (2025). Functioning of the Police under Martial Law: The Experience of Ukraine. *Magyar Rendészet*. 25. 197-209. 10.32577/MR.2025.KSZ.1.13.

LEGAL NORMS VS. WARTIME REALITIES: WHY HUMANITARIAN WORKERS REMAIN AT RISK DESPITE LAW ENFORCEMENT EFFORTS?

International Humanitarian Law, as well as numerous UN resolutions, establish the inviolability of humanitarian workers during armed conflicts. In theory, national and international legal frameworks oblige states to protect humanitarian personnel and prosecute crimes against them. Practice is different, and aid workers remain targets of attacks, intimidation, and even deliberate killings. This article examines the gap between legal norms and wartime realities, focusing on the challenges faced by law enforcement under martial law conditions.

Focused on Ukrainian and international experiences, the paper highlights several critical issues: the difficulty of distinguishing legitimate humanitarian workers from actors exploiting humanitarian «immunity», the limited operational capacity of law enforcement in active combat zones, and the persistence of impunity for perpetrators. Comparative analysis of national and international practices – from Ukraine to UN peacekeeping missions – illustrates effective strategies and recurring failures.

The article argues that while legal norms are essential, their enforcement depends on practical capacities, cooperation between different stakeholders, and international accountability mechanisms. Strengthening coordination between law enforcement, military forces, and humanitarian organizations and improving mechanisms for evidence collection and prosecution are proposed as key steps toward closing the gap.

Finally, the protection of humanitarian workers is not merely a humanitarian issue but the essence of maintaining the rule of law during wartime.

О. В. Авраменко,
професор кафедри кримінального права
та кримінології факультету № 1,
кандидат юридичних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗА НЕЗАКОННЕ ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Після початку війни російською федерацією в 2014 році і особливо після повномасштабного вторгнення на територію нашої держави 24 лютого 2022 року, питання охорони державного кордону України загалом та кримінально-правового забезпечення охорони державного кордону України від незаконного переправлення осіб через державний кордон України набули важливого значення та потребують самостійного дослідження.

У розділі XIV Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК) передбачено відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації. Аналіз статей вказаного розділу свідчить про те, що до кримінальних правопорушень у сфері недоторканності

державних кордонів законодавець відніс незаконне переправлення осіб через державний кордон України (ст. 332 КК), порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї (ст. 332-1 КК), незаконне перетинання державного кордону України (ст. 332-2 КК), порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю (ст. 333 КК), порушення правил міжнародних польотів (ст. 334 КК).

Водночас, в проєкті КК, підготовка якого на сьогодні здійснюється в Україні, пропонується передбачити в окремому розділі відповідальність за кримінальні правопорушення проти порядку перетинання державного кордону України та міграційного режиму (розділ 9.3), що входить до такого виду кримінальних правопорушень, як кримінальні правопорушення проти держави та національної безпеки України. До кримінальних правопорушень проти порядку перетинання державного кордону України та міграційного режиму розробниками проєкту КК віднесено: незаконне перетинання державного кордону України особою, якій заборонено перебувати на території України (ст. 9.3.4), переміщення особи через державний кордон України (ст. 9.3.5), сприяння незаконному перетинанню державного кордону України, проїзду через територію України чи держави-члена Європейського Союзу або проживанню в ній (ст. 9.3.6), забезпечення нелегальної зайнятості двох чи більше працівників (ст. 9.3.7)⁸.

Проєктом КК запропоновано втілити ідею, що недоторканність державних кордонів України є тим важливим чинником, що забезпечує суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність України як держави. Адже, як зазначалося вище, у проєкті КК кримінальні правопорушення проти порядку перетинання державного кордону України та міграційного режиму (розділ 9.3) відносяться до кримінальних правопорушень проти держави та національної безпеки України.

Актуальним та пріоритетним питанням роботи правоохоронних органів на даний час є протидія незаконному переправленню осіб через державний кордон України та притягнення винних до кримінальної відповідальності.

Так, згідно єдиного звіту кримінальних правопорушень Офісу генерального прокурора у 2024 році обліковано кримінальних правопорушень за ст. 332 КК – 83, з яких у 37 кримінальних провадженнях повідомлено особам про підозру. За січень – вересень 2025 року кримінальних правопорушень за ст. 332 КК обліковано 2193, з яких у 1318 повідомлено особам про підозру, 922 скеровано до суду з обвинувальним актом⁹.

Водночас наявні непоодинокі випадки неправильної кримінально-правової кваліфікації дій осіб які під приводом організації незаконного перетину державного кордону військовозобов'язаним отримують від нього грошові кошти, не маючи реального наміру виконувати обіцяне, а лише використовують вигадану інформацію як спосіб заволодіння чужим майном. В одних випадках такі дії підлягають кваліфікації за ст. 332 КК, в інших за ст. 190 КК.

З цього приводу Верховний Суд постановою від 10.03. 2025 надав правову позицію щодо розмежування шахрайства (ст. 190 КК) та організації незаконного переправлення осіб через державний кордон (ст. 332 КК).

За обставинами справи обвинувачений, керуючи діями з організації незаконного переправлення через державний кордон України та сприяючи їх вчиненню шляхом надання потерпілому порад і вказівок, повідомив його, що з метою виготовлення дипломатичного паспорта України йому необхідно надати грошові кошти в сумі 200 дол. США як завдаток за надані ним послуги, чотири фотокартки, а також копії паспорта громадянина України, громадянина України для виїзду за кордон та ідентифікаційного номера. Продовжуючи реалізацію свого злочинного умислу, обвинувачений організував зустріч із потерпілим, у ході якої останній виконав його протиправні умови і надав копії своїх документів, фотокартки та грошові кошти в сумі 8000 грн, як завдаток за надані послуги. Крім того, обвинувачений проінструктував потерпілого, що, коли дипломатичний паспорт буде готовий, їм необхідно поїхати до державної міграційної служби для підписання документів; роз'яснив, що певний час він не зможе

⁸ Проєкт Кримінального кодексу України: текст станом на 01.08.2024. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-stanom-na-01-08-2024.pdf> (дата звернення 10.10. 2025).

⁹ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення Офісу генерального прокурора // URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення 10.10. 2025)

самостійно перетнути державний кордон, а лише в його супроводі; решту грошових коштів у сумі 2000 дол. США потерпілий повинен йому надати після того, як обвинувачений перевезе його через державний кордон України. Надалі обвинувачений повідомив потерпілому про необхідність надати йому грошові кошти в сумі 1800 дол. США за організацію переправлення його через державний кордон України шляхом виготовлення дипломатичного паспорта громадянина України, потерпілий на це погодився. Однак протиправна діяльність обвинуваченого була припинена правоохоронними органами, а грошові кошти в сумі 1800 дол. США вилучені. Позиції судів першої та апеляційної інстанцій: місцевий суд визнав винуватим і засудив обвинуваченого за ч. 3 ст. 332 КК. Апеляційний суд змінив цей вирок, застосувавши до засудженого положення ст. 69 КК. У касаційній скарзі обвинувачений вказує про відсутність у нього умислу на організацію незаконного переправлення осіб через державний кордон України, керівництво такими діями або сприяння їх вчиненню, жодної змови з невідомими особами на вчинення інкримінованого йому кримінального правопорушення не було. Стверджує, що мав умисел на заволодіння грошовими коштами потерпілого шляхом шахрайських дій. Позиція Касаційного Кримінального Суду: змінено рішення судів попередніх інстанцій. Перекваліфіковано дії засудженого з ч. 3 ст. 332 КК на ч. 1 ст. 190 КК. Обґрунтування позиції Касаційного Кримінального Суду: Касаційний Кримінальний Суд вказав, що в матеріалах кримінального провадження відсутні достатні й беззаперечні докази, які б доводили поза розумним сумнівом, що обвинувачений з корисливих мотивів організовував незаконне переправлення осіб через державний кордон України, керував цим чи сприяв цьому шляхом надання порад, настанов, інструктажу, а тому кваліфікація його дій за ч. 3 ст. 332 КК є неправильною. Незважаючи на фіксацію спілкування обвинуваченого з іншими особами щодо можливого виїзду за кордон, орган досудового розслідування не встановив реальності жодних із цих можливих домовленостей, механізму виготовлення документів та надалі фактичного перетину за допомогою обвинуваченого будь якими особами державного кордону України. Важливим у цьому провадженні є встановлення і доведення поза розумним сумнівом, що обвинувачений, умисно, з корисливих мотивів заволодіваючи чужим майном, зокрема беручи на себе при цьому певні зобов'язання, одразу не мав наміру їх виконувати, використовуючи певні обставини як спосіб реалізації умислу, спрямованого на заволодіння чужим майном шляхом обману. Висновок про це може бути зроблений у тому числі виходячи із сукупності його фактичних дій. З покладених в основу вироку доказів убачається, що обвинувачений жодних планів та деталей реалізації переправлення потерпілого через державний кордон України не розробляв, не обумовлював таких можливостей та не мав справжніх намірів, а його розмови зводилися до обману для незаконного заволодіння грошовими коштами, що безумовно свідчить про те, що дії обвинуваченого були способом шахрайства (вигаданою інформацією) та спрямовані на заволодіння грошовими коштами шляхом обману, а не організацію перетину державного кордону України, тобто вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 190 КК. Крім того, на момент отримання від потерпілого документів, фотокарток та грошових коштів обвинувачений не мав на меті виконувати зобов'язання з організації чи керівництва або сприяння незаконного переправлення потерпілого через кордон, а інше не підтверджується матеріалами провадження, отже дії обвинуваченого потрібно кваліфікувати саме як шахрайство¹⁰.

Підсумовуючи та враховуючи позицію Верховного Суду слід вказати, що якщо особа під приводом організації незаконного перетину державного кордону військовозобов'язаним отримує від нього грошові кошти, не маючи реального наміру виконувати обіцяне, а лише використовує вигадану інформацію як спосіб заволодіння чужим майном, такі дії слід кваліфікувати як шахрайство (ст. 190 КК), а не як організацію незаконного переправлення осіб через державний кордон (ст. 332 КК). Визначальним для розмежування цих складів кримінальних правопорушень є мотив та мета вчиненого діяння.

Список використаних джерел

1. Проєкт Кримінального кодексу України: текст станом на 01.08.2024. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-standom-na-01-08-2024.pdf> (дата звернення 10.10. 2025).

¹⁰ Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 10.03.2025 у справі № 466/5535/23 (провадження № 51-4623км24) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125933323> (дата звернення 10.10. 2025)

2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення Офісу генерального прокурора // URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення 10.10. 2025)

3. Постанова колегії суддів Третньої судової палати ККС ВС від 10.03.2025 у справі № 466/5535/23 (провадження № 51-4623км24) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125933323> (дата звернення 10.10. 2025)

М. О. Акімов,
доцент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Національна академія внутрішніх справ)

ДЕЯКІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКОНОПРОЄКТУ РЕЄСТР. № 13333 ВІД 30 ТРАВНЯ 2025 РОКУ)

В умовах відсічі збройної агресії проти України особливого значення набуває охорона здоров'я населення, у тому числі засобами Кримінального кодексу (далі – КК) України [1]. Неможливо переоцінити загрозу, що її несе українцям наркоманія, особливо якщо йдеться про складні для виявлення способи розповсюдження (збуту) наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів із використанням сучасних технологій. Відтак уявляється за доцільне проаналізувати відповідні ініціативи суб'єктів законотворчості.

Так, законопроект реєстр. № 13333 від 30 травня 2025 року «Про внесення змін до статті 307 Кримінального кодексу України щодо посилення кримінальної відповідальності за збут наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів шляхом використання електронних інформаційних ресурсів» [2], далі – законопроект 13333, має на темі, як зазначається у пояснювальній записці, встановлення кримінальної відповідальності за збут наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів шляхом використання електронних інформаційних ресурсів. Суб'єкт права на законодавчу ініціативу при цьому посиляється на вдосконалення алгоритмів незаконного розповсюдження (використання наркографіті, адреси-реклами, так званих «закладок»), збільшення навантаження на правоохоронні органи, потребу у додатковому фінансуванні, освоєнні нових технологій. Все це слушно, проте безпосередньо законопроект 13333 викликає низку критичних зауважень.

Перш за все обґрунтування запропонованої новели зосереджене (за логікою суб'єкта права на законодавчу ініціативу) виключно на вирішенні проблеми протидії збуту наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, хоча і в практичній площині, і з точки зору змісту частини четвертої статті 307 КК України (в редакції законопроекту 13333) йдеться також і про інші кримінально протиправні діяння (як-от розповсюдження та придбання).

Крім того, частина четверта статті 307 КК України (в редакції законопроекту 13333) викладена у такій редакції: «Діяння, передбачені частиною першою...». У разі прийняття норми у запропонованій редакції поза межами кримінально-правової оцінки опиняться усі діяння, вчинені певним способом за обтяжуючих та особливо обтяжуючих обставин, передбачених частинами другою та третьою цієї статті (повторність чи рецидив, попередня змова групи осіб чи організована група, залучення неповнолітнього чи малолітнього, збут у певних місцях, великий (особливо великий) розмір чи особливо небезпечний характер предмета кримінального правопорушення), що викличе штучну конкуренцію кримінально-правових норм.

Сутність законопроекту 13333 – особливо кваліфікуюча ознака «шляхом використання електронних інформаційних ресурсів». Однак вона не є універсальною щодо всіх діянь,

передбачених статтею 307 КК України (дійсно, важко уявити вчинення цим способом виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення чи пересилання). Більше того, не є прийнятним і вжити суб'єктом права на законодавчу ініціативу словосполучення «електронний інформаційний ресурс», адже цей термін означає систематизовані відомості і дані, створені, оброблені та збережені в електронній формі за допомогою технічних засобів та/або програмних продуктів [3], що далеко не у повній мірі відповідає тому змісту, що намагається йому надати суб'єкт права на законодавчу ініціативу. Адже насправді йдеться не про відомості та дані, що створені, оброблені та збережені у певній формі за допомогою конкретних засобів та/або продуктів, а про спосіб передачі інформації про місцеперебування наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів (або їх грошового чи іншого еквіваленту).

На наш погляд, більш оптимальним для визначення конкретних засобів, що використовуються для безконтактного розповсюдження (збуту) вказаних вище предметів (і їх реклами), є використання термінології, що вже апробована у КК України при криміналізації домагання дитини для сексуальних цілей (стаття 156-1), одержання доступу до дитячої порнографії, її придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи інше переміщення, виготовлення, збут і розповсюдження (стаття 301-1) та проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи (стаття 301-2). У всіх цих статтях йдеться про вчинення кримінально протиправного діяння з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, тобто організаційно-технічних систем, в яких реалізується технологія обробки інформації з використанням технічних і програмних засобів, або сукупності технічних і програмних засобів, призначених для обміну інформацією шляхом передавання, випромінювання або приймання її у вигляді сигналів, знаків, звуків, рухомих або нерухомих зображень чи в інший спосіб, або сукупності інформаційних та телекомунікаційних систем, які у процесі обробки інформації діють як єдине ціле [4]. Уявляється, що наведені терміни набагато краще втілюють прагнення розробника законопроекта 13333, позаяк відображають саме засоби, що уможливають вчинення конкретних кримінально протиправних діянь певним способом.

Підсумовуючи викладене, доходимо висновку: законопроект 13333 у запропонованому вигляді не може бути рекомендований до розгляду та прийняття Верховною Радою України і підлягає суттєвому доопрацюванню з урахуванням викладених зауважень.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2314-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 28.09.2025).
2. Про внесення змін до статті 307 Кримінального кодексу України щодо посилення кримінальної відповідальності за збут наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів шляхом використання електронних інформаційних ресурсів : законопроект реєстр. № 1333 від 30 травня 2025 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56501> (дата звернення: 28.09.2025).
3. Положення про систему електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів «Трембіта» : затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 08 вересня 2016 року № 606 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 17 січня 2023 року № 38). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/606-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.09.2025).
4. Про внесення змін до Закону України «Про захист інформації в автоматизованих системах» : Закон України від 31 травня 2005 року № 2594-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2594-15/ed20060101/find?text=%B2%ED%F4%EE%F0%EC%E0%F6%B3%E9%ED%EE-%F2%E5%EB%E5%EA%EE%EC%F3%ED%B3%EA%E0%F6%B3%E9%ED%E0+%F1%E8%F1%F2%E5%EC%E0> (дата звернення: 28.09.2025).

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ВІДМИВАННЯ ДОХОДІВ ЧЕРЕЗ КРИПТОВАЛЮТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасну епоху глобалізації та цифровізації фінансової системи криптовалюти є не лише інструментом для інновацій, а й засобом злочинної діяльності. В умовах воєнного стану в Україні зростає актуальність питання протидії відмиванню доходів, оскільки криптовалюти можуть бути використані для фінансування терористичних організацій, уникнення санкцій та фінансування армії росії.

Криптовалюта – це цифрова (віртуальна) валюта, яка використовує криптографію для захисту транзакцій, контролю створення нової валюти та перевірки переказів активів. Вона не має фізичної форми, як банкноти чи монети, і зазвичай не контролюється центральним банком чи урядом. Наприклад : біткойн (BTC) – перша та найпопулярніша криптовалюта, етереум (ETH) –платформа для створення смарт-контрактів, Tether (USDT) – стейблкоїн, прив'язаний до долара США [1, с. 45].

Криптовалюти широко використовуються в кіберзлочинності, включаючи фішингові шахрайства, програми-вимагачі, незаконні транзакції в даркнеті та схеми фінансування незаконних груп [2, с.14]. Це дозволяє злочинцям уникати фінансового стеження, властивого традиційним банківським методам.

Анонімність транзакцій з віртуальними активами, відсутність єдиного підходу до відповідного правового регулювання та складність ідентифікації власників цифрових гаманців створюють значні труднощі для правоохоронних органів.

В той же час, з публікацій української розвідки та міжнародних партнерів стає зрозуміло, що використовують соціальні мережі, зокрема Telegram та VK для збору коштів на військові закупівлі, розвиток БПЛА та радіозв'язку тощо, збираючи пожертви, у тому числі у віртуальних активах (криптовалюті) на закупівлю товарів та компонентів. За даними найвідомішої фірми з аналітики блокчейнів « Chainalysis», понад 54 установи, отримавши понад 2,2 мільйона доларів у криптовалютах, переважно Bitcoin та Ethereum. Tether, Litecoin та Dogecoin також отримали значну підтримку [5 с. 110].

Арсенал методів та інструментів, що використовуються для розслідування злочинів, пов'язаних з віртуальними транзакціями, постійно розширюється. Програмне забезпечення для аналізу блокчейнів включає такі інструменти, як Chainalysis, TRM Lab, Crystal Blockchain, Elliptic, які є ключовими для відстеження транзакцій у публічних блокчейнах. Вони дозволяють візуалізувати потоки віртуальних транзакцій, ідентифікувати кластери адрес, визначати посилання на відомі ризиковані суб'єкти (ринки даркнету, міксери, санкціоновані адреси) та оцінювати ризики окремих транзакцій або гаманців [6 с.130].

Українське законодавство має бути вдосконалене з точки зору гармонізації з кримінальним правом. Перспективи подальших досліджень включають розробку єдиних міжнародних стандартів для кваліфікації злочинів з віртуальними активами, створення автоматизованих систем виявлення злочинних моделей на основі штучного інтелекту, вивчення специфіки розслідування злочинів, пов'язаних з децентралізованими фінансами (DeFi), та розробку методів роботи з новими типами віртуальних активів у мета-всесвіті [6 с.135].

Запровадження спеціалізованих підрозділів, використання передових технологій цифрового моніторингу транзакцій та підвищення кваліфікації слідчих та прокурорів дозволять проводити ефективні розслідування злочинів, пов'язаних з криптовалютою. Це сприятиме зміцненню національної безпеки та боротьбі з фінансовими злочинами у воєнний час.

Список використаних джерел

1. Гуменюк В. С. Особливості розслідування злочинів із використанням криптовалют. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 4. С. 45–51.
2. Мельник М. І. Кримінально-правові аспекти фінансування тероризму в умовах війни. *Науковий вісник Національної академії прокуратури України*. 2023. № 2. С. 12–19.
3. Носов, В. В., Манжай, О. В. і Панченко, Є. В. (2022) «Аналіз етеріум трансакцій під час попередження та розслідування кримінальних правопорушень», *Право і безпека*, 87(4), с. 108–124. doi: 10.32631/pb.2022.4.09.
4. Закон України «Про віртуальні активи» від 17.02.2021 № 2074-IX.
5. Панченко Є. В., Овсянюк Д. І. Аналіз кластерів та адрес гаманців віртуальних активів (криптовалюти) для збору коштів на допомогу російській армії та іншим НЗФ. *Актуальні проблеми кібербезпеки в Україні в умовах воєнного стану* : матеріали міжвідомчого науково-практичного круглого столу за заг. редакцією В. А. Кудінова. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С.108-113.
6. Овсянюк Д., Окушко А., Панченко Є. Methodology of detection and forensic features of investigation of crimes involving virtual assets: a comparative analysis of international practices // *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2025. № 2. DOI: 10.63341/naia-herald/2.2025.119

Є. І. Бакутін,

старший викладач кафедри тактичної підготовки
навчально-наукового інституту поліцейської діяльності,
кандидат юридичних наук
(Національна академія внутрішніх справ)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

На сучасному етапі розбудови Української держави одним з її першочергових завдань є належна реалізація та захист прав і свобод людини і громадянина. Вказане вимагає втілення в реальне життя конституційних норм, особливо тих, що стосуються захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, конституційного ладу, суспільних цінностей особи в ситуаціях, коли життєдіяльність громадян, їх життя і здоров'я піддаються загрозі внаслідок впливу негативних обставини в умовах воєнного стану.

Ключовим елементом системи забезпечення національної безпеки є відповідні суб'єкти, чия діяльність полягає у виконанні низки правових, організаційних, кадрових та інших заходів, спрямованих на своєчасне попередження, виявлення та подолання реальних та потенційних внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечення належного рівня захисту життєво важливих інтересів особи та сприятливих умов для розвитку країни в цілому. Система суб'єктів сектору безпеки і оборони має досить складну структуру, елементи і зв'язки якої за своєю суттю є складними за своєю структурою, об'ємом, зв'язками так і закономірностями розвитку.

Визначаючи систему сектора безпеки і оборони України, не можна не зазначити, що у різних нормативно – правових актах, що регулюють функціонування сектора безпеки і оборони, розглядаються як державні, так і недержавні органи і організації, установи, на діяльність яких поширюються певні завдання із захисту різноманітних загроз національній безпеці. У Стратегії національної безпеки України [1], Стратегічному оборонному бюлетені України [2], Альманасі сектору безпеки України [3], Комплексному стратегічному плані реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки [4], Стратегії кібербезпеки України [5], Стратегічному оборонному бюлетені України [6], Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України [7], Стратегії воєнної безпеки України [8] та інших законодавчих та наукових джерелах сектор безпеки і оборони трактується по-різному, і до його складу включені різні суб'єкти.

На сьогоднішній день згідно з нормами чинного законодавства, а саме Закону України «Про національну безпеку України» до складу сектору безпеки і оборони входять: Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Антитерористичний центр при Службі безпеки України, Служба судової охорони, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику. Інші державні органи та органи місцевого самоврядування здійснюють свої функції із забезпечення національної безпеки у взаємодії з органами, які входять до складу сектору безпеки і оборони.

Коротко охарактеризуємо деякі вказані суб'єкти відповідно до ЗУ «Про національну безпеку» [5]. Так, Міністерство оборони України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань національної безпеки у війсьній сфері, сферах оборони і військового будівництва у мирний час та особливий період.

Збройні Сили України є військовим формуванням, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності.

Міністерство внутрішніх справ України є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах: 1) забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання громадської безпеки і правопорядку, а також надання поліцейських послуг; 2) охорони та захисту державного кордону України; 3) цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій; 4) міграції (імміграції та еміграції), зокрема протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, зокрема біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів.

Національна поліція України є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує громадську безпеку і порядок, охорону прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидію злочинності, а також надає визначені законом послуги з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

Служба безпеки України є державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями, що забезпечує державну безпеку, здійснюючи з неухильним дотриманням прав і свобод людини і громадянина: 1) протидію розвідувально-підбивній діяльності проти України; 2) боротьбу з тероризмом; 3) контррозвідувальний захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності, оборонного і науково-технічного потенціалу, кібербезпеки, інформаційної безпеки держави, об'єктів критичної інфраструктури; 4) охорону державної таємниці.

Управління державної охорони України відповідно до закону здійснює державну охорону органів державної влади України, забезпечення безпеки посадових осіб та охорони об'єктів, визначених законом.

Підсумовуючи вищевикладене можна констатувати, що виконання жодного з вищезазначених завдань та реалізація перспективних напрямів розвитку неможливі без удосконалення існуючої системи взаємодії, а саме: забезпечення координації та налагодження постійної співпраці між правоохоронними органами як всередині держави, так і їх міжнародного співробітництва у процесі прийняття та реалізації нормативно-правових актів та управлінських рішень з питань забезпечення національної безпеки; налагодження ефективної взаємодії з місцевим населенням, громадськими формуваннями; структурної оптимізації і більш раціонального використання особового складу в інтересах національної безпеки; модернізації системи управління; своєчасного впровадження та використання сучасних інформаційних технологій в діяльності; розробки та запровадження ефективної системи прогнозування, виявлення та протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам на державному кордоні; удосконалення інформаційного, матеріально-технічного забезпечення; ефективної підготовки та перепідготовки особового складу тощо.

Отже, провідним елементом протидії злочинності в умовах воєнного стану є відповідні суб'єкти, чия діяльність полягає у виконанні низки правових, організаційних, кадрових та інших заходів, спрямованих на своєчасне попередження, виявлення та подолання реальних та потенційних внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечення належного рівня захисту життєво важливих інтересів особи та сприятливих умов для розвитку країни в цілому.

Список використаних джерел

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України № 121/2021 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#n9>
2. Про Стратегічний оборонний бюлетень України: Рішення РНБО від 20 серпня 2021 року Введено в дію Указом Президента України від 17 вересня 2021 року № 473/2021 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0063525-21#Text>
3. Альманах сектору безпеки України 2012 Видання здійснене в рамках Мережі партнерства Україна-НАТО за фінансової підтримки Міністерства оборони Швейцарії у форматі Програми НАТО «Партнерство заради миру»
4. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки Указ Президента України 11 травня 2023 року № 273/2023 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>
5. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 31, ст. 241) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України» Указ Президента України 26 серпня 2021 року № 447/2021
7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» Указ Президента України 17 вересня 2021 року № 473/2021
8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 червня 2021 року «Про Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України» Указ Президента України
9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» Указ Президента України
10. Безега В. Адміністративно-правові засади діяльності Національної поліції як суб'єкта сектору безпеки і оборони: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук НАВС К.2020 с. 311.

С. А. Басалик,

доцент кафедри спеціальних дисциплін,
кандидат юридичних наук
(Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького)

О. С. Туз,

доцент кафедри спеціальних дисциплін,
кандидат психологічних наук
(Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького)

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

У сучасних умовах глобалізації та цифровізації суспільних відносин глобальна мережа Інтернет стала не лише простором реалізації соціально-корисних функцій, але й одним із ключових інструментів у діяльності представників транснаціональної організованої злочинності. На прикладі злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, простежується чітка тенденція: етапи пошуку жертв, встановлення контакту, вербування, а також здійснення фінансових розрахунків дедалі частіше переносяться у віртуальне середовище.

Вразливий стан потенційних жертв торгівлі людьми формується під впливом комплексу чинників: складного матеріального становища, психологічних проблем, емоційної нестабільності. В умовах повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну ці фактори набули особливої гостроти, що створює сприятливе підґрунтя для злочинної діяльності.

Також у зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації в Україну, процеси пов'язані з незаконною міграцією зазнали суттєвої трансформації. З 2022 року основною категорією громадян, яких незаконно переправляють через державний кордон стали особи, які ухиляються від військової служби чи призову по мобілізації та процеси організації даного виду злочинності перейшли у всесвітню мережу Інтернет. Контакти зі злочинцями, отримання даних про маршрути та тактику незаконного перетинання державного кордону, керівництво їх діями, оплата незаконних послуг перейшли у віртуальне середовище. Зазначені факти створюють умови для прихованості, анонімності та відносної безпеки для злочинців, суттєво ускладнюючи роботу правоохоронних органів.

Статистика свідчить, що злочини пов'язані з торгівлею людьми, незаконною міграцією в переважній більшості вчиняються з корисливих мотивів, задля отримання фінансових активів від незаконної експлуатації жертви торгівлі людьми, або заробітку від незаконного переправлення особи через державний кордон України. Цілком зрозуміло, що без отримання незаконної фінансової вигоди, зазначені злочини як правило би не вчинялись. Факт передачі, направлення, отримання фінансових активів в злочинній діяльності є кваліфікуючою ознакою та документування зазначених фактів впливає на організацію, вибір комплексу оперативно-розшукових заходів оперативно-розшуковими підрозділами Державної прикордонної служби України, здійснення подальших негласних слідчих (розшукових) дій за дорученнями слідчих органів досудового розслідування.

Одним із перспективних напрямів протидії торгівлі людьми та незаконній міграції в умовах цифровізації є використання криміналістичної методології аналізу цифрових слідів. Відстеження та ідентифікація слідів, що залишають злочинці під час підготовки, замаху та реалізації протиправних схем, особливо при використанні криптовалют та інших віртуальних активів, стає невід'ємним елементом правоохоронної діяльності в цілому та оперативно-розшукової діяльності зокрема [1]. Незаконні фінансові операції дедалі частіше здійснюються з використанням криптовалютних бірж, онлайн-обмінників, платформ для азартних ігор, міксерів криптовалют та інших сервісів, що гарантують високий рівень анонімності. Даний факт істотно ускладнює їх виявлення та документування правоохоронними органами, у тому числі оперативно-розшуковими підрозділами Державної прикордонної служби України.

Окремої уваги заслуговує питання інституційної готовності Державної прикордонної служби України, як правоохоронного органу спеціального призначення. Попри здійснення оперативно-розшукової, розвідувальної діяльності та контррозвідувальних заходів, у її структурі наразі відсутні спеціалізовані аналітичні підрозділи, що могли б протидіяти злочинам із використанням віртуальних активів. Натомість у системі Національної поліції України функціонує Департамент кіберполіції, до складу якого входять спеціальні підрозділи з протидії злочинам у сфері віртуальних активів.

У контексті запланованої реформи оперативно-розшукової діяльності, що передбачає її трансформацію в систему кримінальної розвідки та кримінально-розвідувальної діяльності, актуальним видається створення в Державній прикордонній службі України спеціалізованих підрозділів, аналогічних до структур кіберполіції. Це дозволить підвищити ефективність реагування на виклики цифрової злочинності, забезпечити належну координацію з іншими національними та міжнародними правоохоронними інституціями й сприятиме формуванню комплексної системи протидії торгівлі людьми в умовах цифрової трансформації.

Список використаних джерел

1. Басалик С. А., Туз О. С., Тишук В. В., Генезис інструментів OSINT та окремі аспекти їх використання у правоохоронній діяльності. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. Вип. 9. DOI : <https://doi.org/10.5281/zenodo/15086041>.

В. О. Білецький,
професор кафедри спеціальних дисциплін,
кандидат наук з державного управління, доцент
(Національна академія Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького)

С. А. Басалик,
доцент кафедри спеціальних дисциплін,
кандидат юридичних наук
(Національна академія Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ПІДРОЗДІЛІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ ЩОДО ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

В умовах військової агресії російської федерації проти України особливої актуальності у протидії злочинності в умовах воєнного стану набувають питання взаємодії та співробітництва підрозділів сектору безпеки та оборони.

Питання взаємодії та координації діяльності вказаних підрозділів виконує важливу роль передусім у тих випадках, коли злочинність має різнобічний характер та глибоко законспірована, що в свою чергу вимагає від відповідних державних органів впорядкування, взаємозв'язку, узгодженості дій, відповідної підпорядкованості та вмілих дій щодо маневру силами та засобами.

Слід згадати, що 24 лютого 2022 року з 05 години 30 хвилин в Україні було введено режим воєнного стану – тобто особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

В зв'язку з цим постали нові виклики для підрозділів сектору безпеки і оборони України щодо протидії злочинності в умовах воєнного стану, та питання взаємодії між ними.

До основних органів державної влади, які входять до сектору безпеки і оборони України, відносяться:

1. Верховна Рада України;
2. Кабінет Міністрів України;
3. Міністерство оборони України;
4. Збройні Сили України;
5. Державна спеціальна служба транспорту;
6. Міністерство внутрішніх справ України;
7. Національна гвардія України;
8. Національна поліція;
9. Державна прикордонна служба України;
10. Державна міграційна служба України;
11. Державна служба України з надзвичайних ситуацій;
12. Служба безпеки України загалом і Антитерористичний центр при Службі безпеки України зокрема;
13. Служба судової охорони;
14. Управління державної охорони України;
15. Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України;
16. Апарат Ради національної безпеки і оборони України;
17. Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України;

18. Суди.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови термін «взаємодія» трактується як взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджена дія між ким-, чим-небудь [1, с. 85].

Взаємодія підрозділів у протидії організованих злочинності – це заснована на законах та підзаконних нормативних актах, погоджена за цілями, місцем і часом та належним чином організована спільна діяльність суб'єктів протидії організованих злочинності та інших підрозділів правоохоронних органів і міжнародних правоохоронних організацій, спрямована на вирішення конкретних завдань боротьби з організованою злочинністю.

Можна відмітити те, що збройна агресія росії проти України викрила недоліки і прогалини у нормативно-правових актах у сфері оборони держави, що призводило до виникнення проблем з питань взаємодії підрозділів безпеки та оборони з протидії злочинності.

До основних завдань взаємодії підрозділів сектору та оборони доцільно віднести:

- взаємообмін інформацією;
- відпрацювання та здійснення узгоджених заходів щодо виявлення і розкриття злочинів, порушень чинного законодавства, протидії терористичній діяльності тощо;
- узагальнення підсумків спільної роботи та відпрацювання нових форм взаємодії;
- відпрацювання та подання на розгляд відомчих інстанцій, міністерств та відомств пропозицій щодо змін і доповнень до чинного законодавства України.

В ході реалізації основних завдань взаємодії, необхідно згадати і про принципи взаємодії дотримання яких позитивно вплине на вирішення основних завдань, а саме:

- суворе дотримання законності в діях взаємодіючих підрозділів;
- взаємообмін інформацією в межах компетентності кожного органу в інтересах виконання спільних завдань;
- координація дій різнорідних сил та засобів при реалізації спільних задумів.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновку про необхідність постійної внутрішньосистемної взаємодії між підрозділами сектору безпеки та оборони щодо протидії злочинності в умовах воєнного стану, в зв'язку з чим на сучасному етапі характеризується недосконалістю нормативно-правовою базою яка потребує сучасного оновлення, уточненнями термінів та понять які спрямовані на врахування викликів та потреб сьогодення.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / упоряд. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ: Перун, 2001. 1440 с.
2. Про національну безпеку : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
3. Коломієць Ю. М., Трояновський В. С. Взаємодія національної поліції з національною гвардією України під час виконання службово-бойових завдань в умовах воєнного стану: постановка проблеми. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. Вип. 3. С. 283–289.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТА СВІТОВІ ОРІЄНТИРИ

Актуальність теми. В умовах воєнного стану в Україні правоохоронна система стикається з безпрецедентними викликами, пов'язаними з необхідністю забезпечення громадської безпеки, протидії злочинності, охорони правопорядку та координації дій з військовими формуваннями. У цих умовах нормативно-правове, організаційне та кадрове забезпечення правоохоронної діяльності набуває особливого значення, адже від ефективності цих складових залежить стабільність функціонування держави.

Нормативно-правові засади. В умовах воєнного стану законодавство України зазнало суттєвих змін, що торкаються як адміністративного, так і кримінального права. Прийнято низку законів і підзаконних актів, які регламентують особливості діяльності органів Національної поліції, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби та Державної служби з надзвичайних ситуацій. Зміни стосуються як підвищення відповідальності за порушення правил воєнного стану, так і запровадження спеціальних процедур щодо перевірки громадян, контролю за переміщенням осіб та транспортних засобів. Зокрема, доповнення до Кодексу України про адміністративні правопорушення [1] та Кримінального кодексу України [2] деталізують питання відповідальності за колабораційну діяльність, порушення забезпечення призову та мобілізації, невиконання розпоряджень військових адміністрацій тощо [3].

Організаційне забезпечення. Важливим завданням є налагодження ефективної взаємодії правоохоронних органів з військовими формуваннями та органами місцевого самоврядування. В умовах війни особливу роль відіграють військові адміністрації, які координують діяльність поліції та інших структур [4]. Правоохоронці виконують завдання не лише з підтримання правопорядку, а й з охорони стратегічних об'єктів, забезпечення евакуаційних заходів, супроводу гуманітарних вантажів, боротьби з диверсійно-розвідувальними групами.

Кадрове забезпечення. В умовах війни особливого значення набуває якість кадрового складу правоохоронних органів. Йдеться про необхідність забезпечення належного рівня підготовки особового складу, їх психологічної стійкості та професійної доброчесності. Питання комплектування органів кадрами ускладнюється через мобілізацію, втрати серед працівників, а також зростання навантаження на діючих поліцейських. Водночас необхідно впроваджувати сучасні підходи до підготовки персоналу, у тому числі із залученням досвіду міжнародних партнерів.

Світова практика. Досвід зарубіжних держав свідчить, що правоохоронні органи в умовах воєнних конфліктів функціонують у тісній взаємодії з армією та спецслужбами. Так, в Ізраїлі поліція виконує не лише класичні функції правоохоронного органу, а й завдання, пов'язані з протидією тероризму. У Польщі під час кризових ситуацій особлива увага приділяється територіальній обороні та співпраці поліції з військовими структурами. У США під час воєнних загроз діє чітка система координації між місцевою поліцією, федеральними органами та Національною гвардією.

Проблеми та шляхи їх вирішення. Серед основних проблем можна виокремити недостатню деталізацію законодавства щодо повноважень правоохоронців у специфічних умовах воєнного стану, потребу у вдосконаленні міжвідомчої координації, а також кадрові виклики, пов'язані з підвищеним навантаженням.

Перспективним напрямом є розробка та імплементація єдиних стандартів діяльності правоохоронців у надзвичайних умовах, удосконалення системи службової підготовки та поглиблення міжнародної співпраці.

Висновки. Нормативно-правове, організаційне та кадрове забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану є ключовим чинником ефективної протидії

загрозам безпеці держави. Українська практика свідчить про значний прогрес у цій сфері, однак подальші кроки мають бути спрямовані на посилення правової визначеності, удосконалення організаційної структури та використання кращого світового досвіду.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984. № 8073-Х. Дата оновлення: 01.09.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/80732-10> (дата звернення: 06.10.2025).
2. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001. Дата оновлення: 17.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 06.10.2025).
3. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законів України щодо врегулювання окремих питань діяльності Національної поліції України під час дії воєнного стану : Закон України від 21.03.2023. № 3000-IX. Дата оновлення: 21.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3000-20> (дата звернення: 06.10.2025).
4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015. № 389-VIII. Дата оновлення: 14.05.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 06.10.2025).

І. Л. Близнюк,

старший науковий співробітник
лабораторії з проблем державотворення та правозастосування,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
*(Навчально-науковий інститут права та психології
Національної академії внутрішніх справ)*

СТАН І ПРОБЛЕМИ ВИКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ НА ФАРМАЦЕВТИЧНОМУ РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Станом на 2024 р., в Україні частка фальсифікованих лікарських засобів, за різними даними, становить 15–25%, а обсяг ринку фальсифікованих лікарських засобів може складати близько 4 млрд грн. на рік [1, с. 6].

Поряд з цим, необхідно наголосити, що проблема фальсифікації лікарських засобів актуальна сьогодні в усьому світі. На жаль, нині жодна країна світу не захищена на 100% від можливості потрапляння на її ринок фальсифікованих лікарських засобів. Згідно з інформацією Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) близько 10% лікарських засобів, які перебувають в обігу у світі, є підробленими [1, с. 6]. За даними ВООЗ, кожна десята упаковка ліків є неякісною або підробленою в країнах з низьким і середнім рівнем доходів, до яких належить і Україна [2]. Щороку збиток від продажу фальсифікованих лікарських засобів становить близько 12 млрд євро.

Однак у світі не існує єдиної методики щодо розрахунку кількості заборонених фальсифікованих серій лікарських засобів, тому різні експерти застосовують різні методики до розрахунку відсотку фальсифікату на фармацевтичному ринку України, в результаті чого отримані ними дані шляхом застосування цих методик істотно відрізняються. Зазвичай жодних аргументованих розрахунків щодо кількості фальсифікованих лікарських засобів на вітчизняному фармацевтичному ринку не наводиться, лише робляться голослівні заяви.

Основний недолік наведених оцінок щодо обсягу фальсифікованих ліків на фармацевтичному ринку України – їх досить умовний характер. На основі наведених цифр неможливо скласти чіткого уявлення про те, яким є абсолютний обсяг фальсифікованої лікарської

продукції, а найголовніше, яка частка фальсифікованих лікарських засобів у загальному обсязі обігу ліків в Україні, у зв'язку з чим, неможливо розробити адекватну та ефективну політику запобігання фальсифікації лікарських засобів.

Кількість фальсифікованих лікарських засобів в Україні складно установити, оскільки подібна злочинна діяльність у нашій державі зазвичай залишається латентною. Практика правоохоронних органів, зокрема Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України, щодо виявлених кримінальних правопорушень даної категорії та судова практика за цими фактами є незначною. Кількість кримінальних проваджень, відкритих

за ст. 321-1 КК («Фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів»), закінчених в суді обвинувальним вироком, досить незначна. Відповідно до даних із Єдиного державного реєстру судових рішень, починаючи з 2015 р. по 2024 р. було розпочато близько 200 судових проваджень щодо фальсифікації лікарських засобів. При цьому кількість розпочатих судових проваджень даної категорії, на жаль, не відображає справжній рівень фальсифікації лікарських засобів в Україні.

У свою чергу, судова статистика з 2012 по 2023 рр. за ст. 321-2 КК («Порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів») взагалі відсутня: ні за одним з облікованих за цією статтею КК протягом вказаного періоду кримінальних правопорушень провадження не були направлені до суду з обвинувальним актом.

Крім того, з січня по грудень 2024 р. органами Національної поліції здійснювалось досудове розслідування у 12 провадженнях за ст. 321-1 КК та 2 провадження за ст. 321-2 КК, а також з січня по серпень 2025 р. органами Національної поліції здійснювалось досудове розслідування вже у 14 провадженнях за ст. 321-1 КК та взагалі не здійснювались провадження за ст. 321-2 КК.

Це свідчить про високу латентність кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері охорони здоров'я, пов'язаних з провадженням господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібною торгівлі лікарськими засобами, а також імпорту лікарських засобів, та недостатню проведену роботу правоохоронних органів з викриття та запобігання цим кримінальним правопорушенням. Зазначені обставини свідчать про необхідність розроблення та втілення на практиці дієвих заходів щодо виявлення та попередження зазначених суспільно небезпечних діянь.

За результатами аналізу лікарських засобів, які були предметами злочинів у судових вироках, винесених до повномасштабної війни в Україні, існує три категорії таких засобів, а саме [3]:

- лікарські засоби, небезпечні для життя або здоров'я, виготовлені з препаратів, строк придатності яких закінчився, шляхом змішування з іншими субстанціями, отримані з невідомих джерел без будь-якого сертифіката якості;
- лікарські засоби, отримані в законний спосіб з відповідними сертифікатами якості, фальсифіковані шляхом зміни зареєстрованої форми випуску (розфасовка у флакони з меншим вмістом і концентрацією або в упаковки з меншою кількістю ампул);
- фальсифікований медичний спирт.

Водночас кримінальні та інші правопорушення, що вчиняються у сфері виготовлення та обігу лікарських засобів, передусім включають:

- фальсифікацію лікарських засобів (виготовлення (виробництво) фальсифікованих лікарських засобів та обіг фальсифікованих лікарських засобів, у тому числі контрабанду фальсифікованих лікарських засобів);
- незаконний обіг лікарських засобів (здійснення розповсюдження лікарських засобів, обіг яких заборонено чинним законодавством в Україні; торгівлю лікарськими засобами через низку фіктивних підприємств; незаконний продаж з ухиленням від сплати податків, у тому числі через Інтернет, лікарських засобів, ввезених на територію України поза митним контролем, тощо);
- порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів;
- виготовлення контрафактних лікарських препаратів (порушення інтелектуальної власності у сфері виробництва лікарських засобів).

Низькі показники щодо виявлених правопорушень у сфері виробництва та обігу лікарських засобів, пояснюються такими обставинами:

- під час перевірок виявляються не усі фальсифіковані ліки, наявні на ринку, а тільки ті, які з якоїсь причини не «приховані» від перевіряльників;
- інспектори Держлікслужби під час обмеженого терміну перевірки встигають візуально відстежити не весь асортимент аптечних закладів, що перевіряються, а тільки його частину;
- суб'єкти господарювання між перевітками за інформацією, що надіслали територіальні органи Держлікслужби, не вилучають з обігу всі залишки лікарських засобів із ознаками фальсифікації, а тому частина фальсифікованих лікарських засобів йде у реалізацію;
- уповноважені особи суб'єктів господарювання, які працюють на фармацевтичному ринку, повідомляють Держлікслужбі не про усі випадки надходження до них фальсифікованих лікарських засобів та в окремих випадках повертають постачальникам ці ліки, не інформуючи при цьому Держлікслужбу.

Тому офіційно надаються статистичні дані щодо відсотку виявлених державними контролюючими та правоохоронними органами фальсифікованих лікарських засобів, а не щодо відсотку наявних на українському фармацевтичному ринку фальсифікатів.

Крім того, розповсюдженими є неправильне маркування лікарських засобів, ввезення їх контрабандним шляхом, збут субстандартних (неякісних) та незареєстрованих лікарських засобів та препаратів кустарного виробництва або засобів, які мають інше (зокрема технічне) призначення і через це застосовуватися для лікування не можуть.

На сьогодні ідентифікація лікарських засобів відбувається за допомогою їх маркування, яке згідно зі статтею 12 Закону України «Про лікарські засоби» наноситься на етикетку, зовнішню та внутрішню упаковку лікарського засобу. При цьому лікарський засіб вважається фальсифікованим, якщо він умисно промаркований неідентично (невідповідно) відомостям (одній або декільком з них) про лікарський засіб з відповідною назвою, що внесені до Державного реєстру лікарських засобів України, або є умисно підробленим у інший спосіб, і не відповідає відомостям (одній або декільком з них), у тому числі складу, про лікарський засіб з відповідною назвою, що внесені до Державного реєстру лікарських засобів України (ст. 2 Закону України «Про лікарські засоби»). Однак експерти вважають, що на сьогодні потрібен більш дієвий механізм захисту лікарських засобів від підробки, ніж маркування.

Список використаних джерел

1. Коваленко І. А. Фальсифікація та обіг фальсифікованих лікарських засобів: кримінально-правове дослідження : монографія ; за наук. ред. Є. Л. Стрельцова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 232 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/05401c12-0a53-4080-856f-abf0296184fe/content>.
2. Як не купити фальсифіковані ліки та що робити, якщо це сталося? URL: <https://nubip.edu.ua/en/node/70700>.
3. Зозуля О. Фальсифікація лікарських засобів: проблемні аспекти й шляхи їх вирішення. *Юридична газета*. 2020. № 13. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/medichne-pravo-farmaceutika/falsifikaciya-likarskih-zasobiv-problemni-aspekti-y-shlyahi-yih-virishennya.html>.

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Навіть попри війну, питання насильства в сім'ї не втратило своєї актуальності. Війна ще більше загострила проблеми людей, які були й до цього. Життя у постійному стресі, в одному приміщенні та залежність один від одного партнерів, нерідко зумовлює випадки виникнення домашнього насильства. Домашнє насильство це проблема, яку складно досліджувати. Адже насильство однієї людини над іншою у сімейних відносинах може мати приховані форми.

Понад одинадцять років в Україні триває війна та понад три роки повномасштабне вторгнення, що посилює проблему домашнього насильства. Не дивлячись, що багато родин роз'єднанні, перебувають закордон, зростає кількість тих, хто перебуває у групах ризику щодо насильства та торгівлі людьми. Так само, мільйони українців втратили дім чи стали вимушеними переміщеними особами в середині держави. Економічні втрати, безробіття, відсутність житла впливають на збільшення напруги та конфлікти у середині родин, все це призводить до конфліктів та насильства. Саме тому, проблеми дії принципу заборони домашнього насильства стають особливо актуальними [1, с. 592].

Домашнє насильство й досі залишається одним з тих негативних явищ, які під час війни, скоріше, посилюються аніж навпаки. В умовах сьогодення проблема домашнього насильства над дітьми набуває нових аспектів. Відкрита збройна агресія російської федерації (далі – рф) проти України лише посилює цю проблему. Адже, по-перше, це призвело до того, що більшість соціальних контактів як дорослих, так і дітей та підлітків втрачається. Особливо це стосується саме дітей та підлітків, адже вони вимушені разом з батьками покидати своє звичне життя та переїжджати або до інших регіонів України, або до інших країн, а відтак відбувається втрата звичного кола спілкування [2, с. 5]. По-друге, батьки або особи, що їх замінюють, перебувають у стані стресу та не завжди здатні опанувати свої емоції, а, відтак, вдаються до непедагогічних та навіть жорстоких методів виховання дітей [3, с. 486].

Проблема захисту дітей та забезпечення їхнього повноцінного розвитку є важливим національним пріоритетом, і для її вирішення потрібен комплексний підхід. В Україні існує широка нормативно-правова база, яка регулює питання захисту дітей від насильства, включаючи закони, спрямовані на забезпечення їхніх прав та захист від жорстокого поводження. Проте, незважаючи на ці заходи, статистика та реальні ситуації свідчать, що проблема залишається актуальною, а жорстокість і насильство продовжують мати місце [4, с. 22].

В преамбулі Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [5] закріплено, що цей Закон визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства [6, с. 251].

Очевидно, що заходи, передбачені цим законодавчим актом, захищають права та інтереси особи: право на життя; право не піддаватися тортурам та іншим видам жорстокого, нелюдяного або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання; право на рівний захист відповідно до гуманітарних норм у період міжнародних та внутрішніх збройних конфліктів; право на свободу та особисту недоторканність; право не піддаватися дискримінації в будь-якій формі; право на рівний захист відповідно до закону та рівний захист перед судом; право на захист якнайкращих інтересів дитини; право на рівне становище в сім'ї; право на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я; право на справедливі та сприятливі умови праці тощо [7, с. 23 – 24].

Конституція України є тією юридичною базою, норми якої визначають та гарантують охорону і захист прав, свобод та інтересів сім'ї та людини. Це такі статті Конституції України як: право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ст. 27); ніхто не може зазнавати втручання в його особисте та сімейне життя, крім випадків,

передбачених Конституцією України (ст. 32); право на звернення до державних інституцій (ст. 40); право на житло (ст. 47); права та свободи людини й громадянина захищаються судом (ст. 55); право знати свої права та обов'язки (ст. 57) [8].

Однак, незважаючи на відносно впорядковану нормативно-правову базу, результати наукових досліджень та аналіз практики щодо подолання наслідків домашнього насильства над дітьми доводять, що жорстокість і домашнє насильство продовжують поширюватися [11, с. 20].

19 грудня 2024 року набрав чинності Закон № 3733-IX «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами». Зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів стосуються запобігання та протидії домашньому насильству, зокрема щодо жінок. Законодавчі нововведення передбачають посилення відповідальності за вчинення домашнього насильства. Крім того, закон вводить норму, згідно з якою дитина, яка стає свідком насильства в родині, буде визнаватися потерпілою [9].

Також вводиться розмежування понять домашнього насильства та насильства за ознакою статі, що дозволить більш чітко кваліфікувати правопорушення. Однією з важливих змін є збільшення строку адміністративного затримання кривдника до 12 годин і введення обов'язкової перевірки необхідності направлення порушника на корекційні програми.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі» від 20 листопада 2024 року були внесені зміни до певних законодавчих актів в частині протидії та запобігання домашньому насильству. Як ми бачимо держава працює у правильному напрямку щодо запобігання та протидії домашнього насильства. За 10 місяців 2024 року Національна поліція склала понад 130 тисяч протоколів щодо домашнього насильства. На обліку перебувають майже 112 тисяч осіб, які вчинили насильство. Крім того, для запобігання насильству працює 61 мобільна група і спеціалізовані сектори протидії насильству в кожному обласному центрі [9]. Це підтверджує, що в умовах повномасштабних бойових дій проблема домашнього насильства щодо дітей не лише не зникла, а й значно загострилася. Війна створила додаткові чинники, які сприяють її поглибленню та ускладнюють захист наймолодших і найбільш вразливих членів суспільства.

Для отримання додаткової інформації щодо прав дітей в Україні та захисту від насильства рекомендується ознайомитися з документами, які регламентують діяльність Національної поліції України, а також з відповідними розділами українського законодавства про права дітей [10, с. 194].

Сімейний кодекс України передбачає, що дитина має право самостійно звертатися до суду та інших компетентних органів у випадках, коли її права порушуються, або якщо вона зазнає насильства чи жорстокого поводження у сім'ї. Це право дозволяє дітям, навіть без участі батьків або опікунів, звертатися за захистом своїх інтересів до наступних установ:

- центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді – надають психологічну та соціальну допомогу, захищають права дитини;
- органи опіки та піклування – займаються питаннями захисту дітей, особливо у разі неблагополуччя в сім'ї;
- органи освіти та охорони здоров'я – забезпечують захист прав дитини у школах, дитячих садках, медичних установах та інших закладах;
- суд – діти можуть звертатися до суду для захисту своїх прав та законних інтересів.

Ці положення Сімейного кодексу є важливими для захисту прав дітей, оскільки створюють можливості для самозахисту дитини у разі, коли дорослі не виконують або порушують свої обов'язки щодо її виховання і догляду [11].

Захист прав дітей є одним із найважливіших в Україні, тому що ставлення до дітей, рівень їхньої безпеки та захищеності в державі є головним напрямом у межах політики держави щодо національної безпеки. Протидія домашньому насильству над дітьми потребує вдосконалення національного законодавства, а також практики його застосування правоохоронними органами і судами з урахуванням реалій воєнного та повоєнного часу.

Список використаних джерел

1. Менджул М. В. Принцип заборони насильства в сім'ї: впровадження європейських та міжнародних стандартів в умовах воєнного стану в Україні. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». Розділ XI. *Міжнародне право*. 2023. С. 591–594.
2. Звіт дослідження: Швидка оцінка ситуації щодо кібербезпеки дітей 10–18 років. Київ, 2022. 48 с.
3. Павленко Т. А., Корабель М. Г. Домашнє насильство щодо дітей в умовах війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10/2023. С. 486–489.
4. Бек У. П., Гресько О. О. Захист прав дітей у випадках сімейного насильства. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. Випуск 86: частина 2. 2024. С. 21–26.
5. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 груд. 2017 р. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text)
6. Горбунова Я. М. Право на захист від домашнього насильства. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022 *Серія ПРАВО*. Випуск 69. С. 249–255.
7. Актуальні проблеми протидії домашньому насильству : навчальний посібник / А. Б. Блага, О. С. Тунтула, О. О. Кочемировська ; за заг. ред. А. Б. Благої. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 208 с. С. 23–24.
8. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). URL: [https://mon.gov.ua/storage/app/media/ rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20 Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf](https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf).
9. З 19 грудня набуває чинності закон про посилення відповідальності за домашнє насильство. URL: [https:// sud.ua/uk/news/laws/316716-s-19-dekabrya-vstupayet-v-silu-zakon-ob-usilenii-otvetstvennosti-za-domashnee-nasilie](https://sud.ua/uk/news/laws/316716-s-19-dekabrya-vstupayet-v-silu-zakon-ob-usilenii-otvetstvennosti-za-domashnee-nasilie).
10. Максимова М. К. Безпека дитини як складова національної безпеки країни та об'єкт адміністративно-правового забезпечення. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. № 4. 2022. С. 89–95.
11. Сімейний кодекс : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/2947-14#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text).

О. Ю. Бондаренко,

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології
(Національна академія внутрішніх справ)

ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНІ ТА ЦИВІЛЬНІ ОСОБИ ЯК ПОТЕРПІЛІ У ВОЄННИХ ЗЛОЧИНАХ

Важливою умовою правильної кваліфікації воєнного злочину є точне розмежування між статусами військовополонених і цивільних осіб. Це розмежування має значення для визначення обсягу захисту, передбаченого міжнародним гуманітарним правом, а також для вибору релевантних норм Женевських конвенцій 1949 року.

Відповідно до ст. 4 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року, військовополоненими, в розумінні цієї Конвенції є особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до однієї з таких категорій:

1) члени особового складу ЗС сторони конфлікту, а також члени ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих ЗС;

2) члени інших ополчень і добровольчих загонів, зокрема члени організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загони, зокрема організовані рухи опору, відповідають таким умовам:

- а) знаходяться під командуванням особи, відповідальної за своїх підлеглих;
- б) мають закріплену відмітну емблему, яка може бути розпізнана на відстані;
- в) відкрито носять зброю;
- г) ведуть бойові дії відповідно до законів і звичаїв війни;

3) члени особового складу регулярних ЗС, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує;

4) особи, які супроводжують ЗС, але фактично не входять до їхнього складу, наприклад, цивільні особи з екіпажів військових літаків, військові кореспонденти, постачальники, особовий склад робочих підрозділів або служб побутового обслуговування ЗС, за умови, що вони отримали на це дозвіл тих ЗС, які вони супроводжують, для чого останні видають їм посвідчення особи за зразком, наведеним у додатку IV (А) до Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р.;

5) члени екіпажів суден торговельного флоту, зокрема капітани, лоцмани та юнги, а також екіпажів цивільних повітряних суден сторін конфлікту, які не користуються більш сприятливим режимом згідно з будь-якими іншими положеннями міжнародного права;

6) жителі неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни [1].

Отже, військовополоненими слід вважати осіб, які беруть участь у збройному конфлікті й потрапляють під владу супротивника [2, с. 36].

Правовий статус військовополонених гарантує розширений міжнародно-правовий захист, який охоплює заборону катування, нелюдського або принижуючого поводження, примусової праці, а також зобов'язує сторону, що утримує полонених, забезпечити гідні умови утримання, медичну допомогу та право на зв'язок із зовнішнім світом.

Національна судова практика засвідчує належне відображення цих положень у відповідних судових рішеннях.

Цивільні особи, згідно з Женевською конвенцією про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р., охоплюють усіх, хто не бере безпосередньої участі у бойових діях і перебуває під владою ворожої сторони, включно з особами, які не є частиною збройних формувань, а також особами, затриманими на територіях, тимчасово контрольованих супротивником [3].

Цивільним населенням є будь-які особи, які не беруть бойової участі у збройному конфлікті незалежно від їх громадянства [4, с. 14].

Цивільні особи – це будь-які особи, які не входять до ЗС, не є членами інших ополчень і добровольчих загонів сторони конфлікту, а також жителів неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни. Цивільне населення не бере безпосередньої участі у бойових діях під час збройного конфлікту [2, с. 43].

До цивільних осіб відносять поліцейських. Винятком є особи серед окремих спеціальних підрозділів, що діють у складі єдиної системи управління військами та залучаються до бойових дій. Такими, зокрема, є поліцейські поліції особливого призначення Національної поліції України – об'єднаної штурмової бригади Національної поліції України «Лють». У міжнародно-правовому контексті вони вважаються комбатантами й під час потрапляння під владу супротивної сторони набувають статусу військовополоненого [4, с. 14].

Систематичне звернення судів до Женевських конвенцій під час кваліфікації воєнних злочинів, передусім жорстокого поводження свідчить про те, що визначення статусу потерпілого – комбатант чи цивільна особа – є обов'язковою передумовою для застосування відповідних міжнародних гарантій. У межах кваліфікації воєнних злочинів, відмінності в статусі військовополонених та цивільних осіб зумовлюють різницю у типових порушеннях їхнього захисту. Щодо військовополонених, це включає злочини, пов'язані з незаконним використанням праці, застосуванням фізичного чи морального примусу, тортурами та недотриманням належних умов утримання [1]. У свою чергу, воєнні злочини проти цивільних осіб часто охоплюють репресії, викрадення, примусову депортацію, захоплення заручників, умисне залякування населення та знущання, напади на цивільних осіб та цивільні об'єкти [3; 5; 6].

У міжнародному гуманітарному праві ключовим є правове розмежування військовополонених і цивільних осіб, оскільки кожна з цих категорій має відмінний обсяг захисту. Статус військовополоненого може бути наданий лише особам, які належать до комбатантів і були захоплені противником у зв'язку з їхньою участю в бойових діях. До комбатантів належать,

зокрема, військовослужбовці регулярних армій, члени ополчення або добровольчих формувань, які дотримуються умов, передбачених Женевськими конвенціями: відкрито носять зброю, мають розпізнавальні знаки та діють відповідно до законів війни.

Цивільні особи, які не беруть безпосередньої участі в бойових діях, користуються особливим захистом згідно з IV Женевською конвенцією. Тимчасова участь цивільного в бойових діях не надає йому статусу комбатанта, але може обмежити обсяг захисту на період активної участі.

Ключове значення має також місце та обставини захоплення особи. Затримання на лінії фронту у формі та зі зброєю свідчить про її належність до збройних формувань. Натомість захоплення в цивільному середовищі без ознак участі в конфлікті є підставою для визнання особи цивільною.

У разі сумнівів щодо статусу особи, міжнародне гуманітарне право вимагає трактувати її як цивільну, що гарантує максимальний рівень правового захисту.

За ознакою потерпілого жорстоке поводження з військовополоненими та цивільним населенням слід відрізняти від інших форм об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 438 КК України.

Законодавець чітко передбачає, що жорстоке поводження може вчинятися стосовно військовополонених або цивільного населення. Слід зазначити, що воєнні злочини спрямовані проти конкретних захищених осіб, які перебувають під охороною відповідних міжнародних конвенцій, зокрема Женевських конвенцій I–IV. До таких осіб, зокрема, належать: поранені та хворі на суші (Женевська конвенція I); поранені, хворі на морі та особи, які зазнали корабельної аварії (Женевська конвенція II); військовополонені (Женевська конвенція III); а також цивільне населення (Женевська конвенція IV і Додатковий протокол I) [7, с. 74].

З метою уникнення термінологічної нечіткості вчені пропонують передбачити, що жорстоке поводження як форма воєнних злочинів може вчинятися не лише щодо цивільного населення та військовополонених, а стосовно всіх осіб, які відповідно до норм міжнародного гуманітарного права мають статус захищених [7, с. 74].

З огляду на зміст ст. 438 КК України та положення міжнародного гуманітарного права, підтримка пропозиції щодо розширення формулювання ознаки потерпілого у складі злочину «жорстоке поводження» є обґрунтованою та доцільною. Наявна редакція зосереджується лише на військовополонених і цивільному населенні, що не охоплює усіх категорій осіб, які відповідно до Женевських конвенцій I–IV та Додаткового протоколу I визнаються захищеними.

Таке звужене законодавче формулювання може створити труднощі в правозастосуванні та кваліфікації злочинів, що фактично посягають на міжнародно визнаний захист цих осіб. Відтак, законодавче уточнення, яке б визнавало потерпілими усіх осіб, що мають статус захищених за нормами міжнародного гуманітарного права, сприятиме точнішому правовому регулюванню, підвищенню відповідності КК України міжнародним зобов'язанням і забезпеченню повноцінного захисту жертв збройних конфліктів.

Список використаних джерел

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
2. Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни : наук.-практ. посіб. / А. А. Вознюк, І. В. Жук, О. В. Таран, С. С. Чернявський та ін.; за заг. ред. М. С. Цуцкірідзе, В. В. Чернея, А. А. Вознюка. К. : Норма права, 2023. 322 с.
3. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
4. Розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень: кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти : наук.-практ. посіб. / [І. В. Клименко, М. С. Цуцкірідзе, Ю. В. Орлов та ін.] ; за заг. ред. В. В. Сокурєнка. Харків: Право, 2024. 432 с.
5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text
7. Загиней-Заболотенко З. А., Шевчук А. В. Воєнні злочини: проблеми кваліфікації та призначення покарання : монографія. Київ, 2025. 270 с.

Н. О. Бондаренко,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
кандидат юридичних наук, доцент
(Державний торговельно-економічний університет)

О. Д. Хлопков,
студент 1-го курсу факультету економіки,
менеджменту та психології
(Державний торговельно-економічний університет)

МОРАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасні безпекові виклики, спричинені збройною агресією РФ проти України, вимагають переосмислення ролі правоохоронних органів та їхньої діяльності в умовах воєнного стану. Особливий правовий режим створює нові умови для забезпечення правопорядку, кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень, а також координації зусиль силового блоку держави.

Наразі Україна перебуває в умовах збройної агресії, що впливає на всі сфери життя, зокрема на роботу правоохоронних органів. Воєнний стан потребує швидкої адаптації системи безпеки до нових викликів: забезпечення правопорядку, захисту прав людини та протидії зростанню злочинності – мародерству, диверсіям, колабораціонізму, незаконному обігу зброї. У цих умовах особливого значення набуває морально-правовий баланс: розширення повноважень держави та тимчасові обмеження прав мають здійснюватися відповідно до закону й принципів поваги до гідності людини. Як зазначає А. Романова, у воєнний час важливо підтримувати правомірну поведінку громадян не страхом покарання, а моральною відповідальністю перед суспільством і майбутніми поколіннями [1].

Правоохоронці виконують не лише свої основні функції, а й відіграють роль комунікаторів між державою та суспільством, пояснюючи нові правила й обмеження. Від якості цієї взаємодії залежить рівень довіри громадян і загальна стабільність. Аналіз морально-правових аспектів правоохоронної діяльності допомагає визначити напрями її вдосконалення та посилити громадську безпеку навіть в умовах війни.

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що запроваджується у разі збройної агресії або загрози незалежності й територіальній цілісності держави. Він визначений Конституцією [2] та Законом України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII [3] і передбачає розширення повноважень органів влади та військового командування, а також тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод.

У цих умовах зростає роль правоохоронних органів, відповідальних за підтримання правопорядку, захист населення та виконання законів. Особливий акцент робиться на протидії злочинності, що посилюється через воєнні ризики: незаконний обіг зброї, корупційні прояви, військові злочини та криміналізацію окремих територій. До таких органів, що реалізують правоохоронні функції, належать прокуратура, поліція, СБУ, Національна гвардія, прикордонна служба, БЕБ, установи виконання покарань та інші структури [4].

Діюча нормативно-правова база охоплює не лише законодавчі норми, а й механізми міжвідомчої координації, адаптації правозастосовної практики до воєнних умов, взаємодії сектору безпеки й оборони. Чітке правове регулювання дозволяє зберігати стабільність і ефективно протидіяти загрозам навіть в екстремальних ситуаціях.

Воєнний стан створює ситуації, коли правові норми стикаються з моральними очікуваннями суспільства. Правоохоронці зобов'язані діяти суворо в межах закону, водночас суспільство очікує справедливості й гуманності навіть у кризових умовах. Ця напруга вимагає виваженого поєднання правових і моральних принципів [1].

Поширеною проблемою є тлумачення поведінки громадян, яка у мирний час не викликала б підозр, але в умовах війни може бути сприйнята як потенційна загроза (зйомка об'єктів, символіки тощо). У таких випадках правоохоронці мають оцінювати контекст, психологічний стан і наміри людини, а не діяти формально.

Морально-правовий підхід допомагає уникати надмірної репресивності, зберігати довіру населення й забезпечувати ефективну співпрацю громадян з державними структурами. Саме довіра громадян стає ключовою умовою для успішної протидії злочинності, оскільки населення готове повідомляти про правопорушення, співпрацювати з поліцією та підтримувати заходи безпеки. Це підвищує безпековий потенціал суспільства й зміцнює легітимність правоохоронної системи.

Правоохоронці під час війни працюють у постійному стресі, стикаються з наслідками обстрілів, людськими жертвами, нестачею ресурсів і підвищеними очікуваннями суспільства. Це призводить до морального виснаження, зростання ризику ПТСР, професійного вигорання й помилок у прийнятті рішень.

Крім виконання службових завдань, вони часто комунікують з населенням у стані паніки чи шоку, виконуючи додаткові психологічні та гуманітарні функції. Тому потрібна системна підтримка – тренінги, консультації, кризові центри, співпраця з психотерапевтами.

Ефективна психологічна допомога підвищує стійкість працівників, покращує якість їхніх рішень у кризових ситуаціях та знижує ризик неправомірних дій, що позитивно впливає на безпеку загалом. Стійкі та психологічно підготовлені правоохоронці більш ефективно здійснюють боротьбу зі злочинністю, зокрема з організованими групами та злочинами воєнного часу.

Запровадження особливого правового режиму супроводжується тимчасовими обмеженнями низки конституційних прав і свобод, зокрема свободи пересування, мирних зібрань та таємниці листування [2]. Попри це, держава зобов'язана гарантувати дотримання базових прав відповідно до Конституції України та міжнародних стандартів. Такі обмеження мають бути чітко визначеними законом, пропорційними загрозам і застосовуватись лише на період дії воєнного стану [5].

Ключову роль у забезпеченні правового балансу між безпекою та правами людини відіграють правоохоронні органи. Вони повинні діяти відповідно до принципів законності, недискримінації та гуманності, особливо під час евакуацій, обшуків та затримань [4].

Важливим чинником є належна комунікація з населенням. Прозоре пояснення причин і меж правових обмежень знижує соціальну напругу, підвищує довіру громадян та протидіє поширенню дезінформації, що має стратегічне значення під час війни. Крім того, прозора комунікація сприяє зменшенню латентної злочинності й стимулює громадян до активної участі у спільній протидії правопорушенням.

Отже, протидія злочинності в умовах правового режиму воєнного стану є складним і багатогранним завданням, яке потребує не лише ефективного правового регулювання, а й високого рівня професійної, моральної та психологічної готовності правоохоронців. В цьому напрямку важливими залишаються: удосконалення нормативно-правової бази, чітке визначення повноважень різних правоохоронних органів; підвищення якості кваліфікації та розслідування злочинів у бойових умовах; розвиток міжвідомчої координації між силовими структурами; забезпечення морально-правового балансу у відносинах «держава – громадянин»; психологічна підтримка працівників сектору безпеки. Реалізація цих напрямів дозволить зміцнити безпековий потенціал держави, підвищити ефективність правоохоронної системи та забезпечити дотримання прав людини навіть у найскладніших умовах воєнного часу.

Список використаних джерел

1. Романова А. Правоохоронна діяльність і воєнний стан: морально-правові особливості. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/dec/29213/14.pdf>
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/389-19>
4. Терехов В. Ю. Діяльність правоохоронних органів під час війни. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2022/54.pdf
5. Мельниченко Б. Б. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні в умовах воєнного стану. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2023/23.pdf

Т. О. Борець,
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності
навчально-наукового інституту поліцейської діяльності,
кандидат юридичних наук
(Національна академія внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КОНТРАБАНДИ ЛІСОМАТЕРІАЛІВ І ЦІННИХ ПОРІД ДЕРЕВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах сучасних викликів, пов'язаних із повномасштабною збройною агресією проти України, проблема незаконного обігу лісових ресурсів та контрабанди цінних порід дерев набуває особливої актуальності. Лісові ресурси виконують не лише екологічну та економічну функцію, а й мають стратегічне значення для обороноздатності держави, зокрема у сфері будівництва фортифікаційних споруд, виробництва військової техніки та енергетичного забезпечення. Незаконна вирубка та вивезення деревини під час воєнного стану стають не лише кримінальним правопорушенням, а й чинником, що послаблює національну безпеку. Правова кваліфікація дій, пов'язаних із незаконним переміщенням лісоматеріалів через митний кордон України, здійснюється насамперед на підставі положень ст. 201-1 Кримінального кодексу України. Згідно з цією нормою, відповідальність настає за контрабанду лісоматеріалів, у тому числі цінних та рідкісних порід дерев, а також пиломатеріалів у великому чи особливо великому розмірі. Водночас у практиці слідства нерідко має місце сукупність злочинів, коли незаконне переміщення деревини за кордон передуює незаконна вирубка, перевезення, зберігання або збут деревини на території України. Такі дії підпадають під кваліфікацію, передбачену ст. 246 Кримінального кодексу України, яка встановлює кримінальну відповідальність за незаконну порубку лісу та пов'язані з цим правопорушення. В умовах воєнного стану діють спеціальні норми, що регламентують особливий порядок розслідування кримінальних правопорушень у цей період, а саме розділ IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Розслідування таких злочинів є складним процесом, який вимагає системного підходу, точності, законності та належної підготовки. Він включає в себе аналіз документів, проведення оперативно-розшукових заходів, слідчих (розшукових) дій та співпрацю з митними органами, екологічними службами та іншими державними установами. Злочинці використовують складні схеми приховування, підроблення документів і нелегальні або обхідні маршрути, що ускладнює виявлення та доказування злочину. Типові схеми контрабанди у воєнний період: маскування під гуманітарну допомогу або військові вантажі, що дозволяє уникати ретельного огляду; фальсифікація документів (підроблені сертифікати походження деревини, фальшиві накладні, використання даних реальних підприємств без їх відома); використання віддалених прикордонних ділянок, де відсутній повноцінний контроль через воєнні дії або нестачу персоналу; залучення організованих злочинних груп, що контролюють вирубку, транспортування, легалізацію деревини та підкуп посадовців.

Розслідування контрабанди лісоматеріалів у період воєнного стану має низку специфічних аспектів:

1. Фіксація доказів у нестандартних умовах. У зонах бойових дій чи на окупованих територіях можливий обмежений доступ слідчих до місць вчинення правопорушення. У таких випадках допускається використання цифрових технологій: дронів, супутникових знімків, відеофіксації для підтвердження факту вирубки та переміщення деревини.
2. Спрощена реєстрація кримінального провадження. Через можливі технічні проблеми з доступом до ЄРДР законодавство дозволяє реєстрацію провадження у письмовій формі з наступним внесенням даних після відновлення зв'язку (п.1 ч. 1 ст. 615 КПК України).
3. Прискорене застосування запобіжних заходів. Прокурор відповідно до ч. 2 ст. 615 Кримінального процесуального кодексу України у деяких випадках має право самостійно приймати рішення про тримання під вартою строком до одного місяця, що дозволяє оперативно реагувати на загрози незаконного вивезення деревини [1].

4. Міжнародна співпраця. Значна частина незаконного експорту деревини спрямована до країн ЄС. У зв'язку з цим важливим є обмін інформацією з іноземними митниками та правоохоронними органами, а також залучення Інтерполу та Європолу для відстеження ланцюгів постачання.

Контрабанда лісоматеріалів у воєнний час це не лише економічне правопорушення, а й загроза національній безпеці, що може підірвати обороноздатність країни та створювати фінансову підтримку для ворожих сил. Успішне розслідування таких злочинів потребує не лише високого професіоналізму слідчих та прокурорів, а й ефективної взаємодії між державними органами, міжнародними партнерами та громадськістю. Умови воєнного стану вимагають застосування нестандартних методів збору доказів, прискорених процесуальних механізмів та комплексного підходу до запобігання незаконному вивезенню стратегічно важливих ресурсів держави.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

І. А. Ботнаренко,

старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності
навчально-наукового інституту поліцейської діяльності,
кандидат юридичних наук
(Національна академія внутрішніх справ)

В. В. Шипп,

курсант навчально-наукового інституту поліцейської діяльності
(Національна академія внутрішніх справ)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану кримінальне законодавство України зазнало суттєвих змін, що спрямовані на посилення відповідальності за вчинення протиправних діянь. Зокрема, низка складів кримінальних правопорушень, які в мирний час кваліфікувалися звичайно – за відповідною статтею Кримінального кодексу (далі – КК) України, у воєнний період розглядаються як кваліфіковані або особливо кваліфіковані злочини. Наприклад, крадіжка, ознаки якої закріплено в ч. 1 ст. 185 КК України, у випадку її вчинення в умовах воєнного стану кваліфікується за ч. 4 цієї ж статті, що передбачає значно суворіше покарання за цей злочин. Такий підхід зумовлений необхідністю забезпечення публічної безпеки та додаткового захисту правопорядку в умовах підвищених ризиків, пов'язаних зі збройною агресією. Згідно з Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 7 березня 2022 року № 2117-IX відповідальність стала більш жорстокою за ряд кримінальних правопорушень, передбачених статтями 185, 186, 187, 189, 191 КК України, вчинених в умовах воєнного стану.

Науковці наголошують, що диференціація кримінальної відповідальності з урахуванням умов воєнного стану є виправданою, адже такі правопорушення мають підвищену суспільну небезпеку та безпосередньо загрожують авторитету й стабільності державних інституцій.

Внесені зміни до КК України у березні 2022 року, якими передбачено кваліфікуючу ознаку «вчинення злочину в умовах воєнного або надзвичайного стану», підтверджують прагнення законодавця враховувати особливу шкоду таких діянь. Це дозволяє забезпечити співмірність покарання та підвищує ефективність кримінально-правової реакції на злочини у воєнний час [1].

Однією з ключових проблем, з якими стикаються поліцейські під час кваліфікації кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану, є складність у правильному застосуванні новел законодавства та кваліфікуючих ознак. Постійні зміни у кримінально-правових нормах, пов'язані з воєнним станом, призводять до ситуації, коли працівники поліції змушені діяти в умовах нормативної невизначеності. Найголовнішою причиною цієї проблеми виступає недостатній рівень оперативного правового інформування та методичного забезпечення правоохоронців.

Нерідко це виражається у формальному підході до кваліфікації кримінальних правопорушень, коли склад злочину визначається за аналогією або поверхнево, без глибокого аналізу ознак діяння. Така тенденція є наслідком як прогалин у системі професійної підготовки, так і відсутності єдиних методичних рекомендацій щодо кваліфікації діянь у специфічних умовах воєнного стану. Фахівці справедливо зауважують, що правозастосувачі стикаються із труднощами не лише через складність нових законодавчих норм, а й через низький рівень правової культури та практичних навичок серед самих слідчих [2].

Через недостатні навички кваліфікаційної діяльності правоохоронців у період воєнного стану значно підвищуються ризики неправильної кваліфікації діянь, що впливає на хід подальшого розслідування, а також створює передумови для оскарження дій слідчих і прокурорів у судах. Ефективна кваліфікація, не можна не погодитись з правниками, можлива лише за умови систематичного навчання поліцейських, уніфікації правозастосовчої практики та належного методичного супроводу органів досудового розслідування. Зокрема, у матеріалах науково-практичного круглого столу «Безпекова ситуація в Україні в умовах війни: стан, загрози, напрями забезпечення» зазначено, що кадровий дефіцит, викликаний мобілізацією працівників правоохоронних органів, а також обмежені матеріальні ресурси, ускладнюють розслідування [3, с. 45–47].

Одним із ключових чинників ефективності реагування Національної поліції України на виклики воєнного часу є належна система професійної підготовки кадрів. Новітня практика свідчить, що орієнтація на швидке поповнення штату без якісної фахової підготовки новопризначених працівників створює ризики неякісного виконання слідчих (розшукових) та оперативних дій. Такий підхід може призвести до помилок у правовій кваліфікації кримінальних правопорушень, затягування розслідувань і, зрештою, зниження рівня довіри суспільства до поліції.

Оптимізація кадрової політики Національної поліції повинна ґрунтуватися на вимогах, визначених Законом України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII. Відповідно до ст. 73 цього Закону, усі поліцейські, які вперше приймаються на службу, зобов'язані пройти початкову професійну підготовку за програмами, затвердженими Міністерством внутрішніх справ. Це передбачає поєднання теоретичних знань із практичними навичками та систематичне підвищення кваліфікації. Лише за умови дотримання цих вимог можливо досягти високого рівня професіоналізму працівників поліції, що є запорукою ефективного розслідування кримінальних правопорушень і забезпечення громадської безпеки в умовах воєнного стану [4].

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану: Закон України від 03.03.2022 № 2117-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 16. Ст. 117. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20>.
2. Коломієць Н. В., Лугина Є. Ю. Проблемні аспекти кваліфікації воєнних злочинів в Україні. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. Ужгород : УжНУ, 2024. С. 466–470. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/06/82.pdf>.
3. Баганець О. Стан досудового розслідування воєнних злочинів у 2022 році як один із прикладів негативною безпекової ситуації в Україні в умовах війни. *Безпекова ситуація в Україні в умовах війни: стан, загрози, напрями забезпечення* : матеріали наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 26 вересня 2023 р.) / [Редкол. : М. Г. Вербенський, І. В. Опришко, О. Г. Кулик та ін.]. Київ : ДНДІ МВС України, 2023. 301 с. URL: https://www.knuba.edu.ua/wp-content/uploads/2023/11/zbirnyk_kruglyj-stil_26.09.2023.pdf.
4. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

С. Г. Братель,
завідувач кафедри поліцейської діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент
(Національна академія внутрішніх справ)

І. В. Білик,
здобувач ступеня вищої освіти «бакалавр»
(Навчально-науковий інститут поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПРАКТИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Сучасні умови функціонування державних інститутів України визначаються насамперед дією правового режиму воєнного стану. У цей період значно зростає роль Національної поліції України як ключового суб'єкта у забезпеченні публічної безпеки та правопорядку, а також у здійсненні провадження у справах про адміністративні правопорушення. З огляду на зміни у суспільно-правовому середовищі, питання адаптації адміністративного процесу до особливостей воєнного часу набуває особливої актуальності.

Нормативно-правові засади провадження у справах про адміністративні правопорушення

Основні положення, що регламентують порядок провадження у справах про адміністративні правопорушення, визначені Кодексом України про адміністративні правопорушення. Умови воєнного стану не змінюють базових принципів адміністративного процесу, проте зумовлюють необхідність їх адаптації до специфіки діяльності органів публічної влади, зокрема поліції [1]. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» та відповідні нормативні акти Кабінету Міністрів України надають органам Національної поліції додаткові повноваження щодо забезпечення громадської безпеки, що прямо впливає на порядок виявлення та фіксації адміністративних правопорушень [2].

Вплив воєнного стану на процедуру адміністративного провадження

Провадження у справах про адміністративні правопорушення в умовах воєнного стану характеризується низкою особливостей, серед яких – обмеження пересування осіб, запровадження комендантської години, спеціальний режим роботи судів та адміністративних органів. Такі фактори впливають на строки складання протоколів, розгляд справ та виконання постанов [3].

Крім того, у зв'язку з воєнними діями та підвищеним рівнем загроз, поліцейські змушені діяти в умовах підвищеного ризику, що іноді ускладнює забезпечення належної доказової бази. Водночас, з огляду на принцип верховенства права, усі дії повинні здійснюватися відповідно до вимог законодавства і з дотриманням прав особи, яка притягається до адміністративної відповідальності [4].

Особливості діяльності Національної поліції у сфері адміністративної юрисдикції

Національна поліція України відіграє провідну роль у фіксації, документуванні та розгляді справ про адміністративні правопорушення. Особливо це стосується сфер, які безпосередньо впливають на публічну безпеку: дорожній рух, охорона громадського порядку, обіг зброї тощо. У воєнний період значно зростає кількість адміністративних правопорушень, пов'язаних із порушенням правил комендантської години, незаконним обігом спеціальних засобів, порушенням правил дорожнього руху в зоні бойових дій [5].

Важливим напрямом діяльності є забезпечення фіксації правопорушень в умовах обмеженого доступу до інформаційних ресурсів. Для цього поліція активно використовує технічні засоби, включно з відеореєстраторами, мобільними додатками та електронними системами документообігу. Такий підхід сприяє підвищенню ефективності процесуального контролю та прозорості діяльності правоохоронців [6].

Проблемні питання та напрями вдосконалення провадження

Серед ключових проблем провадження у справах про адміністративні правопорушення у воєнний період слід виокремити: складність належного повідомлення особи про розгляд

справи; обмеження доступу до судів; неможливість участі сторін у засіданнях через воєнні дії. Часто виникає необхідність відкладення розгляду справ, що впливає на дотримання процесуальних строків [7].

З метою оптимізації адміністративного провадження в умовах воєнного стану доцільно удосконалити нормативну базу у частині застосування електронних технологій, передбачити спрощені форми фіксації правопорушень та розгляду справ, а також запровадити єдині стандарти взаємодії між Національною поліцією та судами.

Висновки

Провадження у справах про адміністративні правопорушення в умовах воєнного стану потребує комплексного підходу, який поєднує правові, організаційні та технологічні заходи. Національна поліція України продовжує виконувати свої завдання з дотриманням принципів законності, об'єктивності та гуманізму, що є запорукою підтримання правопорядку навіть у надзвичайних умовах. Подальше вдосконалення провадження у справах про адміністративні правопорушення має ґрунтуватися на поєднанні сучасних цифрових інструментів та ефективної нормативної підтримки діяльності Національної поліції.

Список використаних джерел

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984. № 8073-X. Дата оновлення: 01.09.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/80732-10> (дата звернення: 29.09.2025).
6. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022. № 64/2022. Дата оновлення: 26.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/64/2022> (дата звернення: 06.10.2025).
7. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015. № 389-VIII. Дата оновлення: 14.05.2025. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 06.10.2025).
8. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. № 580-VIII. Дата оновлення: 12.09.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/580-19> (дата звернення: 29.09.2025).
9. Головні повідомлення: Офіційний сайт Національної поліції України URL: <https://npu.gov.ua/> (дата звернення: 06.10.2025).
10. Адміністративне право України : підручник / за заг. ред. О. В. Кузьменко, В. Г. Чорної. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 700 с.
11. Звіт про діяльність Державної судової адміністрації України за 2024 рік: Державна судова адміністрація України. Аналітичні звіти про діяльність судів. 2025. 99 с. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://court.gov.ua/storage/portal/dsa/news/%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%94%D0%A1%D0%90%D0%A3%20%D0%B7%D0%B0%202024.pdf> (дата звернення: 06.10.2025).

В. М. Братковський,

доцент кафедри адміністративного
права та адміністративного процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ГРОМАДЯН У ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

В Україні одним із найважливіших суб'єктів, що здійснює захист прав громадян, шляхом виконання правозахисної функції держави, необхідно вважати органи Національної поліції України.

Охорона прав громадян, захист інтересів держави в діяльності поліцейських гарантуються п. 2 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію» [1]. Наприклад, у ст. 7

ЗУ «Про Національну поліцію» зазначається про те, що поліція під час виконання покладених на неї завдань здійснює повноваження, що полягають у дотриманні прав громадян, що регламентуються Конституцією України та чинними нормативно-правовими актами, а також міжнародними договорами, що ратифіковані Верховною Радою України [1].

На нашу думку, значення поліції в суспільстві в частині захисту прав громадян, реалізується безпосередньо через здійснювану нею адміністративну діяльність. Чим більше неупередженості та професіоналізму присутні у діях поліцейських, тим нижчий рівень вчинення правопорушень в державі і як наслідок вищий рівень захисту прав громадян від протиправних посягань.

Сьогоднішня ситуація, яка склалася в Україні вимагає від працівників поліції відмінного знання не тільки національного законодавства, а й вміння правильного його застосування у практичній діяльності для можливого захисту прав громадян.

Під час виконання своїх повноважень, поліцейські здійснюють ряд функцій, найважливішими серед яких є: виконавча, адміністративна, оперативно-розшукова, охоронна, а також профілактична. Із вищезазначеного переліку особливе місце посідає адміністративна функція, яку виконують усі працівники органів Національної поліції. В процесі здійснення повноважень, зазначена функція реалізується певними адміністративно-правовими засобами. Її основна мета – забезпечення публічної безпеки та порядку, а також захист прав громадян. Крім того, для забезпечення захисту прав громадян важливе значення у діяльності органів поліції посідає профілактична функція, яка повинна створювати умови для належної гарантії прав громадян. Зазначена функція покликана виявляти причини підвищеного рівня вчинення правопорушень та мінімізувати ризики підвищення рівня злочинності в державі [2, с. 18].

На нашу думку, краще попередити, ніж розслідувати уже вчинений неправомірний проступок.

Права людини перебувають у площині взаємин людини і держави та можуть бути обмежені тільки органами, яких держава наділила відповідним обсягом повноважень. Станом на сьогодні, в нашій державі, одним із таких органів, є поліцейські, які наділені повноваженнями застосовувати поліцейські заходи.

Потрібно зауважити, що використання у діяльності поліції поліцейських заходів є необхідною умовою забезпечення захисту прав громадян в правовій державі. Проте, необхідно пам'ятати, що застосування поліцейських заходів має бути необхідним за конкретних умов для того, щоб припинити вчинюване правопорушення та захистити права громадян, що порушуються в процесі вчинення протиправних дій [3, с. 97].

В Україні, поліція також наділена повноваженнями застосовувати примус до осіб, які вчиняють протиправні дії. Застосування засобів примусу має бути законним, необхідним, а також обґрунтованим. В процесі діяльності, поліцейський завжди повинен розуміти у яких випадках доцільно застосовувати превентивні заходи, а у яких примусові. Застосування поліцейських заходів повинно здійснювати у виняткових випадках і необхідність їх застосування повинна відповідати пропорційності можливої завданої шкоди [4, с. 90].

На нашу думку, за сучасних умов основною проблемою, яка виникає при необхідності забезпечення правоохоронними органами прав громадян є проблеми при комунікації між поліцією і громадянами, а також легковажне відношення поліцейських до виконання поставлених обов'язків.

На практиці, станом на сьогодні в підрозділах Національної поліції має місце непоодинокі ситуації щодо ненадання інформації у повному обсязі про результати проведення службових перевірок на підставі заяв та скарг громадян. І навіть незважаючи на те, що зараз прийнято чимало відомчих актів в положеннях яких зазначається про доцільність спрощення процедури можливості ознайомлення громадян із службовими перевірками про незаконні дії працівників органів поліції, що проводяться на підставі звернень громадян, ситуація не покращилася.

Необхідно зауважити, що звернення громадян можна вважати вирішеним по суті, коли питання всі, що піднімалися у зверненні розглянуті в повному обсязі, а також про результати розгляду повідомлено заявника. Вважаємо, що закріплення на законодавчому рівні порядку розгляду звернень громадян органами Національної поліції, покращило адміністративно-правовий механізм забезпечення прав громадян в діяльності Національної поліції.

Таким чином, на підставі викладеного, автор роботи робить висновок, що станом на сьогодні для належного захисту прав громадян необхідно чітко визначити повноваження поліції у цій сфері. Також доцільно зауважити, що правопорушники у своїй діяльності постійно вдосконалюють свої навички, використовують сучасні технології, тому органам поліції потрібно постійно підвищувати свою кваліфікацію для можливості повноцінного захисту прав громадян від протиправних посягань.

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
2. Поліцейська діяльність: адміністративно-правове регулювання : навчальний посібник / Хатнюк Ю. А., Мороз О. Б., Бондар В. В., Самченко М. Ю., Гнатюк С. С., Кобко Є. В. / за ред. Назара Ю. С. Львів : ЛьвДУВС, 2023. 645 с.
3. Поліцейська діяльність: підруч. / А. Є. Фоменко, О. С. Юнін, Р. В. Миронюк, А. О. Собакарь та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. С. Юніна. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 432 с.
4. Поліцейська діяльність : підручник / С. С. Вітвіцький, В. С. Тулінов, О. М. Мердова та ін. ; за заг. ред. проф. С. С. Вітвіцького. Київ : ВД Дакор, 2021. 372 с.

О. М. Брисковська,
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності
навчально-наукового інституту поліцейської діяльності,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
(Національна академія внутрішніх справ)

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ, ЯКА ВЧИНЯЄ ШАХРАЙСТВО В СКЛАДІ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ГРУПИ В ІНТЕРНЕТ-ПРОСТОРІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Інтернет-шахрайство, вчинене організованою злочинною групою, є особливо серйозним і небезпечним видом злочинів. Це пов'язано з їхньою тривалою діяльністю, великими масштабами завданої шкоди, ретельною підготовкою та чітким розподілом ролей серед учасників. Протидія таким злочинам можлива лише за умови глибокого розуміння соціально-психологічного портрету шахраїв, які діють у складі таких груп. Ефективна боротьба передбачає критичне мислення та інформування суспільства про сучасні шахрайські схеми, що адаптуються до актуальних викликів часу. [1].

Основою будь-якого шахрайства, незалежно від того, чи воно відбувається офлайн або онлайн, є маніпуляція емоційною сферою потенційної жертви. Шахраї майстерно адаптують свою поведінку відповідно до характеру різних людей, обираючи особливі манери спілкування, швидко пристосовуючись до змін у ситуації, демонструючи навички самопрезентації. Вони вміють привернути увагу, викликати інтерес, завоювати довіру та створити образ приємної, шанованої й надійної особи, якій готові довіряти. Вони апелюють до бажання легкої вигоди чи жадібності, грають на емоціях – викликають співчуття через ситуацію, що потребує допомоги, або страх і розпач через необхідність терміново вирішити проблему. Увага також приділяється довірливості та недостатньому рівню знань про безпечне користування інтернет-ресурсами, що може бути пов'язано з неуважністю або браком досвіду.

Вивчивши судові рішення Єдиного державного реєстру судових рішень з категорії кримінальних правопорушень проти власності, а саме шахрайство, прийшли до висновку, що за останні п'ять років збільшилася кількість заволодіння чужим майном шляхом обману

та незаконних операцій, через мережу Інтернет з використанням електронно обчислювальної техніки організованою групою, що створена для регулярної протиправної діяльності. Вчинення інтернет шахрайств організованою злочинною групою – це більш небезпечний злочин так як вчиняється за попередньою підготовкою з детальним розподіленням ролей і носять тривалий характер. Порівняно низький ризик бути притягнутим до кримінальної відповідальності, висока латентність, легкий успіх, конфіденційність користувачів породжує відчуття безкарності вчинення шахрайств в інтернет мережі у організованої злочинної групи створює атмосферу, всюдозволеності, що надалі сприяє розвитку й поширенню суспільно небезпечних намірів і дій.

Інтернет шахрайства у складі організованих злочинних груп у переважній кількості 80% вчиняють чоловіки. На жінок припадає 20%.

Прослідковується залежність виду вчиненого інтернет шахрайства від освіти інтернет шахраїв не залежно від статі. Чим вища освіта тим складніші та вишуканіші шахрайські схеми.

Шахрайства з продажу неіснуючого товару які вчиняють жінки, в переважній більшості мають не закінчену середню освіту, або повну середню освіту, неодружені, не працюючі, не судимі.

Жінки які мають вищу освіту вчиняють шахрайства у складі організованої злочинної групи, що складається з жінок в більшості випадків раніше не судимі, працюючі на керівних посадах, офісними працівниками, незаміжні мають однакове співвідношення до заміжніх вчиняють інтернет-шахрайства такі як внесення неправдивих відомостей в офіційну документацію на майнову користь третіх осіб, також шахрайства з імітування роботи фінансової установи з отримання фінансових кредитів без будь-якої застави, довідки про доходи або поручительства, спонукання залучених громадян (клієнтів) під приводом сплати так званих «страхових внесків», а в подальшому інших «обов'язкових перерахувань» та заволодіння цими коштами на кінцевому етапі вчинення злочину, та інші подібні інтернет-шахрайства.

Вітчизняні науковці, п'ять років тому, досліджуючи особу інтернет шахрая прийшли до висновку, що «більшість комп'ютерних злочинців не мають кримінального минулого, майже ніхто з обвинувачених інтернет-шахраїв на обліках не перебував»[3;4;5;6], то на сьогодні інтернет шахрайства вчиняють засуджені, які відбувають покарання з місць позбавлення волі.

Організовані злочинні групи, що займаються інтернет-шахрайством, складаються з чоловіків, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі. За попередньою змовою між собою, застосовують різноманітні шахрайські методи. Серед найпоширеніших – телефонні дзвінки зі словами «Алло, впізнав? Можеш позичити гроші» або надсилання повідомлень про те, що «близький родич у біді, і потрібно терміново перерахувати кошти для допомоги». Не менш популярним способом є пропозиція здачі в оренду неіснуючого житла. Ці злочинці, здебільшого чоловіки, мають середню освіту, не працюють, судимі або перебувають у місцях позбавлення волі. Багато з них не перебувають у шлюбі або є розлученими. За національністю вони можуть бути як українцями, так і особами без громадянства. Усі діють організовано, переважно мешкаючи в міських районах. Також існують і змішані організовані злочинні групи до складу яких входять і чоловіки і жінки. Приміром, четверо засуджених, знаходячись у Державній виправній колонії, створювали фейкові акаунти військових у соцмережах, обманюючи людей, начебто можуть допомогти звільнити їхніх родичів з полону або знайти на фронті безвісти зниклих захисників. Окрім цього, вони «продавали» українцям, включно з військовослужбовцями, техніку та генератори для фронту, пропонуючи товари за значно заниженими цінами. Спільницям, які діяли на волі, ув'язнені давали конкретні інструкції щодо методів виманювання грошей. Жінки знайомилися з військовими через соціальні мережі та обманом отримували від них кошти. Жінки знайомилися із військовими через соціальні мережі та обманом отримували від них кошти. Свій фінансовий запит пояснювали нібито необхідністю допомогти родичам, хворим дітям чи вирішити інші уявні труднощі. [7].

Такі групи здебільше вчиняють інтернет-шахрайства для отримання реквізитів банківських карток громадян. Такі шахрайські схеми передбачають безпосереднє спілкування шахрая з потерпілим. А тому для підвищення довіри потерпілого, при розподіленні ролей шахраї діяли в комбінації, при першому телефонному дзвінку використовували голос чоловіка який сповіщав потерпілим про несанкціоновану спробу заволодіти коштами з їх банківських рахунків, а через пару хвилин телефонували потерпілому і жіночим голосом, представляючись

працівником банку, випитували всі дані банківських карток. До особистісних ознак таких шахраїв відносяться: це чоловіки, за національністю як українці, мають закінчену середню або спеціальну середню освіту, не працюючі, не судимі та в переважній більшості не одружені або розлучені, міські жителі. З поміж суспільно спрямованих якостей інтернет-шахрая слід виокремити егоцентризм, зневагу до інтересів і думок інших людей, відсутність жалю до жертви (через відчуття віртуальності), легкість встановлення соціальних контактів, гнучкість у спілкуванні. В умовах анонімності інтернет-шахрай відчуває можливість безкарно вчиняти негативні вчинки, водночас відсутність ефективних механізмів осуду посилює це бажання[8]

Встановлення типового соціально-психологічного портрету інтернет-шахрая який вчиняє шахрайство в складі організованої групи надає підґрунтя для вдосконалення не тільки методів розслідування таких злочинів, але й їх профілактики та організаційних заходів з протидії. Узагальнена характеристика особи, яка вчиняє шахрайство в складі організованої групи дає можливість визначити успішні шляхи викриття та удосконалити методи виявлення з його оточення осіб серед яких слід шукати членів організованої злочинної групи.

Список використаних джерел

1. Попов С. Зловживання довірою при шахрайстві. Кримінальне право. 2004. № 9. С. 21–25. (С. 21).
2. Брисковська О. М. Соціально-психологічна характеристика особи, яка вчиняє шахрайство в мережі Інтернет. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (114). С. 70–78.
3. Курята Л. Л. Криміналістична характеристика особи, яка вчиняє шахрайство Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології. 2018. С. 239–241.
4. Прудка Л. М. Психологічні особливості шахрайства в мережі інтернет. *Південноукраїнський правничий часопис*. Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення. 2-2018. С. 31–33 (С. 33).
5. Таран Т. Г. Запобігання шахрайству, що вчиняються жінками в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: 12 00 08. Київ, 2019. 235 с. (С. 39).
6. На гарячому спіймали ув'язнених, які виманювали гроші у військових у Вінниці URL : <https://www.myvin.com.ua/news/18174-na-hariachomu-spiimaly-uviaznenykh-iaki-vymaniuvaly-hroshi-u-viiskovykh-ta-ikhnikh-rodychiv>
7. Брисковська О. М. Соціально-психологічна характеристика особи, яка вчиняє шахрайство в мережі Інтернет. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (114), С. 70–78. DOI <https://doi.org/10.33270/01201141.70> URL: <https://lawscience.com.ua/en/journals/tom-25-1-2020/sotsialno-psikhologichna-kharakteristika-osobi-yaka-vchinyaye-shakhraystvo-v-merezhi-internet>
8. Брисковська О. М. Окремі види фінансового шахрайства з використанням мережі інтернет в умовах воєнного стану. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри* : матеріали наук.-практ. конф. (Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) МВС України, Харків. Нац. ун-т внутр. справ, Кримінол. асоц. України, Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 46–49. С. 11. (48)

С. Я. Бурда,

доцент кафедри кримінального
права та кримінології
факультету № 1,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВИХОВНИЙ ВПЛИВ НА ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Засуджена особа має дотримуватися встановлених правил поведінки в місцях позбавлення волі і визнавати необхідність їх дотримання. Важливість цього критерію доводить також наявність кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації установи, дії, що дезорганізують роботу виправних установ (статті 391, 392 Кримінального кодексу України) [1].

Кримінально-виконавче законодавство України регламентує порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань з метою захисту інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими [2].

Кримінальне покарання пов'язується з позбавленням чи обмеженням засудженого в певних духовних, матеріальних та фізичних благах. Кожний вид покарання є примусовим заходом і в тому чи іншому ступені він має караючий зміст, що полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Проте виникають певні нові суспільні відносини, учасником яких він стає і засуджений не має права порушувати кримінально-правові та кримінально-виконавчі заборони, йому необхідно дотримуватись прав та обов'язків, установлених нормативними актами кримінально-виконавчої служби. Досягнення позитивних результатів, а саме законослухняна поведінка, осуд учинення злочину, соціальна адаптація і життя без правопорушень, – усе це є головним результатом карально-виховного впливу і ознакою виправлення особи.

У зв'язку із зазначеним особливої актуальності набувають критерії визначення ступеня виправлення. Як правило, серед різних оцінок діяльності виправних установ розглядається стан досягнення визначеної кримінальним законом мети покарання – виправлення засудженого, що передбачає такий результат дії кримінального покарання, заходів виховного впливу під час його відбування, коли особа повертається в суспільство і веде законослухняне життя. Складність досягнення цієї мети в місцях позбавлення волі, прогнозів щодо того, чи дійсно звільняється з установи виправлена особа, стан відсутності ефективної системи критеріїв визначення ступеня досягнення цієї мети, досить тривалий час є предметом дискусій та спеціальних досліджень.

Основним критерієм визначення ступеня виправлення має бути поведінка засудженого, що надасть можливість на кожний конкретний момент визначитися з кількістю засуджених, які виправилися повністю, стали на шлях виправлення, не піддаються виправному впливу. Конкретними ж показниками, що надавали можливість адміністрації установи ухвалювати ці рішення, мали бути дані щодо рівня злочинності серед осіб, які відбувають покарання, порушення режиму утримання під час відбування покарання, ставлення до праці, а отже, рівень виконання норм виробітку, ставлення до професійно-технічного та загальноосвітнього навчання (здебільшого стосувалося неповнолітніх) [3, с. 324].

Лише на підставі оцінки готовності особи дотримуватися порядку та умов відбування покарання, реальних результатів їх дотримання існує можливість оцінити ступінь виправлення особи. Поки що в науці кримінально-виконавчого права оціночними показниками визначення ступеня виправлення є дані, що характеризують поведінку засудженої особи, її ставлення до праці, навчання, інших заходів виховного впливу.

Якщо розглядати заходи заохочення як такі, що спроможні змінювати правове становище засудженої особи під час відбування покарання в бік поліпшення її життєдіяльності в місцях позбавлення волі, то маємо визначитися з двома групами цих заходів. Перша охоплює одноразові заходи заохочення, що надають засудженій можливість морально та матеріально поліпшити свій стан на незначний проміжок часу, коли засуджена особа реалізує своє право на отримання додаткових благ. Ці заходи заохочення визначені в ч. 1 ст. 130 Кримінально-виконавчого кодексу України, де йдеться про те, що за сумлінну поведінку і ставлення до праці, навчання, активну участь у роботі самодіяльних організацій застосовуються заходи заохочення: подяка, нагородження похвальною грамотою, грошова премія, нагородження подарунком, дозвіл на одержання додаткової посилки або передачі, надання додаткового коротко-строкового або тривалого побачення, дозвіл на додаткову телефонну розмову, дострокове зняття накладеного стягнення, дозвіл додатково витратити для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби гроші в сумі до 15 % мінімального розміру заробітної плати [4, с. 166].

Ставлення засуджених до режиму відбування покарання залежить від ступеня антисоціальної настанови, рівня правосвідомості, моральної деградації. Проте традиційно в спеціальних дослідженнях підкреслюється той факт, що більшість засуджених до позбавлення волі не вчиняє порушень або ж вчиняє окремі порушення, що мають ситуативний характер [5, с. 126].

Зміна правового стану засудженої особи у зв'язку з переведенням на по-ліпшені умови утримання може бути суттєвою, а отже, може розглядатися як заохочення, що застосовується за сумлінну поведінку та ставлення до праці засуджених під час відбування покарання у виді позбавлення волі.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>.
3. Денисова Т. А. Криза призначення, виконання, відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк та шляхи її подолання // *Проблеми пенітенціарної теорії і практики: Щорічний бюлетень* / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. А. Музики. К., 2005. С. 324-332.
4. Меркулова В. О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності : дис. ... докт. юрид. наук. К., 2003. 366 с.
5. Бандурка А. М, Севастьянов В. П. Правове становище засуджених до позбавлення волі : документи та коментарі. Х. : Основа, 1997. 242 с.

Д. В. Бутенко,

здобувач вищої освіти 4-го курсу
Навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту
(Національна академія внутрішніх справ)

Є. В. Гузенко,

доцент кафедри тактичної підготовки
Навчально-наукового інституту поліцейської діяльності,
кандидат психологічних наук, доцент
(Національна академія внутрішніх справ)

ВЗАЄМОДІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних умовах повномасштабної агресії особливого значення набуває ефективна взаємодія Національної поліції України та Національної гвардії. Воєнний стан створює підвищену загрозу для безпеки населення, правопорядку та стратегічних об'єктів держави, а також підвищує ризики для життя та здоров'я правоохоронців. Тісна координація дій цих структур забезпечує виконання завдань із охорони громадського порядку, захисту населення та протидії диверсійним і злочинним групам [1].

Метою даної доповіді є аналіз завдань, форм та тактико-спеціальних аспектів взаємодії Національної поліції та Національної гвардії України під час воєнного стану, а також визначення основних проблем і перспектив удосконалення їхньої співпраці.

Національна поліція в умовах воєнного стану продовжує виконувати свої основні функції з охорони громадського порядку, протидії злочинності, проведення слідчих та розшукових заходів, а також охорони стратегічних об'єктів і транспортних коридорів. Особливого значення набуває робота поліції у тісній взаємодії з Національною гвардією, оскільки вона дозволяє забезпечити безпеку особового складу та ефективне виконання завдань у зонах підвищеної небезпеки [2].

Національна гвардія України у свою чергу виконує функції військового формування з правоохоронними повноваженнями, беручи участь у відсічі збройної агресії, охороні стратегічних державних об'єктів, протидії диверсійним групам та конвоюванні затриманих осіб. Взаємодія з поліцією дозволяє гвардійцям більш ефективно реагувати на загрози та забезпечувати безпеку під час проведення стабілізаційних заходів [3].

Особливості взаємодії цих структур проявляються у спільному патрулюванні населених пунктів, роботі блокпостів і контрольних пунктів, охороні критичної інфраструктури, проведенні спільних спеціальних та антитерористичних операцій. Координація дій здійснюється через оперативні штаби, які забезпечують обмін інформацією та єдині стандарти виконання завдань. Використання сучасних технічних засобів, таких як бронезилети, каски, засоби зв'язку та безпілотні літальні апарати для розвідки, значно підвищує ефективність роботи та безпеку правоохоронців.

Особлива увага приділяється підготовці особового складу. Поліцейські та військово-службовці НГУ проходять навчання тактиці дій у кризових ситуаціях, основам мінної безпеки, наданню першої медичної допомоги та психологічній підготовці до роботи в умовах стресу. Психологічна підтримка та ротація особового складу є важливою для збереження ефективності та бойового духу під час виконання завдань у зонах бойових дій.

Ефективна взаємодія поліції та Національної гвардії забезпечує не лише збереження життя і здоров'я правоохоронців, а й підвищує безпеку громадян, сприяє стабілізації ситуації в регіонах, що постраждали від бойових дій, та дає змогу своєчасно реагувати на загрози. Такі спільні дії є необхідною умовою успішного відновлення правопорядку та підтримки державного контролю над звільненими територіями [4].

Взаємодія Національної поліції та Національної гвардії України у воєнний час є ключовим елементом безпеки держави. Її ефективність залежить від належної координації, спільної підготовки особового складу, використання сучасних технічних засобів та дотримання правових норм. Удосконалення цих процесів підвищує спроможність правоохоронних органів ефективно виконувати завдання та забезпечувати захист громадян у складних умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>
2. Тактична підготовка правоохоронців у контексті нової концепції діяльності Національної поліції України/ Давигора Ю. І. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2020. Вип. 7. С. 1–7.
3. Закон України «Про Національну гвардію України» від 27.06.2024 № 876-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18>
4. Взаємодія Національної поліції України та Національної гвардії України під час воєнного стану: особливості виконання завдань на деокупованих територіях/ Коломієць Ю. М. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. Вип. 20. С. 103–108.

Т. С. Вайда,
професор кафедри професійних
та спеціальних дисциплін інституту права та безпеки,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Одеський державний університет внутрішніх справ)

ДЕЯКІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ КОРИСТУВАННЯ ЦИВІЛЬНИМИ ОСОБАМИ ЗНАЙДЕНОЮ / ОТРИМАНОЮ У ВОЛОДІННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах запровадженого з лютого 2022 року правового режиму воєнного стану внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти суверенітету України (після повномасштабного вторгнення – уточнено нами) у цивільних громадян в прифронтових регіонах України (Херсонській, Миколаївській, Запорізькій, Харківській, Донецькій, Луганській та ін. областях) трапляються непоодинокі випадки перебування у володінні та користуванні вогнепальної

зброї і боєприпасів до неї, інших вибухонебезпечних предметів-наслідків війни, котрі потрапили до них за різних обставин: 1) знайдені в місцях ведення бойових дій після звільнення відповідної території Збройними Силами України (далі – ЗСУ); 2) отримані під час залучення до волонтерської роботи у військових підрозділах як «сувеніри», враховуючи прагнення цивільних осіб активно брати участі у національному спротиві [1, с. 97–105]; 3) отримані для участі у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації, враховуючи положення статті 3 Конституції України (захист життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку людини як найвищої соціальної цінності) та положення частини першої статті 65 Конституції України (захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком громадян України); 4) залишені собі на зберігання військовослужбовцями як трофейна зброя тощо [2].

Разом з тим, варто враховувати, що вогнепальна зброя і боєприпаси до неї, отримані відповідно до статті 1 Закону України (далі – ЗУ) «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» [3], є державною власністю та може перебувати у володінні та користуванні цивільних осіб виключно на підставах і на період, визначені цим Законом (на період воєнного стану – уточнено нами), відповідно до порядку та вимог, встановлених Міністерством внутрішніх справ України (далі – МВС) [4].

Цивільна особа, яка знайшла (отримала у володіння) вогнепальну зброю, її основні частини або боєприпаси до неї, зобов'язана негайно повідомити Національну поліцію України (далі – НПУ) про такий факт за телефонним номером екстреної служби 102 або єдиним телефонним номером 112 та впродовж 24 годин передати їх до органів поліції в будь-який зручний спосіб для подальшої здачі чи декларування або вказати на їх місцезнаходження для подальшого вилучення.

Отримана цивільними особами вогнепальна зброя і боєприпаси до неї, відомості про які відсутні в реєстрах і базах (банках) даних МВС України, підлягають декларуванню в органах НПУ. Знайдена вогнепальна зброя і боєприпаси до неї можуть бути задекларовані цивільною особою, яка знайшла вогнепальну зброю і боєприпаси до неї, у разі, якщо така особа виявила бажання залишити знайдені вогнепальну зброю і боєприпаси до неї (перебуватиме у володінні та користуванні) тільки на період дії воєнного стану (не пізніше 90 днів після припинення або скасування цього правового режиму в Україні зобов'язана здати отриману ними вогнепальну зброю і невикористані боєприпаси до неї до органів НПУ) [3].

Декларуванню згідно із вище зазначеним Законом не підлягають: 1) нарізна вогнепальна зброя калібру від 12,7 мм та більше і боєприпаси до неї; 2) гладкоствольна вогнепальна зброя калібру більше 23 мм і боєприпаси до неї; 3) кулемети, гранатомети, міномети, вогнемети, переносні зенітно-ракетні комплекси, ствольні артилерійські системи і боєприпаси до них та інша зброя і боєприпаси, що не можуть перебувати у власності цивільних осіб; 4) вогнепальна зброя і боєприпаси до неї, що є засобом або знаряддям вчиненого кримінального правопорушення; 5) вогнепальна зброя із видаленим чи незаконно зміненим маркуванням; 6) вогнепальна зброя і боєприпаси до неї, закріплені за військовослужбовцями ЗСУ, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Управління державної охорони України, особами начальницького складу Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України, особами рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України, Державного бюро розслідувань, поліцейськими, співробітниками Служби судової охорони, працівниками інших правоохоронних органів та відомчої воєнізованої охорони; 7) боєприпаси окремо від вогнепальної зброї [3]. Така вогнепальна зброя і боєприпаси до неї, що не підлягають декларуванню, вилучаються в установленому порядку органами НПУ.

У свою чергу декларування цивільними особами отриманої вогнепальної зброї, відомості про яку відсутні в реєстрах і базах (банках) даних МВС України, і боєприпасів до неї не спричиняє наступні правові наслідки: 1) не тягне за собою набуття права власності на них; 2) забороняється передача цивільними особами вогнепальної зброї і боєприпасів до неї, отриманих або знайдених та задекларованих відповідно до вище зазначеного Закону, іншим особам, крім передачі органам НПУ.

Право власності на знайдену та задекларовану вогнепальну зброю набувається з урахуванням законодавства про дозвільну систему органів внутрішніх справ. У свою чергу *право власності* на знайдену та задекларовану вогнепальну зброю не набувається у таких випадках: 1) цивільна особа, яка знайшла та задекларувала вогнепальну зброю, не відповідає вимогам, встановленим законом до фізичних осіб для набуття права власності на вогнепальну зброю; 2) вогнепальна зброя не підлягає декларуванню; 3) вогнепальна зброя належить іншій фізичній або юридичній особі, у тому числі є державною власністю; 4) вогнепальна зброя відноситься до видів вогнепальної зброї, що не може перебувати у власності фізичної особи, крім випадків, передбачених ч. 7 статті 3 ЗУ «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» (приведена у відповідність (перероблена) з видом вогнепальної зброї, що може перебувати в її власності, або із станом макета вогнепальної зброї у порядку, визначеному МВС України) [3].

У період дії воєнного стану громадяни України можуть брати участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав, *застосовуючи власну* нагородну зброю, спортивну зброю (пістолети, револьвери, гвинтівки, гладкоствольні рушниці), мисливську нарізну, гладкоствольну чи комбіновану зброю та бойові припаси до неї. Цивільні особи не несуть відповідальності за застосування вогнепальної зброї проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, якщо така зброя застосована на підставі та в порядку, визначених статтями 1, 11, 2 і 4 вище зазначеного ЗУ [3]. Особи, винні в порушенні вимог цього Закону, несуть відповідальність згідно із законом, звільняючись від кримінальної відповідальності за застосування вогнепальної зброї проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, якщо така зброя застосована відповідно до вимог ЗУ «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» [3; 5, п. 22].

Носіння вогнепальної зброї і боєприпасів цивільними особами дозволяється в разі їх залучення до проведення заходів із відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації або інших держав або вдосконалення навичок поведінки з вогнепальною зброєю, що здійснюється *приховано від інших осіб*, у спосіб, який *унеможлиблює їх втрату чи заволодіння ними іншими особами*, а також випадкове спричинення шкоди стороннім особам, у зручний для власника та безпечний для нього і оточуючих спосіб. Цивільні особи повинні контролювати наявність вогнепальної зброї і боєприпасів, запобігати їх втраті, заволодінні іншими особами та не залишати їх без нагляду [4].

Під час носіння, зберігання та перевезення вогнепальної зброї і боєприпасів цивільним особам забороняється: 1) носити в місцях, де не здійснюються заходи з відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації або інших держав, за участю цивільної особи, яка задекларувала таку зброю, у тому числі при відвідуванні (перебуванні) санаторіїв, будинків відпочинку, театрів, клубів та інших громадських місць; 2) носити (перевозити) їх не в спеціальному спорядженні або демонструвати їх у такому вигляді іншим особам у всіх випадках, не пов'язаних із стрільбою; 3) виймати вогнепальну зброю і боєприпаси із спеціального спорядження без потреби; 4) знімати запобіжник із положення «запобігання» та досилати патрон у патронник у всіх випадках, не пов'язаних із стрільбою; 5) закривати або затикати сторонніми предметами канал ствола, що при пострілі може призвести до його роздуття чи розриву; 6) безпідставно спрямовувати ствол вогнепальної зброї в бік людей, тварин, транспорту, будинків, інших будівель та споруд; 7) передавати вогнепальну зброю і боєприпаси іншим особам, крім передачі органам (підрозділам) поліції; 8) проводити чищення вогнепальної зброї не за місцем її зберігання або в інших призначених для цього місцях та в присутності інших осіб; 9) уносити конструктивні зміни до вогнепальної зброї і боєприпасів; 10) видаляти чи незаконно змінювати маркування вогнепальної зброї і боєприпасів; 11) допускати пошкодження або забруднення боєприпасів, а також змащувати їх; 12) використовувати боєприпаси калібру, відмінного від отриманої або знайденої та задекларованої вогнепальної зброї [3].

Національна поліція України у межах повноважень, визначених п. 21 частини першої статті 23 Закону України «Про Національну поліцію» [5], перевіряє дотримання цивільною особою вимог цих Правил. Цивільній особі забороняється перешкоджати посадовій особі органів (підрозділам) поліції перевіряти дотримання нею вимог цих Правил.

Висновки. Провівши аналіз чинного законодавства в сфері обігу вогнепальної зброї в умовах війни можемо зробити наступні узагальнення.

1. Держава здійснює належним чином врегулювання суспільних відносин щодо володіння/користування вогнепальної зброї цивільними особами в умовах дії правового режиму воєнного стану, визначаючи вичерпний перелік випадків її потенційного застосування та уточнення умов забезпечення безпеки при поводженні з нею.

2. Спосіб декларування володіння/користування цивільними особами вогнепальної зброї, яка отримана для участі у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації, є належним методом контролю за обігом зброї в умовах воєнного стану, підтримкою держави прагнень цивільних осіб активно брати участі у національному спротиві, захищати життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку людини як найвищої соціальної цінності, а також виконання громадянами України свого обов'язку щодо здійснення захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України.

3. Чітка регламентація в нормах чинного законодавства потенційного вчинення заборонених дій під час поводження цивільних осіб зі зброєю сприяє мінімізації завдання шкоди третім особам чи майну громадян.

4. Уточнення в нормативно-правових актах компетенції підрозділів НПУ щодо контролю за обігом зброї у період воєнного стану в повній мірі розповсюджується на цивільних осіб, які володіють/користуються вогнепальною зброєю.

Список використаних джерел

1. Вайда Т. С., Скрипка О. І. Гуманітарне розмінування звільнених від ворога територій України як першочергове завдання органів Національної поліції після деокупації регіонів. *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності* : збірник матеріалів засідання № 5 постійно діючої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 24 березня 2023 р.). Кропивницький: ТОВ «Центрально-Українське видавництво», 2023. С. 97-105.

2. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 року (із змінами станом на 01.01.2020). URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата доступу: 25.09.2025).

3. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України : Закон України від 3 березня 2022 року № 2114-IX (в редакції від 25.11.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text> (дата звернення: 08.10.2025).

4. Про затвердження Правил носіння, зберігання та перевезення вогнепальної зброї і боєприпасів до неї цивільними особами, які беруть участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації або інших держав : наказ МВС України від 18.11.2024 № 770 (в редакції від 25.11.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1737-24#Text> (дата звернення: 08.10.2025).

5. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2001 р. № 25-26, ст. 131.

6. Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 року № 580-VIII (із змінами в редакції від 12.09.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/580-19> (дата звернення: 06.10.2025).

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗБИРАННЯ Й ОЦІНКИ ДОКАЗІВ, ОТРИМАНИХ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ПОЛІГРАФА

Сучасний розвиток науки та техніки актуалізує потребу впровадження сучасних технічних засобів, цифрових та інформаційних технологій до сфери протидії злочинності. В умовах воєнного стану це завдання досягло свого апогею, відтак перед законодавцем постало завдання щодо закріплення нормативного механізму їх застосування у кримінальному процесуальному законодавстві. Одним із таких заходів можна вважати затвердження методики проведення психологічної експертизи із застосуванням комп'ютерного поліграфу. Попри те, що застосування поліграфу у збиранні доказів не стало якоюсь новелою, представники слідчих і судових органів вимушені були переглянути свої традиційні підходи до збирання доказів у кримінальному провадженні. Особливу складність становлять ті справи, досудове розслідування в яких проводиться стосовно злочинів, де висновок спеціаліста так і не набув статусу процесуального джерела доказу.

Використання матеріалів, отриманих із застосуванням поліграфу у сфері досудового розслідування й судового розгляду, є предметом тривалих наукових дискусій і практичних експериментів. З одного боку, поліграф дозволяє вирішити низку тактичних завдань, отримати додаткові відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, з іншого – постає питання їх доказового значення та допустимості з огляду на особливості кримінального процесуального законодавства України.

Важливість цієї проблематики полягає в тому, що практика органів досудового розслідування та судових органів не виробила єдиного підходу до оцінки результатів, отриманих на підставі застосування поліграфу. Частина науковців і практиків розглядає їх лише як орієнтуючу інформацію для перевірки слідчих версій, тоді як інші обґрунтовують можливість використання таких даних як додаткових доказів у кримінальному провадженні. При цьому виникає низка запитань: чи узгоджується застосування поліграфа з принципами змагальності та допустимості доказів; у який спосіб мають здійснюватися перевірка і процесуальна оцінка таких результатів; чи можливо поєднати практику їх використання з міжнародними стандартами захисту прав людини тощо.

До затвердження методики проведення психологічної експертизи із застосуванням поліграфу, суди здебільшого не визнавали отримані матеріали доказами. Колегії суддів послідовно наголошували на тому, що результати психофізіологічних інтерв'ю та досліджень не можуть визнаватися доказами, оскільки ані довідки за результатами опитування, ані висновки за результатами психофізіологічних досліджень не належать до процесуально визначених джерел доказів. Аналогічна позиція простежувалася й щодо висновків, оформлених у вигляді експертних досліджень: вони також не визнавалися доказами, оскільки методика проведення психофізіологічного дослідження з використанням поліграфа не вносилися до Реєстру методик проведення судових експертиз, а відомості про поліграфологів були відсутні у Державному реєстрі атестованих судових експертів. Суди підкреслювали, що результати, здобуті шляхом застосування поліграфа, мають лише орієнтуючий характер і можуть використовуватися виключно для побудови та перевірки слідчих версій. Це цілком підтверджувалося положеннями п. 6.8.1 Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, згідно з яким «предметом опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа є отримання орієнтувальної інформації щодо: ступеня ймовірності повідомленої опитуваною особою інформації; повноти наданої опитуваною особою інформації; джерела отриманої опитуваною особою інформації; уявлень опитуваної особи про певну подію; іншої орієнтувальної інформації, необхідної для конструювання версій розслідування певних подій» [1].

До організаційно-методичних факторів, які унеможливлювали визнання результатів поліграфного дослідження належними доказами, ми відносили відсутність абсолютної достовірності та категоричності отриманих висновків. Це зокрема через те, що в науковій літературі та практичних висновках поліграфологів обґрунтовувалося, що неможливо однозначно підтвердити наявності чи відсутності у пам'яті особи уявних образів, пов'язаних із певними подіями (наприклад, обставинами вчинення вбивства). До причин, які зумовлювали таку невизначеність, відносили: значний часовий проміжок між подією та моментом дослідження; психічні розлади обстежуваної особи; перебування у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння під час учинення діяння тощо. Додатковими проблемами, що ускладнювали інтерпретацію висновків поліграфологів, були: недотримання слідчими процесуальних і методичних вимог при організації досліджень, відсутність засвідченої належним фактом добровільної згоди особи на участь у дослідженні тощо [2].

Отже, актуальне питання на сьогодні полягає в тому, чи змінилися підходи органів судової влади до оцінки матеріалів, отриманих на підставі застосування поліграфа, які чинники унеможливлюють використання висновку експерта у процедурі доказування.

Затвердження методики, її державна реєстрація, що відбулася 18 лютого 2025 р. мали б стати одним із вирішальних кроків на шляху вирішення проблеми щодо неможливості визнання як доказів матеріалів, зібраних із застосуванням поліграфа. Водночас такий крок не зумовив внесення змін чи перегляду окремих положень згаданих Науково-методичних рекомендацій, затверджених Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (зі змінами та доповненнями).

Можуть викликати деяку полеміку і положення самої методики проведення психологічної експертизи із застосуванням поліграфа. Вважаємо, що високим є ризик у неправильному трактуванні (складанні хибнопозитивних/хибнонегативних висновків), адже за чинних умов рішення експерта має характер «бінарної евристики» і є статистично неідентифікованим. Це, зокрема, пояснюється тим, що рівень реактивності (дихання, серцево-судинні показники тощо) трактують як «правду» або «брехню» без статистичної моделі, порогів і корекцій за конфаундерами (тривога, очікування, сугестивність тощо).

Також постулат про те, що будь-який «значущий» стимул викликає стабільний патерн реакцій, не супроводжується межами застосовності й контролю за станом. Окремі судження базуються на практичних спостереженнях, без процедурної метризації і заздалегідь заданих правил класифікації, у зв'язку з чим виникає застереження щодо надто високого ризику суб'єктивізму. Автори методики також застосовують доволі жорсткі процедурні обмеження без емпіричного обґрунтування. Це, зокрема, стосується ліміту «не більше шести запитань, що стосуються одного загального для цих питань тематичного напрямку» [3, с. 10], який у межах провадження не підкріплений аналізом статистичної потужності, втрати респондента та ефектів порядку.

Не можна оминати увагою і надмірно широкий предмет висновку. Це ситуація, коли експертський висновок на підставі поліграм претендує встановити більше, ніж дозволяють дані та валідовані моделі. Тобто з вимірних фізіологічних сигналів (дихання, ЕПШ, кардіо, рухи) робляться висновки про юридично значущі факти, які ці сигнали напряду не вимірюють і для яких немає валідованого ланцюга інференції.

Зазначені недоліки створюють ризики порушення критеріїв належності/допустимості (законність способу, наукова обґрунтованість методики, перевірюваність). На рівні етики – підвищують імовірність хибних інтерпретацій і втручання у приватність без достатнього наукового виправдання.

Також слід вказати про те, що ринок підготовки поліграфологів пропонує значну кількість різноспрямованих курсів, які відрізняються підходами до проведення психофізіологічних досліджень із використанням поліграфа. В умовах такого розмаїття принципово важливо опановувати знання та практики, що спираються на досягнення науки й техніки, а застосовувана методологія відповідає імперативам кримінального процесуального закону. Адже експертний висновок оцінюється за низкою критеріїв і має бути переконливо достовірним.

Отже, попри державну реєстрацію методики проведення психологічної експертизи із застосуванням поліграфа, єдності підходів до доказового статусу відповідних результатів

у слідчо-судовій практиці не досягнуто, а нормативне узгодження суміжних нормативно-правових актів залишається неповним. Інтерпретація поліграфних реакцій як «правди/неправди» без статистичної моделі, валідованих порогів і контролю зовнішніх факторів генерує неприпустимо високі ризики хибнопозитивних/хибнонегативних висновків. Відтак критерії належності й допустимості можуть бути дотримані лише за умов: застосування поліграфу у процесуальній формі (у рамках судової експертизи), атестації експерта, сертифікації обладнання, добровільної згоди особи та дотримання стандартів захисту приватності. Також існує необхідність звуження предмета експертного висновку до констатації обізнаності щодо конкретних стимулів (із прозорими метриками точності), відмовившись від виходу за межі методу до тверджень про вину, мотив чи джерело інформації. Методичні положення повинні бути доповнені: нормуванням сигналів і протоколом обробки артефактів.

Список використаних джерел

1. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: затв. Наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України 26.12.2012 № 1950/5) // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 04.10.2025).
2. Вуйма А. Г. Використання спеціальних знань під час розслідування вбивств : дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Харків, 2023. 297 с.
3. Методика проведення судових психологічних експертиз із використанням комп'ютерного поліграфу / Морозова Т. Р., Ласунова С. В., Тамакова Т. А., Шаповалов В. О. Київ : КНДІСЕ, 2023. 94 с.

О. Гирич,

аспірант кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

МЕТА, ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА ОЗНАКА СУБ'ЕКТИВНОЇ СТОРОНИ ДЕЯКИХ СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЯКИМИ ПЕРЕДБАЧЕНО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ЕНЕРГЕТИЧНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

Особливість суб'єктивної сторони будь-якого кримінального правопорушення полягає у тому, що цей елемент «супроводжує» вчинення неправомірного діяння від задуму його реалізувати до моменту завершення. Це пояснюється тим, що суб'єктивна сторона випереджає вчинення кримінального правопорушення маючи свій вияв у формі мотиву, плану майбутнього вчинення суспільно-небезпечного діяння і супроводжує до періоду практичної реалізації протиправного наміру [1, с. 143]. Внутрішня сторона складу кримінального правопорушення є сукупністю єдиної обов'язкової ознаки (вина) та декількох факультативних ознак (мета, мотив та емоційний стан).

Саме ця група ознак у своїй єдності містить досить вагоме значення в процесі судочинства, оскільки у кримінальному праві України дотримуються визначального принципу суб'єктивного ставлення у вину. Тобто особі можна ставити у вину лише те, що охоплювалось її умислом. Крім того, встановлення форми вини безпосередньо впливає на кваліфікацію вчиненого, або ж вказує на відсутність в діянні особи складу будь-якого кримінального правопорушення взагалі. Йдеться про випадки вчинення того чи іншого діяння через необережність, яке не визнається кримінально-караним.

Особливо значення це питання набуває в енергетичній сфері в умовах сьогодення. Йдеться про енергетичну безпеку України, яка є одним з найважливіших елементів національної

безпеки. В умовах дії воєнного стану доступність та можливість стабільно отримувати паливо та енергію належної якості та в необхідній кількості є не лише важливою запорукою успішного ведення військових дій, а в окремих випадках й умовою існування економіки та безпечного середовища населення. Саме тому наявність і доведення вини правопорушника не лише сприятимуть застосуванню відповідного покарання, а й спричинить ефект попередження нових неправомірних діянь іншими особами.

Заступник міністра енергетики України Микола Колісник зауважив, що попри невдачі російян на лінії ведення воєнних дій, ворог застосовує тактику знищення енергетичної системи України. У такий спосіб окупанти намагаються послабити логістичну систему тилу, уповільнити процес народного господарства та застрашити населення. Зокрема, від початку жовтня цього року по газових об'єктах було здійснено шість масованих атак, а провайдер фінансової інформації Bloomberg повідомив, що окупант зруйнував близько 60% потужностей видобутку газу в Україні [2]. Така ж невтішна ситуація притаманна і електроенергетичній системі.

Аналіз статей, що передбачають кримінальну відповідальність за посягання на об'єкти енергетики вказує, що майже всі такі склади за формою вини є умисними. Лише в окремих випадках неправомірні діяння на об'єкти енергетики можуть бути вчинені з необережності. Також варто підкреслити, що в окремих випадках посягання на об'єкт енергетики можуть містити змішану або ж подвійну форму вини. Наприклад, у випадку вчинення кримінального правопорушення, яким передбачено відповідальність за посягання на об'єкти енергетики, особа до інших наслідків (загибель людей, настання тяжких наслідків) ставиться умисно, тоді такому діянню притаманні ознаки інших умисних складів кримінальних правопорушень (умисне вбивство, умисне заподіяння тяжких, середньої тяжкості тілесних ушкоджень тощо).

Такого ж важливого значення набувають доведення факультативних ознак суб'єктивної сторони складу правопорушення (мета, мотив, емоційний стан особи). Безсумнівно в більшості кримінальних правопорушень вони або не мають жодного значення для кваліфікації, або враховуються як обставина, що обтяжує покарання. Однак, коли така факультативна ознака вказана безпосередньо в статті, то її відсутність призводить і до відсутності в діяннях особи складу саме цього кримінального правопорушення. Наприклад, неправомірне діяння буде вважатися диверсією (ст. 113 КК України) якщо воно здійснюється з метою послаблення держави шляхом руйнування або пошкодження важливих військових, економічних чи державних об'єктів. В інакшому випадку йтиметься про склади кримінальних правопорушень, пов'язані із знищенням чи пошкодженням майна тощо.

Варто звернути увагу, що ступінь небезпечності досліджуваних кримінальних правопорушень зростає у випадку наявності ознак державної зради. Вчинення посягання на енергетичну безпеку України, а відтак і заподіяння їй шкоди, спрощується у формі надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Крім того, правопорушення, передбаченого ст. 111 КК України заподіює негативні наслідки не лише енергетичній системі України, а й суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України. Саме тому на перший погляд звичайна факультативна ознака у певних обставинах набуває рис важливого елемента, від якого в цілому залежить існування всього складу кримінального правопорушення.

Очевидним залишається факт, що спеціальна мета є обов'язковою ознакою й терористичного акту, який теж може бути застосований при кваліфікації посягань на об'єкти енергетики. Безпосередньо у ст. 258 КК України визначено, що метою терористичного акту є «порушення громадської безпеки, залякування населення, провокація воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, міжнародними організаціями, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста)». Відповідно у випадку вчинення посягання на об'єкт енергетики саме з цією метою, окреслене слід кваліфікувати за ст. 258 КК України.

Висновки. Аналіз приписів вітчизняного законодавства та положень доктрини кримінального права надав можливість не лише ознайомитися з існуючим станом здійснення кримінально правової охорони суспільних відносин у сфері енергетичної безпеки України,

а й виявити проблемні питання застосування кримінально-правових норм. Йдеться про таку факультативну ознаку суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, як мета, яка при кваліфікації посягань на об'єкти енергетики набуває рис «спеціальності» і має основоположне значення у випадках вчинення диверсії чи терористичного акту. Під час вчинення інших посягань на об'єкти енергетики мета на кваліфікацію жодним чином не впливає, однак може бути врахована судом як обставина, що обтяжує покарання.

Список використаних джерел

1. Радутний О. Е. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну таємницю (аналіз складів злочинів) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Х. 2002. 204 с.
2. РФ змінила тактику обстрілів енергосистеми. Чого очікувати? URL: <https://www.dw.com/uk/rf-zminila-taktiku-obstriliv-energосistemi-ukraini-cogo-ocikuvati-vzimku/a-74438185>

В. К. Грищук,
керівник Західного регіонального наукового центру НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України
(НАПрН України)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ

Відповідно до ч. 4 ст. 28 КК України, *злочинною організацією* є стійке ієрархічне об'єднання декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації кримінально протиправної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших кримінально протиправних груп. Отже, злочинній організації як формі співучасті характерні такі загальні конструктивні ознаки:

1) об'єктивні ознаки:

а) участь у злочинному об'єднанні *декількох осіб (п'ять і більше), які є суб'єктами кримінального правопорушення;*

б) утворене злочинне об'єднання характеризується *стійкістю і ієрархічністю;*

в) *наявність керівника (керівного органу), які здійснюють чи координують діяльність учасників злочинного об'єднання;*

2) суб'єктивні ознаки:

а) учасники злочинного об'єднання або його структурні частини *попередньо зорганізувалися за попередньою змовою;*

б) учасники злочинного об'єднання або його структурні частини діють з прямим умислом;

в) *метою попередньої зорганізованості учасників злочинного об'єднання або її структурної частини є безпосереднє умисне вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів або керівництво чи координація кримінально протиправної діяльності інших осіб або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших кримінально протиправних груп;*

г) *наявність загальних правил діяльності, поведінки і дисципліни учасників злочинного об'єднання.*

На перший погляд така конструкція поняття злочинної організації видається привабливою з чисто теоретичних міркувань. Однак, вона викликає низку відповідних застережень теоретико-прикладного характеру.

1. Щодо кількісного складу злочинної організації – участь у злочинному об'єднанні *декількох осіб (п'ять і більше)*. Не зайвим було б уточнення чинної частини 4 ст. 28 КК України вказівкою на те, що ці особи є суб'єктами кримінального правопорушення. У цьому зв'язку слід звернути увагу на нове кримінально правове явище в теорії та законодавчій практиці кримінально правового регулювання. Приміткою 2 до ст. 255 КК України передбачений новий вид суб'єкта кримінального правопорушення – *суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі»*. У ній роз'яснено, що під цим поняття у цій статті та статтях 255-1, 255-3 КК України слід розуміти особу, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям здійснює злочинний вплив і координує злочинну діяльність інших осіб, які здійснюють злочинний вплив. Таке нововведення викликало кілька застережень.

Перше – якщо це є особливі форми *організаторських дій*, то вочевидь необхідно було запровадити відповідні зміни до ч. 3 ст. 27 КК України.

Друге – якщо це нові види співучасників кримінального правопорушення, то відповідна детальна регламентація діянь *«суб'єкта підвищеного злочинного впливу» та «вора в законі»* мала бути здійснена окремо кожного в ст. 27 КК України.

Третє – в українській мові слово *«вор»* відсутнє. Зазвичай таку особу окреслюють словом *«злодій»*, або рідше, у різних ситуаціях, – *«крадій»*. Тим більше в умовах агресії Росії проти України. Застосування російської мови у законодавчих актах є *недопустимим*. Це є *грубим порушенням* Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», згідно якого: а) навмисне спотворення української мови в офіційних документах і текстах, зокрема навмисне застосування її з порушенням вимог українського правопису і стандартів державної мови, а також створення перешкод та обмежень у застосуванні української мови тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом (ч. 6 ст. 1); б) статус української мови як єдиної державної мови передбачає обов'язковість її використання на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначені цим Законом (ч. 7 ст. 1).

2. Злочинна організація характеризується такою сутнісною ознакою як *ієрархічність*. *Ієрархічність* – упорядкованість об'єктів, посад чи понять за принципом підлеглості *від найнижчих до найвищих рівнів*, що забезпечує підпорядкованість, керованість та злагодженість дій. А якщо *такі рівні* відсутні і є лише керівник як один з п'яти і більше учасників – *«братанів»*. Ця ознака *не відображає головну сутність і мету* злочинної організації. Вона штучно ускладнює розслідування та кваліфікацію вчинених злочинною організацією злочинів.

3. *Метою* попередньої зорганізованості учасників злочинної організації або її структурної частини є безпосереднє умисне *вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів*. А як же бути з вчиненням *нетяжкого злочину* – ч. 4 ст. 12 КК? Як кваліфікувати вчинене злочинною організацією у такому випадку?

У наведеному вище контексті варто також звернути увагу на наступну обставину. У міжнародному праві застосовується поняття *«серйозний злочин»*. Так, відповідно до п. «b» ст. 2 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року під поняттям *«серйозний злочин»* слід розуміти діяння, яке становить правопорушення, що карається максимальним покаранням у вигляді позбавлення волі на строк щонайменше чотири роки або більш суворим покаранням. Згідно ст. 1 Закону України «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють (Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї і Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітря)», в українському кримінальному законодавстві поняттю *«серйозний злочин»* відповідають поняття *«тяжкий» і «особливо тяжкий злочин»*. Їх поняття визначені у ч. 4 та ч. 5 ст. 12 КК України. Термін *«серйозний»* походить від латинського слова *seriosus*, що буквально означає *пізній, зрілий*. В англійській мові прикметник *serious* означає *важливий, важний, глибокодумний, діловитий, змістовний, серйозний*. Як виразно видно, термін *«серйозний»* не визначений як першочерговий для перекладу на українську мову слова *serious*. У словниках української мови роз'яснено, що під цим терміном слід розуміти, зокрема, *річ, предмет, явище, подію, які за своєю важливістю, складністю заслуговує на особливу увагу, а також як важливі, значні за змістом або наслідками*. Тому, складається враження про не зовсім точний, спрощений лінгвістичний переклад спеціального правничого терміну.

У такій ситуації, як видається, краще було і у названій Конвенції замість терміну *serious* застосувати словосполучення *particularly important crimes* – *особливо важливі злочини*, що дозволило б уникнути судження про поділ злочинів на *серйозні та несерйозні*.

4. Чинний КК України *передбачає*, зокрема, кримінальну відповідальність за: створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній – ст. 255 КК України; організацію, сприяння у проведенні або участь у злочинному зібранні (сходці) – ст. 255-2 КК України; сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності – ст. 256 КК України. Звертає на себе увагу відсутність *системного розуміння видів злочинної організації*. Так, у ст. 255 КК України зазначено про злочинну *спільноту та злочинну організацію*, а в ст. 256 КК України про сприяння учасникам злочинних організацій. *Перше* застереження стосується того, що ст. 255 КК України заборонено створення лише *злочинної спільноти та злочинної організації*, а про інші різновиди злочинної організації не зазначено. *Друге* застереження – в ст. 256 КК України йдеться про сприяння учасникам *злочинних організацій*. У цьому випадку вже у множині без визначення різновидів злочинної організації. *Третє* застереження стосується виокремлення застосування поняття «*спільнота*» – ч. 4 ст. 255 КК України. Зазвичай під цим поняттям розуміють об'єднання людей, згуртованих спільними інтересами, умовами життя, цілями, цінностями чи діяльністю. Тому, *кожна з форм співучасті є своєю спільнотою*.

5. Необхідно зазначити, що ч. 4 ст. 28 КК України не містить переліку видів злочинних організацій та їх індивідуальної характеристики. Крім цього, вчинення кримінального правопорушення «злочинною організацією» *не передбачено* у якості самостійної ознаки відповідних *кваліфікованих складів кримінального правопорушення* в Особливій частині КК України. Виникає питання *про належне інструментальне призначення поняття «злочинна організація»*. Думається, що поняття «злочинна організація», визначене ч. 4 ст. 28 КК України, є (*має бути*) загальним, наскрізним поняттям для Особливої частини КК України. Ознакам поняття «злочинна організація» мають відповідати усі наявні в Особливій частині КК України *спеціальні види кримінально протиправних об'єднань суб'єктів кримінального правопорушення*. Чи так є? Не завжди.

Застосування методу екстраполяції ознак загального поняття «злочинна організація», наявних у ч. 4 ст. 28 КК України, дозволяє пропонувати умовно виділити в Особливій частині КК України такі її *спеціальні різновиди*: а) *транснаціональна організація* – ч. 5 ст. 143 КК України; б) *злочинна спільнота* – об'єднанням двох або більше злочинних організацій – ч. 4 ст. 255 КК України; в) *озброєна банда* – ст. 257 КК України; г) *терористична організація* – ст. 258-3 КК України; д) *не передбачене законом воєнізоване або збройне формування* – ст. 260 КК України; е) *піратська спільнота* – ст. 446 КК України.

Кожному спеціальному видові злочинної організації, крім загальних ознак, передбачених ч. 4 ст. 28 КК України, притаманні також *окремі специфічні ознаки*. Розглянемо їх у викладеній вище послідовності.

Транснаціональна організація – ч. 5 ст. 143 КК України. Конвенцією Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року визначено, що транснаціональною злочинною організацією є *стійке кримінально протиправне об'єднання у складі трьох і більше осіб (суб'єктів кримінального правопорушення – В. К.)*. Але, кількісна ознака такої кримінально протиправної організації є *специфічною, характерною для організованої групи*, ознаки якої визначено у ч. 3 ст. 28 КК України. Кількісна ж ознака злочинної організації, згідно ч. 4 ст. 28 КК України, є іншою – *декілька осіб (п'ять і більше)*. Отже, виникла ситуація коли має місце конкуренція норм міжнародного права і українського кримінального права щодо поняття злочинної організації, що суперечить ч. 5 ст. 3 КК України – закони України про кримінальну відповідальність повинні відповідати положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України. Задля збереження логічної конструктивної послідовності розуміння спеціальних видів форм злочинної організації, вказана конкуренція *має бути усунена законодавцем*.

Необхідно зазначити, що в статті 28 КК України такого виду злочинної спільноти як *транснаціональна організація спеціально не передбачено і не регламентовано її поняття*.

Вчинення кримінального правопорушення транснаціональною організацією *не передбачено* в якості ознаки *кваліфікованих складів інших кримінальних правопорушень* в Особливій

частині КК України, за винятком ч. 5 ст. 143 КК України – вчинення незаконної торгівлі анатомічними матеріалами людини транснаціональною організацією.

Злочинна спільнота – об'єднанням двох чи більше злочинних організацій – ч. 4 ст. 255 КК України. Це є стійке об'єднання двох і більше злочинних організацій, кожна з яких, за загальним правилом, наділені ознаками, передбаченими ч. 4 ст. 28 КК України.

Необхідно зазначити, що в статті 28 КК України такої виду злочинної організації також не передбачено і не регламентовано її поняття.

Вчинення кримінального правопорушення злочинною спільнотою також не передбачено в якості ознаки кваліфікованих складів інших кримінальних правопорушень в Особливій частині КК України.

Озброєна банда – ст. 257 КК України. Озброєна банда, за наявності конструктивних ознак, передбачених ч. 4 ст. 28 КК України, визнається також злочинною організацією – п. 17 постанови пленуму Верховного суду України № 13 від 23.12.2005 року «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями». Якщо такі ознаки наявні не повністю, то згадану спільноту слід кваліфікувати як організовану групу.

Терористична організація – ст. 258-3 КК України. Латинське слово *terror* означає «жах». Тому тероризм, у широкому сенсі цього слова, – використання або загроза застосування жакливого насильства, руйнівних акцій матеріального характеру для досягнення політичної, релігійної, ідеологічної чи іншої мети через залякування, деморалізацію суспільства, створення атмосфери страху, невпевненості, невдоволення владними структурами тощо.

Чинний КК України передбачає відповідальність за суспільно небезпечні діяння терористичного характеру. Окрім створення терористичної організації – ст. 258-3, ним передбачено, зокрема, кримінальну відповідальність за терористичний акт – ст. 258, втягнення особи у вчинення терористичного акту – ст. 258-1, публічні заклики до вчинення тероризму – ст. 258-2, сприяння вчиненню терористичного акту, проходження навчання тероризму – ст. 258-4, фінансування тероризму – ст. 258-5, перетинання державного кордону України з терористичною метою – ст. 258-6.

Статтею 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» також визначено, що *терористична організація* – стійке об'єднання *трьох і більше осіб*, яке створене з метою здійснення терористичної діяльності. Як бачимо, кількісна ознака цього поняття у даному визначенні не відповідає ч. 4 ст. 28 КК України – п'ять і більше осіб. Наяву конкуренція цих норм. Слід нагадати, що визначення цього поняття в ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», на час його прийняття, за кількісною ознакою, повністю відповідало чинній тоді ч. 4 ст. 28 КК України – *три і більше осіб*. Законом України від 15 квітня 2008 року № 270-VI «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» було змінено редакцію ч. 4 ст. 28 КК України і кількісний склад злочинної організації замість «*трьох і більше осіб*» був визначений у кількості «*п'ять і більше осіб*». При цьому відповідні зміни до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» не були внесені.

Стаття 258-3 КК України передбачає кримінальну відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації. Однак, в цій статті, як і в ч. 4 ст. 28 КК України, не надано поняття терористичної організації.

Не передбачене законом воєнізоване або збройне формування – ст. 260 КК України. Суспільна небезпечність створення та діяльності неконтрольованих державою та суспільством воєнізованих та збройних формувань полягає в тому, що вони є джерелами підвищеної небезпеки для суспільства. Наявність таких формувань створює відомі можливості щодо використання їх для організованої кримінально протиправної діяльності.

Приміткою до ст. 260 КК України визначено що:

а) *під воєнізованими* слід розуміти формування, які мають організаційну структуру військового типу, а саме: єдиноначальність, підпорядкованість та дисципліну, і в яких проводить ся військова або стройова чи фізична підготовка;

б) *під збройними формуваннями* слід розуміти воєнізовані групи, які незаконно мають на озброєнні придатну для використання вогнепальну, вибухову чи іншу зброю. Кількісна ознака цих груп не визначена.

Разом з цим, виникає питання відмежування не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування від озброєної банди.

Не передбачені законом воєнізовані або збройні формування є спеціальними видами злочинної організації і тому їм притаманні конструктивні ознаки, передбачені ч. 4 ст. 28 КК України.

Піратська спільнота – ст. 446 КК України. Слово пірат (лат. *pirata*) за поширеною етимологією походить з грецької мови – πειρατής, πειράω – «випробувати». У звичному прямому побутовому значенні – морський грабіжник, розбійник.

Статтею 446 КК України визначено, що *піратство* – використання з метою одержання матеріальної винагороди або іншої особистої вигоди озброєного чи неозброєного судна для захоплення іншого морського чи річкового судна, застосування насильства, пограбування або інших ворожих дій щодо екіпажу чи пасажирів такого судна.

Піратській спільноті притаманні ознаки, передбачені ч. 4 ст. 28 КК України. Зокрема, як уже зазначалося, оскільки чинним законодавством спеціально не визначено кількісну ознаку цієї злочинної організації, то з позиції формальної логіки необхідно виходити з кількісної ознаки злочинної організації, передбаченої ч. 4 ст. 28 КК України, а саме – стійке об'єднання декілька осіб (п'ять і більше осіб). Якщо ця кількість є меншою, то має місце група осіб за попередньою змовою або організована група.

6. Важливим недоліком в регламентації кримінальної відповідальності злочинних організацій є те, що при призначенні судом покарання не враховується така обтяжуюча обставина як вчинення кримінального правопорушення злочинною організацією. В статті 67 КК України її не передбачено. Пунктом 2 ч. 1 цієї статті передбачено лише «вчинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою (частина друга або третя статті 28)». Як виразно видно, законодавець під поняттям «група осіб за попередньою змовою» розуміє як групу осіб за попередньою змовою так і організовану групу, що суперечить частинам 3 і 4 ст. 28 КК України.

7. Ще одне – стосовно індивідуалізації кримінальної відповідальності учасників злочинних організацій. Думається, що при кваліфікації вчиненого кримінального правопорушення у складі злочинної організації є зайвим встановлення його ролі у його вчиненні – виконавець, організатор, підбурювач чи пособник. Кожен учасник злочинної організації є виконавцем кримінального правопорушення, незалежно від ролі, яку він виконував при його вчиненні, що необхідно чітко вказати у статті 27 КК України. При призначенні покарання, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України, суд має враховувати щодо кожного співучасника його рольову участь у спільно вчиненому кримінальному правопорушенні – індивідуальний ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення.

8. Підсумовуючи варто зазначити, що норми чинного КК України потребують істотних змін щодо регламентації форм співучасті у вчиненні кримінального правопорушення. Зокрема, у цьому контексті є потреба удосконалити наступні норми КК України:

а) з метою уникнення конкуренції між нормами міжнародного і українського права, нормами Загальної та Особливої частин КК України, змінити редакцію ч. 4 ст. 28 КК України, встановивши кількісну ознаку злочинної організації замість «п'ять і більше осіб» – «три і більше осіб». Поряд з цим, в ній необхідно чітко надати перелік всіх видів злочинних організацій, регламентація відповідальності яких здійснюється в Особливій частині КК України. Зокрема: 1) транснаціональна організація; 2) терористична організація; 3) злочинна спільнота; 4) не передбачене законом воєнізоване або збройне формування; 5) озброєна банда; 6) піратська спільнота;

б) виключити зі ст. 28 КК України ч. 3, яка регламентує вчинення кримінального правопорушення організованою групою, яка фактично відрізняється від злочинної організації лише за кількісною ознакою, та здійснити відповідні редакційні зміни до статей Особливої частини КК України де застосоване назване поняття. Таке нововведення дозволить усунути надмірну деталізацію форм співучасті, що у свою чергу спростить практику кваліфікації кримінальних правопорушень. З огляду на це, назву статті 28 КК України викласти в такій редакції: «Вчинення кримінального правопорушення групою осіб, групою осіб за попередньою змовою або злочинною організацією».

в) статтю 27 КК України викласти в такій редакції:

«1. У разі, коли у Особливій частині КК України передбачено вчинення відповідного кримінального правопорушення «групою осіб», «злочинною організацією»: 1) транснаціональною організацією; 2) терористичною організацією; 3) злочинною спільнотою;

4) не передбаченим законом воєнізованим або збройним формуванням; 5) озброєною бандою; 6) піратською спільнотою, то вчинене кожним співучасником, незалежно від ролі, яку він виконував при вчиненні ними кримінального правопорушення, слід кваліфікувати *лише за нормою* статті Особливої частини КК України, яка передбачає відповідальність за вчинене ними кримінальне правопорушення, без посилання на частину статті 27 КК України.

2. У разі коли вчинення кримінального правопорушення *здійснено за попередньою змовою групою осіб*:

а) виконавець (співвиконавець) підлягає кримінальній відповідальності за статтею Особливої частини цього Кодексу, яка передбачає вчинене ним кримінальне правопорушення.

б) організатор, підбурювач та пособник підлягають кримінальній відповідальності за відповідною частиною статті 27 і тією статтею (частиною статті) Особливої частини цього Кодексу, яка передбачає кримінальне правопорушення, вчинене виконавцем.

в) ознаки, що характеризують особу окремого співучасника кримінального правопорушення, ставляться в вину лише цьому співучасникові. Інші обставини, що обтяжують відповідальність і передбачені у статтях Особливої частини цього Кодексу як ознаки кримінального правопорушення, що впливають на кваліфікацію дій виконавця, ставляться в вину лише співучаснику, який усвідомлював ці обставини.

г) у разі вчинення виконавцем незакінченого кримінального правопорушення інші співучасники підлягають кримінальній відповідальності за співучасть у незакінченому кримінальному правопорушенні.

д) співучасники не підлягають кримінальній відповідальності за діяння, вчинене виконавцем, якщо воно не охоплювалося їхнім умислом».

Г) пункт 2 ч. 1 ст. 67 КК України викласти у такій редакції:

«2) вчинення кримінального правопорушення групою осіб, групою осіб за попередньою змовою або злочинною організацією».

Здійснення запропонованих змін дозволить більш повно забезпечити *дієвість принципу правової визначеності* у кримінально правовому регулюванні суспільних відносин, сприятиме ефективності норм кримінального права у протидії вчиненню кримінальних правопорушень злочинними організаціями.

Є. П. Гудзенко,

здобувач вищої освіти 4-го курсу
Навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту
(Національна академія внутрішніх справ)

Є. В. Гузенко,

доцент кафедри тактичної підготовки
Навчально-наукового інституту превентивної діяльності,
кандидат психологічних наук, доцент
(Національна академія внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ДІЙ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ТА ПРОТИДІЇ МАРОДЕРСТВУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан створює надзвичайно складні умови для функціонування державних інституцій, захисту прав і свобод громадян та збереження громадського порядку. У цей період підрозділи Національної поліції України виконують важливі завдання, пов'язані не лише із захистом безпеки людей, а й з попередженням та припиненням правопорушень,

що загрожують стабільності в тилу. Особливої уваги потребує протидія мародерству та охорона громадського порядку, адже саме ці сфери є одними з найуразливіших в умовах воєнного часу. Мародерство у період війни розглядається не просто як кримінальний злочин проти власності, а як дії, що мають антисоціальний і деструктивний характер, підривають довіру громадян до держави, дестабілізують тил і створюють атмосферу безкарності. Такі прояви завжди жорстко каралися в умовах воєнних конфліктів у світі, адже завдання держави полягає у збереженні правопорядку навіть тоді, коли основні сили спрямовані на відсіч зовнішньому агресору. Діяльність Національної поліції у період воєнного стану має свою специфіку. Передусім змінюються пріоритети охорони громадського порядку. Якщо у мирний час основний акцент робиться на боротьбу з побутовою злочинністю, запобігання дорожньо-транспортним пригодам, контроль за громадськими масовими заходами, то в умовах війни головними завданнями стають забезпечення обороноздатності тилу, захист критичної інфраструктури, охорона складів з продовольством, медикаментами та гуманітарною допомогою, а також протидія мародерству.[1] Саме ці завдання визначають щоденну роботу поліцейських, які змушені діяти в умовах підвищеної небезпеки, дефіциту ресурсів і постійної загрози життю. Правовою основою діяльності поліції у воєнний період є Закон України «Про правовий режим воєнного стану», Закон «Про Національну поліцію», Кримінальний кодекс України та низка відомчих нормативних актів. Зокрема, стаття 432 КК України визначає мародерство як злочин проти встановленого порядку несення військової служби, проте фактично до таких дій можуть бути віднесені й злочини цивільних осіб, що вчиняють крадіжки чи грабежі в зоні бойових дій. [2] У поєднанні зі статтями 185 (крадіжка), 186 (грабіж) та 187 (розбій) КК України ці норми створюють законодавчу базу для притягнення винних до відповідальності.

Поліцейські в умовах війни виконують низку завдань, які мають вирішальне значення для збереження громадського порядку. Це насамперед посилене патрулювання вулиць і територій, на яких можливі випадки правопорушень, контроль за дотриманням комендантської години, забезпечення роботи блокпостів у співпраці з територіальною обороною, охорона важливих об'єктів інфраструктури.[3] Значну увагу приділяють охороні торговельних закладів, складів і місць, де зберігаються гуманітарні вантажі, адже саме ці об'єкти найчастіше стають мішенню для мародерів. Крім того, поліція забезпечує охорону покинутих будівель та житлових приміщень, мешканці яких були змушені виїхати через бойові дії чи евакуацію.

Особливу складність становить документування злочинів у воєнний час. У звичайних умовах слідчі дії здійснюються відповідно до процесуального законодавства, проте в умовах бойових дій це не завжди можливо. Тому поліцейські змушені діяти максимально швидко й ефективно, збираючи докази, які в подальшому матимуть юридичну силу. Йдеться про фото- та відеофіксацію злочинів, вилучення викраденого майна, встановлення свідків подій. Досвід показує, що належна фіксація доказів у воєнний час у подальшому стає основою для справедливого судового розгляду.

Важливим аспектом є профілактична робота. Поліцейські активно інформують населення про неприпустимість самочинного заволодіння майном, навіть якщо воно залишається без нагляду. Поширюються роз'яснення про кримінальну відповідальність за мародерство, а також проводяться бесіди з громадянами про правила поведінки під час комендантської години, необхідність повідомляти про підозрілі дії. Саме профілактика дозволяє знизити кількість злочинів та створює атмосферу взаємної відповідальності у громадах.

В умовах війни надзвичайно важливим стає налагодження тісної співпраці поліції з населенням. Громадяни є тими, хто найпершими помічає підозрілих осіб, зафіксує факти можливого мародерства та інформує правоохоронців. Для цього організовуються гарячі лінії, запроваджується можливість анонімних повідомлень, активно використовується мережа старост сіл та голів об'єднаних громад.[4] Такі заходи сприяють оперативному отриманню інформації й швидкому реагуванню на злочини.

Окремої уваги заслуговує взаємодія Національної поліції з іншими силовими структурами. У воєнний час межі між військовими та поліцейськими завданнями частково стираються. Спільне несення служби на блокпостах, координація патрулювань, обмін інформацією між Службою безпеки України, Збройними силами та поліцією є обов'язковими елементами роботи. Така взаємодія дозволяє ефективніше виявляти та затримувати осіб, які займаються мародерством, а також попереджати інші злочини проти громадського порядку.

Водночас робота поліцейських у воєнний період супроводжується значними ризиками. Окрім загрози від злочинців, вони постійно наражаються на небезпеку обстрілів, диверсій і терористичних актів. У таких умовах особливого значення набуває моральна та психологічна стійкість працівників поліції, їхня здатність діяти в екстремальних ситуаціях, швидко ухвалювати рішення та нести відповідальність за їхні наслідки.

Таким чином, забезпечення громадського порядку та протидія мародерству у воєнний час є надзвичайно важливим завданням, від успішного виконання якого залежить стабільність у тилу, безпека громадян та моральний стан суспільства. Дії поліцейських у цей період поєднують в собі риси як правоохоронної діяльності, так і елементів військової служби, адже їм доводиться працювати в умовах постійної загрози життю. Підвищена відповідальність, професійна підготовка, чітка взаємодія з іншими структурами та підтримка громадян – ось основні умови ефективної діяльності Національної поліції в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
2. Гришук В. Кримінальна відповідальність за мародерство в умовах воєнного стану: проблеми кваліфікації. *Юридична Україна*. 2023. № 4. С. 34–41.
3. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ України : навч. посіб. – Харків : Основа, 2020. 356 с.
4. Національна поліція України. URL: <https://www.npu.gov.ua>

К. А. Гурковська,
старша викладачка кафедри
поліцейської діяльності факультету № 2
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РОЛЬ ЦЕНТРАЛЬНИХ І МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ У ЗАПОБІГАННІ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах загострення соціальних викликів, зокрема збройної агресії російської федерації проти України, питання запобігання та протидії домашньому насильству набуває ще більшої актуальності. Внутрішньо переміщені особи, сім'ї, що перебувають у кризових обставинах, особи похилого віку, жінки та діти – всі вони особливо вразливі до проявів насильства у побуті. Ефективна державна політика у цій сфері потребує чіткої координації дій на всіх рівнях влади, насамперед, з боку органів центральної виконавчої влади. Саме вони відповідальні за формування нормативного підґрунтя, забезпечення координації між суб'єктами системи, контроль за реалізацією програм і стратегій. У цьому контексті особливого значення набуває діяльність Кабінету Міністрів України, Міністерства соціальної політики, а також структур, що діють на регіональному рівні.

Центральне місце у системі розробки та реалізації державної політики у сфері запобігання домашньому насильству належить Кабінету Міністрів України. Його функції охоплюють стратегічне керівництво, координацію діяльності уповноважених міністерств і відомств, а також нормативне забезпечення цієї сфери. Зокрема, через ухвалення постанов, розпоряджень та програмних документів забезпечується правове регулювання і стандартизація заходів на всій території держави.

Проте, в реальності ця система має низку недоліків. Зокрема, стратегічні документи часто залишаються декларативними й не супроводжуються належним фінансовим, кадровим або інституційним забезпеченням, що особливо відчутно в умовах дії воєнного стану. Суттєвою проблемою також є затримки в оновленні нормативно-правової бази, що призводить до відставання від міжнародних стандартів, зокрема положень Стамбульської конвенції [1]. Відсутність чітких індикаторів та механізмів моніторингу ефективності політики на місцях ускладнює її практичну реалізацію.

Оптимальними шляхами подолання вказаних недоліків є впровадження системи стратегічного моніторингу, модернізація нормативної бази з орієнтацією на міжнародні стандарти, а також активне залучення фахового середовища та громадських організацій до процесів розробки й реалізації політики.

Міністерство соціальної політики України виконує провідну роль у реалізації державної політики у сфері протидії домашньому насильству. До основних завдань міністерства належить розроблення профільної політики, координація дій між суб'єктами системи, збирання статистичних даних, організація соціального захисту, а також формування механізмів реагування на випадки насильства.

На підставі Постанови Кабінету Міністрів України № 658 від 22.08.2018 [2], Міністерство координує роботу суб'єктів на загальнодержавному рівні, організовує проведення соціологічних досліджень, здійснює розроблення методичних рекомендацій, контролює діяльність спеціалізованих установ для постраждалих та реалізує інформаційні кампанії. Міністерство також виконує функції у сфері гендерної рівності, соціальної адаптації та підтримки вразливих груп населення.

На регіональному рівні впровадження державної політики покладається на місцеві державні адміністрації, органи соціального захисту, служби у справах дітей та центри соціальних служб. Важливим елементом координації є діяльність спеціально утворених координаційних рад, які функціонують при обласних і Київській міській військових адміністраціях.

До складу координаційних рад входять представники соціальних служб, поліції, органів охорони здоров'я, освіти, юстиції, прокуратури, центрів зайнятості, а також громадських організацій. Основними питаннями, що розглядаються на засіданнях рад, є організація міжвідомчої взаємодії, обговорення проблемних аспектів реалізації програм для кривдників, підвищення професійної компетентності фахівців, організація профілактичної роботи в закладах освіти, питання захисту дітей, які постраждали від домашнього насильства [3].

Водночас діяльність координаційних рад не позбавлена проблем. Серед них – обмежене фінансування, недостатній рівень взаємодії між установами, низька обізнаність населення, а також відсутність дієвих інструментів оцінки результатів прийнятих рішень.

Для підвищення ефективності діяльності координаційних рад доцільно: внести зміни до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [4], чітко визначивши їхній статус, склад, повноваження та механізми контролю; систематично проводити навчання і підвищення кваліфікації членів рад; забезпечити стабільне фінансування діяльності рад та суб'єктів системи загалом; залучати представників громадянського суспільства до участі в роботі рад як постійних партнерів; впровадити систему регулярного моніторингу та звітності про результати діяльності.

Таким чином, забезпечення ефективної державної політики у сфері протидії домашньому насильству вимагає злагодженої роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади, наявності нормативної чіткості, ресурсного забезпечення та міжвідомчої взаємодії. Посилення ролі Кабінету Міністрів як координатора, активізація функцій Міністерства соціальної політики, а також формалізація статусу координаційних рад є ключовими елементами у забезпеченні системності та дієвості у протидії домашньому насильству, особливо в умовах воєнного стану та поствоєнної відбудови. Важливим чинником залишається також залучення громадськості, яка може не лише контролювати владу, але й надавати реальну підтримку постраждалим особам.

Список використаних джерел

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text

2. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 року № 658. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text>

3. Інформація про стан виконання завдань і заходів з виконання Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року за 2024 рік. URL: https://www.msp.gov.ua/about/klyuchovi-napryamy/zapobihannya-ta-protydiya-nasylstvu?utm_source=

4. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

В. В. Гурман,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
(*Національна академія внутрішніх справ*)

С. С. Шрамко,

завідувач кафедри кримінального права та кримінології
навчально-наукового інституту права та психології,
кандидат юридичних наук, старший дослідник
(*Національна академія внутрішніх справ*)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах повномасштабної війни, яку РФ розв'язала проти України, усі ресурси держави та суспільства мають бути спрямовані на захист суверенітету, територіальної цілісності та забезпечення перемоги. У цей критичний період, коли кожен крок і кожне рішення мають надзвичайне значення, особливої актуальності набуває питання кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», корупція – це використання особою, яка займає публічну посаду або виконує державні функції, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або у зв'язку з одержанням такої вигоди. Отже, законодавством надається розгорнуте визначення поняття «корупція», яке охоплює такі дії:

- використання службового становища чи повноважень для отримання неправомірної вигоди;
- прийняття такої вигоди, а також прийняття обіцянки/пропозиції її надання;
- пропозиція чи надання неправомірної вигоди іншій особі, щоб схилити її до неправомірних дій [1].

Проте, Кримінальний кодекс України (далі – ККУ) не містить загального поняття «корупція», натомість, детально описує конкретні корупційні правопорушення, за які встановлено кримінальну відповідальність. До них належать: зловживання владою або службовим становищем (стаття 364 ККУ); прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 ККУ); незаконне збагачення (стаття 368-5 ККУ); пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (стаття 369 ККУ); зловживання впливом (стаття 369-2 ККУ) [2].

Корупція в умовах війни чи воєнного стану – явище, що простежується протягом усієї історії. Воєнні конфлікти традиційно супроводжуються концентрацією влади, обмеженням демократичних інститутів та збільшенням державних витрат, що створює особливо сприятливі

умови для зловживань. У XIX–XXI столітті численні приклади демонструють, що війна стає каталізатором корупційних практик:

- Кримська війна (1853–1856): корупція в інтендантській службі Російської імперії призвела до того, що солдати страждали від нестачі продовольства, обмундирування та боєприпасів. Це стало однією з причин поразки Росії у війні;
- Перша світова війна (1914–1918): у Німецькій імперії багато військових та цивільних посадовців були залучені до схем, де за хабарі вони заплісували очі на незаконну торгівлю продуктами та сировиною, призначеними для армії;
- Друга світова війна (1939–1945): у нацистській Німеччині Адольф Гітлер особисто використовував хабарі у вигляді маєтків та автомобілів для забезпечення лояльності вищого військового командування;
- Війни в Іраку та Афганістані (2000-ті): значна частина міжнародної допомоги та фінансування була розкрадена. Це призвело до невиплати зарплат військовослужбовцям місцевих армій, а також постачання неякісного обладнання;
- Громадянська війна в Сирії (з 2011): корупція є однією з причин конфлікту, режим Башара Асада використовував корупційні схеми для винагороди лояльних еліт;
- Війна в Україні (з 2014, особливо з 2022): в умовах повномасштабного вторгнення росії, попри зусилля антикорупційних органів, виникають гучні скандали, пов'язані з військовими закупівлями. Прикладами є справи про завищені ціни на продукти для армії, амуніцію та броньовані машини, а також зловживання у сфері гуманітарної допомоги [3].

Після початку повномасштабного вторгнення в Україну кримінальне законодавство зазнало низки змін, зокрема у статтях, що регулюють відповідальність за корупційні правопорушення та злочини проти власності. Так, з метою посилення відповідальності за кримінальні правопорушення проти власності, зокрема за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем в умовах воєнного чи надзвичайного стану, Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» № 2117-IX від 03.03.2022 ч. 4 ст. 185 ККУ доповнено такою кваліфікуючою ознакою, як «крадіжка, вчинена в умовах воєнного або надзвичайного стану». Оминаючи етимологію слова «мародерство» та недоречність його використання у згаданому законі, зазначимо, що оперативне реагування на такі правопорушення в умовах бойових дій і масової евакуації виступало ключовим чинником забезпечення правопорядку, а запровадження невідворотної та суворої відповідальності має превентивний характер і сприяє захисту як приватного, так і державного майна [4].

У статтю 368-5 ККУ Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо підвищення відповідальності за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення» № 4496-IX від 17.06.2025 внесено зміни щодо зменшення порогового значення розміру активів, набуття яких дає підстави для притягнення до відповідальності, з шість тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян до три тисячі прожиткових мінімумів для працездатних осіб, а також розширення кола осіб, які можуть бути притягнуті до відповідальності [5]. Такі зміни спрямовані на посилення антикорупційного законодавства, має на меті підвищення ефективності правозастосування та відповідає вимогам міжнародних партнерів і положенням Конвенції ООН проти корупції.

Розглянемо справу, яка ілюструє прояви корупції в Україні в умовах повномасштабного вторгнення, а саме розслідування НАБУ і САП щодо розкрадання державних коштів під час закупівлі продуктів харчування для Збройних Сил України. Слідством встановлено, що у 2022–2023 роках продукти для армії закуповували комплектами за каталогом із 409 найменувань, причому основні продукти (овочі, крупи, м'ясо, вода) становили лише 10% асортименту, а решта – замовляли рідко або взагалі не використовували.

Ціна комплекту розраховувалася за середньою вартістю всіх товарів, що дозволяло постачальникам завищувати ціни на популярні продукти та занижувати на маловживані або сезонні. Наприклад, картоплю продавали втридорога, а ягоди та фрукти – майже безкоштовно. У результаті махінацій дві компанії-постачальниці, контрольовані однією власницею, незаконно отримали понад 733 млн грн, частину коштів вивели через дивіденди та фінансову допомогу пов'язаним компаніям. До схеми причетний посадовець Міноборони, який ігнорував ці-

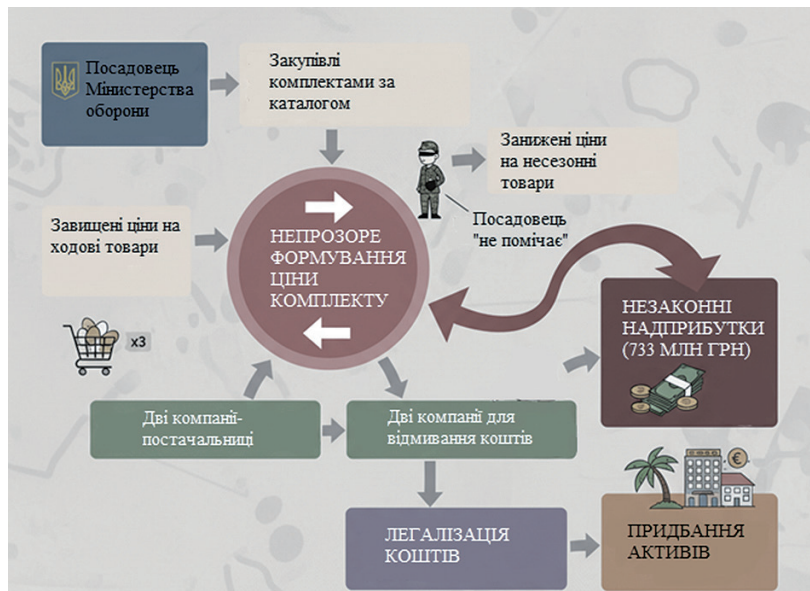

Рис. 1. Корупційна схема закупівлі продуктів харчування для ЗСУ

нові аномалії. Після початку розслідування та публікацій у медіа співучасники знизили ціни на 11 найзатребуваніших продуктів, що дозволило зберегти 788 млн. грн бюджету. НАБУ і САП ініціювали зміни у процедурах закупівель, а Держаудитслужба та судові експерти підтвердили розрахунки [6]. На рис. 1 ілюстровано корупційну схему.

Наведена корупційна схема та інші справи, пов'язані з корупцією в умовах воєнного стану стали поштовхом для внесення деяких законодавчих змін. Так, мова йде про радикальний Проект Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за корупційні злочини, вчинені під час воєнного або надзвичайного стану» № 4586-IX від 03.09.2025. У Проекті пропонується прирівняти корупційні діяння до державної зради, що становить ключову та водночас найбільш радикальну новачку, адже замість визначення строкового позбавлення волі передбачається їх кваліфікація як державної зради, вчиненої в умовах воєнного чи надзвичайного стану, з установленням санкції у вигляді довічного позбавлення волі [7]. Натомість в Ізраїлі вже реалізована подібна практика: їхнє законодавство кваліфікує корупцію в оборонній сфері як злочин, що загрожує національній безпеці, а особливо суворе покарання передбачено за корупцію у військових закупівлях, які часто розслідуються контррозвідкою та розглядаються військовими трибуналами.

Корупція, що є хронічною проблемою для України, в умовах воєнного стану стає особливо небезпечним явищем. Вона не лише підриває довіру громадян до державних інститутів, а й безпосередньо загрожує національній безпеці, послаблюючи обороноздатність, перешкоджаючи ефективному використанню міжнародної допомоги та створюючи сприятливі умови для ворожих диверсій. Корупційні схеми в оборонних закупівлях призводять до того, що армія отримує неякісне спорядження, продукти харчування за завищеними цінами або його взагалі не отримує. Все це безпосередньо впливає на боєздатність військових і їх моральний дух.

Законодавчі ініціативи, спрямовані на посилення кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення в умовах воєнного або надзвичайного стану, є важливим інструментом для ефективної протидії корупції в Україні та, на нашу думку, виправдані. Вважаємо, що в умовах воєнного стану корупційні правопорушення слід прирівнювати до державної зради, оскільки вони несуть особливу суспільну небезпеку та становлять серйозну загрозу національній безпеці.

Список використаних джерел

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII : станом на 12 верес. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 17 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

3. Як можна наживатися на війні? Бабель | Розповідаємо про політику, культуру і суспільство в Україні. URL: <https://babel.ua/texts/102866-vas-tezh-oburila-istoriya-z-igorem-grinkevichem-yak-mozhna-nazhivatis-na-viyni-duzhe-prosto-tak-yak-ce-robili-stolittiyami-rozpovidayemo-yak-rozkradali-armiyu-pid-chas-globalnih-konfliktiv>.

4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 03.03.2022 № 2117-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text>

5. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо підвищення відповідальності за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення : Закон України № 4496-IX від 17.06.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4496-20#n15>

6. Міноборони: завершено слідство у справі мільйонних розкрадань на продуктах для армії. НАБУ офіційний вебсайт. URL: <https://nabu.gov.ua/news/zoloti-iyayitcia-minoborony-zaversheno-slidstvo-v-spravi-rozkradannia-ponad-733-mln-grn-ta-zamakh-na-roztratu-788-mln-grn/>.

7. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за корупційні злочини, вчинені під час воєнного або надзвичайного стану : Проект Закону України №4586-IX від 03.09.2025. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43139>

Р. Я. Демків,

доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

М. С. Гавчук,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВОЛОНТЕРІВ ЗА ЗАВДАНУ ШКОДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Тема волонтерства є досить актуальною в умовах воєнного стану та гуманітарної кризи на окремих територіях України. Тому важливо визначити правові межі відповідальності за їх діяння. Для регулювання відносин, що пов'язані з провадженням волонтерської діяльності в Україні діє Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 року (далі – Закон), у якому визначено, що волонтерська діяльність – є добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги [1].

Відповідно до ст. 13 Закону, волонтери, організації та установи, що залучають до своєї діяльності волонтерів, а також отримувачі волонтерської допомоги несуть відповідальність відповідно до Закону [1].

Слід приділити увагу ст. 27 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05 липня 2012 року, оскільки вона містить більш розгорнуту інформацію щодо відповідальності за порушення благодійної діяльності. В ній вказано, що суб'єкти благодійної діяльності і посадові особи органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування несуть цивільно-правову, адміністративну, дисциплінарну та кримінальну відповідальність за порушення законодавства про благодійну діяльність у порядку, встановленому Законом [2].

Цивільно-правова відповідальність, відповідно глави 82 Цивільного кодексу України, настає у випадках, коли волонтерська діяльність завдала шкоди іншій особі через необережні або навмисні дії, порушення правил безпеки, знищення чи псування майна, ушкодженням здоров'я (у тому числі каліцтво) та інше [3].

Важливим є той факт, що якщо волонтер представляє своїми діями організацію, то вже і відповідальність буде нести організація, якщо дії які він вчинив були надані йому в межах його повноважень.

У випадку використання благодійних пожертв не за призначенням може настати цивільно-правова відповідальність згідно з ч. 3 ст. 730 Цивільного кодексу України, відповідно до якої жертвувач або його правонаступники мають право вимагати розірвання договору про пожертву, якщо пожертва використовується не за цільовим призначенням. У такому разі пожертви підлягають поверненню жертвувачу в натурі [3].

Адміністративні правопорушення можуть вчинятися у галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, в галузі фінансів та підприємницької діяльності, відповідно до глави 12 Кодексу України про адміністративні правопорушення [4]. Слід також додати про незаконне перевезення гуманітарної допомоги, втручання в діяльність органів влади тощо, волонтери можуть нести відповідальність на загальних підставах, як будь-які інші громадяни.

Адміністративна відповідальність також може наставати, відповідно до ст. 472 Митного кодексу України – за недекларування товарів, транспортних засобів комерційного призначення [5].

Якщо шкода була завдана через злочинні діяння то настає кримінальна відповідальність.

Відповідальність за злочинні дії настає згідно з положеннями Кримінального кодексу України, зокрема: ст. 190 Шахрайство; ст. 191 Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; ст. 2012 Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги; ст. 209 Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом; ст. 2091 Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення; ст. 258-5 Фінансування тероризму; ст. 364 Зловживання владою або службовим становищем [6].

Таким чином, волонтерська діяльність є важливим фактором підтримки суспільства, яка має бути в межах чинного законодавства України. На сьогодні законодавством передбачено не лише механізми діяльності та захисту волонтерів, а й порядок притягнення до юридичної відповідальності.

Розвиток волонтерської діяльності можливий лише за умови поєднання свободи волонтерської ініціативи з правовою дисципліною, прозорістю та взаємною відповідальністю всіх учасників процесу.

Список використаних джерел

1. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 р. № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
2. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України: від 05.07.2012 р. № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
3. Цивільний кодекс України : Кодекс від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Кодекс від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
5. Митний кодекс України. Кодекс від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
6. Кримінальний кодекс України : Кодекс від 05.04.2025 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

Р. Я. Демків,
доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Ю. З. Зварич,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВОГО ЗВ'ЯЗКУ МІЖ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ ТА ЗАВДАНОЮ ШКОДОЮ

У 2014 році російська федерація розпочала проти України гібридну війну, у ході якої застосовувались як різні види військового озброєння, так і методи інформаційного впливу. Агресія супроводжувалася значними збитками – як для держави Україна загалом, так і для її громадян зокрема. У той період завдана шкода полягала не лише у знищенні чи пошкодженні цивільного майна внаслідок бойових дій, а й у масовому вилученні (конфіскації) майна цивільного населення окупаційними структурами.

24 лютого 2022 року російська федерація здійснила повномасштабне вторгнення на територію України із застосуванням регулярних військ і широкого спектра озброєнь. Відтоді збройна агресія російської федерації призводить до постійного завдання як матеріальної, так і моральної шкоди громадянам України: тисячі людей втрачають близьких, зазнають фізичних страждань, психологічних травм і суттєвих матеріальних втрат через руйнування житла та іншого майна. Під постійними атаками перебувають об'єкти військової, транспортної та промислової інфраструктури, що належать державі, громадам та суб'єктам господарювання. Значних втрат також зазнає бізнес-сектор – як через фізичне знищення потужностей, так і через втрату прибутків та зупинення діяльності.

У зв'язку з цим надзвичайно актуальним постає питання забезпечення правового захисту постраждалих осіб та розроблення ефективного механізму відшкодування як майнової, так і моральної шкоди, спричиненої збройною агресією російської федерації [1].

Відповідно до положень ст. 1166 Цивільного кодексу України, обов'язок відшкодування шкоди покладається на особу, яка своїми діями або бездіяльністю спричинила майнову чи моральну шкоду іншій особі. Закон вимагає повного відшкодування шкоди, тобто компенсації в обсязі, який повністю покриває завдані втрати або понесені витрати [2].

Щоб особа могла бути притягнута до відповідальності за завдання шкоди, необхідно довести сукупність юридично значущих обставин. До таких обставин належать:

- факт заподіяння шкоди, тобто підтвердження того, що негативні наслідки дійсно настали – наприклад, було знищено майно, заподіяно шкоду здоров'ю або завдано моральних страждань;
- протиправність поведінки особи, яка полягає в порушенні норм права, вимог закону, правил безпеки тощо;
- наявність вини правопорушника, тобто його психічне ставлення до вчиненого (умисел або необережність), якщо інше прямо не встановлено законом;
- причинно-наслідковий зв'язок між діями (або бездіяльністю) правопорушника та шкодою, що настала, – ключовий елемент, без якого неможливе покладення відповідальності.

Причинно-наслідковий зв'язок у межах цивільно-правового регулювання трактується як об'єктивна залежність між діянням особи й результатом у вигляді шкоди. Іншими словами, суд при розгляді справи має з'ясувати: чи настав би шкідливий результат без вчинення певної дії або, навпаки, бездіяльності. Якщо шкода могла виникнути незалежно від поведінки особи, яку намагаються притягнути до відповідальності, причинний зв'язок вважається відсутнім.

Таким чином, для встановлення цивільно-правової відповідальності необхідно не лише довести сам факт шкоди, а й показати, що саме конкретна дія або бездіяльність спричинила настання негативного результату.

Доказування причинно-наслідкового зв'язку у справах, що виникають збройною агресією, є складним юридичним і фактичним завданням. В умовах активного конфлікту, обмеженого

доступу до доказів та односторонності процесу постає потреба у впровадженні спеціальних презумпцій, альтернативних форм доказів та міжнародного визнання відповідальності держави-агресора.

Збройний конфлікт суттєво ускладнює роботу юридичного механізму встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діями сторін конфлікту та завданою шкодою. Насамперед, активні бойові дії, тимчасова окупація окремих територій, мінування місцевості або загроза нових обстрілів значно обмежують, а іноді й повністю унеможливають доступ фахівців до місць руйнувань. Це, своєю чергою, позбавляє можливості належним чином зафіксувати факт завдання шкоди, що веде до суттєвих прогалин у доказовій базі.

Особливо складною є ситуація з встановленням конкретного винуватця завданої шкоди. У випадках авіаударів, артилерійських чи ракетних обстрілів, безпілотних атак та інших форм застосування зброї, часто неможливо точно ідентифікувати сторону, відповідальну за здійснення удару. Залишені пошкодження або уламки не завжди мають чіткі ознаки, які б дозволили безсумнівно пов'язати їх із діями тієї чи іншої сторони конфлікту. Наявна складність технічної експертизи, а також відсутність повного доступу до об'єктів дослідження унеможливорює проведення об'єктивного аналізу.

Додатково, унаслідок воєнних дій нерідко знищуються документи, які мають доказове значення – це можуть бути правовстановлюючі документи на майно, документи про його ринкову вартість, а також акти, які підтверджують сам факт пошкодження або знищення об'єкта. Без цих документів надзвичайно складно здійснити повноцінну й неупереджену оцінку розміру збитків.

Серйозною проблемою у справах про відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії, є відсутність повноцінної участі відповідача. Російська федерація, як держава-агресор, відмовляється визнавати юрисдикцію українських судів, що унеможливорює її процесуальну присутність у відповідних судових провадженнях. Унаслідок цього судовий розгляд таких справ набуває одностороннього характеру, позбавленого звичної для цивільного процесу змагальності сторін, що також впливає на якість та повноту встановлення причинного зв'язку і оцінки відповідальності.

У 2023 році в Україні було прийнято важливий нормативно-правовий акт – Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України». Цей закон став одним із ключових елементів національного механізму відшкодування збитків, яких зазнали громадяни, юридичні особи та інші суб'єкти права внаслідок воєнних дій, спричинених агресією з боку російської федерації.

Одним із центральних положень закону є створення спеціального органу – Комісії з розгляду заяв про компенсацію, яка покликана забезпечити оперативний та ефективний розгляд звернень потерпілих осіб. Комісія розглядатиме заяви про відшкодування шкоди, завданої внаслідок знищення, пошкодження або втрати майна, та прийматиме рішення щодо можливості надання компенсації відповідно до встановлених критеріїв.

Важливою новелою закону є впровадження спрощеної процедури подання доказів, що враховує складні умови, в яких часто опиняються постраждалі. Зважаючи на те, що під час бойових дій або окупації територій значна частина документів може бути втрачена, знищена або недоступна, закон дозволяє використовувати альтернативні джерела доказової інформації. До таких можуть належати фотознімки, відеозаписи, показання свідків, офіційні повідомлення державних органів, супутникові знімки тощо [3].

Таким чином, ухвалення цього закону стало важливим кроком у напрямку доказування причинно-наслідкового зв'язку між збройною агресією та завданою шкодою. Він створює законодавчі передумови для фіксації шкоди, визначення її обсягу та забезпечення реального механізму компенсації, що є надзвичайно актуальним у контексті повоєнного відновлення України.

Доказування причинно-наслідкового зв'язку між збройною агресією та шкодою, завданою внаслідок воєнних дій, є надзвичайно складним і багатоаспектним процесом, що вимагає врахування численних факторів, які не завжди піддаються традиційному юридичному аналізу. В умовах збройного конфлікту стандартні цивільно-правові механізми доказування часто

не є ефективними, оскільки наявність обмежених ресурсів, відсутність доступу до місць подій та різноманітні труднощі з отриманням доказів у зоні бойових дій значно ускладнюють встановлення фактичних обставин. Це підкреслює необхідність серйозних змін у законодавчій базі, що мають включати розробку нових підходів до доказування в умовах війни, а також адаптацію процесуального законодавства до реалій сучасних збройних конфліктів. Окрім того, важливим є залучення міжнародної підтримки, зокрема створення спеціалізованих компенсаційних та доказових структур, які допоможуть врегулювати питання компенсацій для постраждалих осіб та забезпечити належний рівень справедливості в таких складних умовах.

Список використаних джерел

1. Писарева Е. А., Клапоушак Д. С. Питання про відшкодування шкоди, завданої збройною агресією російської федерації проти України. Академічні візії. 2022. № 13. URL: <https://zenodo.org/records/7508222>.
2. Цивільний кодекс України : Кодекс від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
3. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 23.02.2023 р. № 2923-IX.: URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

Р. Я. Демків,

доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Д. О. Харченко,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Введення воєнного стану на всій території України спричинило суттєві зрушення у державі, суспільстві в цілому та житті кожного громадянина. Також це стало поштовхом для законотворчої роботи і внесення численних змін до законодавства України.

Були суттєво обмежені права громадян, зокрема право на недоторканність житла, право власності, право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, право на невтручання в особисте й сімейне життя, свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань та інші права.

Окрім суто технічних законодавчих змін, під час дії воєнного стану було змінено порядок здійснення цивільного та кримінального судочинства, а також прийнято низку нормативних актів, якими змінено процедуру притягнення особи до кримінальної відповідальності, та введено норми, які мають правообмежувальний характер для громадян.

Також було прийнято законодавчі акти, які обмежують права та свободи людини в умовах воєнного стану. Наприклад, це право вільного пересування (під час комендантської години), право залишати місце проживання без дозволу територіального центру комплектування та соціальної підтримки, право на працю тощо. Загалом, можна стверджувати, що з моменту введення в Україні воєнного стану обмеження прав і основних свобод людини відбувається щонайменше за двома напрямками:

— загальним – стосується кожного громадянина України;

— процесуальним – стосується тих осіб, які залучені до сфери кримінального провадження і в умовах воєнного стану на них накладаються додаткові обмеження.

Захист права власності – це дії спрямовані на запобігання порушення або на відновлення порушеного, невизнаного, оспорюваного права власності чи майнового інтересу власника. Згідно з ч. 1 ст. 15 ЦК України кожна особа має право на захист свого цивільного права в разі його порушення, невизнання або оспорювання [3].

Стаття 41 Конституції України передбачає, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним. Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану» 1].

Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» встановлює порядок передачі, примусового відчуження або вилучення майна у фізичних та юридичних осіб для забезпечення потреб держави [2].

Відповідно до Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану»:

- примусове відчуження майна – позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно, що перебуває у приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості;
- вилучення майна – позбавлення державних підприємств, державних господарських об'єднань права господарського відання або оперативного управління індивідуально визначеним державним майном з метою його передачі для потреб держави в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану.

Відчуження відбувається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану та за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості.

Таким чином, примусове відчуження майна може відбуватися за рахунок приватного та комунального майна з подальшою компенсацією його вартості, а вилучення відбувається виключно за рахунок державного майна та без відшкодування вартості такого майна. Також, варто відмітити, що примусове відчуження або вилучення майна у зв'язку із запровадженням та виконанням заходів правового режиму воєнного стану здійснюється за рішенням військового командування, погодженим відповідно з Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласною, районною, Київською чи Севастопольською міською державною адміністрацією або виконавчим органом відповідної місцевої ради.

Важливим є те, що про примусове відчуження або вилучення майна складається акт. Бланк акта про примусове відчуження або вилучення майна виготовляється за єдиним зразком, затвердженим Кабінетом Міністрів України. У разі відсутності особи, у якій відчужується або вилучається майно, або її законного представника під час складання акта про примусове відчуження або вилучення майна такий акт складається без її участі. В акті має бути зазначено:

- назва військового командування та органу, що погодив рішення про примусове відчуження або вилучення майна, або військового командування чи органу, що прийняв таке рішення;
- відомості про власника (власників) майна;
- відомості про документ, що встановлює право власності на майно (у разі наявності);
- опис майна, достатній для його ідентифікації.

Для нерухомого майна – відомості про місцезнаходження (адреса), для рухомого майна (наземні, водні та повітряні транспортні засоби) – відомості про реєстраційний номер транспортного засобу, марку, модель, номер шасі, рік випуску та інші реєстраційні дані; сума виплачених коштів (у разі попереднього повного відшкодування вартості майна) [2].

Одним з перших нормативно-правових актів щодо відшкодування вартості майна є постанова Кабінету Міністрів України № 326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 20 березня 2022 року. Вона достатньо ґрунтовно розкриває категорії втрат, які повинні будуть відшкодовані, та регламентує, на який уповноважений орган покладено обов'язок визначити розмір шкоди

та збитків. Хоча вищезгадана постанова і має свої недоліки – не розкриває методики відшкодування завданих збитків, але вона зобов'язує відповідні державні органи розробити такі методики у шестимісячний строк [4].

У ст. 23 ЦК України закріплено, що особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав, якщо моральна шкода полягає у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна [3]. За загальними положеннями, передбаченими ст. 1166 ЦК України, майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, заподіяна майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується у повному обсязі особою, яка її завдала [3].

Згідно із Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», громадяни мають передавати своє майно Збройним Силам, іншим військовим формуванням або Оперативно-рятувальній службі цивільного захисту під час мобілізації і отримувати компенсацію за його вартість від держави.

Звідси вбачається, що мобілізація майна означає його тимчасове використання, тоді як примусове відчуження майна включає позбавлення права власності та отримання компенсації.

Кабінет Міністрів України визначає порядок залучення, вилучення та примусового відчуження транспортних засобів під час мобілізації та воєнного часу. Залучення здійснюється безоплатно згідно з Мобілізаційним планом за рішенням місцевих органів комплектування. Після оголошення демобілізації транспорт повертається власникам [5].

Таким чином, зараз існують два основні механізми захисту права власності: 1) юрисдикційний (коли особа звертається безпосередньо до суду чи правоохоронних органів); 2) Адміністративний (коли особа подає відповідну заяву через Дію або ЦНАП задля отримання компенсації за шкоду, завдану державою-окупантом нерухомому майну). Право власності є одним із фундаментальних прав людини, але в умовах воєнного стану воно може бути обмежене. Держава має право вживати заходів, необхідних для забезпечення обороноздатності країни та захисту населення, але при цьому важливо зберегти баланс між потребами держави та правами громадян.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28. 06. 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
2. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану : Закон України від 17.05.2012 р. № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
3. Цивільний кодекс України Кодекс від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
4. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
5. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua>.

А. Д. Дзяворук,

старший викладач кафедри прикордонного контролю
(Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького)

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Під час виникнення вимушених міграційних процесів особи, які переміщуються через державний кордон, можуть потрапляти під вплив злочинних угруповань, як на території нашої держави, так і на території інших держав. Можливе збільшення спроб торгівлі людьми,

насамперед із категорії найбільш незахищених жертв населення та постраждалих від наслідків збройної агресії російської федерації проти України, визнається однією з основних загроз у сфері охорони державного кордону України як в діючій Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року, так і в проєкті стратегії [1; 2].

І хоча на сьогодні спостерігається певне зниження рівня протиправної діяльності, пов'язаної з торгівлею людьми, загальний негативний вплив та ступінь суспільної небезпечності цих кримінальних правопорушень досить значний з огляду на їх латентність та значну кількість українських жінок та дітей, які емігрували з України та є тією категорією осіб, які найчастіше стають потерпілими від торгівлі людьми.

Так, за статистичними даними Національної поліції України, упродовж першого півріччя 2025 року було викрито 447 випадків торгівлі людьми, 242 особам (трафікерам) повідомлено про підозру. До суду скеровано обвинувальні акти щодо протиправної діяльності, пов'язаної з торгівлею людьми, 18 організованих злочинних груп [3]. Тривожні тенденції спостерігаємо щодо збільшення частки дітей серед потерпілих від торгівлі людьми. Так, якщо у 2024 році Національна сервісна служба встановила статус постраждалого від торгівлі людьми щодо 182 осіб (на 64 випадки більше порівняно з 2023 роком. У 105 випадках цей статус надано чоловікам, у 67 випадках – жінкам, у 5 хлопчикам та ще у 5 – дівчаткам [4]. А вже у першій половині 2025 року працівники Національної поліції України виявили 365 потерпілих від торгівлі людьми, з яких 167 жінок, 152 чоловіків та 46 дітей [3].

Водночас наведені статистичні дані стосуються усіх випадків торгівлі людьми, які мали місце в цей часовий проміжок та були виявлені органами поліції. Однак слід враховувати, що ст. 149 КК України визнає торгівлею людьми як кримінальне правопорушення, вчинене «всередині» країни, так і транскордонне, – пов'язане з переміщенням потерпілого через державний кордон України. У протидії торгівлі людьми задіяні різні правоохоронні органи, а, зважаючи на соціальний характер явища торгівлі людьми та впровадження національного механізму взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми [5].

Водночас у протидії торгівлі людьми на державному кордоні основним суб'єктом є Держприкордонслужба. Заходи протидії торгівлі людьми Держприкордонслужбою можемо класифікувати:

за місцем застосування: 1) у пунктах пропуску, – заходи прикордонного контролю; 2) ті, які здійснюються поза пунктами пропуску, – пов'язані з охороною «зеленої» ділянки державного кордону;

за колом суб'єктів: 1) які здійснюються самостійно Держприкордонслужбою; 2) у взаємодії з іншими державними органами; 2) у взаємодії з правоохоронними органами зарубіжних держав та/або міжнародними організаціями.

Саме транскордонний характер кримінального правопорушення зумовлює необхідність міждержавної або міжнародної взаємодії. Так, у вересні 2024 року представники Держприкордонслужби та Національної поліції взяли участь у спільній операції з FRONTEX Joint Action Day «Global Chain». У межах проведеної операції ідентифіковано 362 підозрюваних, заарештовано 219 правопорушників, виявлено 363 підроблених документів. 1 374 потерпілих від торгівлі людьми, включаючи 153 дітей, отримали необхідну допомогу [6].

У ст. 7 Закону України «Про протидію торгівлі людьми» визначено повноваження центральних органів виконавчої влади у сфері протидії транскордонній торгівлі людьми. Зокрема у пп. (а) п. 10 названо низку заходів, що здійснюються у випадку вчинення транскордонної торгівлі людьми. Серед них на першому шаблі – заходи прикордонного контролю, які здійснюються Держприкордонслужбою, спрямовані на попередження і виявлення фактів торгівлі людьми, у тому числі з використанням транспортних засобів, що експлуатуються комерційними перевізниками [5].

Заходи, які здійснюються поза пунктами пропуску, – пов'язані з охороною «зеленої» ділянки державного кордону, – ідентичні заходам пошуку порушників державного кордону, протидії незаконному перетинанню державного кордону та незаконному переправленню осіб через кордон. У протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з порушенням прав людини, крім інформації, яка надходить від прикордонних нарядів, підрозділів та органів охорони державного кордону, регіональних управлінь та Адміністрації Держприкордонслужби, начальники

відділів прикордонної служби організовують збирання, аналіз та узагальнення інформації з різних джерел щодо можливої протиправної діяльності у сфері торгівлі людьми.

Водночас під час затримання, проведення перевірочних заходів у місцях можливого тримання мігрантів переправниками, службові особи Держприкордонслужби повинні вживати заходів щодо ідентифікації можливих потерпілих від торгівлі людьми та надавати їм допомогу [7]. При цьому особливу увагу необхідно приділяти дотриманню прав потерпілих від торгівлі людьми. Зокрема, службовим особам Держприкордонслужби забороняється поміщення та утримування постраждалих від торгівлі людьми в установах тимчасового тримання (ч. 5 ст. 14 Закону України «Про протидію торгівлі людьми» [5]. В практиці ЄСПЛ має місце встановлення настання тяжких наслідків внаслідок порушення працівниками правоохоронних органів процедур поводження з постраждалими від торгівлі людьми [8].

Протидія торгівлі людьми в пунктах пропуску ґрунтується на попередній підготовці службових осіб Держприкордонної служби, яка полягає в оцінюванні обстановки в цілому та врахуванні криміногенної обстановки на каналах міжнародного сполучення та біля пунктів пропуску через державний кордон. Зокрема, наявність пособницької бази; можливий характер дій правопорушників, – торгівців людьми; за яким маршрутом, на яких транспортних засобах, можливі способи переправлення постраждалих від торгівлі людьми, категорію осіб, транспортних засобів, які слід піддати більш ретельному прикордонному контролю, громадяни яких держав можуть бути потенційними постраждалими від торгівлі людьми; маршрути руху громадян до/з держав ризику; можлива тактика дій організаторів каналів торгівлі людьми.

Безпосередньо при здійсненні прикордонного контролю у пунктах пропуску через державний кордон України одним з найдієвіших способів виявлення торгівлі людьми є процедура вивчення документів на право перетину державного кордону, документів, які підтверджують мету подорожі або спростовують її під час їх вивчення. Важливе значення також має правильна організація оглядової роботи транспортних засобів, на яких громадяни перетинають державний кордон України. Значну роль відіграє вміння службової особи Держприкордонслужби, яка здійснює прикордонний контроль, вести спостереження за вербальною та невербальною поведінкою осіб, які перетинають державний кордон, при проведенні процедур контролю другої лінії прикордонного контролю; можливість використання державних реєстрів, баз даних, обліків для проведення листування на надсилання запитів.

Водночас існують суттєві прогалини в питаннях організаційно-правового характеру, ресурсного, інформаційного забезпечення заходів протидії торгівлі людьми підрозділами Держприкордонслужби. Удосконалення діяльності Держприкордонслужби щодо протидії торгівлі людьми на державному кордоні може здійснюватись за такими напрямками: удосконалення законодавства у сфері протидії торгівлі людьми; посилення співпраці з іншими суб'єктами інтегрованого управління державним кордоном та міжнародними партнерами; навчання персоналу та профілактична діяльність Держприкордонслужби серед осіб, які перетинають державний кордон України.

Список використаних джерел

1. Стратегія інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 року № 687-р. URL: <https://surl.li/bfy0he> (дата звернення: 05.10.2025).
2. Проект Стратегії інтегрованого управління державним кордоном України / Державна прикордонна служба України. Офіційний вебсайт. URL: <https://surl.li/idozzw> (дата звернення: 05.10.2025).
3. Майже 500 випадків торгівлі людьми викрито з початку повномасштабного вторгнення, – Національна поліція України / Міністерство внутрішніх справ України. Офіційний вебсайт. 08.07.2025. URL: <https://surl.li/okckyg> (дата звернення: 05.10.2025).
4. Торгівля людьми: сексуальна експлуатація / Національна соціальна сервісна служба України. Офіційний вебсайт. Опубліковано 23 січня 2025 року. URL: <https://surl.li/rzubvq> (дата звернення: 05.10.2025).
5. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20 вересня 2011 року № 3739-VI. URL: <https://surl.li/xpvej1> (дата звернення: 05.10.2025).
6. Проект Звіту про стан виконання Плану заходів на 2023 – 2025 роки щодо реалізації Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року у 2024 році (окреме видання).
7. Ді Майо М. А. Первинна ідентифікація дітей-жертв торгівлі людьми: огляд рекомендацій та інструментів. Київ, 2012. 88 с.
8. Ранцев проти Кіпру і росії: рішення ЄСПЛ від 7 січня 2010 року. Інформаційний бюлетень з практики Суду № 126. URL: <https://surl.li/wziaij> (дата звернення: 05.10.2025).

Н. І. Дідик,
завідувач кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ІНСПЕКТОРІВ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В умовах сучасних викликів – воєнного стану, росту злочинності, великої кількості внутрішньо переміщених осіб, активізації міграційних процесів, зростають ризики порушень прав особи при затриманні, у зв'язку з чим роль інспекторів дотримання прав людини як внутрішнього механізму забезпечення прав людини в діяльності поліції суттєво підвищується.

Інспектори дотримання прав людини виконують ключову місію: забезпечують моніторинг дотримання поліцейськими прав затриманих осіб та вживають за фактами виявлених порушень заходів реагування як під час затримання, так і під час перебування в ізоляторах тимчасового тримання (далі – ІТТ).

Проте, практична дієвість цієї ролі залежить від здатності інспектора дотримання прав людини ефективно взаємодіяти з рядом зовнішніх і внутрішніх суб'єктів, наприклад, прокуратурою (процесуальне керівництво та право доступу до матеріалів розслідування), Державним бюро розслідувань (далі – ДБР) (у справах, що стосуються працівників поліції або резонансних випадків) та ін.

Залежно від завдань, що покладені на підрозділи дотримання прав людини, взаємодія з органами правопорядку може здійснюватися за такими напрямками:

- 1) проведення практичних заходів, спрямованих на покращення стану забезпечення прав і свобод людини, запобігання фактам їх порушень у діяльності поліції;
- 2) проведення навчально-освітніх заходів з питань забезпечення прав і свобод людини в діяльності поліції;
- 3) підготовка та реалізація в межах компетенції проєктів та програм у сфері охорони прав і свобод людини в діяльності поліції;
- 4) обмін інформацією та досвідом роботи з виявлення та запобігання проявам жорстокого поводження з людиною, порушення прав затриманих, неправомірного обмеження прав і свобод людини в діяльності поліції;
- 5) упровадження нових принципів, форм, методів та засобів діяльності поліції щодо забезпечення дотримання прав і свобод людини[1].

Інспектори дотримання прав людини у своїй роботі чи не щоденно взаємодіють із прокуратурою через взаємоконтроль за затриманими особами, обмін інформацією, надання витягів, документів (зокрема з ІП «Custody Records» ІКС ІПНП), участь у спільних перевірках, а також – інформування, передачу матеріалів у разі виявлення ознак кримінальних чи інших системних порушень. Ця взаємодія регламентована як внутрішніми інструкціями МВС, НП України, так і процесуальними нормами КПК України.

Прокурор здійснює нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян в органах та установах, шляхом проведення регулярних перевірок, а також у зв'язку з необхідністю належного реагування на відомості про можливі порушення законодавства, що містяться у скаргах, зверненнях чи будь-яких інших джерелах.

На підставі аналізу нормативно-правових актів можна визначити етапи взаємодії інспектора дотримання прав людини та прокурора:

1. Моніторинг і документування.

Інспектор дотримання прав людини фіксує всі факти затримання особи, поводження зі затриманим, результати опитування затриманого та поліцейського, виявляє можливі порушення – усе це документується в ІП «Custody Records» ІКС ІПНП. Автоматизований витяг з елек-

тронної картки може бути наданий прокурору. Витяги з картки використовуються як первинне джерело інформації.

2. Оперативний обмін інформацією.

Інспектор дотримання прав людини передає прокурору в порядку, визначеному чинним законодавством, узагальнені статистичні дані з ІП «Custody Records» ІКС ІПНП для перевірки. Ця комунікація може супроводжуватись актами, службовими записками чи інформаційними запитами.

3. Інформування у разі виявлення правопорушень.

Відповідно до Закону України «Про прокуратуру»[2], письмові вказівки прокурора щодо умов тримання осіб є обов'язковими і підлягають негайному виконанню; отже, інспектор дотримання прав людини має забезпечити імплементацію таких вказівок.

Можна констатувати, що інспектори дотримання прав людини повинні забезпечувати оперативну передачу інформативних даних (скарги, факти неналежного поведження) в прокуратуру в межах повноважень та інформувати прокурора про виявлені ризики та порушення прав при затриманні, а прокуратура, у свою чергу, може ініціювати перевірки або вказати на необхідність проведення окремих процесуальних дій.

Інспектор дотримання прав людини фіксує дії щодо затриманих осіб, контролює умови їх утримання в ІТТ та забезпечує захист їхніх прав. У випадку виявлення ознак кримінальних правопорушень, пов'язаних із діями працівників поліції, інспектор є першою ланкою, яка документує факти та передає матеріали на розгляд уповноважених органів, у тому числі до ДБР.

Інспектор дотримання прав людини, окрім загальних даних, фіксує отриману інформацію про можливе кримінальне порушення у ІП «Custody Records» ІКС ІПНП: фіксацію наявних чи відсутніх видимих тілесних ушкоджень (скарги на стан здоров'я, час, коли надійшла скарга на стан здоров'я, вид огляду, дата та час огляду, опис тілесних ушкоджень, рекомендації лікаря, вжиті заходи, протипоказання щодо утримання в кімнаті для затриманих, прізвище, ім'я, по батькові (за наявності) лікаря, найменування закладу охорони здоров'я, цифрова копія у вигляді графічного файла), а також виклик бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги (далі - БШД) (дата та час виклику, посада, прізвище та номер жетона поліцейського, який викликав, номер заявки БШД, час прибуття БШД, номер БШД)[3].

У випадках, коли має місце підозра у вчиненні поліцейським кримінального правопорушення, відповідне повідомлення офіційно направляється до ДБР. Матеріали ж направляються або через внутрішні канали НП України (через керівництво та службові документи), або за процедурою процесуального запиту залежно від характеру справи[4].

Взаємодія інспекторів дотримання прав людини та ДБР є одним із головних інструментів у боротьбі з безкарністю представників силових структур, а в загальному – в гарантуванні дотримання прав людини в Україні. Від ефективності цієї співпраці залежить довіра громадян до державних інституцій та правової системи загалом.

Взаємна співпраця інспектора дотримання прав людини з іншими правоохоронними органами є важливим елементом у забезпеченні законності та захисті прав громадян. Проаналізовані практичні основи свідчать про те, що ефективність цієї співпраці безпосередньо впливає на якість розслідувань, дотримання процесуальних гарантій та запобігання кримінальним порушенням.

Незважаючи на наявність чітких законодавчих норм, практика показує, що нині існують певні виклики, такі як недостатній рівень координації, необхідність удосконалення механізмів обміну інформацією та регулярне підвищення кваліфікації всіх залучених сторін.

Подальша оптимізація цієї взаємодії, зокрема через створення єдиних протоколів комунікації та проведення спільних тренінгів, сприятиме зміцненню інституційного потенціалу, підвищенню довіри до правоохоронних органів.

Таким чином, взаємодія інспекторів дотримання прав людини з іншими органами правопорядку має на меті забезпечення ефективного дотримання прав людини під час виконання правоохоронними органами своїх обов'язків, а також усунення можливих порушень прав людини в процесі здійснення правоохоронної діяльності. Основною ціллю такої взаємодії є не лише контроль за діяльністю правоохоронних органів, а й профілактика порушень прав людини та створення більш гуманного і ефективного механізму забезпечення правопорядку в Україні.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Інструкції з організації діяльності підрозділів дотримання прав людини Національної поліції України : Наказ МВС України від 16.10.2024 № 699. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1589-24#Text>
2. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>
3. Про затвердження інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Custody Records» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» : Наказ МВС України від 24.05.2022. № 311. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0629-22#Text>
4. Про взаємодію Державного бюро розслідувань та Національної поліції України під час організації розшуку осіб : Наказ МВС України, ДБР від 21.07.2025 №367/486. URL: <https://mvs.gov.ua/normativno-pravovi-akti/nakaz-vid-21072025-367486-pro-vzajemodiiu-derzhavnogo-biuro-rozsliduvan-ta-nacionalnoyi-policiyi-ukrayini-pid-cas-organizaciyi-rozsuku-osib>

Р. Р. Довгун,

здобувач вищої освіти

*(Національна академія Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького (військова частина 9960))*

Т. Б. Ніколаєнко,

професор кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності,

доктор юридичних наук, професор

*(Національна академія Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького (військова частина 9960))*

ВІЙСЬКОВІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: СПЕЦІАЛЬНІ ОЗНАКИ

Особливий характер військової служби зумовлює власну систему кримінально правових приписів, тому відповідальність військовослужбовців має низку спеціальних ознак, що відрізняють її від цивільної відповідальності. Вони відображають баланс між конституційним обов'язком оборони держави та принципом індивідуальної відповідальності, водночас корелюючи із вимогами міжнародного гуманітарного права.

Першою визначальною ознакою є наявність спеціального суб'єкта: кримінальне правопорушення визнається військовим лише за умови, що воно вчинене військовослужбовцем, військовозобов'язаним під час зборів чи резервістом у період служби, що прямо впливає з ч. 1 ст. 401 КК України і кореспондує із Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу», який поширює статус і на іноземців, прийнятих за контрактом [1, 2]. Саме зв'язок із військовою службою перетворює загально кримінальне правопорушення на військове кримінальне правопорушення, оскільки правовий порядок несення військової служби виступає безпосереднім об'єктом посягання.

Друга ознака полягає у диференціації відповідальності за умовами воєнного стану або бойової обстановки: більшість диспозицій містять кваліфікуючі ознаки, що подвоюють або навіть потроюють мінімальні строки позбавлення волі, якщо діяння вчинено під час дії воєнного стану. У 2022 році це положення було унормовано у Законі України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці» від 13.12.2022 р., який прямо заборонив судам застосовувати ст. 69, 75, 79, 81 КК України до військовослужбовців, засуджених за непокору, невиконання наказу, самовільне залишення військової частини чи дезертирство, коли країна перебуває у воєнному стані. Унаслідок цього інститут умовного застосування покарання, відтермінування та застосування більш м'якшого покарання виявився заблокованим для окремих військових кримінальних правопорушень, а застосування покарання у виді «тримання у дисциплінарному батальйоні» як замінне покарання фактично втратили значення [3].

Третя ознака стосується обмеження індивідуалізації покарання. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці» від 13.12.2022 р., обмежив дії суду, заборонивши виправні роботи, громадські роботи та штрафи як основні покарання за військові кримінальні правопорушення, а також виключив можливість застосування звільнення від покарання з випробуванням [4]. Натомість у 2024 році, з огляду на кадрові потреби армії, парламент ухвалив Закон №11079 1 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо умовно-дострокового звільнення від відбування покарання для проходження військової служби за контрактом під час особливого періоду», який дозволяє окремим категоріям засуджених добровільно мобілізуватися та отримувати умовно дострокове звільнення, тобто запровадив тимчасовий «спеціальний суб'єкт» з моменту підписання контракту зі Збройними силами України. Добровільна мобілізація ув'язнених фактично створює особливий порядок припинення або відтермінування виконання вироку й водночас підпорядковує новобранця суворішому режиму військової кримінальної юрисдикції [5].

Четвертою ознакою є особливий порядок визначення вини у відносинах субординації. Виконання наказу, що не є явно кримінально протиправним, звільняє підлеглого від відповідальності, проте ст. 41 КК прямо покладає провину на виконавця, якщо наказ був очевидно протиправним і це можна було усвідомити. Тому правозастосовувач змушений оцінювати не лише об'єктивні обставини, а й можливість усвідомлення військовослужбовцем злочинності наказу, що ускладнює доказування суб'єктивної сторони. Постанова Верховного Суду у справі №726/78/23 про непокору 2023 р. наочно демонструє, що суд перевіряє реальність підпорядкування, ступінь загрози та наявність бойових умов для визначення вини [6].

П'ята ознака охоплює процесуальний аспект: розслідування кримінальних правопорушень, учинених військовослужбовцями, здійснює Державне бюро розслідувань, а не військова прокуратура, що забезпечує формальну неупередженість, хоча й потребує спеціальної експертизи слідчих в оцінці бойової обстановки [7].

Шоста ознака проявляється у взаємодії з міжнародним правосуддям: Україна визнала юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, отже принцип комплементарності стимулює державу ефективно розслідувати воєнні кримінальні правопорушення військовослужбовців, аби уникнути передачі справ у Гаагу. Це підвищує стандарти досудового розслідування, примушуючи органи враховувати міжнародні норми щодо колективної відповідальності командирів і захисту цивільного населення, що, у свою чергу, опосередковано посилює військову дисципліну.

Сукупність перелічених ознак дозволяє зробити висновок, що спеціальні ознаки кримінальної відповідальності військовослужбовців за вчинення військових кримінальних правопорушень охоплюють не лише підвищені санкції, а й комплекс матеріально правових і процесуальних інститутів, які забезпечують військову дисципліну та правопорядок.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII : URL: <https://surl.li/rheyqr>
3. Розбираємося, чому критикують новий закон про покарання військових під час вторгнення: стаття. URL: <https://zaborona.com/vijskovi>.
4. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці : Закон України від 13.12.2022. № 2839-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2839-20#Text>
5. Slovo i Dilo. Мобілізація ув'язнених: ВР підтримала законопроект у першому читанні. *Слово і Діло*. URL: <https://surl.li/axehdj>.
6. Верховний Суд розглянув кримінальне провадження щодо військового кримінального правопорушення – непокори, вчиненої в умовах воєнного стану. Сайт Верховного Суду. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1454545/>.
7. У 2024 році ДБР вдвічі збільшило свої показники порівняно з попереднім роком: Бюро розслідувало майже 156 тисяч кримінальних проваджень (ІНФОГРАФІКА). *Державне бюро розслідувань*. URL: <https://surl.li/olqrgv>

ДО ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ УКРАЇНСЬКИМИ НОТАРІУСАМИ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ

Проведення нотаріальної діяльності здійснюється як різновид юридичної діяльності. У свою чергу юридична діяльність являється одним із видів соціальної діяльності.

Нотаріальна діяльність спрямована на попередження виникнення конфліктів і спорів у цивільно-правових відносинах як при укладенні правочину, так і тих, які виникнуть у майбутньому. На відміну від судової діяльності, предметом нотаріальної діяльності є безспірні справи.

З прийняттям Верховною Радою України 2 вересня 1993 року Закону України «Про нотаріат» [1], інститут нотаріату отримав нове дихання, оскільки, поряд з державним нотаріатом з'явився новий інститут – приватний нотаріат [2, с. 186.].

Основним нормативно-правовим актом держави є Конституція України [3]. Відповідно до її ст. 8 Конституція має найвищу юридичну силу, а закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України та повинні відповідати їй.

Має рацію К. Чижмарь, що, безумовно, Конституція прямо не закріплює основ правового статусу інституту нотаріату, а згадка про останній зустрічається в ній лише раз – у статті 92, що регулює питання, які визначаються виключно законами України [4, с. 89].

Відтак стаття 92 Конституції наголошує, що виключно законами України визначається організація і діяльність нотаріату та ставить її на один рівень з судоустроєм, судочинством, статусом суддів, засадами судової експертизи, організацією та діяльністю прокуратури, органів дізнання і слідства, органів і установ виконання покарань [3].

До загальних джерел правового регулювання нотаріальної діяльності права належать ті нормативні акти, які регулюють і питання нотаріальної діяльності, й інші суспільні відносини. До цієї групи можна віднести Конституцію України, спеціальні акти, присвячені регулюванню лише нотаріальної діяльності, наприклад, Закон України «Про нотаріат», Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України та ін. [5, с. 568].

Нотаріат України відіграє важливу роль у здійсненні правоохоронної функції держави. До обов'язків нотаріуса відносять сприяння громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їхніх прав та захисті законних інтересів, роз'яснення їхніх прав і обов'язків, попередження про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду [6, с. 8].

Функції нотаріальної діяльності – це основні напрями здійснення повноважень нотаріальними та квазінотаріальними органами, які властиві лише їм. Зауважимо, що функції нотаріату здійснюється як державними, і приватними нотаріусами від імені держави, так і іншими квазінотаріальними органами та спрямовані на захист прав та законних інтересів громадян, юридичних осіб, держави, в тому числі Захисників та Захисниць України.

Через функції нотаріального процесу усвідомлюється суспільством та його пересічними громадянами значущість органів нотаріату, зокрема, нотаріусів, які вчиняють нотаріальні дії з метою захисту прав та інтересів учасників цивільно-нотаріальних правовідносин.

Як і в країнах латинського нотаріату, основною функцією українського нотаріату висококваліфіковане вчинення нотаріальних дій із застосуванням медіаційних прийомів.

Функція забезпечення законності (правоохоронна) при вчиненні нотаріальних дій у нотаріальній діяльності здійснюється шляхом вчинення лише тих нотаріальних дій, які передбачені законом.

Має рацію С. Я. Фурса, що «наслідком вчинення будь-якої нотаріальної дії є винесений нотаріусом акт, який є завершальною складовою нотаріальної дії. Правові акти, які є волевиявленням нотаріуса на вчинення нотаріальних дій та фіксують їх результати, оформляються нотаріусом, згідно з законом, у письмовій формі, шляхом вчинення або ж різного роду написів, або ж оформленням певного свідоцтва чи складенням акту тощо» [7, 551].

Вчиняючи нотаріальні дії, особливо посвідчуючи правочини, нотаріус перевіряє наявність усіх необхідних юридичних фактів для їх укладення та посвідчення. Нотаріус зобов'язаний на стадії вчинення нотаріальних дій охороняти законні права та інтереси громадян, фізичних осіб, які звернулися до нього по вчинення нотаріальних дій шляхом надання консультацій, роз'яснень законодавства щодо наслідків укладення правочинів або вчинення тих чи інших дій. Тобто в цьому разі нотаріус виступає органом превентивного (попереджувального) правосуддя, захищаючи права та інтереси учасників правочину, щоб їхня необізнаність не могла бути використана їм на шкоду. Правочин, укладений та посвідчений в нотаріальному порядку, гарантує набувачу майна захист від усяких несподіванок, є правомірним і сталим [8, с. 102; 9, с. 12].

На думку М. М. Дякович, «нотаріальна охорона суб'єктивних прав і законних інтересів учасників цивільних правовідносин полягає у створенні певних правових гарантій суб'єктивного права на випадок його можливого порушення. На підтвердження посвідченого права або факту нотаріусом створюється нотаріальний акт, який кваліфікується як доказ. На захист порушеного або оспорюваного права чи факту, який підтверджений нотаріальним актом, застосовується спрощений порядок у рамках нотаріального процесу» [10, с. 21].

Також роль нотаріуса як попереджувального органу проявляється в тому, що, відповідно до ч. 4 ст. 5 Закону України «Про нотаріат», нотаріус зобов'язаний відмовити у вчиненні нотаріальної дії в разі її невідповідності законодавству України або міжнародним договорам.

Державний та приватний нотаріуси зобов'язані забезпечити належні правові умови для правореалізаційної функції учасників нотаріальної дії, в тому числі шляхом забезпечення умов правомірної поведінки учасників цивільного обороту, щодо яких вчиняються нотаріальні дії.

Нотаріус, вчиняючи нотаріальні дії, виконує, використовує та дотримується вимог чинного українського законодавства (матеріального та процесуального характеру), враховуючи при цьому наділені державою йому повноваження.

Попереджувально-профілактична функція (тобто така, яка попереджує правосуддя) нотаріального процесу в останній час набирає дедалі більшого значення, оскільки нотаріус, посвідчуючи правочин за участю сторін, повинен сприяти попередженню правопорушень.

Прийнятим, 16 листопада 2021 року Законом України «Про медіацію» [11], було розширено функції нотаріальних органів держави.

З 15 грудня 2021 року нотаріуси вправі, крім вчинення нотаріальних дій, які спрямовані на юридичне закріплення безспірних цивільних прав і фактів, здійснювати медіацію, як позасудову процедуру врегулювання конфліктів (спорів), при умові проходження базової підготовки медіатора [12, с. 77], нотаріусами надано право проводити медіацію, що також сприяє здійсненню правоохоронної функції нотаріальними органами.

Нотаріус оформляє волю суб'єктів правочинів, а суд та інші правоохоронні органи вирішують спори учасників, які виникли внаслідок угоди правочинів.

Таким чином, нотаріальну діяльність слід розглядати як специфічну правову форму правничої діяльності, суть якої полягає в тому, що в межах її здійснюється застосування правових норм шляхом реалізації нотаріусом юрисдикційних повноважень у безспірних справах.

Нотаріальна діяльність має превентивний (попереджувальний) характер, оскільки захищає права та законні інтереси громадян від можливих порушень у майбутньому, надаючи нотаріальним документам безспірного характеру.

Список використаних джерел

1. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-ХП. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>.
2. Долинська М. С. Поняття, предмет та методи українського нотаріального права. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2 (59). С. 186–194.
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
4. Чижмарь К. І. Конституція України як джерело нотаріального права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 2. С. 89–90.
5. Долинська М. С. Законодавство України про нотаріат: характеристика та особливості. *Актуальні проблеми держави та права*. Вип. 63. Одеса : Юрид. літ., 2012. С. 568–575.
6. Долинська М.С. Проблеми нотаріального процесуального права: підручник. Л. : ЛьвДУВС, 2022, 744 с.
7. Теорія нотаріального процесу : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. С. Я. Фурси. К. : Алерта; Центр учбової літератури, 2012. 920 с.

8. Долинська М. С. Нотаріальний процес: підручник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ 2019. 652 с.
9. Долинська М. С. Нотаріат : підручник. Львів. Ліга-Прес. 2018. 400 с.
10. Дякович М. М. Нотаріальний акт як інструмент охорони (захисту) прав та законних інтересів учасників цивільних правовідносин. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 9. С. 20–27.
11. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 року № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>
12. Долинська М. Медіація як одна із функцій українського нотаріального процесу. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 74-78.

О. М. Дуфенюк,
професор кафедри кримінального процесу
та криміналістики факультету № 1,
доктор юридичних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

КРИТЕРІЇ ПРІОРИТЕЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ В УМОВАХ ВІЙНИ

Перед тим як перейти до «ядра» цієї доповіді, себто безпосередньо до критеріїв пріоритезації кримінальних проваджень, в якості передмови пропоную ознайомитися із кількома суттєвими положеннями, які визначають теоретико-методологічні підходи вивчення цього феномена.

По-перше, пріоритезація – це не абстрактне поняття, а цілком конкретна практика, яка завжди існувала, є і буде існувати. Вона полягає у визначенні того, які кримінальні провадження потребують пильної і невідкладної уваги, інтенсивного темпу розслідування, залучення необхідних ресурсів, а які мають залишатися у полі зору, але беруться до виконання тільки після вирішення першочергових задач або у випадку суттєвої зміни ситуації переходять до категорії пріоритетних. Пріоритезація існує незалежно від того, чи ми її «юридизуємо» (визначимо через норму в КПК чи іншому нормативно-правовому документі), чи ні. Про пріоритезацію, провадження «на контролі», заслуховування і подібні речі відомо всім керівникам органів досудового розслідування і прокурорам, але в публічному дискурсі тема доволі довго замовчувалася через побоювання осуду з боку громадянського суспільства (*nota bene*, це головний «замовник послуг» для системи кримінального правосуддя у демократичній, правовій державі) за те, що не всі справи однаково розслідуються.

По-друге, пріоритезація останнім часом стала мегатрендом, топ-темою у середовищі практиків-професіоналів сфери кримінальної юстиції. Така сміливість пов'язана (1) із інноваційним мисленням агентів змін, прагненням бути щирими і відкритими до суспільства, шукати сенси, що характерно для нової генерації фахівців, (2) із врахуванням кращих практик, зарубіжного досвіду у цьому напрямі, (3) із критичним зростанням навантаження на тлі постійного дефіциту ресурсів. Академічна спільнота також поступово «входить в гру», формуючи загальну рамку дискусії, методологію, науково обґрунтовані рекомендації як пріоритезацію зробити максимально ефективною та зрозумілою. А найголовніше, що про пріоритезацію заговорили відкрито у «високих кабінетах», що, як результат, отримало документальну форму – Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки [1].

Об'єктивними причинами такого стрімкого зростання уваги до проблематики пріоритезації є наболіле для практиків навантаження і брак ресурсів (людських, матеріальних, часових) для

того, щоб виконувати задекларовані ст. 2 КПК завдання кримінального провадження в усіх зареєстрованих у ЄРДР випадках. До реформи 2012 року також відчувалися певні обмеження в можливостях, проте існували й вагомі фільтри (до прикладу, досліда перевірка 10 днів), дізнання, специфічні підстави для зупинення слідства. Не будемо зараз обговорювати вади тодішньої системи, однак після 2012 року метафорично можна стверджувати, що «казан кримінальної юстиції» поступово почав нагріватися і сьогодні досягає точки кипіння. Коли слідчим органів досудового розслідування Національної поліції в обласному центрі необхідно розслідувати повно, всебічно, неупереджено 500 кримінальних проваджень, а прокурорам здійснювати якісне процесуальне керівництво у 400 досудових розслідуваннях, одночасно – зробити це вони НЕ ЗДАТНІ, навіть якщо втричі зменшити це навантаження. Свого часу повернення інституту дізнання тимчасово вирішило питання «розвантаження слідчих», проте сьогодні й дізнавачі мають кілька сотень кримінальних проваджень, в яких швидко спливають процесуальні строки, що засвідчує екстремальні умови роботи. На потребу розширювати штат персоналу, долати «кадровий голод», щоб унормувати навантаження, неодноразово вказували й судді. Для посилення інституційної спроможності Національного антикорупційного бюро України нещодавно Верховна Рада України схвалила рішення про збільшення граничної чисельності штату Національного антикорупційного бюро України (далі – Національне бюро) з 700 до 1000 осіб. Кілька років тому Вища рада правосуддя збільшила чисельність суддів Вищого антикорупційного суду. Таких прикладів можна привести багато.

Додатково щоденний приріст воєнних злочинів тільки посилює навантаження на інституційну інфраструктуру системи кримінального провадження. За даними Офісу Генерального прокурора на момент підготовки цієї публікації зареєстровано понад 190 тис. кримінальних проваджень з кваліфікацією злочинів агресії, воєнних злочинів, пропаганди війни та злочинів проти людяності та ін. Додатково маємо зареєстрованих понад 23 тис. злочинів проти основ національної безпеки. Магістральна справа щодо агресії РФ налічує 736 підозрюваних. За кожним фактом реєстрації обумовлених війною злочинів (дозволимо собі так узагальнити увесь той обсяг кримінальних правопорушень, яких би об'єктивно не було, якби не розпочата агресивна війна проти України) потрібно провести процесуальні дії, скласти процесуальні документи, ухвалити рішення, зібрати та дослідити докази і т.д. Це потребує колосальних ресурсів та мобілізації на «юридичному фронті».

Перелічені обставини дали поштовх зробити пріоритезацію, яка є неминучою, хоча б регульованою, синхронною на відомчому та міжвідомчому рівнях, а не хаотичною та ситуативною, залежною від суб'єктивного людського ока. І якщо людину з цього процесу «не забереш», то принаймні можна скласти певні рамкові критерії-орієнтири і сформувати їх загальний перелік.

1. Тяжкість кримінального правопорушення, об'єкт посягання. Зрозуміло, що в ієрархії пріоритетів розслідування злочинів, які посягають на життя особи, або які посягають на основи національної безпеки займатиме перші сходинки. Органи досудового розслідування (далі – ОДР) матимуть «зелене світло» для застосування необхідних ресурсів.

2. Серйозність шкоди (кількість поранених, тяжкість фізичних ушкоджень, значні економічні збитки і т.д.). Цей критерій тісно пов'язаний із попереднім. Тут йдеться і про реальну шкоду охоронюваним об'єктам, і про потенційні загрози, як-от інформація про підготовку вибухів, диверсій, вчинення вбивства на замовлення чи торгівлі людьми. Субкритерій значних економічних збитків фактично вже впливає на підслідність і пріоритезує, що розслідує Національне бюро, а що інші ОДР. Водночас, в кожній відомчій системі на інституційному рівні може формуватися «внутрішня» пріоритезація з огляду на цей критерій. Суттєво, що зі слів практиків (Д. Гюльмагомедов, А.Синюк), необхідним є узгодження пріоритетів у вертикалі «ОДР – прокурор», щоб не було розбіжностей у підходах до формування ієрархії завдань. Під час професійної дискусії JustTalk «У фокусі – головне: як (не)працює пріоритезація кримінальних проваджень» фахівці поділилися досвідом, коли без такого узгодження на заслуховування подавалися пропозиції списків матеріалів від Національного бюро та від Спеціалізованої антикорупційної прокуратури з різницею у понад 70 проваджень, тоді як на наступному етапі після погоджень та спільної роботи над пріоритетами така різниця становила до 20. Потреба нарад з метою таких заслуговувань також суттєво зменшилась [2].

3. **Вразливість учасників кримінального процесу.** Прикладом функціонування цього критерію є пріоритезація розгляду справ у судах щодо неповнолітніх осіб та осіб, взятих під варту.

4. **Поширеність кримінального правопорушення, тобто повторюваність, типовість, контекст (регіональний, воєнний тощо).** Що частіше повторюється певна злочинна практика, то більшого кола осіб торкається, спричинює акумулятивний ефект зростання суспільної шкоди. Превалювання певного виду злочинності у певних регіональних межах також впливає на визначення пріоритету для територіальних ОДР (наприклад, протидія незаконному видобутку бурштину на певних ділянках або незаконна порубка лісу). Прикладом може слугувати також кіберзлочинність, увага до якої зростає у відповідь на динаміку поширення.

5. **Суспільний резонанс.** Критерій передбачає активну суспільну увагу до кримінального правопорушення (наприклад, справи Майдану, вбивство відомого політичного діяча чи незаконне збагачення керівниці МСЕК). Там, де є увага ЗМІ, представників громадянського суспільства, лідерів думок, слідчі, детективи, прокурори працюватимуть більш інтенсивно, а провадження буде на особистому контролі керівників. Утім цей критерій є особливим з двох підстав. По-перше, суспільство може знати про одні якісь злочини, але не знати про інші, часом більш небезпечні злочинні діяння і складні корупційні схеми. Тож треба розвіяти міф, що поки суспільство не знає про злочин, ОДР і прокуратура працюватимуть мляво. Зовсім ні! У більшості випадків ефективне розслідування потребує «тиші» в загальносуспільному контексті. По-друге, коли суспільство дізнається про обставини, які викликають обурення і резонанс, є небезпека тиску й прагнення миттєвої відплати, помсти, а це суперечить праву на справедливий суд та іншим засадам кримінального провадження моделі належної правової процедури. Тому звісно, увага до кримінального провадження буде прискіплива, але поспіх на шкоду якості та упередження в розслідуванні неприпустимі.

6. **«Палаючі» процесуальні строки.** КПК України попри те, що прямо не говорить про пріоритезацію, опосередковано через концепти «негайно» та «невідкладно» у 198 випадках диктує, що слід робити передусім (наприклад, «негайне закриття», «негайне виконання», «негайне звільнення», «негайне повідомлення», «негайне скерування», «негайний розгляд», «негайне прийняття», «негайне надсилання» і т.д.). Згадані випадки пораховані через застосування пошукових алгоритмів у відкритому документі КПК у базі законодавства (zakon.rada.gov.ua) вказаних слів без закінчень. Коли часу на проведення процесуальних дій в одних провадженнях обмаль, очевидно, що ті кейси, які можуть бути тимчасово відкладені, будуть відкладені. Інколи реалізація інформації потребує екстраординарної мобілізації сил і засобів у відносно короткий період часу для закріплення юридично значущого результату та збирання доказів з дотриманням стандартів допустимості, належності і т.д. Тож такі справи будуть пріоритетними з цілком раціональних причин.

7. **Доказовість, тобто спроможність забезпечити перспективу судового розгляду справи.** Офіційно цей критерій пріоритезації в українській практиці недопустимий, хоча в деяких країнах працює. Наприклад, за словами прокурорки Я.Тализіної, у Сполученому Королівстві такий критерій прямо вказано у нормативній матерії, що дає змогу групі, яка прибула на місце, скажімо, крадіжки з будинку, оцінити обстановку, зробити огляд, опитування та інші заходи, але у випадку відсутності будь-яких доказів, матеріалів відеоспостереження вважається, що сам потерпілий не потурбувався про безпеку і охорону свого майна, тому справа стає неперіоритетною [2]. Будемо відвертими, у багатьох кримінальних провадженнях чимало проводиться дій для демонстрації зусиль, але без очікування реальних результатів, що не є раціональним.

8. **Розрахунки «економіки» кримінального провадження.** Це спосіб пріоритезувати задачі з огляду на монетизацію кінцевого продукту – кримінального провадження, тобто підрахунку вартості витрат ресурсів – витрат часу (так звані, «людино-години»), витрат друку, копіювання, пересилання процесуальних документів, витрат комунікації (з виїздом чи без такого) з процесуальним керівником, судом, витрат на експертизи і т.д. Цей економічний показник може стати основою для зміни підходів в розрахунку ефективності роботи ОДР, адже важливо розуміти, що суми коштів, повернутих до бюджету через якісне розслідування, можуть перевищувати суми коштів з бюджету, скеровані на утримання інституції та витрати на це розслідування. Платники податків оцінюють роботу не за кількісними вимірами сухої правової статистики (кількість проваджень, кількість повідомлень про підозру, кількість засуджень),

а через розуміння, що інституція працює результативно. Лідерство у розробці цієї ідеї належить О. Цивінському [2; 3]. Звісно, не всі кримінальні провадження можуть «вписуватися» у рамки економічної теорії, адже є такі кримінальні провадження, в яких немає прямих збитків, які можна відшкодувати державі. Не можна допустити небезпечного соціального експерименту «розбитих вікон» через те, що державі в особі її ОДР просто економічно не вигідно розслідувати певні кримінальні правопорушення (наприклад, крадіжку з магазину чи заподіяння тілесних ушкоджень). Сказане означає, що цей критерій може бути тільки одним із..., але не головним для формування політики пріоритезації.

Вказані критерії є універсальними і застосовними у різних відомствах, у різних країнах, але українські реалії зумовили появу як мінімум ще трьох особливих критеріїв пріоритезації кримінальних проваджень.

1. **Статистика.** Відомо, що попри відмову від «паличкової системи» (аналогічний період минулого року + 1), непоодинокими є випадки, коли пріоритетними стають ті кримінальні провадження, які легше скерувати до суду і які можуть продемонструвати активність і результативність роботи підрозділу. Відтак краще закінчити досудове розслідування у п'яти «легких» кримінальних провадженнях обсягом в один том, ніж одне «важке» кримінальне провадження на десять томів. Саме тому активно обговорюється питання перегляду оцінки ефективності інституційної системи кримінального провадження та впровадження ключових показників ефективності (key performance indicators, KPI), щоби ця практика залишилася у минулому.

2. **Активні заявники-скаржники.** Якщо в слідчого, дізнавача, детектива є два схожих провадження, два заявники, але один дуже активний, скаржитися в усі інстанції, а другий мовчить і не згадує про кримінальне правопорушення, то в першому випадку більша ймовірність, що провадження постійно буде у полі зору ОДР.

3. **Воєнні реалії.** Наприклад, створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України (далі – СТ) впливає на пріоритезацію завдань. Відомо, що Двосторонню угоду було підписано Президентом України та Генеральним секретарем Ради Європи у Страсбурзі 25 червня 2025 року. Цей крок «відкриває Україні шлях до правосуддя за рішення на найвищому рівні про вторгнення на її територію – кривду, яку жоден інший міжнародний суд чи трибунал наразі не може розглянути» [4]. СТ створений для розслідування, кримінального переслідування та судового розгляду справ стосовно осіб, які несуть найвищу відповідальність за злочин агресії проти України. Списки таких осіб тільки формуються і недоступні широкому загалу. Водночас, враховуючи засаду *ne bis in idem*, ст. 17 Статуту СТ виключає можливість притягнення до відповідальності осіб, щодо яких вже є рішення національних судів, за двома винятками (якщо провадження в іншому суді: (а) мали на меті уникнення кримінальної відповідальності особи, якої це стосується, за злочини, які підпадають під юрисдикцію СТ; або (б) не були проведені незалежно чи неупереджено відповідно до гарантій належного процесу, визнаних міжнародним правом, та були проведені у спосіб, який, за наявних обставин, не відповідав наміру притягнути особу, якої це стосується, до відповідальності) [5]. Це означає, що на даний час не варто на національному рівні повідомляти про підозру тим особам, які можуть поставити перед СТ, а краще поставити пріоритетом завдання якісного документування, збирання інформації та доказів, які відповідно до ст. 23 Статуту СТ Генеральний прокурор України зможе передати Прокурору СТ після того, як буде підписана Розширена часткова угода й інституційний механізм СТ повноцінно запрацює.

Список використаних джерел

1. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : Указ Президента України від 11 травня 2023 року, № 273/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>.
2. У фокусі – головне: як (не)працює пріоритезація кримінальних проваджень. *Професійна дискусія JustTalk*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ZZ73EHJ6460&t=1363s>.
3. Цивінський О. У фокусі – головне: як (не)працює пріоритезація кримінальних проваджень. *Discussion Paper*. URL: <https://justtalk.com.ua/post/u-fokusi--golovne-yak-nepratsyue-prioritezatsiya-kriminalnih-provazhen-discussion-paper>.
4. Часті запитання – Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України. URL: <https://rm.coe.int/ukr-faq-special-tribunal-updated/1680b68e3c>.
5. Угода між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України, ратифікована Законом України № 4518-IX від 15.07.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002-25#Text.

**ПОРУШЕННЯ ВСТАНОВЛЕНИХ ЗАКОНОДАВСТВОМ ВИМОГ
ЩОДО УТРИМАННЯ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ОБ'ЄКТІВ ФОНДУ
ЗАХИСНИХ СПОРУД ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ:
ФОРМАЛЬНО-ЮРИДИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВНУТРІШНЬОЇ СТРУКТУРИ
ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ**

В умовах воєнного стану, актуальним питанням є юридичне регулювання суспільних відносин у сфері цивільного захисту населення. Вищеназване юридичне регулювання здійснюється, передусім, за допомогою приписів конституційного права, адміністративного права. Одночасно з цим, охоронна функція права у вищеназваній сфері суспільних відносин регламентована, зокрема, положеннями Кримінального Кодексу України [1] (далі за текстом – КК України), із урахуванням змін та доповнень до вказаного Закону України.

Так, у відповідності до норм Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо запровадження відповідальності за порушення вимог щодо утримання та експлуатації об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту» № 4200-ІХ від 09.01.2025 року [2], положення КК України доповнені новою правовою нормою, а саме – статтею 270-2 КК України, якою встановлено кримінальну відповідальність за скоєння порушення встановлених законодавством вимог щодо утримання та експлуатації об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту. Вказаний Закон України набрав чинності 01.02.2025 року. Зазначений Закон України спрямований на юридичну (в тому числі, на кримінально-правову) охорону суспільних відносин у сфері цивільного захисту населення, в умовах воєнного стану. Звертаємо увагу на те, що в структурі тексту вказаного Закону, стаття 270-2 КК України, розміщена в межах Розділу ІХ Особливої частини КК України. Так, правові норми вказаного Розділу КК України, передбачають кримінальну відповідальність за скоєння кримінальних правопорушень проти громадської безпеки.

При цьому, необхідно звернути увагу на те, що кримінальне правопорушення, передбачене приписами статті 270-2 КК України (у санкції якої встановлено покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до восьми років) згідно норм статті 12 КК України за ознакою ступеня тяжкості діяння є злочином (частина 1 статті 12 КК України), а саме: тяжким злочином (частина 5 статті 12 КК України). У зв'язку з цим, слід зауважити, що в тексті даних тез поняття «кримінальне правопорушення», «діяння» та «злочин» будуть зазначатися, як тотожні, синонімічні юридичні дефініції.

У свою чергу, кримінальне правопорушення, передбачене приписами статті 270-2 КК України, як і будь-яке інше кримінально-каране діяння характеризується наявністю складу кримінального правопорушення. Одним із елементів якого є об'єкт кримінального правопорушення. Передусім, об'єкт кримінального правопорушення у вузькому розумінні, а саме: як об'єкт кримінального правопорушення (без урахування: 1) предмета кримінального правопорушення, 2) спеціального потерпілого від кримінального правопорушення). Так, у даних тезах, при дослідженні об'єкта кримінального правопорушення, буде застосований науковий підхід згідно якого під об'єктом кримінального правопорушення розуміються певні охоронювані законом про кримінальну відповідальність суспільні відносини у відповідній сфері.

Вбачається, що об'єктом вказаного злочину є суспільні відносини у сфері громадської безпеки. Саме цей науковий підхід буде застосовуватись у даних тезах, як провідний (основний). Також, є можливим визначати об'єкт вказаного злочину більш деталізовано, а саме, як: суспільні відносини у сфері утримання та експлуатації об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту. Крім того, можливо визначити об'єкт кримінального правопорушення інтегрально (із урахуванням двох вказаних наукових підходів) у вигляді суспільних відносин у сфері громадської безпеки, в частині утримання та експлуатації об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту. Одночасно з цим, вбачається, що в нормативно-юридичному розумінні, об'єктом вказаного злочину є встановлені законодавством вимоги щодо утримання та експлуатації

об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту. До такого висновку можливо дійти шляхом формально-логічного тлумачення назви статті та тексту диспозиції статті 270-2 КК України. Разом в цьому, у даному випадку, окрім основного (безпосереднього) об'єкту кримінального правопорушення у вказаному діянні наявні декілька додаткових обов'язкових об'єктів злочину.

У зв'язку з цим, необхідно звернути особливу увагу на те, що додатковим обов'язковим об'єктом вказаного кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері основ національної безпеки України. В даному випадку, назва об'єкту злочину враховує назву Розділу I Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України». Одночасно з цим, необхідно звернути увагу на те, що згідно тексту диспозиції статті 270-2 КК України, однією із об'єктивних ознак злочину є час вчинення кримінального правопорушення, а саме: час оголошення сигналу повітряної тривоги. Вбачається, що вищезазначений час вчинення злочину має юридичний взаємозв'язок із конституційно-правовим інститутом умов воєнного стану. Окрім суспільних відносин у сфері основ національної безпеки України, ще одним додатковим обов'язковим об'єктом вказаного кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері здоров'я та життя людини. До такого висновку можливо дійти із урахуванням формально-логічного тлумачення наслідків злочину у виді: середньої тяжкості та тяжких тілесних ушкоджень, загибелі людини. Вбачається, що вищезазначений додатковий обов'язковий об'єкт вказаного злочину у виді суспільних відносин у сфері здоров'я та життя людини, обумовлений особливостями юридичної конструкції складу кримінального правопорушення, оскільки, вказане діяння є злочином з матеріальним складом, в якому обов'язковою ознакою є наслідки діяння. У зв'язку з цим, необхідно звернути увагу на диференціацію внутрішньої структури об'єкту вищезазначеного кримінального правопорушення із урахуванням передбачених Законом суспільно небезпечних наслідків діяння.

Так, вбачається, що в найбільш узагальненому вигляді можливо визначити наступну внутрішню структуру об'єкту вказаного кримінального правопорушення, а саме: основний (безпосередній) об'єкт вказаного діяння у виді суспільних відносин у сфері громадської безпеки та 2 (два) додаткові обов'язкові об'єкти вказаного злочину у вигляді суспільних відносин: 1) у сфері основ національної безпеки України; 2) у сфері здоров'я та життя людини.

Зазначаємо, що оскільки, в тексті диспозиції статті 270-2 КК України, при визначенні суспільно небезпечних наслідків злочину в царині суспільних відносин у сфері здоров'я та життя людини застосовуються сполучники: «чи», «або»; вбачається, у випадку вчинення певного конкретного кримінального правопорушення, цим злочином можуть спричинятися один або декілька (одночасно два чи три) наслідки діяння. Такі наслідки злочину (із урахуванням вказаної лінгвістичної формули їхнього викладення в тексті норми права й можливості фактичного спричинення наслідків скоєння злочину) перебувають між собою в логічному зв'язку не суворої диз'юнкції, котра визначається філологічною конструкцією – та/або.

Одночасно з цим, врахування різних суспільно небезпечних наслідків злочину, передбачених у диспозиції статті 270-2 КК України, надає можливість визначити 3 (три) варіанти внутрішньої структури об'єкту злочину, в залежності від співвідношення таких суспільно небезпечних наслідків вказаного діяння (одного або декількох наслідків) у царині суспільних відносин у сфері здоров'я та життя людини. По-перше, додатковий обов'язковий об'єкт кримінального правопорушення у виді суспільних відносин у сфері здоров'я людини (у разі спричинення злочином суспільно небезпечних наслідків у виді середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень). По-друге, додатковий обов'язковий об'єкт кримінального правопорушення у виді суспільних відносин, як у сфері здоров'я людини, і так у сфері життя людини (у разі одночасного спричинення злочином суспільно небезпечних наслідків у виді тілесних ушкоджень одного або двох вищезазначених ступенів тяжкості та смерті особи). По-третє, життя людини (у разі спричинення злочином суспільно небезпечних наслідків у виді смерті однієї особи або смерті двох і більше осіб).

Необхідно зазначити, що у внутрішній структурі об'єкту вказаного злочину певні складові частини є статичними елементами. Так, цими статичними елементами є: 1) суспільні відносини у сфері громадської безпеки (основний (безпосередній) об'єкт); 2) суспільні відносини у сфері основ національної безпеки України (додатковий обов'язковий об'єкт). Стосовно такого додаткового обов'язкового об'єкту вказаного кримінального правопорушення, як суспільні

відносини у сфері здоров'я та життя людини, необхідно зазначити, що вони є динамічним елементом у межах внутрішньої структури об'єкту кримінального правопорушення. Оскільки, конкретні суспільно небезпечні наслідки, які обумовлюють вказаний динамічний елемент, в кожному конкретному випадку, можуть бути різними. Про що зазначено у вищеназваних 3 (трьох) різних варіантах співвідношення наслідків злочину.

Все вищенаведене свідчить про необхідність подальших наукових досліджень ускладненої внутрішньої структури об'єкту кримінального правопорушення, передбаченого статтею 270-2 КК України, передусім, додаткового обов'язкового об'єкту вказаного злочину, із урахуванням формально-логічного тлумачення вищеназваних варіантів співвідношень декількох різних суспільно небезпечних наслідків діяння, що мають юридичний взаємозв'язок із суспільними відносинами на які посягає вказаний злочин.

Список використаних джерел

1. Кримінальний Кодекс України : Закон України від 05.04.2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.10.2025 року).
2. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо запровадження відповідальності за порушення вимог щодо утримання та експлуатації об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту : Закон України від 09.01.2025 року № 4200-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4200-20#Text> (дата звернення: 01.10.2025 року).

І. В. Здреник,

доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ І РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Сучасні реалії, коли масштабне вторгнення збройних сил РФ на територію України спричинило введення правового режиму воєнного стану, передбачаються специфічні заходи для захисту держави, населення та національних інтересів. Законодавець посилив кримінальну відповідальність за низку кримінальних правопорушень, які набули особливої суспільної небезпечності в умовах війни, зокрема майнових. Впровадження кваліфікуючої ознаки «в умовах воєнного стану» забезпечує диференціацію кримінальної відповідальності та застосування максимально суворих санкцій, враховуючи підвищену небезпечність таких діянь, а також створює правову визначеність для судового розгляду. Водночас науково-правова проблема полягає у правильному тлумаченні цього поняття, встановленні зв'язку між воєнним станом і конкретними кримінальними правопорушеннями та забезпеченні єдності підходів у кримінальному правосудді, що має ключове значення для ефективного захисту держави та цивільного населення в умовах війни.

03.03.2022 р. Верховна Рада України ухвалила закони, що внесли зміни до Кримінального кодексу України з метою посилення кримінальної відповідальності за окремі кримінальні правопорушення, скоєні в умовах воєнного стану Закон України від 03.03.2022 р. № 2113-IX та Закон України від 03.03.2022 р. № 2117-IX. Кримінально-правова кваліфікація кримінальних правопорушень передбачає диференціацію їх складів на звичайні, привілейовані, кваліфіковані та особливо кваліфіковані. Залежно від характеру складу встановлюється відповідна суворість покарання: звичайний склад передбачає базову санкцію, кваліфікований – підвищену,

а особливо кваліфікований – максимальну, враховуючи всі наявні обтяжуючі та пом'якшуючі обставини. Згідно зі ст.ст. 66–67 КК України, обставини, що пом'якшують покарання, є відкритим переліком, а обставини, що обтяжують покарання, – вичерпним [1]. Серед останніх актуальною є п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України, який визначає вчинення злочину «з використанням умов воєнного або надзвичайного стану» як обтяжуючу обставину. При цьому інші обтяжуючі обставини, які можуть мати значення під час воєнного стану (повторність кримінальних правопорушень, вчинення групою осіб, тяжкі наслідки, вчинення щодо вразливих категорій осіб), також підлягають урахуванню судом при призначенні покарання [1].

Законом України від 03.03.2022 р. № 2117-IX [2] було запроваджено нову кваліфікуючу ознаку «в умовах воєнного стану» для майнових кримінальних правопорушень (ст. 185, 186, 187, 189, 191 КК України), що істотно змінює правове регулювання: крадіжка, грабіж, розбій, вимагання та привласнення майна шляхом зловживання службовим становищем під час воєнного стану відтепер кваліфікуються як особливо кваліфіковані кримінальні правопорушення. Наприклад, крадіжка у таких умовах автоматично підлягає кваліфікації за ч. 4 ст. 185 КК України із покаранням від 5 до 8 років позбавлення волі. Аналогічно, відповідні частини статей щодо грабежу, розбою, вимагання та привласнення майна передбачають одразу максимально суворі санкції, що відповідає логіці підвищеної небезпеки таких діянь у умовах війни [3, с. 37].

Законом України від 03.03.2022 р. № 2113-IX внесено зміни до ст. 111 та 113 КК України, посилюючи відповідальність за державну зраду та диверсію, що вчинені «в умовах воєнного стану». Кримінальні правопорушення прямо пов'язані з особливостями воєнного періоду та становлять загрозу основам національної безпеки. Важливо відзначити, що законодавець уживає різні формулювання: «з використанням умов воєнного або надзвичайного стану» (ст. 67 КК України) та «в умовах воєнного стану» (нові редакції статей 185, 186, 187, 189, 191, 111, 113 КК України) [4].

Загалом, зміни, впроваджені Законами № 2113-IX та № 2117-IX, мають на меті підвищення ефективності кримінально-правового захисту держави та цивільного населення в умовах війни, створення реальної кримінальної відповідальності за дії, що загрожують національній безпеці або власності громадян, а також надання суду інструментів для адекватного врахування специфічних умов воєнного стану при кваліфікації кримінальних правопорушень і призначенні покарання. Впровадження кваліфікуючих ознак «в умовах воєнного стану» забезпечує чітку правову визначеність та сприяє реалізації принципу законності у правозастосуванні, а також відповідає міжнародним стандартам щодо заборони мародерства та захисту цивільного населення під час збройних конфліктів (IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі 1907 року, Положення про закони і звичаї війни) [5, с. 416].

Водночас науково-правова проблема полягає у тлумаченні поняття «в умовах воєнного стану» та його застосуванні до різних видів кримінальних правопорушень. Як зазначають О. Кравчук та Д. Михайленко, не будь-яке вчинення кримінального правопорушення під час дії воєнного стану автоматично утворює кваліфікуючу ознаку. Наприклад, побутове вбивство в місцевості без бойових дій не є учиненням кримінальним правопорушенням «в умовах воєнного стану». Натомість державна зрада або диверсія прямо пов'язані із воєнною ситуацією і завжди кваліфікуються з урахуванням даного режиму. Для майнових кримінальних правопорушень, навпаки, наявність воєнного стану повинна бути безпосередньо пов'язана з умовами, що сприяють скоєнню кримінального правопорушення, наприклад тимчасовою окупацією, проходом військ або масовим переміщенням населення. Проблематика посилення кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення в умовах воєнного стану охоплює не лише технічне внесення змін до Кримінального кодексу, але й питання правильного тлумачення нових кваліфікуючих ознак судовою практикою, забезпечення єдності підходів у кримінальному правосудді та визначення меж об'єктивного та суб'єктивного зв'язку між умовами воєнного стану і конкретними злочинними діяннями.

Отже, впровадження особливого правового режиму воєнного стану значно ускладнило й водночас уточнило кримінально-правові підходи, посиливши відповідальність за дії, які становлять загрозу національній безпеці та власності громадян. Створює необхідність точного тлумачення нових кваліфікуючих ознак, забезпечення узгодженості судової практики та визначення меж взаємозв'язку між умовами воєнного стану і конкретними злочинами, що сприяє ефективному правозастосуванню та захисту державних і суспільних інтересів.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 року № 2341-III / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. ст.131 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 02.10.2025)
2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 03.03.2022 р. № 2117-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text> (дата звернення: 02.10.2025)
3. Бурак М.В., Конончук А.О. Воєнний стан як обставина, яка впливає на кваліфікацію злочину та призначення покарання. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану* : матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р.) / [редкол.: С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський, А. А. Вознюк та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 34-39
4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану : Закон України від 03.03.2022 р. № 2113-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#Text> (дата звернення: 03.10.2025)
5. Наумець І.Ю. Врахування умов воєнного стану при кваліфікації кримінальних правопорушень та призначенні покарання за їх вчинення. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2022. № 9. С. 415–417.

Н. В. Ільків,

доцент кафедри господарсько-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ З ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ВНАСЛІДОК ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ

Екологічну шкоду, спричинену воєнною агресією росії проти України, слід розглядати як невіддільну частину воєнних злочинів. Відповідно, процес її документування має на меті формування надійної доказової бази для забезпечення притягнення винних до відповідальності на національному та міжнародному рівнях, а також для обґрунтування репараційних вимог. Фіксація випадків та встановлення рівня довгострокового впливу й шкоди, заподіяної довкіллю України, – є підґрунтям для визначення розміру репарацій, які повинні бути виплачені росією [1, с. 8].

Законодавче визнання Національної поліції України (НПУ) «органом виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку», водночас вказує на його статус як органу, який здійснює діяльність у сфері підтримки екологічної безпеки та правопорядку [2, с. 119]. НПУ є основним суб'єктом, уповноваженим ініціювати та проводити досудове розслідування за фактами екологічної шкоди (п. 6 ст.23 ЗУ «Про НПУ», п. 17 ч. 1 ст. 3, ч. 1 ст. 216 КПК України).

Докази, зібрані слідчими НПУ щодо масштабної екологічної шкоди, призначені для використання у міжнародних судових інстанціях та для обґрунтування вимог про репарації. Ці інстанції застосовують найсуворіші стандарти допустимості доказів, зокрема щодо ланцюга безперервності та належної процедури фіксації (наприклад, огляд місця події, забезпечення прав учасників). Будь-яке процесуальне послаблення, навіть якщо воно теоретично виправдане умовами воєнного часу, може бути інтерпретовано як порушення, що потенційно ставить під сумнів увесь процес визначення та оцінки шкоди. Таким чином, забезпечення належної фіксації з боку НПУ є стратегічним першим кроком до кваліфікації злочину та подальшого міжнародного правосуддя. Роль НПУ у визначенні шкоди є фундаментальною, оскільки вона

полягає у забезпеченні допустимості, належності та автентичності зібраних доказів відповідно до вимог КПК.

Першочергове реагування слідчих НПУ визначається необхідністю зберегти місце події до прибуття спеціалістів. Це завдання полягає в оперативному встановленні периметра. У випадку екологічних інцидентів, спричинених агресією, це має подвійну мету: запобігання забрудненню слідів сторонніми особами та захист слідчих груп від мінної небезпеки.

Важливою є фіксація зовнішнього вигляду місця події з фіксацією просторових характеристик шкоди, що включає опис площі забруднення, глибину ураження ґрунту, фіксацію змін у стані природного середовища (колір води, загибель флори/фауни). Це вимагає від слідчого високого рівня підготовки: він повинен вміти описати екологічну ситуацію, використовуючи точні виміри та прив'язки до географічних координат.

Слідчий НПУ не проводить відбір проб самостійно, оскільки ця діяльність вимагає спеціалізованих знань та обладнання. До війни компетенція у документуванні правопорушень проти довкілля часто була розмита, але військовий конфлікт змусив чітко закріпити роль НПУ як процесуального суб'єкта, який «тримає» справу в рамках КПК, але делегує функцію технічного відбору проб та розрахунку шкоди спеціалізованим органам, зокрема органам державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища.

З метою забезпечення ефективного та скоординованого реагування на злочини проти довкілля, у червні 2022 року було затверджено «Порядок взаємодії між органами прокуратури, НПУ, Служби безпеки України, уповноваженими органами державного нагляду (контролю), державними спеціалізованими установами під час виявлення та здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля». [3] Цей документ, розроблений в умовах збройної російської агресії, є критичним для визначення ролі НПУ. Його прийняття відображає усвідомлення системної необхідності у чіткому розмежуванні ролей між процесуальними органами та технічними і науковими установами.

Порядок чітко встановлює, що НПУ відповідає за процесуальне розслідування, тоді як Державна екологічна інспекція та її територіальні органи надають спеціалізовану підтримку та здійснюють розрахунок шкоди. Тож необхідним є невідкладне залучення спеціаліста, так як зволікання призводить до втрати динамічних екологічних доказів. З метою фіксації інформації щодо нанесення навколишньому природному середовищу збитків внаслідок агресії росії на територію України, територіальні органи Держекоінспекції залучаються правоохоронними органами до участі в проведенні слідчих дій у кримінальних провадженнях та здійснення відборів проб довкілля та у подальшому відповідних інструментально-лабораторних вимірювань [4, с. 62].

Але роль НПУ полягає також і у процесуальному контролі за діями спеціаліста. Слідчий повинен забезпечити, щоб у протоколі було зафіксовано, що спеціаліст дотримувався належних методик відбирання проб ґрунту та поверхневих вод, склав карту місцевості із зазначенням джерел забруднення та вибрав місце для пробної ділянки. Методики відбору проб мають відповідати встановленим нормативно-правовим актам.

НПУ несе відповідальність за ведення документації, що підтверджує неперервність ланцюга зберігання та передачі вилучених зразків. Це означає, що від моменту вилучення зразка на місці події до його надходження до експертної установи, всі дії з ним (пакування, транспортування, зберігання) мають бути документально оформлені. Порушення ланцюга безперервності (наприклад, якщо зразок, переданий на експертизу, не відповідає опису в протоколі НПУ, або якщо не зафіксовані умови його зберігання) призводить до втрати допустимості доказів. В умовах воєнного стану, коли доступ до місця події часто відкладений, а екологічні докази є нестійкими і можуть деградувати (змінюючи концентрацію забруднювачів), швидке та бездоганне оформлення ланцюга контролю є критичним для забезпечення того, що результати лабораторного аналізу можуть бути використані для доведення шкоди.

Слідчий НПУ виступає як обов'язковий процесуальний фільтр. Науково-технічні дані, отримані екологічними інспекторами, набувають юридичної сили лише після того, як вони процесуально зафіксовані НПУ у Протоколі огляду місця події. Якщо Держекоінспекція відібрала проби без належного процесуального супроводу слідчого НПУ, ці докази можуть бути відхилені судом як зібрані з порушенням КПК. Таким чином, юридична сила розрахунку шкоди повністю залежить від якості первинної процесуальної фіксації, виконаної НПУ.

Відзначаючи, що Україна від початку широкомасштабного вторгнення фіксує екологічну шкоду, заподіяну агресором, слід зауважити що першим етапом формування та першим складовим елементом міжнародного компенсаційного механізму є Міжнародний Реєстр збитків унаслідок війни. [5, с.282] Він покликаний фіксувати докази та вимоги щодо відшкодування шкоди, збитків або травм, завданих усім зацікавленим фізичним та юридичним особам, а також державі Україна міжнародно-протиправними діями РФ в Україні або проти неї. Реєстр збитків також містить і екологічну складову.

Зважаючи на потенційну кваліфікацію масштабних екологічних руйнувань як Екоциду або воєнних злочинів, слідчі НПУ повинні збирати докази, орієнтуючись на міжнародні стандарти («Найкращі доступні докази»). Національний протокол огляду місця події, складений НПУ, стає потенційним міжнародним документом доказування

Як слушно зазначає В. А. Орлов, задля забезпечення фіксації та оцінки збитків, завданих збройною агресією проти України необхідно розробити єдиний концептуальний підхід та уніфіковану методологію визначення збитків, а також фіксації та зберігання інформації і доказів спричинення вказаних збитків російською федерацією.[1, с. 215]

Масштаб екологічної шкоди, спричиненої збройною агресією, автоматично переносить вимоги до документування НПУ за рамки лише національного законодавства, підпорядковуючи їх міжнародним стандартам. Для інтеграції доказів, зібраних національними суб'єктами до міжнародного реєстру збитків та для використання їх у міжнародних судах, забезпечення підтвердження автентичності зразків для подальшого судового розгляду необхідним є впровадження обов'язкових процедур документування Chain of Custody, що відповідають вимогам міжнародних криміналістичних стандартів.

Список використаних джерел

1. Орлов В. А. Проблеми забезпечення фіксації та оцінки збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації. *Сучасні виклики та актуальні проблеми забезпечення міжнародної та національної безпеки (тенденції, проблеми та шляхи їх вирішення)* : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 02.12.2022). С.212-216.
- 2.Межевська Л. В., Челахол М. К. Діяльність Національної поліції у сфері охорони навколишнього природного середовища. *Порівняльне аналітичне право*. 2017. № 1. С. 118–120.
3. Порядок взаємодії між органами прокуратури, Національної поліції України, Служби безпеки України, уповноваженими органами державного нагляду (контролю), державними спеціалізованими установами під час виявлення та здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля, затв. Наказом Офісу Генерального прокурора, МВС України, СБУ, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, Міністерства аграрної політики та продовольства України від 16 червня 2022 р. № 94/363/150/226/356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v094_905-22
4. Ангурець О., Хазан П., Колесникова К., Куш М., Чернохова М., Гавранек М. Україна, шкода довкіллю, екологічні наслідки війни: Електронне науково-популярне видання, 2023.84 с.
5. Кірін Р. С., Гришак С. В., Ревякіна Т. О. Правове забезпечення міжнародного реєстру збитків: екологічна складова. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 280–285.

РОЛЬ СУДУ В ПРОТИДІІ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У ситуації запровадження воєнного стану судова система відіграє надзвичайно важливу роль: вона формує остаточний рівень правосуддя, забезпечує дотримання законності, захист прав людини та стримування злочинної поведінки в екстремальних умовах. Зловживання, правопорушення, злочини, пов'язані з війною, мобілізацією, обороною держави вочевидь потребують належного судового реагування. Крім того, у період воєнного стану довіра суспільства до правосуддя стає критичною: слабкість системи судів може підірвати правовий порядок і підсилити анархічні тенденції.

Суд виступає не лише як суб'єкт розгляду проваджень, але як інститут стримування, який формує суспільні очікування щодо відповідальності за кримінальні правопорушення, у тому числі – злочини, пов'язані з військовою службою та воєнним станом.

Згідно зі звітом Верховного Суду за 2023 рік:

- на розгляд до судів надійшло майже 4,5 млн справ і матеріалів – що на 55 % більше, ніж у 2022 році.

- за підсумками 2023 року середній навантаження на одного суддю ВС становило значну величину – суд складається із 154 суддів, з яких 24 звільнилися у відставку протягом року.

- у щомісячних показниках активне зростання справ, надісланих до Верховного Суду, спостерігалось також у розгляді справ у режимі відеоконференції – зростання на 33,4 % порівняно з попереднім роком.

Ці цифри вказують на істотне навантаження на судову систему в умовах воєнного стану, потребу оптимізації процесів.

Окрім кількісних, є й якісні зміни: суди все частіше розглядають справи, що прямо чи опосередковано пов'язані з війною, мобілізацією та військовою службою (воєнні злочини, самовільне залишення військової частини, порушення дисципліни, корупція у військовій сфері).

Судова система також оцінена через показник «Індекс судової системи»: за даними Вищої Ради правосуддя, ефективність системи у 2023 році становила 2,73 бала за 5-бальною шкалою. Отже, статистика свідчить про два важливі виклики: значне зростання навантаження та необхідність реформування для адаптації до умов воєнного стану.

Суд виконує низку ключових функцій, які набувають особливої ваги в контексті воєнного стану:

1. *Розгляд кримінальних правопорушень, пов'язаних із військовою службою та воєнним станом.* Суд діє як кінцева інстанція, яка забезпечує притягнення до відповідальності за порушення військового правопорядку, самовільне залишення військової частини, дезертирство, посягання на територіальну цілісність і державну безпеку. Судова статистика переконливо свідчить про збільшення кількості таких справ.

2. *Захист прав людини та забезпечення законності.* Навіть за умов воєнного стану суд має гарантувати право на справедливий суд, реалізацію права на захист, публічність чи баланс між відкритістю і державними інтересами. Це підвищує легітимність судових рішень і перешкоджає правовому вакууму.

3. *Формування прецедентів (судова практика) та правозастосовний вплив.* Через рішення судами встановлюються стандарти відповідальності, що діють як стримуючий фактор проти злочинності. Суд як суб'єкт правозастосування, не лише реагує на кримінальне правопорушення, але і визначає межі прийнятної поведінки в кризовий час.

4. *Координація з іншими державними органами.* Суд взаємодіє з правоохоронними органами, прокуратурою, органами військового управління та міжнародними правовими структурами для гарантування належного процесуального забезпечення, виконання рішень та захисту національних інтересів.

5. *Адаптація процесів судочинства.* У зв'язку з воєнним станом виникає потреба в швидкому розгляді справ, дистанційному судочинстві, підвищених заходах безпеки, що вимагає змін у процедурних підходах. Суд виступає каталізатором цих змін.

Аналіз практики функціонування судової системи України під час дії правового режиму воєнного стану дає можливість виокремити наступні виклики, з якими стикається судова система:

- Навантаження та ресурсне обмеження. Зростання кількості надійшлих справ (+55% у 2023 році) перевищує ресурси та можливості суддів і апаратів. Суддівський корпус в умовах воєнного стану потребує підвищеної підготовки, адаптації, а численні відставки чи переведення створюють кадрову нестабільність.

- Процесуальні складнощі. У зоні бойових дій чи при обмеженій інфраструктурі (пошкоджені судові будівлі, нестабільний зв'язок) забезпечити доступ до суду, належну фіксацію доказів, присутність адвоката, забезпечення безпеки – ускладнено.

- Суперечність між оперативністю та законністю. Потреба швидкого реагування – часто суперечить стандартам справедливого судочинства. Суд має балансувати між притаманною функцією захисту прав і вимогами надзвичайного часу.

- Безпека учасників процесу. Судді, працівники апарату, свідки можуть піддаватися ризикам у воєнній зоні. Це вимагає спеціальних заходів безпеки, психологічної підтримки, змін у логістиці.

- Довіра громадськості та комунікація. У кризовий період суспільство більш критично ставиться до роботи інституцій. Судові рішення, особливо ті, що стосуються військових або воєнних злочинів, повинні пояснюватись публічно, аби не підсилювати недовіру.

- Міжнародно-правовий контекст. Суд може залучатись до справ, які мають міжнародне значення (воєнні злочини, порушення міжнародного гуманітарного права). Це підвищує вимоги до кваліфікації суддів, доказової бази, процедур.

- Аналітика і дані. Як видно зі статистики ВС, кількісні показники зростають, але є потреба в деталізації (категорії справ, строків розгляду, результативності). Без якісної аналітики складно планувати систему реагування.

Наведене вище, аналіз практики функціонування судової системи та інших джерел дає можливість висловити такі практичні рекомендації:

Моніторинг та звітність: створити щоквартальний моніторинг діяльності судів із категоріями справ, строками розгляду, результатами. Використати статистику Верховного Суду як базу.

Окремі судові підрозділи: у судах першої інстанції та апеляційних створити підрозділи чи комісії, що працюють виключно з справами воєнного характеру (військова служба, мобілізація, воєнні злочини).

Методичне забезпечення: розробити методики для розгляду справ за умов воєнного стану: фіксація доказів в зоні бойових дій, відео-аудіо-докази, дистанційні засідання, безпечне допитування свідків.

Навчання суддів і персоналу: спеціалізовані курси з воєнного права, міжнародного гуманітарного права, кібербезпеки, процедур доказування.

Інформаційно-технологічна модернізація: забезпечити можливість відеоконференцій, електронного судочинства, мобільних виїзних сесій, щоб підтримати судочинство в умовах бойових дій.

Забезпечення ресурсів і кадрової стійкості: стимулювання залишення суддів на посадах, підтримка апаратів, гнучка логістика – з урахуванням збільшеного навантаження.

Комунікація з громадськістю: регулярне оприлюднення результатів діяльності судів, пояснення рішень, роз'яснення процедур, особливо у справах, що стосуються воєнного стану.

Міжнародне співробітництво: активізація обміну інформацією з міжнародними трибуналами, участь у міжнародних навчаннях, врахування прецедентів у міжнародному праві.

Психологічна та безпекова підтримка: створення програм допомоги суддям, працівникам апарату, а також забезпечення їх безпеки у зоні підвищеного ризику.

Реалізація зазначених принципів та рекомендацій має дати такі результати: а) скорочення строків розгляду справ, пов'язаних із воєнним станом, мобілізацією, військовою службою; б) підвищення якості судових рішень: зменшення кількості переглядів, скасованих рішень, посилення довіри до суду; в) підвищення стримуючого ефекту: більш виражене сприйняття суду як ефективного механізму відповідальності за злочини воєнного характеру; г) зміцнення інституційної спроможності судової системи: створення спеціалізації, модернізація технологій,

підвищення кваліфікації суддів; д) підвищення довіри громадськості до правосуддя – критично важливий елемент у кризовий час; е) покращення інтеграції української судової системи у міжнародну правову спільноту (через відповідність стандартам, співпрацю, обмін практиками).

У контексті воєнного стану роль судової системи набуває нової ваги: вона не просто розглядає традиційні кримінальні провадження, але виступає одним із ключових елементів правового реагування на воєнні злочини, порушення військової дисципліни, корупцію у військовій сфері та іншу кримінально-протиправну поведінку, що загрожує національній безпеці. Суд, зокрема Верховний Суд, має адаптуватися до умов: через посилення аналітики, технологій, спеціалізації, удосконалення процедур судочинства.

Отже, лише системний підхід – через пріоритезацію, спеціалізацію, технологічну модернізацію, міжвідомчу взаємодію та комунікацію – дасть можливість суду виконувати свою роль у протидії злочинності в умовах воєнного стану і зміцнити правовий порядок навіть в умовах системної кризи.

Є. Г. Ісаєнко,

аспірант кафедри кримінального права, процесу і криміналістики
(Київський університет інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»)

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У КОНТЕКСТІ ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗАКОННИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ

У сучасну епоху глобалізації та стрімкого розвитку цифрових технологій людство вступає в нову фазу соціально-правової еволюції, у якій традиційні уявлення про суб'єкта правовідносин піддаються глибокому переосмисленню. Тому в контексті дослідження суб'єкта кримінального правопорушення важливо звернути увагу на штучний інтелект (далі – ШІ), який є вже не просто інструментом, а складним автономним феноменом, здатним навчатися, приймати рішення та взаємодіяти із соціальним середовищем. Вказане створює нові виклики для кримінального права, яке історично орієнтувалося виключно на людину як носія волі, свідомості та відповідальності.

У зв'язку з цим питання про можливість або доцільність визнання ШІ суб'єктом кримінальної відповідальності, зокрема і за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів набуває прикладного значення. Воно впливає на ефективність протидії сучасним формам злочинності, що реалізуються за допомогою технологій.

О. Е. Радутний, досліджуючи феномен ШІ як потенційного суб'єкта злочину, обґрунтував низку важливих висновків і пропозицій: 1) перенесення значного сектору життєдіяльності людини до віртуальних світів є неминучою подією, в тому числі передбачуваною в якості певного соціального клапану; 2) віртуальним світом та повсякденним життям (роботою програм, механізмів, приладів, обладнання) у найближчому майбутньому може повністю опікуватися ШІ (Artificial Intelligence, скорочено AI) або суперінтелект (Super Artificial Intelligence, скорочено SAI), який стане більш розумним, досконалим та усвідомленим за людину; 3) ШІ (електронна особа, особистість) може бути наділений здатністю усвідомлювати фактичну сторону, усвідомлювати суспільну небезпечність своєї дії або бездіяльності та їх наслідків, керувати своєю поведінкою за можливість вибору (наявність декількох варіантів поведінки);

4) ШІ (електронна особа, особистість) може бути визнаний суб'єктом злочину; 5) визнання ШІ (електронної особи, особистості) суб'єктом злочину буде доцільним та обґрунтованим лише за умови переопрацювання всієї системи кримінального права поза спокусливого наслідування науковій або політичній моді [1, с. 113–114].

Питання щодо можливості визнання ШІ суб'єктом кримінальної відповідальності за досліджувані діяння є спірним, оскільки чинне законодавство України не визнає ШІ правосуб'єктом учасником правовідносин.

Проте у сфері інформаційної безпеки та свободи слова технології ШІ можуть використовуватись для:

автоматизованого цензурування контенту (незаконна заборона висвітлення тем або показу осіб), коли алгоритми блокують або приховують інформацію без правових підстав;

обмеження доступу журналістів до інформації через алгоритмічні фільтри або маніпуляції даними;

дезінформаційних кампаній – створення фейкових матеріалів, фото, відео (deepfake) для дискредитації журналістів;

координації бот-мереж для переслідування або «рейдів» у соціальних мережах проти представників медіа.

До кримінальної відповідальності у таких випадках слід притягувати відповідних фізичних осіб, які використовують ШІ для перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. Водночас не слід забувати і про юридичних осіб, у випадках, якщо їх уповноважені особи вчинятимуть зазначені кримінальні правопорушення від імені та в інтересах юридичної особи. Ідеться про розробників, власників, адміністраторів чи операторів ШІ-систем, а також осіб, які можуть свідомо створювати та використовувати системи ШІ з протиправною метою. Саме такі фізичні і юридичні особи можуть володіти, керувати або свідомо використовувати ШІ-системи для перешкоджання журналістській діяльності.

Враховуючи швидкі темпи розвитку ШІ, доцільним є вдосконалення кримінального законодавства України у таких напрямках:

запровадження дефініції «штучний інтелект» у кримінально-правовому полі з урахуванням його функціональної автономії;

визначення меж відповідальності операторів та власників ШІ-систем, зокрема за створення або використання їх для протиправних дій.

Ці кроки мають забезпечити баланс між технологічним прогресом і принципом юридичної визначеності, не допустивши правового вакууму у сфері, де шкоду може завдати не людина, а результат її діяльності.

сфері, де шкоду може завдати не людина, а результат її діяльності.

Водночас в юридичній літературі включення до КК України таких понять, як «штучний інтелект» розглядають критично [2]. Наразі також не існує загального консенсусу щодо того, як саме встановлювати вину), роль оператора чи користувача в подіях із ШІ. У режимі відповідальності на основі вини потерпілий від шкоди, заподіяної ШІ, зіткнеться з важливими труднощами у встановленні трьох елементів такої відповідальності: шкоди, протиправної дії або бездіяльності іншої особи (вини) та причинного зв'язку [3].

Таким чином, хоча наразі ШІ не може бути самостійним суб'єктом кримінальної відповідальності, його роль у створенні нових форм протиправної поведінки є беззаперечною. З огляду на це, основна увага кримінального права має бути зосереджена на відповідальності людини – програміста, оператора, замовника або власника, яка використовує ШІ для досягнення протиправної мети. Водночас перспективи майбутнього розвитку цифрового суспільства вимагають поступового переосмислення концепції суб'єкта кримінального правопорушення, можливо, через введення категорії «електронної особи».

Список використаних джерел

1. Радутний О. Е. Штучний інтелект як суб'єкт злочину. *Інформація і право*. 2017. № 4 (23). С. 106–115.
2. Karchevskyi M., Radutniy O. Artificial Intelligence in Ukrainian Traditional Categories of Criminal Law. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2023. № 1 (19). С. 1–25. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.19.281123>
3. Botero Arcila B. AI liability in Europe: How does it complement risk regulation and deal with the problem of human oversight? *Computer Law & Security Review*. 2024. Vol. 54. Article 106012. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2024.106012>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ

Жорстоке поводження з військовополоненими – одна зі складових статті 438 Кримінального кодексу (далі – КК) України [1], де йдеться про воєнні злочини. До 2022 року, не дивлячись на наявність статті в кодексі, в правозастосуванні до неї фактично не звертались. З повномасштабним вторгненням вона стала одним з актуальних і складних напрямків досудового розслідування.

Підслідність статті 438 КК України віднесено до слідчих органів безпеки (стаття 216 КПК України) [2], однак, за певних умов, досудове розслідування у зазначених кримінальних провадженнях можуть проводити слідчі органів Національної поліції. Відбувається це у тих випадках, коли відпочатку до поліції звертаються рідні зниклих безвісти військовослужбовців, що отримали відповідне сповіщення з територіального центру комплектування та соціальної підтримки [3]. Особа, що зникла безвісти за особливих обставин [4], навіть за умови встановлення та підтвердження факту перебування її в полоні, вважається зниклою безвісти, аж до моменту її обміну з полону, а відтак первинна правова кваліфікація у кримінальному провадженні за заявою родичів зниклого військовослужбовця чи інших осіб, відбувається за статтею 115 КК України з додатковою відміткою «зникнення без вісти» [5]. Тож до моменту обміну з полону, досудове розслідування у кримінальному провадженні здійснюється слідчими органів досудового розслідування Національної поліції, на яких покладається основне завдання – зафіксувати всі дані на первинному етапі, допитати свідків та з'ясувати всі можливі зв'язки зі зниклою особою або особами, які повідомили про його ймовірне місцеперебування.

Зміна правової кваліфікації та підслідності у такому кримінальному провадженні може відбутись лише після проведення допиту звільненої з полону особи, за об'єктивних обставин.

Виходячи з об'єктивних даних, що отримують органи досудового розслідування щодо стану здоров'я військовослужбовців, визволених з полону, а також з урахуванням свідчень щодо обставин їх потрапляння у полон, місця та режиму утримання, ставлення до них представників окупаційної армії та установ виконання покарання рф, – кожен перший випадок потрапляння до полону українського військовослужбовця чи представника цивільного населення до місць несвободи, слід кваліфікувати за частиною 1 статті 438 КК України, як жорстоке поводження з військовополоненими та цивільним населенням. У випадку ж загибелі такої особи у полоні – правова кваліфікація визначається, відповідно, за частиною 2 цієї ж статті.

Основними акцентами під час початкового етапу досудового розслідування у таких кримінальних провадженнях є:

- встановлення джерела інформації про потрапляння особи у полон;
- за можливості – проведення допиту осіб, що надали таку інформації чи огляду ресурсу (документів) де йдеться про встановлення факту перебування у полоні саме тієї особи, яка розшукується;
- проведення допиту рідних, близьких чи інших осіб, які перебували в постійному контакті зі зниклим на момент зникнення, з метою встановлення всіх обставин події, відомих їм;
- після обміну – проведення допиту звільненого полоненого в статусі потерпілого, з метою поетапного з'ясування всіх подробиць від моменту потрапляння до полону до моменту обміну. В межах допиту насамперед необхідно з'ясувати всі його переміщення під час перебування у полоні, місця та міста утримання, позивні чи клички представників окупаційної армії та конвоїрів, що причетні до протиправних дій з метою подальшого встановлення їх особи (офізичення) та притягнення до відповідальності; з'ясування всіх видів і форм катування, які застосовувались до полоненого, їх наслідки для здоров'я та психоемоційної складової тощо. Слід також встановити дані всіх полонених, які утримувались разом зі звільненим, в тому чис-

лі й з метою підтвердження факту перебування цих осіб у полоні (прим. авт.: окупаційна влада не завжди підтверджує факт перебування у полоні українських військових, навіть за запитом Центральної Агенції з Розшуку Міжнародного Комітету Червоного Хреста, тож отримання такої інформації може сприяти підтвердженню інформації про ймовірне їх місцеперебування);

- проведення медичного обстеження звільненого з полону, та, на підставі отриманих даних про стан здоров'я, – призначення і проведення судово-медичної експертизи потерпілого для встановлення ступеню тяжкості наявних тілесних ушкоджень та механізму їх утворення, фіксації реального стану здоров'я;

- проведення психолого-психіатричної експертизи з метою встановлення наявності/відсутності стану гострої реакції на стрес, тобто тимчасового психологічного та фізіологічного розладу, що виникає у відповідь на травматичну подію або екстремальний стресор або посттравматичного стресового розладу, як наслідку переживання подій, що ушкоджують психіку.

У випадку загибелі особи у полоні – основоположним доказом стає висновок судово-медичної експертизи трупу з описом всіх змін та ушкоджень на тілі та в організмі загиблого.

Справжнім проблемним питанням під час досудового розслідування у таких кримінальних провадженнях є проведення повноцінного допиту потерпілого. Особа, визволена з полону, потребує тривалої реабілітації, адже перебування в місцях несвободи, що супроводжувалось нелюдським ставленням, швидка емоційна зміна подій після перебування в місцях утримання може викликати різке погіршення стану здоров'я, загострення хронічних захворювань та навіть загибель людини [6]. З огляду на вищевказане зауважимо на тому, що відкладати проведення такої слідчої дії недоречно. Свідчення потерпілого під час досудового розслідування у такій категорії кримінальних проваджень є надважливими, адже це фактично всі об'єктивні дані про злочинну подію, які можна отримати під час досудового розслідування через неможливість проведення слідчих (розшукових) дій на тимчасово окупованій та ворожій території. Тож ставитись до такого допиту треба серйозно з попередньою підготовкою та плануванням слідчої дії.

Таким чином підсумуємо, що тактично правильно визначений алгоритм проведення слідчих дій, підготовка до них з урахуванням всіх подразників та слідчої ситуації, забезпечить не лише їх позитивний результат, а й здобуття беззаперечних доказів вчинення воєнних злочинів стосовно українських військових, що потрапили до полону та цивільних, незаконно позбавлених волі та поміщених до місць несвободи.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#top> (дата звернення 04.10.2025)
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 04.10.2025)
3. Про затвердження Інструкції з організації обліку особового складу в системі Міністерства оборони України. Наказ Міністерства оборони України від 15.09.2022 № 280. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1407-22#Text> (дата звернення 04.10.2025).
4. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : Закон України від 12.07.2018 № 2505-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text> (дата звернення 04.10.2025).
5. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : Наказ Офісу Генерального прокурора від 30.06.2020 № 298. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#top> (дата звернення 04.10.2025)
6. Коваленко А. «Катування були нелюдськими»: менш ніж за місяць після обміну помер воїн, який пробув у полоні 3 роки. *Українська правда*. Життя. 2025. 8 липня. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/pomer-zahisnik-yakogo-v-travni-obminyali-z-polonu-rf-309064/>

Є. В. Кобко,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та психології,
доктор юридичних наук, професор
(Національна академія внутрішніх справ)

ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан радикально змінює криміногенну ситуацію: зростає число воєнних злочинів, економічних злочинів, шахрайств, корупційних епізодів у сфері закупівель та розкрадань гуманітарної допомоги, а також трансформуються традиційні форми організованої злочинності. Система правопорядку має оперативно адаптуватися до цих змін шляхом гнучких прикладних підходів, заснованих на даних та міжвідомчій координації.

Єдиний звіт Офісу Генерального прокурора фіксує щомісячну статистику зареєстрованих кримінальних правопорушень та результати досудового розслідування; ці дані – основа для аналізу трендів у період воєнного стану.

За офіційними підсумками 2024 року Національна поліція зареєструвала значну кількість кримінальних проваджень; слідчі встановили матеріальні збитки в сотні мільйонів гривень, у 2024 році за результатами розслідувань виявлено збитків на суму, що перевищує 7,8 млрд грн (приблизні річні підсумки наведені у річному звіті НПУ). Також у 2024 році ідентифіковано майже півмільйона осіб, причетних до збройної агресії (внесені до міжвідомчої бази «Воєнний злочин»). Ці показники підкреслюють масштаб завдань щодо документування та притягнення до відповідальності.

Аналіз цих та інших показників дає можливість виокремити такі характеристики концептуальної рамки прикладних засад протидії злочинності в умовах воєнного стану:

1. *Пріоритезація загроз і гнучке розподілення ресурсів.* Пріоритети мають визначатися на основі щомісячного аналізу: воєнні злочини та злочини проти основ національної безпеки – найвищий пріоритет; далі – шахрайства/економічні злочини, корупція у сферах постачання та соціальної підтримки; тяжкі насильницькі злочини з – залежно від локальної ситуації.

2. *Міжвідомча координація і єдина інформаційна база.* Обмін інформацією між поліцією, прокуратурою, СБУ, Міноборони та місцевою владою (єдина міжвідомча база «Воєнний злочин», міжвідомчі робочі групи). Єдина база підвищує якість документування та запобігає дублюванню зусиль.

3. *Модель «дані → оперативна аналітика → оперативні заходи».* Регулярні аналітичні зрізи з відкритих і закритих даних (ЄРДР, внутрішні бази Національної поліції України, звіти прокуратури) для виявлення «гарячих точок», зон ризику, кримінальних маршрутів та мереж.

4. *Захист прав людини і законність процесуальних дій.* Навіть у воєнний час дотримання процесуальних гарантій, фіксація доказів у належний спосіб, забезпечення доступу до правової допомоги, щоб запобігти юридичній вразливості доказів у міжнародних і національних судових процесах залишається у практичній діяльності органів та підрозділів Національної поліції пріоритетом.

При цьому, можна навести зразки прикладних інструментів боротьби з конкретними групами кримінальних правопорушень

Так, щодо воєнних та міжнародних злочинів такими можуть виступати: а) належне документування: стандартизовані форми фіксації (фото/відео, свідчення, медичні документи), криміналістична експертиза, координація з міжнародними партнерами (warcrimes-портал, міжнародні місії); б) міжвідомча слідча робота: створення спільних штабів слідчих прокурорів і поліцейських для забезпечення повноти доказової бази.

Щодо економічних злочинів, корупції у постачаннях та гуманітарній сфері ефективними показали себе: а) оперативні ревізії закупівель: пріоритетні перевірки закупівель у прифронтових та тимчасово окупованих районах; аналітика по нетиповим контрактам; б) фінансово-

економічні експертизи: пришвидшені судово-економічні експертизи, блокування активів та кооперація з банківським сектором (замороження підозрілих переказів).

Стосовно шахрайства та кібератак можна наголосити на важливості: а) профілактики та освіти населення: інформаційні кампанії, гарячі лінії для повідомлень про шахрайство та б) кіберпідготовки підрозділів поліції: спеціалізовані кібервідділи, швидка взаємодія з провайдерами та операторами платіжних систем.

Не варто випускати з-поза уваги оперативні правові рішення та процесуальні стандарти, які сприятимуть підвищенню ефективності боротьби зі злочинністю в умовах правового режиму воєнного стану. Йдеться й про прискорені процесуальні механізми (за дотримання конституційних гарантій): пріоритетне прийняття рішень про збереження доказів, накладення арештів, забезпечення доступу до інформації; й про уніфіковані інструкції щодо фіксації воєнних злочинів: спільні методичні рекомендації для слідчих Національної поліції України та прокурорів Офісу Генерального прокурора.

Важливу роль відіграє також кадрова та інституційна політика. При цьому основна увага повинна звертатися на ротацію та психологічну підтримку слідчих і оперативних співробітників, що працюють з воєнними злочинами. Не варто також залишати поза фокусом уваги й підвищення кваліфікації у сферах воєнного права, міжнародного кримінального права, кібербезпеки, фінансових розслідувань.

Підсумовуючи викладене, зазначимо деякі пріоритетні заходи, спрямовані на підвищення ефективності використання прикладних інструментів у боротьбі зі злочинністю в умовах воєнного стану:

- щомісячне оновлення пріоритетів на основі Єдиного звіту ОГП і звітів НПУ;
- створення регіональних аналітичних центрів;
- уніфікація методик фіксації та зберігання доказів воєнних злочинів;
- пріоритетне розслідування корупційних епізодів у системі закупівель та гуманітарної допомоги;
- посилення кіберпідрозділів і операцій з відновлення цифрових доказів;
- застосування аналітики для виявлення мереж (фінансові/логістичні зв'язки);
- розробка стандартів взаємодії з міжнародними слідчими та правовими механізмами;
- забезпечення прозорості та звітності для підвищення довіри громадськості;
- системна підготовка слідчих щодо повоєнної документації та співпраці з міжнародними трибуналами;

Отже, ефективна протидія злочинності в умовах воєнного стану можлива за умови: (1) чіткого пріоритетування на підставі даних; (2) міжвідомчої координації та єдиної інформаційної бази; (3) уніфікованої фіксації доказів; (4) посиленої аналітичної роботи та кадрової підтримки. Поєднання цих підходів підвищить якість розслідувань, забезпечить оперативність реагування та зміцнить національну безпеку й довіру суспільства.

Т. І. Ковальова,
доцент кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки,
кандидат юридичних наук, доцент
(Київський інститут Національної гвардії України)

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ ВІЙСЬКОВІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Військова злочинність є не лише кримінально-правовим, а й адміністративно-правовим явищем, яке вимагає системного та міждисциплінарного підходу. Її існування становить серйозну загрозу для боєздатності, дисципліни та правопорядку в Збройних Силах України та інших військових формуваннях.

Адміністративно-правові засади запобігання і протидії військовій злочинності – це сукупність норм, принципів і механізмів, які регламентують діяльність органів державної влади, військових структур та їхніх посадових осіб, спрямовану на виявлення, усунення й нейтралізацію факторів, що сприяють вчиненню злочинів у військовому середовищі. Ці засади охоплюють як превентивні заходи, так і механізми реагування на вже вчинені правопорушення.

Прикладами військових кримінальних правопорушень є неналежне виконання службових обов'язків, самовільне залишення частини чи місця служби, дезертирство, непокора, недбале ставлення до військового майна тощо. Такі дії можуть мати серйозні наслідки, включаючи втрати особового складу та ослаблення обороноздатності, що є особливо неприпустимим в умовах воєнного стану.

Протидія військовим злочинам є складовою частиною системи забезпечення національної безпеки. Вона передбачає реалізацію комплексу заходів, спрямованих на попередження, виявлення, припинення, розслідування правопорушень, а також притягнення винних до відповідальності. Ефективна протидія сприяє зміцненню дисципліни, підвищенню боєготовності та формуванню позитивного іміджу Збройних Сил у суспільстві.

Розроблення ефективних превентивних заходів неможливе без чіткого розуміння природи та причин військової злочинності. Так, В. Куц вказує, що запобігання злочинності – це система заходів, спрямованих на усунення умов, які сприяють її виникненню [1, с. 109]. Водночас В. Голін акцентує увагу на необхідності нейтралізації детермінантів злочинної поведінки [2, с. 332].

Запобігання військовим правопорушенням – це багатоаспектний процес, який охоплює загальнодержавні та спеціалізовані заходи, що враховують специфіку військової служби. Його пріоритетність обумовлена необхідністю мінімізації ризиків ще до вчинення злочину.

До основних адміністративно-правових заходів слід віднести:

нормативне регулювання – розробка внутрішніх статутів, положень та інструкцій, які чітко визначають порядок несення служби та відповідальність військовослужбовців;

адміністративний контроль – систематичні перевірки, інспекції та аудити військових частин з метою виявлення потенційних порушень;

дисциплінарна практика – застосування адміністративних стягнень до осіб, що вчинили дисциплінарні проступки, з метою підвищення рівня правосвідомості;

виховно-правова робота – проведення інформаційних заходів, спрямованих на формування у військовослужбовців розуміння юридичних наслідків правопорушень і нетерпимого ставлення до них.

Протидія військовій злочинності, у свою чергу, охоплює дії, що реалізуються після виявлення ознак злочину. Наприклад, Національна гвардія України як суб'єкт правоохоронної діяльності має повноваження щодо фіксації злочинів, реалізації стабілізаційних заходів (Stability Policing) та передачі відповідної інформації до компетентних органів. До адміністративно-правових механізмів протидії належать проведення службових розслідувань, співпраця з правоохоронними органами, застосування запобіжних заходів, таких як тимчасове відсторонення від служби.

В умовах воєнного стану система протидії потребує адаптації до нових викликів, зокрема – обмежених ресурсів та підвищеного психологічного навантаження на особовий склад. Тому особливої актуальності набувають заходи, спрямовані на підвищення рівня патріотизму, правової обізнаності, соціального захисту військовослужбовців і членів їхніх сімей.

Необхідним є також удосконалення системи військового правосуддя, що забезпечить оперативність у розслідуванні правопорушень та неминучість покарання. Особливу увагу слід приділяти індивідуальній профілактиці, зокрема роботі з особами, які входять до груп ризику. Ефективне запобігання військовим правопорушенням можливе лише за умови комплексного підходу, координації дій всіх відповідальних структур і підтримки суспільства.

Адміністративно-правові засади запобігання та протидії військовій злочинності відіграють ключову роль у підтриманні правопорядку, підвищенні дисципліни та, як наслідок, посиленні обороноздатності держави. Їхнє вдосконалення, зокрема через підготовку висококваліфікованих наукових і науково-педагогічних кадрів, має бути постійним і динамічним процесом, що враховує сучасні виклики, досвід країн-членів ЄІР і стандарти НАТО.

Військові злочини становлять загрозу не лише для внутрішньої безпеки держави, а й для глобальної стабільності. Їхнє визначення та встановлення відповідальності за них є складним і багаторівневим завданням міжнародного права. Запобігання таким злочинам та забезпечення невідворотності покарання за них – пріоритетні завдання світової спільноти.

Для цього необхідно створювати дієві міжнародні механізми, що дозволятимуть вчасно фіксувати злочини, ефективно розслідувати їх та забезпечувати справедливість для жертв. Серед ключових кроків – удосконалення правової бази, розвиток міжнародного співробітництва, активізація процесів ратифікації міжнародних договорів, а також створення нових інституцій міжнародного правосуддя.

Важливою залишається і підготовка суддів та прокурорів, які працюють у сфері військових злочинів. Їхній професіоналізм є запорукою дотримання принципу справедливості та захисту прав потерпілих. Окрему роль відіграє інформування суспільства. Поширення знань про військові злочини, їх природу та наслідки формує громадську свідомість та сприяє залученню населення до запобігання таким правопорушенням [3, с. 299].

Військова злочинність є комплексною проблемою, що вимагає системного підходу, який поєднує кримінально-правові та адміністративно-правові засади. Ефективна протидія таким злочинам, особливо в умовах воєнного стану, сприяє зміцненню дисципліни, підвищенню боєздатності та забезпеченню національної безпеки. У боротьбі з цим явищем вирішальне значення має запобігання, що включає як загальнодержавні, так і спеціалізовані заходи, такі як нормативне регулювання, адміністративний контроль та виховна робота. Протидія ж базується на оперативному реагуванні, проведенні службових розслідувань та взаємодії з правоохоронними органами.

Проблематика військової злочинності охоплює широкий спектр правових, організаційних та соціальних аспектів. Її ефективне вирішення потребує поєднання національних та міжнародних зусиль, вдосконалення нормативно-правової бази, впровадження новітніх технологій та зміцнення взаємодії між усіма суб'єктами протидії. В умовах сучасних викликів Україна має не лише адаптувати власне законодавство до міжнародних стандартів, а й забезпечити реальний механізм захисту прав потерпілих від військових злочинів. Це дозволить ефективно захистити права жертв, забезпечити невідворотність покарання та зміцнити міжнародну співпрацю.

Список використаних джерел

1. Куц В. Протидія злочинності: сутність і зміст. Київ: Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2016. С. 103–112.
2. Голіна В. В. Запобігання злочинності: консп. лек. / ред. В. В. Голіна. Харків: Вісник Асоціації кримінального права України. 2016. С. 332.
3. Лаврьонов Р.П. Сучасна проблематика кримінального права та ключові ознаки військового злочину. Київ: Київський часопис право, 2023. С. 294–302.

М. Г. Колодяжний,
завідувач відділу кримінологічних досліджень,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
(НДІ вивчення проблем злочинності
ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України)

КОМПЛЕКСНІСТЬ ЯК «АЛЬФА І ОМЕГА» КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Нерідко у правових, у тому числі кримінологічних, дослідженнях, використовується поняття «комплексність». У більшості випадків учені застосовують його для акцентуації уваги на міждисциплінарному (міжгалузевому) характері своїх наукових розвідок. Такий підхід можна назвати класичним для опису та наукового пояснення сутності комплексності. Разом із тим трапляються випадки, коли поняття комплексності застосовується у так званих монодослідженнях, тобто які здійснені у межах лише однієї галузі знання (кримінології, кримінальному праві, криміналістиці та ін.). Виходячи із цього, можна сформулювати, як мінімум, два припущення (гіпотези):

1) науковці, які характеризують отримані результати як комплексні у межах монодосліджень, помиляються;

2) комплексність проявляється не лише у міждисциплінарному характері наукових досліджень, а й має інше (відмінне, додаткове) сутнісне інтерпретування.

Здійснення ґрунтового кримінологічного дослідження на двох рівнях наукового пізнання (емпіричному та теоретичному) дає підстави стверджувати, що зазначене вище друге припущення є цілком обґрунтованим та потребує наведення відповідних авторських пояснень.

Насправді комплексність є унікальною інтегративною властивістю нашого буття. Ця категорія проявляється фактично у всіх без виключення речах, соціальних процесах, об'єктах, а також людській діяльності. У цьому плані теорія і практика запобігання явищу кримінальної протиправності виключення не становить. Комплексність по праву можна назвати своєрідною Альфою і Омегою у житті та науці. Нагадаємо, що у Новому Завіті зустрічається фраза «Альфа і Омега», які є, відповідно, першою і останньою буквами грецького алфавіту. Вказаний біблейський вислів символізує повноту речей і людського буття. У патристичній літературі й писаннях вираз «Альфа і Омега» використовували стосовно Ісуса Христа, для підкреслення ідеї унікальності та абсолютної влади Бога-Отця та Його Сина. У подібній комплексності проявляється влада Бога щодо створення Всесвіту та завершення людської історії [1].

Для розгортання наукової дискусії на цю методологічно складну й непересічну проблематику виникає необхідність у зверненні уваги щонайменше на таких двох аспектах:

а) визначення загальнонаукової методології пізнання проблеми комплексності;

б) запропонування специфічного системного об'єкту, за допомогою якого буде наданий опис комплексності у всіх її проявах.

Загальнонауковою методологією для дослідження проблеми комплексності у кримінології вважається системний підхід (метод). За його допомогою наш світ і буття описуються як певна система, зміст, повнота і складність якої корелює зі ступенем комплексності. Завдяки системному підходу можна надати відповідні доводи на користь твердження про те, що комплексність виражається не тільки у міждисциплінарності.

Для розширення гносеологічних меж проблеми комплексності пропонується розглянути таке системне утворення, як кримінологічна система України. Її можна зобразити у виді специфічної та унікальної піраміди. Вона складається з кількох рівнів, тобто комплексів. В основі піраміди перебуває комплекс кримінологічної теорії (доктрини). Без цього комплексу існування кримінологічної системи неможливе, адже саме завдяки прогресивній кримінологічній думці та результатам кримінологічних досліджень щодо новітніх засобів некарального впливу на злочинність можливо забезпечити реальний захист конституційних прав та свобод людини і громадянина. На вершині піраміди кримінологічної системи перебуває комплекс кримінологічної діяльності, тобто практики запобігання кримінальним правопорушенням в Україні. При цьому кримінологічна система включає й інші необхідні складові у виді комплексів кримінологічного законодавства, кримінологічної політики,

кримінологічного світогляду (правосвідомість й правова культура громадян), кримінології як навчальної дисципліни.

Кримінологічна система характеризується низкою істотних ознак. Однією із них є комплексність. У свою чергу сутність комплексності можна розкрити за допомогою таких її атрибутивних властивостей, як: багатоелементність; когерентність; мета комплексу. Ознака багатоелементності вказує на кількісну характеристику комплексності. Це означає, що будь-який комплекс кримінологічної системи складається із низки елементів. Наприклад, комплекс кримінологічної теорії утворений елементами предмета кримінологічної науки (злочинність та її прояви; особа злочинця; причини та умови кримінальних правопорушень; жертва злочину; запобігання злочинності). Когерентність, тобто внутрішньоконтексна взаємодія між елементами комплексу, характеризує його якість та ступінь складності. Мета кожного комплексу є своєю і спрямована на досягнення загальної мети існування та функціонування кримінологічної системи України. Зокрема, мета кримінологічної теорії полягає у створенні теоретичної основи для підвищення ефективності кримінологічної діяльності. Звідси повнота і зміст (Альфа і Омега) комплексу кримінологічної теорії корелює з його кількісними та якісними параметрами.

Схожий науковий аналіз можна провести на прикладі комплексу кримінологічної діяльності, тобто практики запобігання правопорушенням. Його багатоелементність виражається у таких компонентах: рівні (масштаб); принципи, форми, характер запобігання; об'єкти запобіжного впливу; суб'єкти запобігання; територіальні й часові параметри запобіжної діяльності та багато ін. Між елементами практики запобігання кримінальним правопорушенням має місце тісний когерентний зв'язок. Наприклад, неможна уявити ефективного запобігання злочинності без тісної взаємодії між різними суб'єктами правоохоронної діяльності. Більше того, комплексний характер запобігання значно ускладнюється без поєднання різних за спрямованістю напрямів і заходів. Кримінологічна діяльність буде неповною, якщо не здійснюватиметься на різних рівнях суспільних відносин. Тобто вона має спрямовуватись проти всієї злочинності, окремих її видів та груп, а також одиничних кримінальних правопорушень. Мета указанного комплексу полягає в удосконаленні діяльності державних і недержавних суб'єктів щодо запобігання злочинності, підвищенні її результативності шляхом усунення негативної дії криміногенних чинників, а також упровадження новітніх стандартів правоохоронної роботи за прикладом розвинених західних держав. Як бачимо, повнота і зміст, тобто своєрідна Альфа і Омега, комплексу практики запобігання злочинності залежить від багатьох елементів та їх тісної внутрішньоконтексної взаємодії, спрямованої на досягнення чіткої мети.

На прикладі лише двох комплексів кримінологічної системи України продемонстрований внутрішній прояв комплексності. Він виражає внутрішньосистемну характеристику та інтерпретацію комплексності. Це можна вважати сучасним («модерним») розумінням комплексності. Разом із тим комплексність у її класичному (традиційному) трактуванні виявляється у поєднанні кримінологічної системи із кримінально-правовою системою України, а так само з іншими складовими, що охоплюються системою наук кримінально-правового циклу, у справі впливу на злочинність та захисті прав і свобод громадян. Міжгалузеве розуміння комплексності (комплексного підходу) передбачає фактично об'єднання теоретичних та практичних резервів різних галузей знання у сфері запобігання явищу кримінальної протиправності.

Анонсовані вище судження теоретичного стибу верифікуються результатами емпіричного пізнання цієї проблематики. Зокрема, опитування 27-ми провідних учених України у галузі наук кримінально-правового циклу, що відбулось у змішаному форматі (заповнення Google-форми та паперових анкет) протягом травня–червня 2025 р. показало, що переважна більшість (66,7%) експертів указала на можливість одночасного і міждисциплінарного дослідження наукової проблеми, і її всебічного вивчення у межах однієї науки. Тобто маємо констатувати про доречність й у цілому емпірико-теоретичну обґрунтованість важливого положення про специфічну сутність комплексності. Вона полягає у її подвійному (зовнішньосистемному та внутрішньосистемному) характері. Аналогічні результати були отримані при узагальненні відповідей на запитання: «Чи допускаєте Ви розкриття комплексності шляхом поглибленого дослідження окремих комплексів кримінологічної системи України (внутрішньосистемний прояв комплексності)». Зокрема, 66,7 % експертів відповідали на нього ствердно.

Для обґрунтування результатів теоретичних наукових розвідок було додатково опитано протягом травня-серпня 2025 р. 12 191 співробітника Національної поліції у всіх регіонах України. Так, 83 % респондентів упевнені, що результативність діяльності поліції має оцінюватись комплексно, тобто з кількісного та якісного боків. Також більшість (53,8 %) поліцейських підкреслили, що державна політика України у сфері запобігання злочинності має бути комплексною, тобто спиратись як на репресивний механізм Кримінального кодексу України, так й враховувати різні профілактичні соціально-економічні, культурно-виховні, інформаційні та інші заходи. На запитання щодо аспектів, що виражають комплексність практики запобігання злочинності, більшість (41,5 %) поліцейських серед них виділили: запобігання злочинності на різних суспільних рівнях; у просторі (на рівні держави, регіонів, міст, підприємств); у часі, тобто безперервно; усунення різних причин та умов правопорушень; залучення різних суб'єктів; вжиття різних за характером заходів; застосування різних методів запобігання.

Таким чином, комплексність кримінологічної теорії та практики полягає у її зовнішньому та, головним чином, внутрішньому вираженні.

Список використаних джерел

1. Альфа і Омега. URL: <https://surl.lu/bnecwk> (дата звернення: 19.09.2025).

К. М. Костовська,

доцент кафедри поліцейської діяльності факультету № 2,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПОРУШЕННЯ ПРИСЯГИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У тезах здійснено узагальнення правових проблем, що виникають при розгляді апеляційних скарг у справах за участю територіальних (відокремлених) підрозділів органів виконавчої влади, а також проаналізовано практичні наслідки постанови Верховного Суду від 08 вересня 2025 року у справі № 952/560/24, яка вказує на прийнятний спосіб вирішення спорів навколо процесуальної правосуб'єктності таких підрозділів. Дослідження виходить із припущення, що наявна практика місцевих та апеляційних судів іноді призводить до формального обмеження доступу до апеляційного перегляду, що порушує конституційну гарантію апеляційного розгляду й принцип забезпечення права на доступ до правосуддя; у той же час існують об'єктивні юридичні підстави для регламентації питання адміністративної процесуальної дієздатності суб'єктів владних повноважень, які не є юридичними особами.

Метою є визначення ключових проблемних аспектів та алгоритмів судового розгляду апеляційних скарг територіальних (відокремлених) підрозділів органів виконавчої влади з точки зору процесуальної правосуб'єктності, а також обґрунтування практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності та однорідності судової практики.

Завданнями дослідження є: аналіз чинного законодавства та положень КАС України, що регламентують процесуальну правосуб'єктність суб'єктів владних повноважень; критичне узагальнення судової практики, включно з постановою Верховного Суду від 08.09.2025 у справі № 952/560/24; виявлення проблем формального обмеження апеляційного перегляду та суперечностей у перевірці повноважень представників територіальних підрозділів; формулювання практичних рекомендацій щодо стандартизації документального супроводу

апеляційних скарг і оптимізації процесуальних процедур для забезпечення балансу між суворістю формальних вимог і конституційними гарантіями права на апеляцію.

Аналіз проблеми свідчить, по-перше, про неоднорідність практики у застосуванні положень ст. 43, 55, 59, 293 та 298 Кодексу адміністративного судочинства України. Зокрема, суди апеляційної інстанції часто повертають апеляційні скарги територіальних підрозділів, посилаючись на відсутність у таких підрозділів самостійної адміністративної процесуальної правосуб'єктності, тоді як матеріали справи можуть містити довіреність, положення про центральний орган, накази про повноваження представників та інші документи, що в цілому підтверджують наявність повноважень на звернення до суду [3–5]. Такий формальний підхід створює ризик нівелювання суті справи й перешкоджає розгляду заперечень щодо правомірності первинних актів у апеляційному порядку, що не відповідає принципам верховенства права та процесуальної ефективності, передбаченим вітчизняним процесуальним законом і конституційними гарантіями.

По-друге, предметом критичного аналізу є питання доказування повноважень представника та належності представництва як одночасно матеріальне й процесуальне. Практика показує, що наявність довіреності, витягів з наказу про призначення та положення центрального органу здатна підтверджувати правомочність представництва територіального підрозділу, однак відсутність у законі прямого та однозначного припису щодо стадії та порядку перевірки таких документів породжує різночитання: чи повинна апеляційна інстанція відмовити у прийнятті скарги вже на стадії її надходження, чи скоріше прийняти скаргу й вирішити питання процесуальної дієздатності сторони у ході апеляційного розгляду?

У Постанові Верховного Суду від 08.09.2025 у справі № 952/560/24 судді віддають перевагу другому підходу, визнаючи повернення апеляційної скарги через формальну оцінку статусу територіального підрозділу помилковим, коли в матеріалах містяться документи, що підтверджують повноваження представника. Верховний Суд обґрунтовано констатує, що вирішення питання щодо наявності процесуальної правосуб'єктності Управління як відповідача має відбуватися під час розгляду справи по суті апеляційною інстанцією, а не шляхом попереднього повернення скарги, оскільки такий підхід краще узгоджується з принципом забезпечення права на апеляційний перегляд, закріпленим у конституційних положеннях і положеннях КАС України (зокрема ст. 129 Конституції України, ст. 13 і ст. 14 Закону про судоустрій і статус суддів, а також ст.ст. 2, 13, 293, 298 КАС України) [1; 2].

З огляду на викладене, із практико-правової точки зору можна виокремити кілька ключових проблемних вузлів та запропонувати можливі шляхи їх вирішення. По-перше, необхідне уніфіковане тлумачення судової практики щодо моменту і змісту перевірки повноважень представника територіального підрозділу; оптимальною є позиція, яка допускає прийняття апеляційної скарги з одночасною можливістю апеляційного суду дослідити подані підтверджувальні документи й вирішити питання правосуб'єктності в межах апеляційного розгляду. Такий підхід мінімізує ризик порушення права на доступ до правосуддя та сприяє матеріальному, а не формальному, вирішенню спору. По-друге, на законодавчому рівні корисним було б передбачити процесуальну презумпцію належності повноважень у випадках, коли до апеляційної скарги додається довіреність, витяг з наказу або положення центрального органу; презумпція не повинна заміщувати можливість опонента довести протилежне, але зменшить кількість формалістичних відмов. По-третє, практика і правозастосування потребують підвищення процесуальної культури публічних органів: територіальні підрозділи мають завчасно забезпечувати супровід апеляційних документів повними комплектами довіреностей та роз'яснювальних положень, використовувати електронні цифрові підписи та посвідчення, що підвищить ступінь довіри суду до їхніх повноважень.

Постановою Верховного Суду від 08.09.2025 у справі № 952/560/24 сформульовано практичний алгоритм вирішення спірної ситуації: апеляційна інстанція має прийняти апеляційну скаргу і вже в межах апеляційного провадження або за допомогою відповідних процесуальних шляхів перевірити наявність і належність повноважень представника; повернення скарги лише на підставі формальної відсутності статусу юридичної особи у територіального підрозділу без з'ясування поданих документів є передчасним і таким, що порушує право на апеляційний перегляд. Цей висновок утворює корисний прецедент, який дозволяє зменшити ризик випадкових порушень процесуального порядку та одночасно забезпечити гідний баланс

між суворістю процедурних вимог і конституційною гарантією апеляції. Суди апеляційної інстанції слід стимулювати до застосування підходу, сформульованого Верховним Судом, тобто приймати до розгляду апеляційні скарги територіальних підрозділів за наявності супровідних доказів повноважень і вирішувати питання правосуб'єктності по суті; органи публічної влади мають стандартизувати форму й зміст довіреностей та розпорядчих актів для використання у судових процесах; законодавець може розглянути внесення процесуальних уточнень до КАС щодо порядку перевірки повноважень представників суб'єктів владних повноважень, які не є юридичними особами.

Таким чином, аналіз постанов адміністративних судів дозволяє виділити ключові практико-правові проблеми, що виникають при розгляді апеляційних скарг територіальних (відокремлених) підрозділів органів виконавчої влади. По-перше, формальний підхід судів, який полягає у поверненні апеляційної скарги на підставі відсутності статусу юридичної особи у територіального підрозділу, може порушувати конституційне право на апеляційний перегляд і доступ до правосуддя. По-друге, відсутність у законі чіткого регламенту перевірки повноважень представника територіального підрозділу породжує неоднорідність судової практики: одні суди оцінюють питання правосуб'єктності вже під час апеляційного розгляду, інші повертають скаргу ще на стадії її надходження.

З практичної точки зору, ключовими заходами для підвищення ефективності правозастосування є: уніфікація підходів щодо моменту і змісту перевірки повноважень представника, встановлення презумпції належності повноважень за наявності довіреності або супровідних документів, а також стандартизація форми й змісту довіреностей та розпорядчих актів у територіальних підрозділах. Реалізація цих рекомендацій дозволить зменшити формалізм, підвищити процесуальну культуру публічних органів і забезпечити справедливий апеляційний перегляд справ.

Список використаних джерел

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36. № 37. Ст. 446.
2. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі від 08 вересня 2025 року № 952/560/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130048023>
3. Постанова Восьмого апеляційного адміністративного суду у справі від 14 листопада 2024 року № 462/6603/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123135571>
4. Постанова Другого апеляційного адміністративного суду у справі від 02 квітня 2025 року № 641/8218/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126305568>
5. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду у справі від 23 липня 2025 року № 705/917/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129102869>

А. В. Крижевський,
кандидат юридичних наук, докторант
(Національна академія внутрішніх справ)

ХАРАКТЕРИСТИКА ШАХРАЙСЬКИХ КОЛ-ЦЕНТРІВ ЯК ФОРМИ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У період воєнного стану в Україні спостерігається різке зростання кількості шахрайств, що вчиняють учасники організованих груп і злочинних організацій. Одним із найбільш поширених і небезпечних проявів цієї тенденції є функціонування шахрайських кол-центрів – структурованих злочинних об'єднань, що здійснюють масові комунікаційні атаки

на населення, використовуючи технічні засоби зв'язку, соціальну інженерію та цифрові платформи. Як слушно зауважено в науковій літературі шахрайство в кол-центрах, хоча й не є новим, швидко поширилося в останні роки [1, с. 147].

З огляду на трансформацію суспільних відносин у період війни, зниження рівня довіри до фінансових і державних інститутів, а також активне використання цифрових технологій, ця форма злочинності набула системного характеру й вимагає окремого кримінально-правового, кримінологічного та криміналістичного аналізу.

Під шахрайським кол-центром доцільно розуміти спеціально організовану злочинну структуру, що здійснює систематичні дії, спрямовані на незаконне заволодіння чужим майном або правом на майно шляхом обману чи зловживання довірою, із використанням засобів телекомунікацій, інтернету та спеціального програмного забезпечення.

Це організоване злочинне об'єднання, що характеризується обов'язковими кримінально-правовими ознаками організованої групи та злочинної організації. Воно може мати розгалужену ієрархічну структуру, яку утворюють організатори, адміністратори, оператори, технічний персонал, фінансисти, особи, що здійснюють легалізацію коштів чи іншого майна здобутого злочинним шляхом тощо.

Наприклад, план злочинної діяльності злочинної організації, що спеціалізувалася на заволодінні чужим майном шляхом шахрайства та подальшої легалізації коштів здобутих злочинним шляхом передбачав створення та фінансування мережі кол-центрів, до складу яких будуть входити особи, що обізнані в торгівлі фінансовими інструментами та які видаватимуть себе за менеджерів, агентів, брокерів, тощо, будуть підшукувати осіб (майбутніх потерпілих), вводити їх в оману під виглядом участі в торгівлі фінансовими інструментами, що надасть змогу заволодіти їх коштами [2].

Організація таких структур базується на комерціалізації злочинної діяльності: кол-центри мають бухгалтерію, «скрипти» розмов, бази даних потенційних жертв, власну IT-інфраструктуру, систему мотивації операторів.

Наявна внутрішня дисципліна та контроль: оператори не мають доступу до персональних даних «керівників», використовують псевдоніми, дотримуються правил конспірації.

Використовуються спеціальні засоби конспірації: VPN, TOR, IP-телефонія, SIM-банки, підставні особи, іноземні акаунти, криптовалюта.

Вжиті заходи конспірації дозволяють учасникам цих організованих злочинних об'єднань успішно функціонувати упродовж тривалого часу. *Наприклад, у клопотанні до слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 1 жовтня 2025 р. у справі № 757/45919/25-к вказано, що в період з 2014 року по теперішній час група осіб, діючи умисно, за попередньою змовою, організувала діяльність незаконних «кол-центрів» на території Київської, Одеської та Харківської областей, з метою заволодіння грошовими коштами громадян шляхом обману та зловживання довірою [3].* Фактично вказане організоване злочинне об'єднання функціонувало понад 10 років.

Для організації шахрайського кол-центру зазвичай орендуються офісні приміщення, які обладнуються відповідною комп'ютерною технікою, IP-телефонією та іншими необхідними засобами для здійснення протиправної діяльності.

Окремої уваги заслуговує вербування учасників таких утворень та організація їх діяльності. Це детально описаний в наступному судовому рішенні.

Оператори кол-центру були залучені організаторами протиправної діяльності шляхом вербування осіб серед соціально вразливих верств населення, у тому числі іноземців, строк законного перебування яких на території України наближався до завершення.

Працевлаштування відбувається у неофіційний спосіб – через проведення співбесід, при цьому роз'яснюється необхідність роботи без офіційного оформлення їх трудових відносин. Також майбутнім операторам надаються докладні інструкції щодо введення потерпілих в оману, організовується систематичне навчання методам психологічного впливу на громадян та встановлюється контроль за виконанням покладених завдань, також надається інформація про використання визначених банківських рахунків, оформлених на підставних або підконтрольних осіб.

Оператори діяли відповідно до чітко визначених інструкцій («скриптів»), виконуючи поставлене завдання злагоджено та узгоджено між собою, що свідчить про стійкість і структурованість злочинного об'єднання [3].

Кошти чи майно одержані злочинним шляхом зазвичай підлягають легалізації. Так, в судовому рішенні зазначено, що організаторами протиправної діяльності, з метою обгортівкування та легалізації незаконно отриманих доходів, залучено своїх близьких родичів та інших підконтрольних осіб, на яких оформлюються банківські картки, рахунки, корпоративні права, транспортні засоби, житлова та комерційна нерухомість. Використання таких осіб має на меті ускладнити встановлення дійсних власників активів та створити штучну видимість законного походження коштів [3].

Діяльність учасників шахрайських кол-центрів залежно від обставин може кваліфікуватися за ч. 4 ст. 190, ст. 255, 200, 209, 358 КК України.

Воєнний стан створив сприятливе середовище для розгортання шахрайських кол-центрів, що зумовлено: міграцією значної кількості населення, втратами документів і засобів зв'язку; посиленням інформаційної вразливості громадян; активізацією волонтерських і благодійних зборів, які легко імітувати; переміщенням кримінального бізнесу на тимчасово окуповані території або за кордон; зменшенням ресурсів кіберпідрозділів у зв'язку з переорієнтацією на воєнні завдання.

Багато кол-центрів використовують воєнну тематику як маскувальний засіб, прикриваючи шахрайські схеми нібито «допомогою ЗСУ», «фондом відбудови» або «виплатами переселенцям».

Розслідування таких злочинів потребує високої технічної підготовки: застосування цифрової криміналістики для аналізу IP-адрес, журналів дзвінків, криптовалютних транзакцій; проведення негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема аудіо- та відеоконтролю, контролюваних дзвінків; виявлення «бек-офісів» і технічної інфраструктури; взаємодії з банками, мобільними операторами, інтернет-провайдерами; міжнародної співпраці у рамках Будапештської конвенції про кіберзлочинність.

Шахрайські кол-центри становлять одну з найорганізованіших і технологічно складних форм сучасної організованої злочинної діяльності, яка інтегрує ознаки кіберзлочинності та фінансового шахрайства. В умовах воєнного стану їх небезпека посилюється не лише масштабами заподіяної шкоди, але й деструктивним впливом на суспільну довіру, економічну стабільність та інформаційну безпеку держави. Ефективна протидія цим явищам потребує комплексного підходу – поєднання кримінально-правових, кримінологічних, криміналістичних, оперативно-розшукових і міжнародно-правових заходів.

Список використаних джерел

1. Данилюк М. М., Заяць М. Я., Феценець В. В. Фінансове шахрайство: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії. Економіка та суспільство. 2024. Т. 2. № 2. С. 145–150. DOI: [https://doi.org/10.60022/2\(2\)-16S](https://doi.org/10.60022/2(2)-16S)
2. Вирок Голосіївського районного суду міста Києва від 18 жовт. 2022 р. у справі № 752/8818/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106839828>
3. Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 1 жовт. 2025 р. у справі № 757/45919/25-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130824387>

О. Г. Кулик,
головний науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень,
доктор юридичних наук, професор
(Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України)

ЗМІНИ, ВНЕСЕНІ ДО РОЗДІЛУ І ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ У ЗВ'ЯЗКУ З ВІЙНОЮ, ТА РЕЗУЛЬТАТИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ НА ПРАКТИЦІ¹¹

Після початку масштабного збройного вторгнення Росії на територію України Верховна Рада України розпочала роботу щодо законодавчого забезпечення відсічі агресору, зокрема й кримінально-правовими засобами. За нашими підрахунками з 03.03.2022 по 17.06.2025 було прийнято 23 закони України про внесення змін до Кримінального кодексу України (КК), пов'язаних з війною, з яких 5 містили зміни до розділу I Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України». В тезах розглядаються види змін, внесених до зазначеного розділу Особливої частини КК, їх зміст, а також результати їх реалізації у правоохоронній практиці.

Перший вид змін полягав у включенні до зазначеного розділу нових складів кримінальних правопорушень. Вже у 2022 р. було прийнято такі 3 нові статті: стаття 111¹. «Колабораційна діяльність» [1], стаття 111². «Пособництво державі-агресору» [2] та стаття 114². «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану» [3].

Колабораційна діяльність була визначена як співпраця з державою-агресором, її окупаційною адміністрацією та/або її збройними чи воєнізованими формуваннями, яка може здійснюватися у 7 формах, передбачених у 7 частинах зазначеної статті КК, які в узагальненому вигляді виглядають так: 1) публічні заперечення злочинних дій держави-агресора і заклики до співпраці та підтримки його дій; 2) зайняття некерівних посад в будь-яких незаконних окупаційних органах влади; 3) пропаганда в закладах освіти дій держави-агресора; 4) економічна підтримка і співпраця з державою-агресором; 5) зайняття керівних посад в органах держави-агресора, організація виборів до її незаконних виборних органів; 6) організація та проведення заходів політичного характеру на підтримку держави-агресора, участь в них, здійснення інформаційної діяльності, спрямованої на забезпечення підтримки та співпраці з державою-агресором; 7) участь у збройних формуваннях та зайняття посад у незаконних судових і правоохоронних органах держави-агресора. У ч.8 цієї статті передбачено кваліфікований склад цього кримінального правопорушення – вчинення особами, зазначеними у частинах 5–7 цієї статті, дій або прийняття рішень, що призвели до загибелі людей або настання інших тяжких наслідків.

Стаття сформульована не бездоганно, є доволі громіздкою, містить суперечливі формулювання, що обумовлено поспішністю її прийняття та нервовою, емоційною обстановкою у парламенті на фоні невдалого початку війни. Натомість вона мала виконати важливе завдання – шляхом встановлення кримінального покарання максимально обмежити співробітництво з агресором і його підтримку з боку населення окупованих територій. На практиці норма щодо кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність відразу почала активно застосовуватися, і 2022 р. було обліковано 3 851 таких діянь. Але в подальшому чисельність таких посягань щороку помітно скорочувалась: у 2023 р. – до 3 207 (–17,0%), у 2024 р. – до 2 420 (–25,0%). Ключову роль у такому скороченні відіграло припинення процесу деокупації тимчасово окупованих територій, в ході якої виявлялася більшість таких діянь.

¹¹ Примітка. Тези підготовлені у межах розробки фундаментальної теми дослідження «Злочинність в Україні у повоєнний період: кримінологічні прогнози та заходи запобігання» відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України (держ. реєстр. в УкрІНТЕІ № 0124U005211).

Внаслідок поспішності прийняття цієї норми за діяння, передбачені частинами 1 та 2 статті 111¹, були встановлені міри покарання, які робили їх кримінальними проступками. Між тим до цієї новели всі кримінальні правопорушення зазначеного розділу належали до злочинів, що відбивала і його назва. Для усунення можливості уникнення кримінальної відповідальності особами, які вчинили кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України, через цю суперечність законодавець був змушений змінити назву розділу спеціальним законом [4].

Дещо пізніше Верховна Рада України встановила кримінальну відповідальність за пособництво державі-агресору – умисні дії, спрямовані на допомогу державі-агресору вчинені громадянином України, іноземцем чи особою без громадянства шляхом реалізації чи підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; добровільного збору, підготовки та/або передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора.

На нашу думку, це формулювання породжує проблему розмежування даної норми і відповідної форми здійснення колабораційної діяльності. Мета прийняття даної норми була такою ж, як і попередньої. Кількість виявлених випадків пособництва державі-агресору протягом періоду війни була відносно незначною. У 2022 р. їх було встановлено 379, у 2023 р. – 619 (зростання у 1,6 раза), а у 2024 р. – 486 (–22,0 %).

На початку війни, перебуваючи в умовах стресу і інформаційної невизначеності, частина громадян почали активно робити фото і відео, які фіксували переміщення підрозділів ЗСУ, та поширювати їх в мережі Інтернет, що створювало суттєво загрозу ефективності дій та безпеці ЗСУ. Для припинення такої шкідливої діяльності Верховна Рада України змушена була встановити кримінальну відповідальність за подібні дії.

Правоохоронцями у 2022 р. було зафіксовано 202 таких діяння, у 2023 р. – 192 (–5,0%), у 2024 р. – 211 (+9,9%). Попри таку каральну практику, численні роз'яснення небезпечності таких дій в ЗМІ, вони, на жаль, вчиняються і в даний час.

Законодавцем були також внесені зміни до чинних статей зазначеного розділу Особливої частини КК. Спеціальним законом [5] до статей 111 та 113 КК були включені кваліфіковані склади злочинів державної зради та диверсії. Як кваліфікуючу ознаку державної зради визначено вчинення її «в умовах воєнного стану», а як кваліфікуючу ознаку диверсії – вчинення її «в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту». За вчинення таких діянь встановлено найвище покарання із передбачених КК України – позбавлення волі на строк п'ятнадцяти років або довічне позбавлення волі, з обов'язковою конфіскацією всього майна. Викладені законодавчі новели спрямовані на адекватне покарання осіб, які вчиняють ці особливо тяжкі злочини проти основ національної безпеки України в умовах воєнного стану, а також здійснення запобіжного впливу на тих, хто може вчинити зазначені злочини. Як виявилось, законодавець таким чином спрацював на випередження, оскільки кількість диверсій, інспірованих російськими спецслужбами, у 2024 р. дуже суттєво зросла. Якщо у 2022 р. було виявлено 64 таких діяння (зростання у 3,6 раза), у 2023 р. їх чисельність зменшилася до 33 (–48,0%), то у 2024 р. відбулося їх збільшення у 7,6 раза до 251.

Наведене свідчить про те, що Верховна Рада України попри несприятливі умови на початку війни, необхідність діяти швидко розробила в цілому ефективні кримінально-правові засоби, які сприяли відсічі агресії, забезпечили попередження підтримки та співробітництва з військовими формуваннями і окупаційними органами держави-агресора з боку українських громадян.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX. Законодавство України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://surli.li/dsdzyi> (дата звернення: 08.08.2025).

2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки : Закон України від 14.04.2022 2198-IX. Законодавство України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://surli.li/hjrzad> (дата звернення: 08.08.2025).

3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану : Закон України від 24.03.2022 № 2160-IX. Законодавство України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://surl.li/bkftws> (дата звернення: 08.05.2023).

4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо запобігання випадкам уникнення кримінальної відповідальності особами, які вчинили кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України : Закон України від 26.02.2025 № 4268-IX. Законодавство України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://surl.li/dsuecb> (дата звернення: 08.09.2025).

5. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану : Закон України від 03.03.2022 р. № 2113-IX. Законодавство України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://surl.li/grukyj> (дата звернення: 08.05.2023).

А. І. Кунтій,
кандидат юридичних наук, доцент
(Територіальне управління
Держаного бюро розслідувань,
розташованого у місті Хмельницькому)

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕПОКОРИ ТА НЕВИКОНАННЯ НАКАЗУ

У контексті збройної агресії проти України та мобілізаційних процесів, дотримання військової дисципліни та неухильне виконання наказів мають принципове значення. Злочини, передбачені статтями 402 і 403 Кримінального кодексу України (непокора та невиконання наказу), підривають керованість і боєздатність підрозділів, а отже потребують особливої уваги з боку органів досудового розслідування. Ефективність останнього значною мірою залежить від правильної оцінки слідчих ситуацій на початковому етапі.

Окремі положення методики розслідування військових злочинів розглянули у своїх працях А. Г. Воевода, В. В. Давиденко, Ш. Б. Давлатов, В. В. Дем'яновський, М. І. Карпенко, Р. В. Комісарчук, Н. В. Коломієць, Д. М. Навроцький, М. О. Свірін, О. С. Ткачук, В. В. Тимошко.

Статистика зареєстрованих кримінальних проваджень за ст. 402 КК України та наслідків їх досудового розслідування розподілилася наступним чином: у 2020 злочинів даної категорії зареєстровано не було; у 2021 році зареєстровано 19 кримінальних проваджень та у 9 випадках досудове розслідування закінчилося складанням обвинувального акту; у 2022 – зареєстровано 1574 випадків, натомість в суд скеровано 316 обвинувальних актів; у 2023 році зареєстровано 1678 кримінальних правопорушень даної категорії та до суду скеровано 420 обвинувальні акти; у 2024 – 1869, до суду скеровано 405 обвинувальних актів; протягом січня-липня 2025 року – 1147, до суду скеровано 274 обвинувальних актів.

Статистика зареєстрованих кримінальних проваджень за ознаками невиконання наказу та наслідків їх досудового розслідування свідчить про те, що у 2020 році зареєстровано – 1 та до суду скеровано – 0; у 2021 – 3, до суду – 0; у 2022 – 28; до суду – 0; у 2023 – 32; до суду – 0; у 2024 – 38; до суду – 0; протягом січня-липня 2025 року – 14, до суду обвинувальних актів не скеровано [1].

Аналіз статистичних даних засвідчив суттєве зростання кількості кримінальних проваджень за фактом непокори з 2022 року, що співвідноситься з масштабом воєнних дій.

Натомість кількість скерованих до суду обвинувальних актів залишається низькою, особливо у випадках невиконання наказу, що вказує на проблеми у збиранні доказової бази та особливості оцінки обставин подій.

Початковий етап досудового розслідування військових злочинів, зокрема **непокори** (ст. 402 КК України) та **невиконання наказу** (ст. 403 КК України), є вирішальним у формуванні належної доказової бази та визначенні подальшої тактики слідчих дій. У криміналістиці **слідча ситуація** розглядається як сукупність умов, що об'єктивно складаються в процесі провадження у кримінальному провадженні та впливають на вибір слідчим найбільш доцільної тактики [2, с. 47]. Цілком погоджуємося із твердженням даного науковця та не вдаючись до дискусії щодо поняття слідчої ситуації, зробимо спробу здійснити класифікацію типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з непокорою та невиконанням наказу.

Відтак на підставі узагальнення слідчо-судової практики та узагальнення опитування слідчих, прокурорів та суддів, нами виділено такі типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування непокори та невиконання наказу.

1. В залежності від джерела доведення:

- має місце доведення наказу;
- має місце доведення бойового розпорядження;
- має місце доведення інший наказ.

2. В залежності від кількості осіб, яким доведено наказ:

- має місце одиночний випадок непокори чи невиконання наказу;
- має місце відмова від виконання наказу кількома військовослужбовцями.

У такому випадку необхідна ідентифікація ініціаторів, ізоляція активних учасників, залучення військового психолога, оцінка морально-психологічного стану підрозділу.

3. В залежності від місцевості, що стосується доведеного наказу:

- невиконання наказу щодо вибуття в іншу військову частину (в т. ч. в підпорядкування іншого військового формування) [3].
- невиконання наказу щодо переміщення в іншу територіальну місцевість в межах військової частини (в т.ч. в район виконання завдань) [4].
- невиконання наказу щодо несення обов'язків військової служби в межах військової частини [5].

Таким чином, початковий етап розслідування злочинів проти військової служби вимагає чіткої діагностики ситуації та адекватної реакції на неї. Типові слідчі ситуації, описані вище, дозволяють створити ефективну модель реагування та мінімізувати ризик порушень процесуальних прав учасників, визначити успішність усього подальшого кримінального провадження. Окрім цього, запропонована класифікація типових слідчих ситуацій дозволяє оптимізувати тактику слідчих дій залежно від джерела наказу, кількості залучених осіб та характеру місцевості. Це, в свою чергу, сприяє оперативному прийняттю ефективних рішень щодо документування події, ідентифікації учасників та запобігання аналогічним правопорушенням у майбутньому, а удосконалення криміналістичної методики розслідування непокори та невиконання наказу є необхідною умовою підвищення ефективності реагування правоохоронної системи на загрози воєнного часу.

Список використаних джерел

1. Звіт про зареєстровані кримінальні провадження та наслідки їх досудового розслідування: статистичні дані Офісу Генерального прокурора за 2020–липень 2025 рр. URL: <https://www.gp.gov.ua> (дата звернення 23.08.2025).
2. Харитонов Є. О. Слідчі ситуації: сутність, структура, класифікація. *Право України*. 2020. № 4. С. 45–50.
3. Вирок Дніпропетровського районного суду Дніпропетровської області від 16.10.2024. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122319864>
4. Вирок Ярмолинецького районного суду Хмельницької області від 27.09.2023. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113759029>
5. Вирок Славутського міськрайонного суду Хмельницької області. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121411992>.

ВПЛИВ СТАНУ ВІЙНИ НА РОЗВИТОК ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Повномасштабна війна, розв'язана російською федерацією проти України у 2022 році, стала не лише безпрецедентним викликом для національної безпеки, а й чинником істотних трансформацій у криміногенній ситуації. Війна радикально змінює соціально-економічні умови, структуру державного управління, систему правопорядку, що закономірно впливає на стан, динаміку та форми прояву організованої злочинності. У сучасних умовах організована злочинність в Україні набуває нових ознак, адаптується до воєнних і потенційних поствоєнних реалій, використовує ослаблення державних інститутів, зростання тіньових економічних процесів і масштабні переміщення населення.

Війна створює сприятливий ґрунт для розширення діяльності організованих злочинних угруповань (ОЗУ) через такі чинники: а) дестабілізацію правопорядку на прифронтових і окупованих територіях; б) ослаблення системи контролю за переміщенням товарів, ресурсів та населення; в) зростання рівня корупції в державному секторі, зокрема у сфері військових закупівель; г) перерозподіл тіньових ринків (зброї, палива, наркотиків, гуманітарних ресурсів); д) загальне зниження ефективності правоохоронних органів у зонах бойових дій.

Кримінологічно стан війни є каталізатором кримінальної мобільності, який сприяє як появі нових злочинних практик, так і адаптації традиційних форм злочинності до воєнних реалій.

Крім наведеного вище, війна обумовлює появу та розвиток нових форм та проявів організованої злочинності:

1. Незаконний обіг зброї. Масове розповсюдження вогнепальної зброї, боєприпасів та вибухівки створює потужний нелегальний ринок. Збройні арсенали з прифронтових регіонів частково потрапляють до цивільного обігу через несанкціоновані канали. Небезпеку становить накопичення зброї у приватних осіб без належного контролю, що в перспективі підвищує ризики насильницької злочинності та формування «збройних» злочинних груп.

2. Зловживання гуманітарною допомогою та військовими ресурсами. Значні обсяги гуманітарних і матеріально-технічних ресурсів створили нові корупційні ризики. Виявлено численні факти їх привласнення, фіктивного звітування, незаконного продажу. Часто такі схеми реалізуються із залученням службових осіб органів влади, місцевого самоврядування та навіть благодійних структур.

3. Економічна злочинність і корупція. Воєнна економіка формує особливий тип корупційних схем у сферах державних закупівель, логістики, палива, будівництва оборонних споруд. Під прикриттям «воєнної необхідності» створюються передумови для масштабних зловживань бюджетними коштами, ухилення від оподаткування, тіньового обороту фінансів.

4. Торгівля людьми. Війна значно підвищила вразливість внутрішньо переміщених осіб, жінок, дітей, осіб, що шукають притулку за кордоном. Під виглядом евакуації або працевлаштування діють кримінальні мережі, що займаються трудовою чи сексуальною експлуатацією.

5. Кіберзлочинність. У кіберпросторі активно діють організовані групи, які здійснюють шахрайство з використанням воєнної тематики – фальшиві збори на потреби армії, фіктивні волонтерські проекти, незаконний доступ до державних баз даних.

Без сумнівів, війна зумовлює і структурні зміни в організованій злочинності. Організована злочинність в умовах війни зазнає внутрішньої трансформації, а саме:

- відбувається фрагментація великих кримінальних угруповань на менші, мобільні, децентралізовані структури;
- здійснюється мілітаризація злочинного середовища – участь колишніх військових, використання зброї, тактичної підготовки, військових формувань як прикриття;
- відбувається також легітимізація злочинної діяльності через псевдопатріотичні або волонтерські проекти;

– поширюється транскордонна активність – поширення контрабандних каналів, відмивання коштів через країни ЄС, торгівля зброєю або людьми за межами України.

В умовах воєнного стану держава вживає комплексних заходів протидії на різних рівнях.

Інституційний рівень:

створення спеціалізованих підрозділів у системі МВС, СБУ, ДБР для виявлення злочинів, пов'язаних з воєнним станом;

координація діяльності правоохоронних органів через міжвідомчі центри.

Нормативно-правові заходи:

посилення кримінальної відповідальності за незаконне поводження зі зброєю, колабораційну діяльність, привласнення гуманітарної допомоги;

удосконалення законодавства про фінансовий моніторинг, контроль за оборотом ресурсів.

Міжнародна співпраця:

активізація обміну інформацією з Європолем, Інтерполом;

залучення партнерів ЄС і НАТО до боротьби з транснаціональною злочинністю.

Громадський контроль і журналістські розслідування:

підвищення ролі волонтерських і медійних ініціатив у викритті зловживань;

формування суспільного запиту на прозорість та підзвітність державних структур.

Після завершення війни очікується зростання рівня організованої злочинності внаслідок: наявності значних обсягів нелегальної зброї серед населення;

демобілізації військових із бойовим досвідом і психологічною травматизацією;

економічної нестабільності, безробіття, соціальної поляризації;

спроб кримінальних структур легалізувати доходи через бізнес чи політичні зв'язки.

Тому стратегічним завданням держави на цьому етапі її розвитку, як видається, є:

демілітаризація суспільства після завершення бойових дій;

соціальна та професійна реінтеграція ветеранів війни;

розвиток системи кримінологічного моніторингу, у тому числі цифрового аналізу злочинності;

удосконалення антикорупційної політики в оборонно-промисловому комплексі;

зміцнення міжнародної співпраці у сфері протидії організованим злочинності.

Війна стала потужним фактором трансформації організованої злочинності в Україні. З одного боку, вона послабила контроль держави й стимулювала кримінальні практики, з іншого – актуалізувала питання оновлення системи безпеки, підвищення ролі громадянського суспільства та міжнародного партнерства.

Організована злочинність у воєнний час перестає бути суто кримінальною проблемою – вона перетворюється на загрозу національній безпеці, що вимагає міжсекторальної відповіді, поєднання силових, економічних, правових і соціальних механізмів. Побудова ефективної системи протидії можлива лише за умов інтеграції наукових досліджень, аналітики та практики правоохоронних органів у єдину державну політику безпеки.

О. С. Мальцева,
курсант 4-го курсу
Навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту
(Національна академія внутрішніх справ)

Є. В. Гузенко,
доцент кафедри тактичної підготовки
Навчально-наукового інституту поліцейської діяльності,
кандидат психологічних наук, доцент
(Національна академія внутрішніх справ)

ВЗАЄМОДІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ТА СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ПРОТИДІЇ ДИВЕРСІЙНО-РОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Диверсійно-розвідувальна діяльність є однією з найбільших загроз національній безпеці України в умовах воєнного стану. Вона спрямована на підлив стабільності держави, знищення або пошкодження критично важливої інфраструктури, створення паніки серед населення та послаблення обороноздатності. Саме тому протидія диверсіям та розвідувальній діяльності ворожих структур вимагає максимальної мобілізації силових органів, серед яких провідну роль відіграють Служба безпеки України (СБУ) та Національна поліція України (НПУ). Їхня взаємодія є ключовим чинником у забезпеченні ефективної протидії гібридним загрозам та збереженні безпеки держави.

Правові основи діяльності обох органів закріплені у відповідних законах: «Про Службу безпеки України» та «Про Національну поліцію». Вони визначають компетенцію СБУ у сфері контррозвідувальної діяльності, боротьби з тероризмом і диверсіями, а також повноваження поліції у забезпеченні громадської безпеки, запобіганні та розслідуванні кримінальних правопорушень. Водночас низка міжвідомчих актів, наказів і розпоряджень деталізує механізми взаємодії цих органів, визначає алгоритми повідомлення, порядок створення спільних слідчо-оперативних груп, обмін інформацією та розподіл відповідальності між підрозділами [1].

Особливості їхньої співпраці проявляються особливо виразно в умовах воєнного стану, коли діють спеціальні положення Кримінального процесуального кодексу. Зокрема, йдеться про скорочені строки затримання, змінені правила проведення слідчих дій та можливість застосування особливого режиму досудового розслідування. У цій ситуації СБУ часто виконує функції первинного виявлення та документування загроз, тоді як Національна поліція здійснює розслідування кримінальних правопорушень у межах досудового розслідування або бере участь у спільних слідчих групах. Такий розподіл ролей дозволяє забезпечити повний цикл протидії – від контррозвідувальних заходів до притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності [4].

Організаційна практика взаємодії включає кілька моделей. При загостренні ситуації створюються міжвідомчі штаби та координаційні центри, що дозволяють оперативно реагувати на загрози та мобілізувати ресурси. Для розслідування диверсій створюються спільні слідчо-оперативні групи, де поєднується контррозвідувальний потенціал СБУ та криміналістичні можливості поліції. Важливим елементом є налагоджений обмін інформацією, який здійснюється через спеціалізовані канали комунікації, інформаційні бази та офіційні запити. Це дозволяє уникати затримок у реагуванні та швидко встановлювати осіб, причетних до диверсій.

Практика останніх років доводить ефективність такої співпраці. У відкритих джерелах наводяться приклади успішних спільних операцій, під час яких було припинено діяльність диверсійних груп, виявлено канали незаконного переміщення осіб та зброї, а також попереджено підливи об'єктів критичної інфраструктури. Офіційні повідомлення Національної поліції та СБУ свідчать, що саме завдяки узгодженим діям вдалося уникнути тяжких наслідків, які могли бути спричинені ворожою діяльністю.

Попри наявні успіхи, взаємодія СБУ та НПУ стикається з низкою проблем. Найбільш очевидною є проблема перетину компетенцій, адже окремі категорії злочинів можуть підпадати під юрисдикцію обох органів. Це іноді призводить до дублювання зусиль

або, навпаки, до «сірих зон» у відповідальності, коли жоден із органів не проявляє достатньої ініціативи. Іншою проблемою є питання обміну оперативною інформацією: відсутність єдиних стандартів її збереження та захисту створює ризики витоків або уповільнює реагування. Крім того, у тривалих умовах воєнного стану обидві структури відчувають кадровий та ресурсний тиск, що знижує їхню спроможність працювати на максимальному рівні. Важливо також зазначити, що під час війни деякі процедури звітності та громадського контролю були обмежені, що викликає питання щодо прозорості діяльності силових органів [5].

Для підвищення ефективності взаємодії доцільно уніфікувати процедури співпраці між СБУ та поліцією, закріпивши стандартизовані алгоритми реагування на різні сценарії диверсійно-розвідувальної діяльності. Потребує розвитку технічна складова обміну інформацією: необхідні захищені платформи передачі даних, спільні бази та інтегровані канали комунікації. Важливим кроком є запровадження регулярних спільних тренувань, навчань і командно-штабних вправ, які допоможуть налагодити практичну взаємодію. Також варто створити механізми арбітражу компетенцій для вирішення конфліктних питань щодо розслідування злочинів. І, нарешті, необхідно забезпечити баланс між безпекою та підзвітністю: навіть у воєнний час важливо зберігати елементи громадського контролю для зменшення ризиків зловживань і підвищення довіри суспільства до державних інституцій.

Отже, ефективна протидія диверсійно-розвідувальній діяльності в умовах воєнного стану можлива лише за умови злагодженої та системної взаємодії Національної поліції України та Служби безпеки України. Чітке розмежування повноважень, швидкий і безпечний обмін інформацією, розвиток спільних практик розслідувань і збереження прозорості у діяльності силових структур створюють необхідні передумови для мінімізації загроз та забезпечення національної безпеки держави.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про Службу безпеки України» від 25.03.1995 року №2229-XII Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2229-12?utm_source=chatgpt.com#Text
2. Наказ МВС від 20.02.2025 №54/112 «Про взаємодію Служби безпеки України та Національної поліції України під час організації розшуку осіб» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z0317-25?utm_source=chatgpt.com#Text.
3. Іщенко Ю. та Марченко Н. «Національна поліція в умовах воєнного стану: зміни в законодавстві. URL: https://law-in-war.org/nacjonalna-policiya-v-umovah-voyennogo-stanu-zminy-v-zakonodavstvi/?utm_source=chatgpt.com
4. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 2. Електронне видання. Дніпро-Львів-Одеса-Харків, 2022. Станом на 03 травня 2022. 80 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4783/1/2022%20NEW%20КОМЕНТАР%20Розділ%20IX%20%281%29.---ВЕРСТКА.pdf?utm_source=chatgpt.com
5. Кумейко А. В. «Принципи взаємодії Служби безпеки України з іншими правоохоронними органами в запобіганні правопорушень у сфері державної безпеки» URL: https://law.journalsofznu.zp.ua/archive/visnik-2-2024/6.pdf?utm_source=chatgpt.com

РОЛЬ СТРЕСОСТІЙКОСТІ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ ДЕРЖАВНИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ УСТАНОВ

Стресостійкість є важливою характеристикою особистості, яка визначає її здатність ефективно функціонувати в умовах стресу, зберігаючи при цьому психічне та фізичне здоров'я. Ця якість набуває особливого значення в сучасному світі, де швидкі соціально-економічні зміни, інформаційне перевантаження та високі вимоги до адаптивності створюють постійні стресові ситуації.

У сучасній психології стрес розуміють як емоційний стан психічного напруження, який виникає в людини у процесі її діяльності у найбільш складних і важких умовах як у повсякденному житті, так і при особливих обставинах [1, с. 332]. Схожої думки дотримується колектив авторів Т. Поясок, О. Беспарточна, О. Квасник, В. Шаполова та визначає «стрес» стан психічного напруження, що виникає у людини в процесі діяльності за найскладніших, важких умов як у повсякденному житті, так і в особливих ситуаціях [2, с. 73].

Л. Гачак-Величко вважає, що психологічна стресостійкість це суттєва передумова цілеспрямованої діяльності, її регуляцію, стійкість та ефективність [3, с. 76–77]. На думку О. Камінської, це прагнення особистості вирішувати проблемну ситуацію, засновану на її сприйнятті, як завдання, що перешкоджає застрягання в ній, завдяки меншій емоційній включеності завдяки меншій емоційній включеності [4, с. 33].

Професійна діяльність судових експертів державних спеціалізованих установ відзначається високим рівнем відповідальності, психологічного навантаження та необхідністю прийняття рішень у стресових умовах.

Стресостійкість виступає однією з ключових професійно важливих якостей, що забезпечує точність, об'єктивність і надійність експертних висновків, а також зберігає ефективність діяльності в умовах інформаційного та емоційного тиску.

Формування стресостійкості необхідно розпочинати ще на етапі професійної підготовки експертних кадрів. Важливу роль у цьому відіграють спеціальні тренінги, розвиток навичок саморегуляції, психологічна підтримка та застосування сучасних освітніх методик.

У професійній діяльності експерти постійно стикаються з факторами ризику: великий обсяг інформації, складність досліджень, часові обмеження, можливий тиск з боку учасників судового процесу. Вміння зберігати емоційну рівновагу та контролювати власний стан є запорукою якісного виконання завдань.

Системна робота над розвитком стресостійкості сприяє не лише підвищенню професійної надійності та продуктивності експертів, але й забезпечує їхню психологічну безпеку, знижує ризик професійного вигорання.

Отже, стресостійкість є необхідною умовою ефективної підготовки та професійної діяльності судових експертів. Вона має формуватися комплексно – через навчальні програми, психологічний супровід та практичний досвід, що дозволить підвищити якість роботи державних спеціалізованих установ.

Список використаних джерел

1. Загальна психологія : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Т. Б. Партико. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. 416 с. С. 332.
2. Загальна психологія : навчальний посібник / Т. Б. Поясок, О. І. Беспарточна, О. В. Квасник, В. В. Шаполова. Харків : ФОП Бровін О. В., 2023. 396 с.
3. Гачак-Величко Л. А. Психологічні особливості стресостійкості у курсантів під час навчання у вищому військовому навчальному закладі. *Габітус*. 2022. № 41, С. 73–77.
4. Камінська О. Психологічні особливості стресостійкості майбутніх психологів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2021. № 13 (58). С. 26–34.

ЩОДО ПРОВАДЖЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВЗАЄМОДІЇ З ДЕРЖАВОЮ-АГРЕСОРОМ ЧИ НЕЗАКОННИМИ ОРГАНАМИ ВЛАДИ, СТВОРЕНИМИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ, ЯК ФОРМИ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб», господарська діяльність – це діяльність, спрямована на виробництво і реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру. Тут же вказано, що здійснювати таку діяльність можуть як юридичні, так і фізичні особи [1].

Поняття провадження такої діяльності у співпраці з державою-агресором чи незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території не раз ставало предметом обговорення серед науковців та практиків. Водночас граматичне тлумачення положень ч. 4 ст. 111-КК України наводить на висновок, що мова йде не лише про виробництво або реалізацію продукції чи надання послуг для держави агресора в особі її органів влади або незаконних органів влади, створених на тимчасово окупованих територіях, але й про здійснення такої діяльності за правилами та відповідно до вимог держави-агресора чи встановлених незаконними органами влади на окупованих територіях. Мова йде про здійснення реєстрації суб'єкта господарської діяльності а також здійснення самої діяльності відповідно до законодавства держави-агресора (включаючи отримання дозволів чи ліцензій, дотримання стандартів тощо), сплати податків на користь держави-агресора, справляння інших платежів на користь держави-агресора (за користування природними ресурсами, орендної плати тощо). Таким чином за ситуації, яка склалася на тимчасово-окупованих територіях України, під положення ч. 4 ст. 111-1 КК України підпадає будь-яка господарська діяльність, що провадиться там.

Тим не менше, провадження господарської діяльності на цих територіях є не лише в інтересах держави-агресора, але й в інтересах самої України, адже від цього напруга залежать умови життя населення України, яке вимушено опинилося в окупації і, хотілось би вірити, з нетерпінням чекає повернення української влади на ці території. Як відзначають Ю. В. Сподарик та І. І. Москалюк, діяльність, що спрямована на забезпечення базових потреб населення окупованої території (медицина, водопостачання, постачання продуктів тощо), вимагає тонкого балансу між підтримкою життєдіяльності місцевого населення та можливим сприянням ворогу [2]. З цим важко не погодитися.

Зрештою, далеко не всі суб'єкти господарювання з об'єктивних причин не готові до фактичного переміщення своєї діяльності на підконтрольні Україні території. А часом це й взагалі не можливо. Навіть якщо підприємцю вдасться покинути окуповані території і повернутися на неокуповану територію України, релокація основних засобів неможлива. Відтак йому доведеться будувати бізнес з самого початку, не завжди маючи відповідні фінансові можливості. Особі, яка, наприклад, займалася вирощуванням сільськогосподарських культур, необхідно буде придбати відповідну сільгосптехніку, орендувати чи придбати складські приміщення, і найголовніше, знайти достатній обсяг вільних земель сільськогосподарського призначення, які можна було б орендувати, що майже неможливо. З іншого боку, покинувши окуповану територію та припинивши відповідну діяльність, підприємець, здебільшого, не відверне роботу його фондів на користь агресора, адже вони можуть бути конфісковані чи передані на користь інших суб'єктів, і надалі працюватимуть на благо держави-агресора. А ще, господарська діяльність одних – це можливість інших мати робоче місце та отримувати дохід, яких дозволить забезпечувати базові потреби.

Усвідомлення можливості бути притягнутим до кримінальної відповідальності після деокупації за здійснення будь-якої господарської діяльності лише відштовхуватиме таких

громадян від України, а відтак, сприятиме поступовій втраті національної ідентичності українського народу, що опинився в окупації, особливо в разі тимчасового замороження конфлікту та повернення територій дипломатичним шляхом (про що дедалі частіше озвучується в українському суспільстві).

В науковій літературі по-різному пропонують вирішити цю проблему. Наприклад І. Вишневська пропонує передбачити види господарської діяльності, провадження якої на окупованих територіях не буде під заборону. Мова йде про постачання та реалізацію харчових продуктів, лікарських засобів; надання освітніх, житлово-комунальних та медичних послуг, послуг з реабілітації; а також соціальних послуг (діяльність будинків престарілих, інтернатів тощо) [3].

Урядовим законопроектом № 7646 від 08.08.2022 (станом на зараз відкликаний суб'єктом законодавчої ініціативи) теж пропонувалося встановити види діяльності, на здійснення якої не поширюється заборона. Тут перелік видів діяльності дещо ширший, передбачає, зокрема, діяльність у сфері енергетики, діяльність з перевезення пасажирів і вантажу, щодо поховання померлих, у сфері сільськогосподарського виробництва, торгівлі, громадського харчування тощо [4]. Водночас і такий підхід, на моє переконання, повною мірою не вирішить описаної вище проблеми.

Варто згадати й норми міжнародного права. Ст.ст. 48, 49 Положення про закони і звичаї війни на суходолі, що є додатком до ратифікованої Україною IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі, передбачають право держави-окупанта на стягнення податків, мит і зборів, які визначені такою державою [5]. Ст. 55 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни гласить, що окупаційна держава зобов'язана постачати населенню необхідні продукти харчування, медичні матеріали та інші припаси, якщо ресурсів окупованої території виявиться недостатньо [6]. Ресурси окупованої території, звісно, це не лише резерви створені до окупації, але й створені під час окупації. Отже міжнародне право абсолютно «нормально» сприймає господарську діяльність на окупованій території.

У контексті обумовленості криміналізації провадження господарської діяльності на окупованій території, як вдало відзначено в літературі, важливо оцінювати не лише сам факт співпраці, але й те, які мотиви керували людиною [2], тобто ознаки суб'єктивної сторони.

Показовим є те, що регламентуючи відповідальність за пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК України), суб'єктом якого так само може виступати громадянин України, законодавець передбачив вказівку на мету – завдання шкоди Україні. Тут стає незрозумілим чому пряма допомога державі-агресору, її збройним формуванням чи окупаційній адміністрації тягне відповідальність лише за умови доведеності такої мети, а за провадження господарської діяльності на окупованій території – за її відсутності та навіть незалежно від того, чи це реально допомагає державі-агресору.

Враховуючи сказане вбачаю доцільним внести зміни до ст. 111-1 КК України доповнивши її четверту частину формулюванням «з метою заподіяння шкоди Україні».

Список використаних джерел

1. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 19 січня 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#n174> (дата звернення: 08.10.2025).
2. Сподарик Ю. В., Москалюк І. І. Притягнення до кримінальної відповідальності за співпрацю з ворогом осіб, які надають основні послуги населенню окупованої території. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 10. С. 414-417. URL: http://lsej.org.ua/10_2024/97.pdf (дата звернення: 08.10.2025).
3. Вишневська І. Маєте господарську діяльність в окупації? Україна може покарати вас за це. URL: <https://zmina.info/columns/mayete-gospodarsku-diyalnist-v-okupacziyi-ukrayina-mozhe-pokaraty-vas-za-cze/> (дата звернення: 10.10.2025).
4. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» щодо особливостей діяльності на тимчасово окупованій території України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/40204> (дата звернення: 10.10.2025).
5. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі (Гаага, 18 жовтня 1907 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення: 10.10.2025).
6. Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 10.10.2025).

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ, ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ТА КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Повномасштабна агресія російської федерації спричинила значні зміни в нормативно-правовій базі правоохоронної діяльності в цілому, а також в організації та реалізації оперативно-розшукової діяльності в Україні. Правовий режим воєнного стану підкреслив необхідність протидії диверсійно-розвідувальним діям, шпигунству, колабораціонізму, незаконному обігу зброї та зростанню організованої злочинності. У цих умовах відбувається процес оновлення, приведення у відповідність до сучасних умов нормативно-правового регулювання щодо пошуку і фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, зокрема й в системі гласних та негласних пошукових та контррозвідувальних заходів, удосконалення міжвідомчої взаємодії та впровадження інноваційних технологій, таких як БПЛА, супутниковий моніторинг, штучний інтелект, кіберрозвідка та засоби протидії інформаційним атакам [1].

Після оголошення воєнного стану в Україні, як особливого правового режиму, що запроваджується у випадку збройної агресії або загрози державній незалежності України, правоохоронні органи зіткнулися з істотним навантаженням [2]. Окрім звичних повсякденних завдань, правоохоронні органи зобов'язані виконувати розширене коло функцій, яке виходить за межі стандартної діяльності: тероризм, диверсії, воєнні злочини та інші загрози національній безпеці. Виникла потреба в змінах до законодавства, зокрема в розширенні повноважень оперативних підрозділів у сфері документування та збору доказів воєнних злочинів у зоні бойових дій та на тимчасово окупованих територіях.

Війна змусила правоохоронні органи реагувати на колаборантів. Окремі мешканці тимчасово окупованих територій співпрацюють з ворогом, що суттєво ускладнює роботу українських спецслужб. Значно зросла кількість кібератак на об'єкти критичної інфраструктури. Разом з тим, на правоохоронні органи було покладено додаткові обов'язки щодо фіксації воєнних злочинів. Злочинні дії російської армії потребують ґрунтового розслідування та системного збору доказової бази, яка стане основою для подальших судових процесів.

В умовах війни виникла необхідність розвивати злагоджені дії з громадянами, що передбачає активну взаємодію населення з правоохоронними органами, коли вони не обмежуються пасивним очікуванням допомоги від держави, а долучаються до процесу забезпечення безпеки. Одним з основних проявів такої співпраці є своєчасне інформування про підозрілі дії, можливі диверсії чи інші ознаки незаконної діяльності, що значно посилює превентивний потенціал апарату Ради національної безпеки і оборони України. Оперативне надходження такої інформації дозволяє виявляти та нейтралізовувати загрози ще на початковому етапі, запобігаючи їх переростанню у більш небезпечні.

Одним із ключових чинників ефективності оперативно-розшукової діяльності є налагоджена міжнародна взаємодія. Узгоджена співпраця з правоохоронними органами та спеціальними службами інших країн забезпечує більш результативну протидію тероризму, транснаціональній організованій злочинності та сприяє розслідуванню воєнних злочинів. Обмін розвідувальною інформацією, проведення спільних операцій та участь у роботі міжнародних аналітичних центрів істотно підвищують спроможність держави оперативно й комплексно реагувати на загрози світового масштабу.

В умовах воєнного стану правоохоронна діяльність стикається з проблемою якісного відбору кадрів для оперативних підрозділів, які мають швидко адаптувати свої методи роботи. Цим співробітникам необхідна висока кваліфікація, що включає не лише знання сучасних технічних засобів та новітніх інформаційних технологій, але й здатність ефективно їх використовувати. В умовах повномасштабної війни виконання завдань вимагає від особового складу не лише високого рівня професійної підготовки, але й наявності особливих

психологічних якостей. Серед них ключове місце займає емоційна стійкість, що дозволяє зберігати холонокровність і здатність ухвалювати виважені рішення під впливом стресових факторів, зокрема обстрілів, загрози життю та поранення побратимів. Необхідно швидко та ефективно реагувати на динамічні зміни бойової обстановки, непередбачувані дії ворога, перебої в комунікації чи зміну оперативних завдань. Поєднання цих якостей дозволить співробітникам правоохоронних органів діяти злагоджено у ситуаціях повної невизначеності, забезпечуючи виконання оперативного завдання та збереження життя й здоров'я свого та колег. Такі проблеми вимагають впровадження нових підходів до відбору кандидатів, створення інноваційних інструментів для роботи та розробки методик, які враховують не лише фізичні й розумові можливості, але й їх психологічну стійкість у стресових ситуаціях. Це передбачає інтеграцію психологічних тестувань, моделювання кризових ситуацій та багаторівневих етапів оцінювання компетентності.

Отже, перспективи розвитку оперативно-розшукової діяльності полягають у комплексному поєднанні нормативно-правового удосконалення, технологічної модернізації, реформування кадрової політики та ефективного залучення суспільства до процесу забезпечення національної безпеки України. Такий підхід передбачає професійний і психологічний відбір персоналу, підготовку до роботи в умовах багатовимірних загроз, зміцнення міжвідомчої та міжнародної взаємодії, а також активну співпрацю з громадянами. Реалізація цих заходів дозволить підвищити результативність роботи всього апарату Ради національної безпеки і оборони України.

Список використаних джерел

1. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України № 2135-XII від 18 лютого 1992 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 1647-III // Відомості Верховної Ради. 2015. № 28. Ст. 250, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Про Стратегію воєнної безпеки України : Указ Президента України від 25.03.2021 № 121/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>
4. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII Відомості Верховної Ради, 2018, № 31, ст.241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

Н. В. Мельник,

доцент кафедри загальноправових дисциплін,

кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ: АНАЛІЗ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

У сучасних умовах війни російської федерації проти України, особливо важливим є питання забезпечення та захисту прав дитини. Оскільки, саме діти є однією з найбільш уразливих соціальних груп, оскільки вони не лише потребують підвищеного рівня державного та суспільного захисту, але й уособлюють майбутнє української нації, її культурний й духовний потенціал. Забезпечення реалізації та охорони прав, свобод і законних інтересів дітей виступає одним із ключових обов'язків держави, адже від цього залежить збереження та зміцнення демографічного та інтелектуального потенціалу держави.

Війна в Україні, яка розпочалася у 2014 році та набула повномасштабного характеру після вторгнення російської федерації у лютому 2022 року, стала однією з найглибших гуманітарних і соціально-політичних криз сучасної Європи. Внаслідок воєнних дій тисячі дітей втратили батьків або були розлучені зі своїми родинами, опинилися в умовах соціальної вразливості та психологічної травматизації. Війна охопила значну частину території держави, спричинивши масове внутрішнє переміщення населення, втрату домівок і звичного способу життя. Активні бойові дії призвели до масштабного знищення інфраструктури, дестабілізації соціально-економічної ситуації та значних екологічних наслідків. Водночас найтрагічнішим виміром цієї війни залишається людський – загибель тисяч мирних жителів, серед яких особливо вразливою категорією є діти [1, с. 56–60].

В контексті нашого дослідження, потрібно зауважити, що в системі суспільних цінностей сім'я та дитина посідають провідне місце, адже визнаються основою соціальної стабільності та розвитку держави. Вразливість дітей зумовлена їхнім неповним фізичним, психоемоційним і соціальним розвитком, що істотно обмежує їхню здатність самостійно реалізовувати та відстоювати власні права й інтереси. Відтак, створення ефективного механізму правового захисту дітей є одним із пріоритетних напрямів діяльності як міжнародних організацій, так і національних державних інституцій. Безумовно, рівень ставлення суспільства до дитини та забезпечення її гідності виступають показником гуманістичних орієнтирів, соціальної зрілості та цивілізаційного розвитку держави [2, с. 206].

У зв'язку з цим постає необхідність більш детального розгляду сутності прав дитини та специфіки їх реалізації в умовах сучасних викликів. Саме в цьому контексті доцільно звернутися до позиції І. Ковалю [3, с. 67], який у своїй науковій праці «Захист прав та законних інтересів дітей під час війни в Україні» зазначає, що права дитини – це система можливостей, які необхідні особі для її комплексного та цілісного розвитку в умовах і відповідно до вимог середовища, беручи до уваги незрілість дитини. Саме біологічна та психологічна незрілість дитини не дає змоги повноцінно усвідомлювати нею факти порушення її прав і безпеки, що є причиною неповідомлення про факти таких протиправних діянь проти дітей.

У рамках даного дослідження слід підкреслити, що проблема захисту прав дітей залишається актуальною протягом всього історичного розвитку людської цивілізації. Крім того, захист прав дітей в умовах війни належить до пріоритетних завдань держави та міжнародної спільноти. Воєнні дії створюють значні загрози для фізичного, психічного та соціального розвитку дітей, впливаючи на всі сфери їхнього життя. Одним із ключових завдань у цій сфері є забезпечення фізичної безпеки дітей, що передбачає організацію евакуації з небезпечних регіонів, створення захищених місць для тимчасового перебування та підтримання безпечного середовища навіть у кризових умовах [4, с. 1292].

Зважаючи на те, що права дитини охороняються як на національному рівні, так і відповідно до міжнародно-правових документів у сфері прав людини, слід відзначити функціонування в Україні низки державних інституцій відповідальних за реалізацію та захист прав дітей. Серед них – Уповноважений Верховної Ради України з прав людини [5] (реалізує свої повноваження незалежно від інших державних органів та посадових осіб, доповнюючи існуючі механізми захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина) та Державна служба України у справах дітей [6] (центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра соціальної політики і який реалізує державну політику у сфері захисту прав дітей, соціальної підтримки сімей з дітьми, оздоровлення та відпочинку дітей, розвитку сімейних форм виховання та усиновлення). Ці органи здійснюють систематичний моніторинг дотримання прав дітей, зокрема, в умовах війни, забезпечуючи їхній захист та реагування на порушення [2, с. 211].

В межах здійснення систематичного моніторингу прав дітей особливу роль відіграє Департамент моніторингу дотримання прав дитини [7], очолюваний представником Уповноваженого з прав дитини. Як самостійний структурний підрозділ Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Департамент реалізує повноваження Уповноваженого щодо парламентського контролю за дотриманням прав людини та громадянина, а також забезпечує відновлення порушених прав дітей.

Аналізуючи основні нормативно-правові акти, якими врегульовано механізм захисту прав дитини є Конституція України [8], Закон України «Про соціальний захист дітей війни» [9],

Закон України «Про охорону дитинства» [10], Закон України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» [11], Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [12], Цивільний кодекс України [13], Сімейний кодекс України [14], Закон України «Про протидію торгівлі людьми» [15], Закон України «Про громадянство України» [16] тощо.

Розглядаючи питання захисту прав та інтересів дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, слід звернути увагу, що Закон України «Про охорону дитинства» [10] передбачає, що всі дії щодо дитини, яка перебуває у складних життєвих обставинах, спрямовуються на захист прав та інтересів дитини, усунення причин таких обставин і забезпечення безпечних умов її утримання та виховання, надання їй та її батькам комплексу необхідних послуг та соціальної допомоги.

Беручи до уваги Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [17], потрібно зазначити, що нормативно-правовий акт визначає гарантії дотримання прав, свобод та законних інтересів внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) та передбачає для дітей-ВПО низку спеціальних прав, серед яких: право на захист від примусового переміщення чи повернення до місця попереднього проживання; право на взяття на облік як внутрішньо переміщеної особи; право на отримання документів, що посвідчують особу та підтверджують статус ВПО; право на соціальний захист; право на забезпечення допоміжними засобами реабілітації; право на безоплатне харчування під час навчання; право на збереження єдності сім'ї; право на захист від дискримінації та інші.

Варто зауважити, що одним із пріоритетних напрямів державної політики України в сфері захисту прав дітей є системне вдосконалення нормативно-правової бази, зокрема, через імплементацію норм європейського та міжнародного права. Як результат, Україна нині є учасницею низки міжнародних договорів, що регламентують забезпечення прав дитини та інтегрують міжнародні стандарти в національну правову систему [3, с. 70].

Таким чином, національне законодавство України забезпечує правовий захист дітей в умовах війни, охоплюючи як нормативно-правові акти загального характеру, що регулюють питання введення воєнного стану та захисту цивільного населення, так і спеціалізовані нормативні акти, які передбачають конкретні заходи щодо охорони прав дітей, зокрема, заборону їхньої участі у війні, а також забезпечення соціального захисту, реабілітації та безпеки під час дії воєнного стану.

Водночас, національне законодавство стикається з певними викликами та має низку прогалин, подолання яких зумовлює необхідність удосконалення існуючих правових механізмів. Це передбачає посилення гарантій безпеки, соціального захисту та реабілітації дітей, які постраждали внаслідок війни, а також забезпечення їхніх конституційних прав на життя, здоров'я, освіту та особисту безпеку.

Список використаних джерел

1. Лавренко Д. О. Значення юридичної конструкції як засобу юридичної техніки. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 3. С. 56–60.
2. Томіна В. Ю. Проблеми захисту прав дитини в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. С. 206–220. URL : Liha-Pres
3. Коваль І. Захист прав та законних інтересів дітей під час війни в Україні. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». № 2 (38). 2023. С. 66–71.
4. Чернобук В. Захист прав дитини на тимчасово окупованих територіях України. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2023. № 2 (123). С. 38–42.
5. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Деякі питання Державної служби у справах дітей : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.09.2023 року № 1048. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1048-2023-%D0%BF#Text>
7. Положення Про Департамент моніторингу дотримання прав дитини Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради з прав людини від 10.07.2023 року. URL : <https://ombudsman.gov.ua>
8. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
9. Про соціальний захист дітей війни : Закон України від 18.11.2004 р. № 2195-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2195-15#Text>
10. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-14. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#n8>
11. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України : Закон України від 21.01.1994 р. № 3857-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3857-12#Text>

12. Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України від 21.11.1992 р. № 2811-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text>
13. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
14. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
15. Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 20.09.2011 р. № 3739-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text>
16. Про громадянство України : Закон України від 18.01.2001 р. № 2235-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>
17. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

С. І. Мельник,
заступник декана факультету № 2
з освітньої та науково-дослідної діяльності,
доктор економічних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ФІНАНСОВА РОЗВІДКА ЯК ПРЕВЕНТИВНИЙ ЗАХІД ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

В сучасних умовах глобалізації фінансових потоків та швидкого розвитку цифрових технологій, сучасна злочинність набуває ускладненого міжнародного характеру. Злочини у фінансовій сфері, зокрема кібершахрайство, ухилення від оподаткування, відмивання коштів та фінансування тероризму – не лише завдають суттєвих збитків економікам держав, а й становлять загрозу для їх економічної безпеки. У період складних економічних трансформацій, що супроводжують процеси становлення та розвитку української державності, існує ризик використання наявних прогалин і вразливостей з боку окремих злочинних угруповань для здійснення незаконного збагачення. Недарма серед ключових викликів і загроз у сфері фінансової безпеки Стратегією економічної безпеки України на період до 2025 [3] року визначено зростання масштабів легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом.

У цьому контексті важливу роль відіграє система фінансової розвідки, яка покликана виявляти підозрілі транзакції, запобігати легалізації злочинних доходів і забезпечувати ефективну взаємодію між державними органами та міжнародними структурами. На відміну від традиційних правоохоронних інструментів, фінансова розвідка зорієнтована на превентивний підхід – тобто виявлення і блокування потенційно злочинної діяльності ще на етапі її підготовки. Вона допомагає виявити та перекрити незаконні фінансові потоки, перш ніж вони завдадуть шкоди.

В Україні центральним органом, що виконує функції фінансової розвідки є Державна служба фінансового моніторингу. Вказаний підрозділ є важливим суб'єктом у забезпеченні економічної безпеки держави, який чітко відстежує всі підозрілі операції, збирає та аналізує подану інформацію від всіх інших суб'єктів державного фінансового моніторингу та направляє правоохоронним та розвідувальним органам у межах їх компетенції та підслідності [4, с. 141].

За результатами аналізу та узагальнення виявлених (типових та новітніх) методів, способів, фінансових інструментів та схем легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, Державною службою фінансового моніторингу у 2024 році визначено пріоритетні напрями проведення фінансових розслідувань, зокрема:

- фінансування війни та тероризму (сепаратизму);

- відмивання доходів від корупційних діянь;
- розкрадання бюджетних коштів та коштів державних підприємств;
- нецільове використання коштів, виділених на гуманітарні проекти, соціальні проекти та відбудову (відновлення) об'єктів критичної інфраструктури, житла;
- відмивання доходів від злочинів, пов'язаних з шахрайським заволодінням коштами громадян та юридичних осіб, шляхом обману [1].

Навиконання Закону України Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [2] та відповідно до Порядків надання та розгляду узагальнених матеріалів, затверджених наказами Міністерства фінансів України та правоохоронних органів, експертна комісія Держфінмоніторингу з розгляду узагальнених матеріалів і додаткових узагальнених матеріалів, підготовлених для подання правоохоронним та розвідувальним органам, за наявності достатніх підстав, приймає рішення щодо направлення таких матеріалів до правоохоронних та розвідувальних органів.

Згідно поданого звіту [1] Держфінмоніторингом протягом 2024 року підготовлено 1053 матеріали (з них 572 узагальнених матеріали та 481 додатковий узагальнений матеріал), які направлено до:

- Національної поліції України – 323 матеріали (з них 235 узагальнених матеріалів та 88 додаткових узагальнених матеріалів);
- Служби безпеки України – 289 матеріалів (з них 171 узагальнений матеріал та 118 додаткових узагальнених матеріалів);
- Національного антикорупційного бюро України – 156 матеріалів (з них 31 узагальнений матеріал та 125 додаткових узагальнених матеріалів);
- Державного бюро розслідувань – 118 матеріалів (з них 43 узагальнених матеріали та 75 додаткових узагальнених матеріалів);
- Бюро економічної безпеки України – 95 матеріалів (з них 65 узагальнених матеріалів та 30 додаткових узагальнених матеріалів);
- органів прокуратури – 71 матеріал (з них 26 узагальнених матеріалів та 45 додаткових узагальнених матеріалів);
- розвідувального органу – 1 узагальнений матеріал.

У вказаних матеріалах сума фінансових операцій, які можуть бути пов'язані:

- з легалізацією коштів, становить 51,1 млрд грн;
- з учиненням іншого кримінального правопорушення, визначеного КК України, становить 11,2 млрд грн;
- із фінансуванням тероризму 0,3 млрд гривень [1].

Таким чином, в сучасних умовах війни злочинність у фінансовій сфері набуває дедалі складніших форм, ефективна протидія незаконним фінансовим операціям потребує не лише злагодженої міжвідомчої взаємодії, а й високого рівня аналітичної роботи. У цьому контексті Державна служба фінансового моніторингу України відіграє ключову роль як орган фінансової розвідки, що здійснює превентивну діяльність у виявленні фінансових правопорушень. Подальше посилення інституційного потенціалу цієї служби є критично важливим для протидії організованим злочинності, корупції та фінансовим загрозам в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Список використаних джерел

1. Звіт державної служби фінансового моніторингу України за 2024 рік. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/2025/REPORT2024.pdf>.
2. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України № 361-IX від 06.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року» : Указ Президента України від 11.08.2021 р № 347/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3472021-39613>.
4. Франчук В. І., Мельник С. І. Роль та місце фінансової розвідки у забезпеченні економічної безпеки держави. Фінансова розвідка в Україні : матер. наук.-прак. семін. (м. Львів, 25 листопада 2021 р.). Львів, 2021. С. 139–141.

ДОЦІЛЬНІСТЬ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТА ПАСИВНОГО ЗЛОВЖИВАННЯ ВПЛИВОМ

У системі засобів кримінально-правової протидії корупційним правопорушенням особливе місце посідають заохочувальні норми, спрямовані на стимулювання осіб, причетних до злочину, до співпраці з правоохоронними органами. Зазначені заохочувальні кримінально-правові норми належать до заходів кримінально-правового характеру, що не мають ознак покарання, та виконують передусім превентивну й стимулювальну функції.

Йдеться передусім про звільнення від кримінальної відповідальності. До випадків зловживання впливом більшість загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності застосовуватися не можуть з огляду на обмеження встановлені у їхніх передумовах (заборона на звільнення за корупційні кримінальні правопорушення). Виняток становить лише звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. У судовій практиці такі випадки є непоодинокими [1, с. 97-98; 2; 3].

Між тим до особи, яка вчинила зловживання впливом, може застосовуватися спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності, передбачений ч. 5 ст. 354 КК України. Попри те, що на практиці ця норма використовується рідко, про що свідчать результати аналізу Єдиного державного реєстру судових рішень [4; 5; 6] та дослідження вчених [7, 207], у певних випадках вона є дієвим механізмом викриття корупційних кримінальних правопорушень і притягнення до кримінальної відповідальності їхніх організаторів та виконавців. Норма заохочує осіб, які надали неправомірну вигоду, добровільно повідомляти про вчинене, гарантуючи їм уникнення кримінальної відповідальності в обмін на співпрацю.

Мають рацію О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк в тому, що корупційні злочини, пов'язані з наданням та одержанням неправомірної вигоди, зазвичай носять прихований та узгоджувальний характер (обидві сторони зацікавлені в таємності та успішності злочинної угоди), а тому має бути створене законодавче підґрунтя для співпраці однієї зі сторін такої угоди з правоохоронними органами і розриву кругової поруки, яка об'єднує суб'єктів корупційних злочинів. У цьому й потрібно вбачати призначення норми ч. 5 ст. 354 КК України [8, с. 1090].

Частина п'ята ст. 354 КК України поширюється, зокрема, на випадки пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди у зв'язку з вчиненням злочину, передбаченого ст. 369-2 КК України (зловживання впливом).

Підстави цього виду звільнення поширюються лише на суб'єкта активного зловживання впливом і не можуть застосовуватися до суб'єкта пасивного зловживання впливом.

У кримінальному законодавстві зарубіжних країн підстави кримінально-правового заохочення, зокрема у формі звільнення від кримінальної відповідальності чи від покарання або пом'якшення покарання, переважно також стосуються суб'єктів активного зловживання впливом. Водночас відповідно до ч. 6 ст. 299 КК Угорщини покарання за пасивне зловживання впливом може бути необмежено пом'якшене або навіть не призначене, якщо винна особа добровільно повідомить про злочин до його виявлення, передасть незаконно отримане майно або його вартість, і повністю розкриє обставини вчинення злочину [9].

Питання щодо доцільності запровадження в КК України норми, аналогічної частині 6 статті 299 КК Угорщини, яка передбачає можливість застосування кримінально-правового заохочення за пасивне зловживання впливом у разі добровільного повідомлення про кримінальне правопорушення і повернення незаконно отриманого майна, є надзвичайно актуальним у контексті реформування українського антикорупційного кримінального законодавства.

В угорському кримінальному праві створено інститут особливого кримінально-правового заохочення, спрямований на стимулювання розкриття корупційних злочинів «зсередини» – як з боку осіб, які надають неправомірну вигоду, так і тих, хто її одержує. Така норма покликана зменшити кількість випадків надання неправомірної вигоди, адже у суб'єктів активного підкупу виникає ризик бути викритими у зв'язку з позитивною посткримінальною

поведінкою суб'єкта пасивного підкупу. Відтак кожна із сторін перебуває під постійною загрозою притягнення до кримінальної відповідальності внаслідок можливого викриття її протилежною стороною.

Водночас важливо уточнити, кому саме має передаватися незаконно отримана вигода – особі, яка її надавала, чи державі. Доцільним видається варіант, за якого така вигода передається у власність держави, а особа, яка добровільно повідомила про злочин і передала незаконно одержане майно, може бути заохочена певним відсотком від його вартості. Подібний механізм стимулювання може істотно знизити схильність суб'єктів активного підкупу до участі в корупційних практиках, оскільки вони опиняться під подвійною загрозою – кримінального переслідування та втрати неправомірної вигоди.

Такий підхід можна розглядати як своєрідну форму добровільної відмови від кримінального правопорушення після його закінчення, що має бути закріплена у вигляді звільнення від кримінальної відповідальності. Імплементация угорської моделі дозволить розширити інструментарій виявлення злочинів, пов'язаних із зловживанням впливом, заохотити осіб із внутрішнього кола корупційної взаємодії до викриття інших учасників незаконних угод, а також зменшити прояви кругової поруки у сфері зловживання впливом.

Список використаних джерел

1. Звіт за результатами аналізу судової практики притягнення до відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення за 2023 рік / Національне агентство з питань запобігання корупції, громадська організація «Центр політико-правових реформ». 2025. 130 с.
2. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 5 черв. 2024 р. у справі № 991/4978/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119587761>
3. Ухвала Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 17 січ. 2025 р. у справі № 359/6233/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125350006>
4. Ухвала Салтівського районного суду м. Харкова від 25 черв. 2025 р. у справі № 643/9670/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128378899>
5. Ухвала Дзержинського районного суду м. Харкова від 20 січ. 2025 р. у справі № 638/18703/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124519691>
6. Ухвала Брусилівського районного суду Житомирської області від 4 черв. 2025 р. у справі № 935/794/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127869908>
7. Турлова Ю. А. Особливості практики застосування кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Вип. 75. Ч. 2. С. 207–212. (Серія «Право»). DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.2.33>
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1368 с.
9. Кримінальний кодекс Угорщини від 25 червня 2012 р. (станом на 1 вересня 2025 р.). URL: <https://njt.hu/jogszabaly/2012-100-00-00>

О. І. Мицька,
доцент кафедри формування та розвитку
професійної компетентності персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку,
кандидат юридичних наук
(Пенітенціарна академія України)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ТА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З повномасштабним вторгненням ворога на територію України, всі сили та потреби держави були направлені на посилення обороноздатності України, захисту національної безпеки та територіальної цілісності України.

У контексті всеосяжної оборони України є стійкість, яка передбачає готовність сил оборони, національної економіки, населення та всієї держави до надання відсічі збройній агресії, наروщування спроможностей системи протиповітряної оборони, створення цілісної системи територіальної оборони, вжиття превентивних заходів щодо протидії воєнним загрозам, досягнення та підтримання спроможностей завдати противнику неприйнятних політичних, економічних, воєнних та інших втрат, з огляду на які він буде змушений відмовитися від ескалації або припинити збройну агресію проти України.

Взаємодія різних інституцій зі ЗСУ це багатогранний кропіткий процес. У військовій науці під взаємодією розуміють узгоджені завданнями та часом дії підрозділів частин з'єднань та об'єднань різних видів збройних сил, родів військ сил флоту та спеціальних військ в інтересах досягнення спільної мети [1, с. 72].

У питаннях взаємодії та допомоги Збройним силам України не залишилась осторонь система органів і установ виконання покарань, як інституція правоохоронної діяльності. Державна кримінально-виконавча служба України стала ініціатором тісної та плідної взаємодії. Тому на наше переконання доцільно розкрити основні аспекти щодо взаємодії збройних сил України (далі – ЗСУ) та Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) до складу якої входять органи і установи виконання покарань.

Як зазначають науковці ефективність взаємодії буде в тому випадку, коли її напрями будуть нормативно закріплені, повністю розкриті, а також буде юридично визначений порядок взаємовідносин для вирішення спільних завдань.

Першим аспектом такої взаємодії на наше переконання стало залучення засуджених для проходження служби в лавах ЗСУ. Це стало можливим після запровадження певних нововведень. Одним з яких стало внесення змін до ч. 4 ст. 39 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу». На військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період можуть бути призвані засуджені особи, які звільнені від відбування покарання з випробуванням, крім тих, які засуджені за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, засуджені за вчинення умисного вбивства двох або більше осіб, або вчиненого з особливою жорстокістю, або поєданого із зґвалтуванням або сексуальним насильством, або особливо тяжких корупційних кримінальних правопорушень чи засуджені за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених статтями 152-156-1, 258-258-6, частиною четвертою статті 286-1, статтею 348 Кримінального кодексу України, а також засуджені службові особи, які згідно з підпунктом 1 пункту 3 примітки до статті 368 Кримінального кодексу України займали особливо відповідальне становище. Такі особи проходять військову службу виключно у відповідних спеціалізованих підрозділах військових частин [3].

Згодом, були розроблені механізми щодо залучення до військової служби засуджених, яким призначено покарання за вчинення злочинів у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк.

Так, 08 травня 2024 року прийнято Закон України № 3687-IX «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального, Кримінально-виконавчого кодексів України та інших законів України щодо запровадження інституту умовно-дострокового звільнення осіб

від відбування покарання для безпосередньої їх участі у обороні країни, захисті її незалежності та територіальної цілісності.

Стаття 81-1 Кримінального кодексу України регулює процедуру умовно-дострокового звільнення від відбування покарання для проходження військової служби. Так, ч 1 ст. 81-1 КК визначає, що під час проведення мобілізації та/або дії воєнного стану до осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, судом може бути застосовано умовно-дострокове звільнення для проходження ними військової служби за контрактом[4].

В цій кримінально-правовій нормі присутні певні застереження щодо її застосування, а саме міститься перелік злочинів засуджені особи за які не підлягають умовно достроковому звільненню навіть при сильному бажанні підписати контракт з ЗСУ.

Інший напрямок взаємодії як нам вбачається це донорство та волонтерство. Цей аспект охоплює різновидності допомоги:

По-перше у будь-якому збройному конфлікті є поранені та постраждалі, які потребують невідкладної допомоги в тому числі переливання крові. Як органи, установи, так і ЗВО системи Міністерства юстиції України надавали та продовжують надавати посильну допомогу військовим для збереження їхнього життя та здоров'я.

По-друге у сучасному збройному конфлікті використовується жива сила і техніка. Особовий склад ЗСУ для успішного виконання поставлених завдань повинен бути оснащений всім необхідним, починаючи від засобів індивідуального захисту, зброєю та спецтехнікою.

В Міністерстві оборони України асигнувань на все це не вистачає, тоді на допомогу приходять не байдужі люди (волонтери) організації, підприємства та установи. ДКВС України направляло до ЗСУ (на лінію зіткнення) медикаменти засобів індивідуального захисту, окопні свічки та ін.

Ще один з аспектів взаємодії це деокупація території тих областей де розміщені установи виконання покарань.

Слід нагадати, що 5-ть державних установ виконання покарань України, у яких відбували покарання та трималися під вартою до трьох з половиною тисяч засуджених, опинилися в окупації[5, с. 191]. Частина деяких областей знаходяться в окупації і до сьогодні.. Вітчизняний вчений Є. Соболев класифікує надзвичайні події на внутрішні та зовнішні. Внутрішні які, виникають безпосередньо в місцях позбавлення волі: захоплення заручників, масові заворушення, пожежі тощо. Зовнішні, які виникають поза межами розташування місць позбавлення волі: стихійні лиха, здійснення або реальна загроза терористичного акту, введення надзвичайного або воєнного стану тощо.[1, с. 27].

Широкомасштабне вторгнення збройних сил РФ на територію України з її окупацією слід віднести до зовнішніх надзвичайних подій для ліквідації яких необхідно залучати додаткові сили і засоби. Завдячуючи ЗСУ більша частина цих установ виконання покарань найкоротший термін з початку повномасштабного збройного конфлікту була звільнена від ворога. Це показує не тільки незламність духу, міць наших бранців, а й тісну взаємодію між Державною кримінально-виконавчою службою України, яка реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації та Збройними силами України як військовим формуванням, на яке відповідно до Конституції України покладені завдання з оборони України, захист її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності.

Список використаних джерел

1. Соболев Є. Ю. Взаємодія органів внутрішніх справ і кримінально-виконавчих установ при надзвичайних ситуаціях навч. посіб. / за заг. ред д-ра юрид. наук, проф. В. П. Петкова. Київ : Дакор, 2011. 208 с.
2. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992р. № № 2232-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 10.09.2025).
3. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 17.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3816> (дата звернення: 10.09.2025).
4. Дотримання прав людини при виконанні покарань і поведженні із засудженими в Україні: виклики, завдання, рішення в умовах воєнного стану : монографія / В. Ворожбіт-Горбатюк, Ю. Кернякевич-Танасійчук, О. Осадько та ін. ; наук. ред. В. Пивоваров ; Нац. акад. прав. Наук України ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПРН України, Від. дослідж. проблем кримін. виконав. права. Харків : Право, 2024. 331 с.

А. В. Мовчан,
професор кафедри оперативно-розшукової діяльності,
доктор юридичних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

В. В. Рішко,
здобувач ступеня доктора філософії у галузі права
кафедри оперативно-розшукової діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

НАПРЯМИ ВЗАЄМОДІЇ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах російсько-української війни жертвами торгівлі людьми можуть стати особи різної статі, віку, соціального статусу та матеріального становища. Водночас існують групи підвищеного ризику, які є особливо вразливими до цього злочину. До них належать: представники соціально незахищених і неблагополучних верств населення, члени малозабезпечених та багатодітних родин, люди з інвалідністю, самотні літні особи, самотні матері, жертви домашнього насильства, сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, «діти вулиці», безробітні працездатного віку та безпритульні.

З метою протидії цьому явищу працівники підрозділів міграційної поліції спільно з координатором ОБСЄ з питань боротьби з торгівлею людьми та Міжнародною організацією «A21 Україна» проводять інформаційно-роз'яснювальну кампанію серед громадян, які виїжджають за кордон. У прикордонних областях – Чернівецькій, Львівській, Волинській, Вінницькій та Закарпатській – правоохоронці організовують профілактичні бесіди щодо запобігання потраплянню в ситуації, пов'язані з торгівлею людьми.

Для громадян розроблено інформаційні матеріали з контактами «гарячих ліній» в Україні та за кордоном, де можна отримати консультації чи невідкладну допомогу. Листівки з такими даними поліцейські поширюють біля пунктів пропуску та на вокзалах, закликаючи громадян, які залишають Україну через воєнну агресію, бути обачними та не приймати сумнівних пропозицій щодо працевлаштування. Крім того, у месенджері Telegram створено чат-бот «Залишайся в безпеці» (@stay_in_safe_ua), за допомогою якого можна дізнатися про ризики торгівлі людьми, правила безпечного працевлаштування, контакти установ, що надають допомогу в Україні та за кордоном, а також отримати інформацію про форми торгівлі людьми та чинне законодавство [1].

Крім того, Україна активно співпрацює з Міжнародною організацією з міграції та іншими міжнародними партнерами задля посилення заходів протидії торгівлі людьми. Серед основних напрямів роботи – проведення інформаційних кампаній на кордоні, SMS-розсилки українцям у країнах Європи, створення чат-ботів та інших цифрових ресурсів. У рамках співпраці з європейськими партнерами міграційна поліція проводить спеціальні операції, спрямовані на протидію торгівлі дітьми, жебрацтву, сексуальній та трудовій експлуатації. За результатами цих заходів отримано 50 повідомлень про злочини, пов'язані з торгівлею людьми, та відкрито 6 кримінальних проваджень. Зокрема: у Тернопільській області викрито організовану злочинну групу, яка відправила до Польщі чотирьох дівчат для сексуальної експлуатації. Потерпілих врятовано та повернуто в Україну; на Київщині ліквідовано дві ОЗГ, що переправляли до Туреччини 30 жінок з метою сексуального рабства; у Хмельницькій області задокументовано діяльність групи злочинців, які примушували дітей до жебракування; у Дніпропетровській області зафіксовано випадки трудової експлуатації [2].

Натомість, працівники Управління міграційної поліції спільно з Управлінням кримінального аналізу ГУНП у Львівській області викрили 43-річного мешканця Стрийського району. Чоловік обіцяв внутрішньо переміщеним особам належні умови проживання та офіційне працевлаштування з оплатою праці. Однак своїх зобов'язань роботодавця не виконав: заробітну плату працівники не отримували, а проживали у приміщеннях із неналежними умовами, отримуючи лише епізодичне забезпечення продуктами харчування. Слідчі слідчого управління ГУНП у Львівській області, за процесуального керівництва Львівської обласної

прокуратури, повідомили фермеру про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 149 Кримінального кодексу України [3].

У листопаді 2023 року слідчими Головного слідчого управління спільно з Департаментом міграційної поліції за процесуального керівництва Офісу Генерального прокурора закінчено досудове розслідування стосовно 55-річного педофіла з Київської області, який систематично брав дітей знайомої для сексуальної експлуатації за гроші. Зокрема, протягом двох років фігурант розбещував і гвалтував неповнолітню дівчинку, а над неповнолітнім хлопцем здійснював сексуальне насильство. Такі «послуги» своїх дітей матір, яка кожного разу добровільно передавала їх збоченцю, оцінювала в 100-200 грн. Крім того, обвинувачений фіксував акти розбещення, гвалтування та сексуального насильства стосовно дітей на мобільний телефон, а порноконтент зберігав для задоволення власних сексуальних потреб. Обвинувальний акт стосовно фігуранта за обвинуваченням у торгівлі людьми, зґвалтуванні, сексуальному насильстві, розбещенні неповнолітніх, а також виготовленні та зберіганні дитячої порнографії скеровано до суду. Обвинувальний акт проти матері за розбещення своїх малолітніх дітей та торгівлю ними для створення порноконтенту, скеровано до суду в травні 2023 року [4].

За даними міжнародних організацій, понад половини дитячого населення України зазнали переміщення через війну: більше ніж 2 млн дітей виїхали до сусідніх країн як біженці, близько 3 млн дітей стали внутрішньо переміщеними особами. Для пошуку дітей, з якими втрачено зв'язок, а також возз'єднання родин, було розроблено мобільний застосунок «Reunite Ukraine». Цей проєкт реалізований у партнерстві з американською компанією «Find My Parent» та використовує технології штучного інтелекту. Можливості застосунку: виявлення зниклих дітей, допомога у возз'єднанні сімей, які були внутрішньо переміщені, змушені виїхати за межі України або незаконно депортовані до рф, білорусі чи тимчасово окупованих територій України [5].

Натомість, за підтримки Європолу 18-22 вересня 2023 року у Нідерландах відбувся загальноєвропейський онлайн-хакатон ЕМРАСТ, у якому взяли участь 85 експертів із правоохоронних органів 26 країн ЄС. Організовані мережі торгівлі людьми все активніше використовують інтернет для вербування та експлуатації жертв. Соціальні медіа, онлайн-платформи та сайти знайомств стали ключовими інструментами злочинців. Торговці людьми використовують різні методи, щоб заманити вразливих людей і використовувати їх для отримання прибутку. Наприклад, вони все частіше використовують соціальні медіа та онлайн-платформи для вербування жертв для сексуальної та трудової експлуатації, а також для інших форм рабства. Вони використовують кілька підходів для вербування своїх жертв. Зокрема: обман – обіцянки кращого життя, роботи, освіти чи шлюбу, які виявляються пасткою; фальшиві вакансії – пропозиції високооплачуваної роботи за кордоном, що насправді перетворюються на трудову або сексуальну експлуатацію; «допомога» з імміграцією – шахрайські послуги, після яких жертви опиняються у вразливому становищі та стають об'єктами експлуатації. Експерти аналізували веб-сайти, соцмережі, платформи знайомств і форуми, де найчастіше вербують українських біженців. Дослідження відкритих джерел підтвердило, що злочинці активно використовують групи у соцмережах за географічною ознакою, націлюючись на тих, хто шукає роботу чи послуги в країнах призначення [6].

Групи у соціальних мережах, де публікуються запити та пропозиції щодо підтримки, стають джерелом інформації для торговців людьми. Ці платформи часто містять детальні відомості про біженців та їхніх дітей, що дає злочинцям змогу легко знаходити потенційних жертв і встановлювати з ними контакт. Зловмисники можуть діяти під виглядом волонтерів у центрах прийому біженців, використовуючи свою присутність для вербування жертв.

Потенційними жертвами торговців людьми є, насамперед, жінки, діти, літні особи, інваліди та інші вразливі категорії. Жінки – піддаються ризику сексуальної експлуатації, нелегального сурогатного материнства, примусового жебрацтва та втягнення у злочинну діяльність. Діти – можуть стати жертвами сексуальної експлуатації, незаконного усиновлення, а також бути примушеними до жебрацтва та злочинності. Особи похилого віку та люди з інвалідністю – часто використовуються у схемах шахрайства або змушені жебракувати. Неповнолітні без супроводу, сироти війни та діти з опікунами (не батьками) – особливо вразливі через складність перевірки супроводжуваних осіб.

Торговці людьми активно використовують соцмережі, додатки для знайомств та закріті інтернет-групи для сексуальної та трудової експлуатації. Вони прагнуть замаскувати свою

діяльність та уникнути відповідальності. Спільні зусилля правоохоронних органів у моніторингу платформ, що використовуються для вербування та експлуатації, допомагають протидіяти злочинності. Ефективному розслідуванню сприяє міжнародна співпраця, обмін знаннями та використання сучасних технологій.

Список використаних джерел

1. Міграційна поліція під егідою ЄВРОПОЛ створює міжнародну інформаційну платформу для запобігання торгівлі людьми серед українських біженців. URL: <https://surl.lu/zuubzb>
2. У Євросоюзі за участю України проведено 4 глобальних операції щодо протидії торгівлі людьми, жебракуванню та експлуатації – Нацполіція. URL: <https://surli.cc/rcwxtk>
3. На Львівщині правоохоронці повідомили фермеру про підозру в експлуатації людей. URL: <https://surl.li/wausan>
4. Систематично брав дітей знайомої для сексуальної експлуатації за гроші: слідчі Нацполіції скерували до суду обвинувальний акт проти педофіла з Київщини. URL: <https://surl.li/mrrggx>
5. «Возз'єднати Україну»: Нацполіція запустила новий мобільний додаток із пошуку зниклих дітей. URL: <https://surl.li/kvgiao>
6. Цільовий: торговці людьми, які заманюють жертв в Інтернеті. URL: <https://surl.li/bvwsgu>

І. В. Наумова,

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем державотворення та правозастосування
науково-навчального інституту психології та права
(Національна академія внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ВЧИНЕННЯ КРАДІЖКИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Крадіжка традиційно залишається одним з найбільш поширених видів кримінальних правопорушень в Україні, що зумовлює значний суспільний резонанс, адже злочини проти власності безпосередньо впливають на рівень довіри громадян до системи правосуддя та сприйняття справедливості в суспільстві. У цьому контексті особливого значення набуває питання справедливості призначення покарання, яке повинно відповідати не лише тяжкості вчиненого діяння, а й індивідуальним характеристикам особи винного, враховувати обставини справи та умови його вчинення, у т.ч. правовий режим воєнного стану.

З огляду на це становить інтерес, чи змінилася практика призначення покарання крадіїв судами України в умовах війни. Для дослідження цього питання розглянемо дані статистичних звітів про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання (Форма № 6) за 2020–2024 рр. [1].

Впродовж розглядуваного періоду кількість осіб, засуджених за вчинення крадіжки, скоротилася з 28 580 у 2020 р. до 13 479 у 2024 р. Відмітимо, що таке суттєве скорочення було аналогічним зниженню в цей період і кількості випадків скоєння зазначеного діяння.

У 2020–2021 рр. більшості засуджених за вчинення крадіжки (близько 60 %) було призначено покарання, але з початком війни ситуація змінилася та у 2022–2024 рр. їх відсоток скоротився та становив 49,0%; 36,2% та 37,6% відповідно. А їх кількість зменшилася з 17 617 у 2020 р. до 5 070 у 2024 р. Відповідно частка засуджених за вчинення крадіжки, яких було звільнено від покарання, у 2020–2021 рр. становила близько 40% всіх крадіїв, в 2022–2023 рр. зросла до 63,8%, а в 2024 р. поменшала до 62,4%. Їх чисельність у 2020–2022 рр. знизилася з 10 963

до 7 910 осіб, в 2023 р. зросла до 11 639, а в 2024 р. зменшилася до 8 409. Майже всіх таких осіб (в середньому 99%) було звільнено від покарання з випробуванням.

Розподіл засуджених до покарання осіб за видом застосованого до них основного покарання впродовж аналізованого періоду помітно змінився. Позбавлення волі на певний строк весь цей час було основним видом кримінального покарання за вчинення крадіжки. Але відмітимо, що у довоєнний період частка засуджених до позбавлення волі серед всіх крадіїв, яким було призначено покарання, зросла несуттєво – з 36,4 % у 2020 р. до 40,7% у 2021 р. Із початком повномасштабного вторгнення збройних сил РФ на територію України було посилено кримінальну відповідальність за ряд злочинів в умовах воєнного стану. Зокрема, згідно Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» [2], крадіжка, учинена в умовах воєнного або надзвичайного стану, кваліфікується тільки за частиною четвертою статті 185 КК України, за що передбачено покарання у вигляді позбавлення волі від 5 до 8 років. Це зумовило зростання впродовж 2022–2024 рр. частки осіб, засуджених за вчинення крадіжки до позбавлення волі до 58,4 %; 83,6 % та 87,4% відповідно. Але їх кількість згідно загальної тенденції скорочення засуджених за це діяння впродовж 2020–2024 рр. знизилася з 6 406 до 4 429.

При цьому, впродовж всього аналізованого періоду найчастіше позбавлення волі щодо крадіїв призначалося на строк понад 3 роки до 5 років включно. Частка осіб, яким було призначено покарання на цей строк, серед засуджених до позбавлення волі в 2020–2023 рр. підвищилася з 46,1 % до 54,0 %, а в 2024 р. – поменшала до 52,0 %.

Наступним за частотою призначення до 2023 р. було позбавлення волі на строк понад 2 роки до 3 років включно. У 2020–2021 рр. до такого строку засуджувалося 28 % осіб, яким призначено позбавлення волі. Але в 2022 р. їх відсоток скоротився до 21,7 %, а в 2023–2024 рр. складав всього 6,7 % та 4,0 % відповідно.

Аналогічними були тенденції щодо осіб, яким призначалося позбавлення волі на менші строки. Так частка засуджених до такого виду покарання на строк понад 1 рік до 2 років включно у 2020–2022 рр. знизилася з 14,3 % до 8,7 %, а в останні два роки становила тільки 3,2% та 1,8%. Відсоток засуджених до позбавлення волі на строк 1 рік впродовж аналізованого періоду знизився з 6,1 % до 0,9 %.

Іншою була ситуація з крадіями, засудженими до такого виду покарання на строк понад 5 років до 10 років включно. У довоєнні 2020–2021 рр. вони становили близько 6 % засуджених до цього виду покарання, але через посилення кримінальної відповідальності в умовах війни, в 2022 р. відсоток таких осіб складав вже 13,9%, в 2023 р. – 34,6%, а в 2024 р. – 41,3%. Це й обумовило скорочення відсоткових показників засуджених на менші строки позбавлення волі в останні роки.

У 2020 р. другим за поширеністю видом покарання за вчинення крадіжки був штраф. Відсоток осіб, засуджених до штрафу складав 36,2 % крадіїв, яким призначено покарання. Але з 01.07.2020 набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень»[3], згідно якого розмір штрафу в ч.1 ст. 185 КК України було підвищено, причому дуже суттєво. Починаючи з липня 2020 р. розмір штрафу за вчинення крадіжки становить від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, тобто від 17 000 грн до 51 000 грн. Безперспективність стягнення штрафу в таких розмірах з більшості засуджених зумовило різке зниження частоти його призначення, та частка засуджених за вчинення крадіжки до штрафу в 2021 р. скоротилася до 11,4 %. Крім того, посилення кримінальної відповідальності за вчинення крадіжки в умовах воєнного стану, про яке йшлося раніше, зумовило зменшення у 2022–2024 рр. відсотку осіб, яким призначалося це покарання, до 5,0%. Відповідно суттєво скоротилася і їх кількість. У 2020 р. покарання у виді штрафу було призначено 6 380 крадіям, у 2021 р. – 1 609, а за роки війни їх чисельність знизилася з 551 до 255.

Ще одним поширеним видом покарання для осіб, що вчинили крадіжку, були громадські роботи. Причому, в 2020–2021 рр. спостерігалось зростання як відсотку засуджених до нього (з 17,2% до 34,6% всіх крадіїв, яким призначено покарання), так і чисельності таких осіб (з 3 034 до 4 883), що було зумовлено суттєвим скороченням в цей період відсотку осіб, яким в якості покарання було призначено штраф. Але після початку війни частка засуджених до громадських

робіт також знизилася – до 21,8% у 2022 р., до 5,5% у 2023 р. та до 3,5% у 2024 р., а їх кількість скоротилася до 179.

Інші міри покарання за вчинення крадіжок призначалися нечасто. Арешт, як міра покарання, в 2020–2022 рр. застосовувався в середньому до 7,4% осіб, яким призначено покарання, а в останні два роки їх частка знизилася до 1,0%. У 2020–2021 рр. їх чисельність зменшилася з 1 268 до 1 128, а в 2022–2024 рр. – з 521 до 53. Відсоток крадіїв, яким призначено обмеження волі, у 2020–2022 рр. збільшився з 2,3% до 5,2%, а в останні роки знизився до 0,8%. Число таких осіб зросло з 411 у 2020 р. до 641 у 2021 р. та в 2022–2024 рр. знизилася до 40. До виправних робіт за весь аналізований період було засуджено 89 осіб (2024 р.: 4), до тримання в дисциплінарному батальйоні – 11 (2024 р.: 2), та ще до 17 осіб (2024 р.: 9) було застосовано службове обмеження для військовослужбовців.

Відмітимо, що суттєві зміни в застосуванні кримінальної політики до осіб, які вчинили крадіжки в умовах воєнного стану, відбулися більшою мірою в 2023 р., оскільки у 2022 р. – першому році війни – суди розглядали помітну кількість крадіжок, вчинених і в довоєнний час.

Дослідження показало, що у 2024 р. покарання згідно з санкцією ч. 4 ст. 185 (крадіжка, вчинена у великих розмірах чи в умовах воєнного або надзвичайного стану, карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років) було призначено лише 13,6 % засуджених крадіїв. При цьому 62,4% засуджених за крадіжки були взагалі звільнені від покарання, а 24% були засуджені до позбавлення волі на менші строки або більш м'яких мір покарання. Тобто суди не стали в більшості випадків застосовувати санкцію, передбачену ч. 4 ст. 185. Це вірогідно зумовлено тим, що після посилення кримінальної відповідальності за злочини, вчинені в умовах воєнного стану, виник суттєвий дисбаланс між тяжкістю покарання за вчинення крадіжки та розміром нанесеної шкоди. Тому Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та деяких інших законів України щодо посилення відповідальності за дрібне викрадення чужого майна та врегулювання деяких інших питань діяльності правоохоронних органів» [4] було збільшено розмір вартості викраденого майна, при перевищенні якого настає кримінальна відповідальність, у 10 разів до двох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що починаючи з 09.08.2024 дорівнювало 3028 грн. По суті законодавець декриміналізував крадіжки, спрямовані на заволодіння майном вартістю менше цієї величини. Проте, таке рішення виглядає спірним як в кримінально-правовому, так і в кримінологічному аспектах.

Список використаних джерел

1. Звіт про кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, та види кримінального покарання за 2020–2024 рр. (Форма № 6). Затверджена наказом Державної судової адміністрації України від 23.06.2018 № 325. Судова влада України. Судова статистика. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/
2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 3 березня 2022 року № 2117-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#n6>
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text>
4. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та деяких інших законів України щодо посилення відповідальності за дрібне викрадення чужого майна та врегулювання деяких інших питань діяльності правоохоронних органів : Закон України від 18 липня 2024 року № 3886-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3886-20#n8>

**ХАРАКТЕРИСТИКА РИЗИКУ ВЧИНЕННЯ
ІНШОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ
ЧИ ПРОДОВЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ,
У ЯКОМУ ПІДОЗРЮЄТЬСЯ, ОБВИНУВАЧУЄТЬСЯ ОСОБА
ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ**

Запобіжні заходи як елемент заходів забезпечення кримінального провадження відіграють ключову роль у досягненні завдань кримінального судочинства. Відповідно до статті 177 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), одним із ризиків, що обґрунтовують застосування запобіжних заходів, є ймовірність вчинення підозрюваним, обвинуваченим іншого кримінального правопорушення чи продовження кримінального правопорушення, у якому він підозрюється або обвинувачується. Належна характеристика цього ризику має принципове значення для забезпечення балансу між публічними інтересами кримінального судочинства та конституційними правами особи на свободу і особисту недоторканність.

Згідно з частиною першою статті 177 КПК України, метою застосування запобіжного заходу є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов’язків, а також запобігання, зокрема, спробам вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується особа [1, с. 177]. Підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений може здійснити дії, передбачені пунктом 5 частини першої цієї статті. Варто наголосити, що застосування запобіжних заходів не повинно розцінюватися як покарання, оскільки діє презумпція невинуватості [2, с. 8].

Ризик вчинення іншого кримінального правопорушення полягає у високому ступені ймовірності того, що підозрюваний, обвинувачений може вчинити нове суспільно небезпечне діяння, яке не охоплюється інкримінованим йому злочином. Цей ризик відрізняється від ризику продовження кримінального правопорушення, який стосується незавершеного злочину або злочину з триваючим характером. Встановлення зазначеного ризику потребує аналізу сукупності обставин, що характеризують особу підозрюваного та обставини вчиненого правопорушення.

Слідчий суддя, суд при оцінці ризику вчинення особою іншого кримінального правопорушення згідно зі статтею 178 КПК України зобов’язаний врахувати в сукупності низку обставин. По-перше, аналізується наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого, особливо за однорідні або аналогічні злочини. Як зазначається у судовій практиці, неодноразова судимість та повторне вчинення злочину після звільнення з місць позбавлення волі свідчать про схильність до вчинення інших кримінальних правопорушень [3, с. 2]. По-друге, враховується тяжкість покарання, що загрожує особі у разі визнання її винуватою, оскільки суворе покарання може стати мотивом для вчинення нових злочинів з метою уникнення відповідальності. По-третє, оцінюється репутація підозрюваного, обвинуваченого, його соціальні зв’язки, наявність постійного місця роботи чи навчання. По-четверте, важливе значення має характер та обставини вчиненого злочину, зокрема його спрямованість, систематичність протиправної поведінки [1, с. 178].

Практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) встановлює, що тримання під вартою може бути виправдане за наявності конкретних доказів ризику вчинення нових злочинів. У справі «Харутюнян проти Вірменії» ЄСПЛ зазначив, що до обставин, які виправдовують тримання під вартою, належить ризик вчинення іншого кримінального правопорушення [4, с. 1]. Прокурор зобов’язаний навести конкретні фактичні дані, які підтверджують високий

ступінь ймовірності вчинення підозрюваним нових злочинів. Абстрактні посилання на тяжкість інкримінованого злочину або наявність судимості без додаткових обґрунтувань не можуть вважатися достатніми для встановлення цього ризику [5, с. 3]. Слідчий суддя повинен критично оцінювати надані докази і не обмежуватися формальною перевіркою клопотання прокурора.

Ризик продовження кримінального правопорушення характеризується специфікою, пов'язаною з природою самого злочину. Цей ризик є актуальним для триваючих злочинів, продовжуваних злочинів, а також для злочинів, які не були завершені на момент затримання підозрюваного. До таких правопорушень можуть належати незаконне зберігання наркотичних засобів, незаконне заволодіння транспортним засобом, який не був повернутий потерпілому, систематичне вчинення домашнього насильства тощо. Встановлення цього ризику потребує з'ясування того, чи продовжується об'єктивна сторона злочину на момент розгляду питання про застосування запобіжного заходу.

Обґрунтована підозра та наявність ризиків є кумулятивними підставами застосування запобіжного заходу. Стандарт доказування «обґрунтована підозра» має динамічний характер: з плином часу така підозра не може бути самостійною підставою для продовження обмеження прав особи, мають бути наведені відповідні й достатні підстави, підкріплені доказами [6, с. 2]. Відсутність нових доказів обґрунтованості підозри при розгляді питання про продовження запобіжного заходу може свідчити про бездіяльність слідчого, прокурора та стати підставою для скасування запобіжного заходу [7, с. 4].

Відповідно до частини третьої статті 176 КПК України, слідчий суддя, суд відмовляє у застосуванні запобіжного заходу, якщо слідчий, прокурор не доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не може запобігти доведеним під час розгляду ризику або ризикам. Це означає, що навіть за наявності доведеного ризику вчинення нового кримінального правопорушення суд повинен обрати найменш обтяжливий запобіжний захід, який здатний нейтралізувати такий ризик. Тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом і застосовується лише у випадках, коли прокурор доведе неефективність інших, більш м'яких запобіжних заходів [1, с. 183].

В умовах дії воєнного стану законодавець встановив особливі правила застосування запобіжних заходів до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109–114-2, 258–258-6, 260, 261, 437–442 Кримінального кодексу України. За наявності ризиків, зазначених у статті 177 КПК України, до таких осіб застосовується виключно запобіжний захід у вигляді тримання під вартою [8, с. 2]. Такий підхід законодавця обумовлений підвищеною суспільною небезпекою зазначених злочинів в умовах воєнного стану та необхідністю посилення гарантій національної безпеки.

Ризик вчинення іншого кримінального правопорушення чи продовження кримінального правопорушення є важливою підставою для застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні. Належна оцінка цього ризику потребує комплексного аналізу особи підозрюваного, обставин вчиненого злочину, наявності судимостей, характеру суспільних зв'язків та інших обставин, передбачених статтею 178 КПК України. Прокурор зобов'язаний навести конкретні докази, які підтверджують високий ступінь ймовірності реалізації такого ризику. Слідчий суддя, суд повинні критично оцінювати надані докази та дотримуватися принципу пропорційності при виборі виду запобіжного заходу. Подальше вдосконалення правозастосовної практики у цій сфері потребує розробки додаткових критеріїв оцінки ризиків та методик їх доказування з урахуванням практики ЄСПЛ та національних стандартів захисту прав людини.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17> (дата звернення: 01.10.2025).
2. Запобіжні заходи: поняття, система, характеристика та підстави і умови застосування. *WikiLegalAid*. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Запобіжні_заходи:_поняття,_система,_характеристика_та_підстави_і_умови_застосування (дата звернення: 01.10.2025).
3. Узагальнення щодо розгляду клопотань слідчими суддями (судом) про застосування запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою та домашнього арешту. *Харківський апеляційний суд*. URL: https://hra.court.gov.ua/sud4818/inshe/inf_court/uzag19k4 (дата звернення: 01.10.2025).

4. Запобіжний захід у кримінальному провадженні: нюанси обрання та оцінки доказів слідчим суддею. *Юридична Газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/zapobizhnyi-zahid-u-kriminalnomu-provazhenni-nyuansi-obrannya-ta-ocinki-dokaziv-slidchim-suddeyu.html> (дата звернення: 01.10.2025).

5. Розгляд слідчим суддею клопотань про обрання (застосування) /продовження запобіжних заходів, пов'язаних з обмеженням свободи. *Національна школа суддів України*. URL: https://nsj.gov.ua/files/15517901858.Мін-лекція_Розгляд_слідчим_суддею_клопотань.pdf (дата звернення: 01.10.2025).

6. Перевірка слідчим суддею обґрунтованості підозри як засіб протидії необґрунтованому кримінальному переслідуванню. *Національна асоціація адвокатів України*. URL: <https://unba.org.ua/publications/5251-perevirka-slidchim-suddeyu-obuntovanosti-pidozri-yak-zasib-protidii-neobuntovanomu-kriminal-nomu-peresliduvannyu.html> (дата звернення: 01.10.2025).

7. Кокош Р. Обґрунтованість підозри: критерії і їх тлумачення на практиці. *Юридична Газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/obruntovanist-pidozri-kriteriyi-i-yih-tlumachennya-na-praktici.html> (дата звернення: 01.10.2025).

8. Запобіжні заходи в умовах воєнного стану: що змінилось. *Закон і Бізнес*. URL: <https://zib.com.ua/ua/151472.html> (дата звернення: 01.10.2025).

Є. В. Новіков,

курсант 2-го курсу

Навчально-наукового інституту № 4

(Харківський національний університет внутрішніх справ)

Ю. О. Безуса,

доцент кафедри теорії та історії держави та права,

кандидат юридичних наук, доцент

(Харківський національний університет внутрішніх справ)

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ОБМЕЖЕНЬ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ПІД ЧАС ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ ІЗ ПРОТИДІЇ ДИВЕРСІЙНО-РОЗВІДУВАЛЬНИМ ГРУПАМ

Сучасні реалії війни в Україні породжують нові безпекові виклики, серед яких особливе місце посідає діяльність диверсійно-розвідувальних груп (надалі – ДРГ). Їхня активність становить безпосередню загрозу життю, здоров'ю та безпеці громадян, а також стабільності функціонування державних інституцій, що водночас створює ризик обмеження або порушення прямих конституційних гарантій захисту прав і свобод людини та громадянина, адже ДРГ наносять шкоду не лише військовим цілям, а й цивільним з особливим цинізмом. Наприклад, 10 січня у Чернігівській області російська диверсійно-розвідувальна група розстріляла авто із цивільним чоловіком[7], який їхав дорогою за півкілометра до державного кордону. Це зумовлює необхідність запровадження ефективних превентивних і примусових заходів з боку поліції. Водночас розширення таких заходів породжує складні правові виклики щодо допустимих меж обмеження конституційних прав і свобод людини й громадянина.

Конституція України виступає основним гарантом прав і свобод людини та громадянина, забезпечуючи їхній захист у мирний час і в умовах надзвичайних обставин, зокрема частина 1 статті 3 Конституції зазначає, що: «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави[1]». Водночас частина 1 статті 64 закріплює певні обмеження, а саме: «В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень[1]». Такі обмеження мають здійснюватися виключно в межах закону,

бути необхідним для забезпечення національної безпеки, громадського порядку та функціонування державних інституцій, а також відповідати принципам пропорційності та верховенства права.

Перелік конституційних прав, які не можуть бути обмежені навіть у цих умовах, визначається Конституцією України та міжнародними договорами, зокрема Європейською конвенцією з прав людини та Міжнародним пактом про громадянські та політичні права.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» деталізує правові механізми запровадження обмежень.

Частина 1 статті 20 відповідного закону визначає, що правовий статус і можливі обмеження прав і свобод громадян та прав і законних інтересів юридичних осіб під час воєнного стану визначаються Конституцією України та цим Законом, встановлюючи правову основу обмежень – вони можливі лише у межах Конституції та закону.

Частина 2 статті 20 передбачає, що: «В умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, передбачені частиною другою статті 64 Конституції України[2]».

Закон України «Про Національну поліцію» визначає підстави та процедури застосування заходів примусу, встановлюючи правові рамки для обмеження прав і свобод громадян. Зокрема, **розділ II закону** містить перелік принципів діяльності Національної поліції, серед яких верховенство права, дотримання прав і свобод людини, законність та пропорційність дій.

Статті 44–46 закону регламентують порядок застосування заходів примусу: перелік засобів, умови застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї, а також обов'язки поліцейського щодо документування й контролю таких дій. Відповідно до частини 2 статті 44 закону, поліцейський зобов'язаний письмово повідомити свого керівника, а той зобов'язаний повідомити прокурора про завдання особі тілесних ушкоджень унаслідок застосування фізичної сили[3]. Подібні процедури також регламентуються **статтями 45 та 46 відповідного закону з метою забезпечення контролю законності дій поліції та захисту прав громадян**.

Нормативно-правова база повинна також **брати до уваги міжнародно-правові стандарти**, ратифіковані українським законодавством.

Відповідно до частини 1 статті 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: «Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожуватиме життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом.[4]». Це положення надає державі **право тимчасово відступати від окремих зобов'язань за Конвенцією під час війни або іншої суспільної небезпеки**, водночас **визначає чіткі межі таких обмежень**, зобов'язуючи діяти **виключно в необхідних масштабах та без порушення інших міжнародно-правових норм**.

Розглянувши **правову базу** конституційних свобод, національного законодавства та ратифікованих міжнародних конвенцій, можемо перейти до аналізу превентивних і примусових заходів Національної поліції, що застосовуються для протидії діяльності ДРГ:

1) Перевірка документів, що посвідчують особу. Дозволяє **виявляти осіб, причетних до діяльності ДРГ**, та запобігати їхнім протиправним діям;

2) Обмеження пересування у визначених районах. Дозволяє **контролювати переміщення осіб, підозрюваних у причетності до ДРГ**, та мінімізувати ризики для безпеки громадян і критично важливих об'єктів;

3) Огляд речей, транспортних засобів та особистий огляд. Дозволяє **виявляти зброю, вибухівку та інші небезпечні предмети**, що можуть використовуватися ДРГ, та запобігати протиправним діям;

4) Затримання осіб, причетних до діяльності ДРГ;

5) Тимчасове вилучення предметів і документів, що можуть бути доказами у провадженні.

Проте використання дискреційних повноважень поліцейськими без чітких критеріїв і належного контролю може **призвести до зловживань та порушення прав і свобод людини, гарантованих Конституцією**.

Павло Башинський зазначає, що: «За перші 8 місяців 2025 року в Україні зареєстровано 397 злочинів, пов'язаних із незареєстрованою зброєю, не пов'язаних із бойовими діями [7]», що підкреслює важливість застосування превентивних та примусових заходів до осіб підозрюваних у діяльності ДРГ.

Гарантії дотримання прав людини в умовах правового режиму воєнного стану передбачають, що будь-які обмеження конституційних прав і свобод повинні здійснюватися виключно в межах закону та бути обґрунтованими конкретними безпековими потребами.

Механізмами захисту виступають **судовий та прокурорський контроль, діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини**, а також міжнародні правозахисні інституції. Навіть у разі загрози національній безпеці, яку створюють ДРГ, **заходи примусу повинні залишатися пропорційними та підлягати ефективному контролю**, що підтверджує практика Європейського суду з прав людини, наприклад:

1) Справа *A. and Others v. United Kingdom*, 2009, № 3455/05 та інші: «заходи з відступу від зобов'язань були непропорційними у тому, що невинувато запроваджували дискримінацію між громадянами й іноземцями» [5].

2) Справа *Ashingdane v. United Kingdom*, 1985, №8225/78).

Таким чином, забезпечення національної безпеки та громадського порядку під час дії правового режиму воєнного стану має поєднуватися із дотриманням принципів законності, пропорційності та верховенства права, запобігаючи зловживанню дискреційними повноваженнями поліцейських і захищаючи права і свободи людини та громадянина. Діяльність диверсійно-розвідувальних груп у цих умовах створює загрозу для життя громадян і стабільності державних інституцій, що потребує застосування превентивних і примусових заходів поліцією. Водночас такі заходи повинні залишатися законними, пропорційними та тимчасовими, з дотриманням конституційних прав і свобод та належним контролем. Практика ЄСПЛ підтверджує, що держави можуть обмежувати права для забезпечення безпеки, але будь-які обмеження мають бути обґрунтованими, справедливими та пропорційними.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 06.10.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 06.10.2025).
2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n181> (дата звернення: 06.10.2025).
3. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/580-19> (дата звернення: 06.10.2025).
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : Конвенція; Рада Європи від 04.11.1950 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004 (дата звернення: 06.10.2025).
5. А. та інші проти Сполученого Королівства (3455/05) : Рішення від 19.02.2009 р. // Європейський суд з прав людини. Лютий 2009. 7 с. URL: <https://www.coe.int/en/web/echr/-/case-of-a-and-others-v-united-kingdom> (дата звернення: 06.10.2025).
6. Російська диверсійно-розвідувальна група розстріляла авто з цивільним чоловіком у Чернігівській області // Українська правда. 11.01.2024. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2024/01/11/7436777/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 06.10.2025).
7. Кримінальні правопорушення, пов'язані з незареєстрованою зброєю, зростають: названо лідируючі регіони // Українські національні новини (УНН). 15.09.2025. URL: <https://unn.ua/en/news/crimes-involving-unregistered-weapons-are-on-the-rise-leading-regions-named> (дата звернення: 06.10.2025).

К. А. Новікова,
старший науковий співробітник відділу
дослідження проблем кримінального права,
кандидат юридичних наук, старший дослідник
(Науково-дослідний інститут вивчення
проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України)

ЩОДО ПРОБЛЕМ КООРДИНАЦІЇ ДІЙ У БОРОТЬБІ З ОРГАНІЗОВАНИМИ СХЕМАМИ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ ЧЕРЕЗ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОРДОН¹²

1. Польсько-український кордон зазнав фундаментальної трансформації після початку повномасштабного вторгнення російської федерації. Цей кордон, що має протяжність 535 кілометрів [1, с. 10], перетворився на життєво важливий гуманітарний та логістичний коридор, а також на ключовий зовнішній рубіж безпеки ЄС та НАТО. В рамках Угоди про співробітництво у сфері безпеки, підписаної між двома країнами, Польща та Україна підтвердили свою стратегічну зацікавленість у посиленні співпраці для забезпечення свободи та територіальної цілісності, а також стійкості критичної інфраструктури [2].

Незважаючи на загальне зниження нерегулярних перетинів зовнішніх кордонів ЄС у 2024–2025 роках, згідно з даними Frontex [3], Східний сухопутний кордон демонструє протилежну динаміку. У 2024 році було зафіксовано трикратне збільшення кількості перетинів, причому найбільший тиск спостерігається уздовж кордонів з Україною та Білоруссю [4; 5]. Ця тенденція вказує на зміну фокусу міграційного тиску, що вимагає специфічних та цільових заходів координації, оскільки цей сектор став ареною для високоорганізованої злочинної діяльності.

2. На початку повномасштабного вторгнення міжнародні організації висловлювали значні побоювання щодо масової торгівлі людьми серед мільйонів переміщених осіб, більшість з яких були жінками та дітьми [6]. Проте, завдяки швидкому та рішучому впровадженню Європою статусу тимчасового захисту та збереженню безвізового режиму для громадян України, вдалося значною мірою запобігти широкомасштабній торгівлі людьми, характерній для гуманітарних криз. Понад 6.7 мільйонам осіб, які шукали притулку, було надано легальний статус, що усунуло головний мотив для звернення до контрабандистів [7, 8].

У цих умовах злочинні групи переорієнтувалися на високоприбутковий ринок сприяння незаконному виїзду та ухилення від мобілізації. Таким чином, оперативний фокус координаційних зусиль на польсько-українському кордоні змістився. Він перейшов від боротьби з типовою торгівлею людьми до протидії високоорганізованим схемам незаконного перетину кордону. Ці схеми головним чином пов'язані із сприянням незаконному виїзду військовозобов'язаних чоловіків з України в умовах воєнного стану та мобілізації.

3. Критичною перешкодою для ефективної координації дій у боротьбі з організованими схемами незаконного переправлення осіб через польсько-український кордон є поширеність корупції в Україні. Незаконне переправлення військовозобов'язаних чоловіків часто організовується через розгалужені корупційні схеми. Правоохоронними органами України викрито схеми, в яких брали участь як колишні військовослужбовці [9], так організовані групи лікарів. Останні фальсифікували медичні документи, що надають право на виїзд [10].

Високий рівень корупції в Україні істотно ускладнює належну координацію діяльності правоохоронних та прикордонних органів. У таких умовах організовані злочинні групи здатні фактично «легалізувати» осіб, які ухиляються від мобілізації, шляхом забезпечення їх підтриманими, проте формально належно оформленими документами. Це трансформує характер оперативних завдань для польських прикордонних служб – від безпосереднього запобігання незаконному перетину кордону до складної ідентифікації випадків документального шахрайства, що здійснюється під виглядом законних процедур.

¹² Публікація була створена в рамках стипендіальної програми Центру діалогу ім. Юліуша Мєрошевського.

4. Еволюція злочинності у сфері незаконного переправлення осіб через державний кордон також характеризується активним використанням цифрових технологій. Злочинні угруповання застосовують інтернет-ресурси та соціальні мережі для поширення пропозицій щодо придбання підроблених документів, маскуючи таку діяльність під надання «юридичних послуг» або «консультацій із виїзду за кордон». Вартість одного підробленого документа, за наявними даними, може сягати 1500 євро [11].

Протидія цій цифровій загрозі потребує невідкладної синхронізації кримінальних юрисдикцій та налагодження оперативного обміну цифровими доказами між правоохоронними органами України, Польщі та європейськими інституціями, зокрема Europol і Eurojust. Досвід Europol уже засвідчив ефективність проведення операцій, спрямованих проти цифрових компонентів торгівлі людьми [12], однак нині існує нагальна потреба поширити відповідні інструменти й на сферу незаконного переправлення осіб через державний кордон.

5. Координації між правоохоронними органами України та Польщі також перешкоджає глибока асиметрія правозастосування. Польща повністю дотримується міжнародних стандартів протидії торгівлі людьми, тоді як в Україні суди часто призначають надто м'які покарання, а випадки притягнення посадовців до відповідальності за корупційну співучасть відсутні. Це підриває довіру польських партнерів і ускладнює обмін чутливою оперативною інформацією.

6. Слід також зазначити, що на стратегічному рівні співпраця між Україною та Польщею спирається на спільні безпекові пріоритети, однак на практиці вона зазнає впливу тактичних внутрішніх суперечностей, що виявляють інституційну вразливість партнерства. Політичні протистояння, зокрема блокування кордону польськими фермерами та перевізниками у 2022–2023 роках, підрвали довіру та ускладнили стабільне оперативне планування між прикордонними службами [13]. Водночас безпекові пріоритети Польщі нині зосереджені на протидії гібридним загрозам із боку Білорусі та Росії, що спричиняє ризик відволікання ресурсів від боротьби з менш помітними, але системними корупційними схемами незаконного переправлення осіб на українському напрямку.

7. Ще однією суттєвою проблемою координації у протидії організованим схемам незаконного переправлення осіб є обмежене використання спільних слідчих груп (JITs), координуваних Eurojust. Попри те, що ці механізми довели свою ефективність у розслідуванні міжнародних злочинів їхнє застосування для протидії транскордонним проявам незаконного переправлення осіб через державний кордон стикається з низкою процедурних і юрисдикційних бар'єрів. Необхідність дотримання національних кримінально-процесуальних норм, а також обмеження, зумовлені принципом державного суверенітету, уповільнюють спільні розслідування й ускладнюють оперативний обмін доказами. Додатковим чинником виступає недостатній практичний досвід правоохоронних органів у розслідуванні злочинів цього типу, що свідчить про інституційну неготовність існуючих форматів JIT до ефективного реагування на динамічні та цифровізовані форми транскордонної злочинності.

Список використаних джерел

1. Gylfason T., Hochreiter E., Kowalski T. Different Choices, Divergent Paths: Poland and Ukraine: Research Report 465. *The Vienna Institute for International Economic Studies (wiiw)*. URL: <https://wiiw.ac.at/different-choices-divergent-paths-poland-and-ukraine-dlp-6419.pdf> (date of access: 07.10.2025).
2. Угода про співробітництво у сфері безпеки між Україною та Республікою Польща. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobitnictvo-u-sferi-bezpeki-mizh-ukrayinoyu-ta-92009> (дата звернення: 07.10.2025).
3. EU external borders: irregular crossings down 18% in the first 7 months of 2025. *Frontex*. URL: <https://www.frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/eu-external-borders-irregular-crossings-down-18-in-the-first-7-months-of-2025-ArNz2R> (date of access: 07.10.2025).
4. Quarterly Mixed Migration Update: Europe – QUARTER 3 (2024) / MMC Europe. *Mixed Migration Centre*. URL: <https://mixedmigration.org/wp-content/uploads/2025/02/QMMU-2024-Q3-Europe.pdf> (date of access: 07.10.2025).
5. Migratory Routes. *Frontex*. URL: <https://www.frontex.europa.eu/what-we-do/monitoring-and-risk-analysis/migratory-routes/migratory-routes> (date of access: 07.10.2025).
6. Mendel J. and Sharapov K. Re-politicising Anti-Trafficking: Migration, labour, and the war in Ukraine. *Anti-Trafficking Review*. 2024. № 22. P. 52-73. <https://doi.org/10.14197/atr.201224224> (date of access: 07.10.2025).
7. Study on Trafficking in Persons and Smuggling of Migrants in the Context of the Displacement caused by the War in Ukraine. *United Nations: Office on Drugs and Crime*. URL: <https://www.unodc.org/unodc/data-and-analysis/tip-studies.html> (date of access: 07.10.2025).

8. Refugee response has reduced risks of migrant smuggling and human trafficking stemming from war in Ukraine, new UNODC study finds. *United Nations: Office on Drugs and Crime*. URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/press/releases/2025/February/refugee-response-has-reduced-risks-of-migrant-smuggling-and-human-trafficking-stemming-from-war-in-ukraine--according-to-new-unodc-study.html> (date of access: 07.10.2025).

9. Викрито колишнього військовослужбовця, який організував схему незаконного переправлення чоловіків через державний кордон. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/vikrito-kolisnyogo-viiskovosluzbovcya-yakii-organizuvav-sxemu-nezakonnogo-perepravlennya-colovikiv-cerez-derzavnii-kordon> (дата звернення: 07.10.2025).

10. У Львові судитимуть п'ятьох учасників схеми з переправлення ухилантів через кордон. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/4043832-u-lvovi-suditimut-patoh-ucasnikiv-shemi-z-perepravlenna-uhilantiv-cerez-kordon.html> (дата звернення: 07.10.2025).

11. Criminal group forging over 12 000 official documents halted in Poland. *Europol*. URL: <https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/criminal-group-forging-over-12-000-official-documents-halted-in-poland> (date of access: 07.10.2025).

12. Digital sprint to disrupt sexual exploitation of Ukrainian nationals. *Europol*. URL: <https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/digital-sprint-to-disrupt-sexual-exploitation-of-ukrainian-nationals> (date of access: 07.10.2025).

13. Kravchuk P. Analytical note Ukraine-Poland border: cooperation and challenges. URL: https://english.euroweb.org.ua/wp-content/uploads/2024/01/AN_Ukraine-Poland-Border_eng.pdf (date of access: 07.10.2025).

О. О. Парчевська,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту поліцейської діяльності
(Національна академія внутрішніх справ)

А. М. Сатиров,

викладач кафедри тактичної підготовки
навчально-наукового інституту поліцейської діяльності
(Національна академія внутрішніх справ)

СПІВПРАЦЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ІЗ ГРОМАДСЬКИМИ ФОРМУВАННЯМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах, коли держава застосовує спеціальний правовий режим для захисту суверенітету, територіальної цілісності та громадської безпеки, ефективне використання потенціалу громадянського суспільства – один із чинників підвищення оперативної спроможності сил правопорядку. Правове поле такої співпраці формується низкою нормативних актів, серед яких ключовими є Закон України «Про правовий режим воєнного стану», законодавство про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону, законодавство про Національну поліцію та нормативні акти Кабінету Міністрів щодо добровільних формувань територіальних громад; ці документи визначають межі компетенції, порядок взаємодії, гарантії та обмеження при залученні громадських формувань до виконання завдань у воєнний час [1].

Правову природу громадських формувань у цивільному житті можна вважати як такі, що утворені на засадах добровільності та місцевої ініціативи для участі в охороні громадського порядку, захисті тутешніх інтересів та співпраці з компетентними органами. Законодавство визначає склад, повноваження, умови членства та гарантовану допомогу з боку органів влади для таких формувань, окремі норми визначають, що члени громадських формувань можуть виконувати певні допоміжні функції, але не мають повноважень органів державної влади щодо застосування примусових заходів, які належать до компетенції поліції або Збройних

Сил. У період воєнного стану державні органи отримують розширені повноваження, проте це не означає автоматичного делегування органів влади компетенції громадським формуванням без чіткої законодавчої або нормативної підстави. [2]

В умовах воєнного стану зміст та механізми співпраці мають бути побудовані за принципами законності, субсидіарності, відповідності компетенцій та чіткого розмежування функцій. Закон про правовий режим воєнного стану встановлює рамки: під час дії воєнного стану можуть вводитися спеціальні обмеження і порядок взаємодії органів виконавчої влади та місцевого самоврядування з іншими суб'єктами, але будь-яке залучення цивільних формувань до виконання завдань, пов'язаних із заходами безпеки чи оборони, має ґрунтуватися на нормативних актах, що встановлюють порядок, підстави та процедури такого залучення, а також гарантії прав і свобод громадян. [3]

Практичні напрямки співпраці включають: інформаційно-аналітичну взаємодію, тобто обмін даними про загрози, підозрілих осіб чи обставини порушення громадського порядку; координацію громадських патрулів і волонтерських груп у питаннях безпеки благоустрою, евакуації, допомоги цивільному населенню; участь у превентивних заходах (попередження мародерства, охорона комунального майна, контроль доступу в певні зони) за чітко обумовленими строками і під наглядом уповноважених правоохоронних органів; логістичну та матеріально-технічну підтримку – наприклад, допомога у забезпеченні пунктів прийому постраждалих, організації пунктів тимчасового перебування та оповісткових мереж. Усі ці напрями мають бути врегульовані на місцевому рівні актами органів місцевого самоврядування, розпорядженнями голів місцевих державних адміністрацій або відповідними наказами уповноважених органів, з урахуванням положень чинного законодавства. [4]

Особливу увагу необхідно приділити питанням відповідальності та контролю. Правоохоронні органи зобов'язані забезпечити, щоб діяльність громадських формувань здійснювалася під контролем компетентних органів, а їх дії відповідали законодавству. Водночас держава має передбачити засоби правового захисту членів громадських формувань від неправомірних притягнень до відповідальності у випадку, коли вони діяли в межах наданих повноважень та в інтересах захисту громадян. Для цього важливі наявність чітких посвідчень, реєстрації формувань, протоколів взаємодії та визначених каналів комунікації з поліцією й місцевою владою.

Окремим викликом у воєнний час є питання оснащення, проходження інструктажів та підготовки членів громадських формувань. Надання спеціального обладнання, засобів зв'язку та навчання має відбуватися відповідно до вимог безпеки та під контролем відповідних органів, у жодному разі це не повинно створювати ситуацій, коли цивільні формування виконують бойові функції, що належать до компетенції Збройних Сил або інших військових формувань. Для уникнення таких ризиків держава та місцева влада повинні розробити стандарти підготовки добровольців, процедури перевірки їхніх кваліфікацій й обмеження щодо використання озброєння та спеціальних засобів. У цьому контексті постанови Кабінету Міністрів щодо добровольчих формувань територіальних громад визначають порядок утворення та діяльності таких підрозділів і були актуалізовані з огляду на практичні потреби під час воєнного стану [4].

Координаційні механізми мають ґрунтуватися на багаторівневій системі: централізована методологічна координація на рівні центральних органів виконавчої влади (МВС, РНБО, Мінрегіон тощо) комбінується з оперативною координацією на рівні обласних, районних адміністрацій і місцевих рад. Важливим є також правове закріплення каналів передачі інформації та правил її обробки, щоб не допустити порушень законодавства щодо захисту персональних даних або розголошення відомостей, що становлять державну або оперативну таємницю.

Завершуючи, слід підкреслити, що ефективність співпраці правоохоронних органів з громадськими формуваннями в умовах воєнного стану залежить від поєднання правової визначеності, чіткої процедурної регламентації, професійного контролю та прозорих механізмів взаємодії. Дотримання конституційних прав і свобод громадян, уникнення надмірної деформації цивільних інститутів у військовій логіці, забезпечення чітких меж відповідальності і контролю. На рівні практичної політики це вимагає постійного удосконалення нормативної бази, підготовки кадрів правоохоронних органів щодо роботи з громадськими ініціативами та забезпечення зворотного зв'язку з громадами задля підвищення довіри та спільної стійкості в умовах загрози національній безпеці.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 14.05.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 24.09.2025).
2. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : Закон України від 22.06.2000 № 1835-III : станом на 15.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14#Text> (дата звернення: 24.09.2025).
3. Співпраця органів поліції з громадськими формуваннями в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення – Мережа UPLAN. *Мережа UPLAN*. URL: <https://uplan.org.ua/analytics/spivpracya-organiv-policziyi-z-gromadskymu-formuvannyamy-v-umovah-voyennogo-stanu-ta-pislyavoyennogo-vidnovlennya/> (дата звернення: 24.09.2025).
4. Про затвердження Положення про добровільні формування територіальних громад : Постанова КМУ від 29.12.2021 № 1449 : станом на 06.11.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-2021-p#Text> (дата звернення: 24.09.2025).

М. В. Повалена,

доцент кафедри загальноправових
дисциплін факультету № 1,
кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ІННОВАЦІЙНА ЦИФРОВІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІНСПЕКТОРІВ З ПРАВ ЛЮДИНИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА VR-ТЕХНОЛОГІЙ У ПОЛІЦІЇ

Сучасна трансформація правоохоронної системи України відбувається в унікальних умовах – під впливом війни, цифровізації та потреби гармонізації з європейськими стандартами прав людини. Одним із ключових напрямів цієї трансформації є впровадження інноваційних технологій у діяльність інспекторів з дотримання прав людини Національної поліції України.

Цифровізація правоохоронної діяльності – це не лише модернізація процедур, а насамперед механізм зміцнення гарантій прав і свобод людини. Використання систем «Custody Records» та боді-камер (*портативних (нагрудних) відеореєстраторів*) забезпечує об'єктивну фіксацію дій правоохоронців, створює доказову базу у випадках перевищення повноважень та формує довіру громадян до поліції.

Такі, сучасні аналітичні інструменти, як Big Data, OSINT, цифрова криміналістика – дозволяють інспекторам переходити від простого реагування до прогнозування, з можливістю виявляти системні порушення, аналізувати повторювані скарги та формувати рекомендації для запобігання порушенням прав людини. Проте, при розвитку цифровізації виникає ряд певних етичних проблемних аспектів: баланс між безпекою і приватністю, ризики зловживання інформаційними ресурсами, а також потреба у високому рівні цифрової компетентності працівників.

Перспективи розвитку цифрових технологій у роботі інспекторів з прав людини полягають у переході від окремих цифрових рішень до створення єдиної системи моніторингу, інтегрованої з європейськими платформами. Такий підхід відповідає тенденціям цифрової трансформації сектору безпеки, визначеним у Стратегії цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року. [1]

Інноваційні технології відкривають нові можливості для ефективної роботи та прозорості поліцейської діяльності. У найближчому майбутньому алгоритми штучного інтелекту зможуть автоматично аналізувати відеозаписи з боді-камер, виявляючи ознаки

перевищення сили або незаконних дій, а також автоматизовано сортувати скарги громадян, визначаючи пріоритетні для розгляду випадки. Використання блокчейн-технологій для збереження цифрових записів – таких як дані з камер, «Custody Records», або реєстрів скарг – забезпечить їхню прозорість, підміна чи видалення даних стануть неможливими, що є надзвичайно важливим для забезпечення дотримання прав людини.

У майбутньому інспектори матимуть не лише засоби фіксації подій (боді-камери, системи «Custody Records»), а й інструменти аналізу та прогнозування порушень прав людини з використанням штучного інтелекту, що узгоджується з положеннями Європейського акта про штучний інтелект (EU AI Act) [2] та принципами верховенства права, визначеними у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. [3]

Важливим інноваційним напрямом є використання технологій доповненої та віртуальної реальності VR-симуляції у системі професійної підготовки поліцейських. Віртуальні тренажери дозволяють моделювати реальні сценарії порушень прав людини, кризових ситуацій чи взаємодії з вразливими групами. Таке навчання сприяє розвитку емпатії, етичного мислення та навичок деескалації конфліктів. У країнах Європейського Союзу, таких як Німеччина, Нідерланди та Швеція, VR-симуляції вже стали обов'язковим елементом підготовки правоохоронців. Україна має всі передумови для адаптації цих практик – створення інтерактивних курсів, майстер-класів і стажувань у європейських поліцейських академіях. Це дозволить підвищити професійний рівень кадрів та зміцнити взаємну довіру між українськими і європейськими правоохоронними структурами.

Перспективи розвитку цифрових технологій у діяльності інспекторів з дотримання прав людини полягають у переході від локальних рішень до комплексної цифрової екосистеми моніторингу прав людини, яка буде інтегрована з європейськими системами. Інспектори майбутнього отримають не лише інструменти фіксації, а й потужні механізми прогнозування та попередження порушень, що відповідатиме європейським стандартам верховенства права та прав людини.

Водночас виникають прогалини які слід допрацьовувати, зокрема щодо технічних проблем (нестача сучасного обладнання, відсутність інтеграції систем), кадрових (недостатня цифрова грамотність працівників), етичних (питання пропорційності застосування технологій і приватності даних), а також кіберзагрози та ризики втручання в електронні бази. Для подолання цих проблем необхідний комплексний підхід, міжвідомча координація, міжнародне партнерство і підтримки освітніх а наукових інституцій.

З метою ефективного впровадження сучасних технологій у систему професійного навчання Національної поліції України пропонується реалізація комплексного проекту, який включає низку ключових напрямів.

По-перше, необхідно розробити та впровадити комплексну програму навчання для українських поліцейських із використанням VR-симуляцій кризових ситуацій. Такі тренінги дозволять моделювати поведінку офіцерів у стресових умовах, відпрацьовувати алгоритми реагування, управління натовпом, переговорів із заручниками чи кризових комунікацій.

По-друге, важливо підвищувати потенціал українських тренерів через стажування та навчальні візити до європейських поліцейських академій. Це дозволить не лише перейняти кращі практики, а й сформувати мережу підготовлених фахівців, які зможуть розвивати сучасні методики в Україні. По-третє, необхідно інтегрувати у навчальні програми європейські кращі практики з управління кризовими ситуаціями та технік деескалації конфліктів. Адаптація моделей, що вже успішно функціонують у Німеччині, Нідерландах чи Швеції, сприятиме створенню системи навчання, заснованої на етичних стандартах та цінностях поваги до людської гідності. По-четверте, важливим кроком стане проведення пілотного тестування VR-модулів, оцінювання ефективності навчання та внесення необхідних коригувань для вдосконалення програми. Такий підхід дозволить забезпечити високу якість навчальних матеріалів та їхню практичну значущість. Важливо сприяти поглибленню міжнародного співробітництва між українськими та європейськими правоохоронними органами через спільні конференції, обміни, навчальні заходи та дослідницькі проекти, що не лише посилять професійний рівень поліцейських, а й сприятиме інтеграції України у спільний безпековий простір Європи.

Отже, поєднання цифрових технологій, штучного інтелекту, блокчейну та VR-симуляцій не лише модернізує систему професійної підготовки поліції, а й створює нову культуру

поліцейської діяльності – культуру відкритості, підзвітності, цифрової доброчесності та довіри. Інспектори з дотримання прав людини стають ключовими агентами цієї трансформації. Вони поєднують технології, етику та право у спільній місії – захисті людської гідності та забезпеченні справедливості навіть у найскладніших умовах воєнного часу.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 грудня 2024 року № 1351-р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1351-2024-%D1%80?utm_source=chatgpt.com#Text

2. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act). *Official Journal of the European Union*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj>

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms) Рада Європи від 4 листопада 1950 р. Ратифікована Україною 17 липня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

А. С. Політова,
доцент кафедри права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Маріупольський державний університет)

АНАЛІЗ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ ПРОЕКТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІНИ ДО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОГРОЗУ АБО НАСИЛЬСТВО ЩОДО ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ ТА ОБРАЗУ ЙОГО ЧЕСТІ І ГІДНОСТІ (РЕЄСТР. 13384-1 ВІД 08.07.2025)

В умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України, ми кожного дня дякуємо нашим Збройним Силам за можливість навчатися та навчати, працювати та відпочивати. Це лише крапля тих можливостей, за які ми можемо завдячити нашим Захисникам! Але ми завжди маємо «ложку дьогтю» у нашому суспільстві.

Законом України від 3 березня 2022 р. № 2110-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» Кримінальний кодекс України (далі – КК) було повнено ст. 435-1. Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю. Так, зокрема, законодавець встановив кримінальну відповідальність за:

– ч. 1 – образу честі і гідності, погрозу вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна військовослужбовцю, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, його близьким родичам чи членам сім'ї;

– ч. 2 – виготовлення та поширення матеріалів, які містять образу честі і гідності, погрозу вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна військовослужбовцю, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, його близьким родичам чи членам сім'ї [1].

Разом з тим, варто відзначити, що за ст. 435-1 КК України в Єдиному державному реєстрі судових рішень міститься 6 вироків (Вирок Ужгородського міськрайонного суду

Закарпатської області від 11 липня 2022 р. у Справі № 308/8031/22; Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 14 липня 2022 р. у Справі №712/4108/22 Провадження №1-кп/712/574/22; Вирок Берегівського районного суду Закарпатської області від 09 лютого 2023 р. у Справі № 297/3163/22; Вирок Кіцманського районного суду Чернівецької області від 20 лютого 2023 р. у Справі №718/418/23 Провадження №1-кп/718/21/23; Вирок Шаргородського районного суду Вінницької області від 30 листопада 2023 р. у Справі № 152/1500/23; Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 16 січня 2024 р. у Справі № 686/29389/23 Провадження № 1-кп/686/310/24).

Що ж стосується зареєстрованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 435-1 КК України та результатів їх досудового розслідування (детальна інформація на Рисунку 1), то відзначимо, що у понад 70 % кримінальних проваджень рішення так і не було прийнято. Це вказує про існуючі проблеми у правозастосовчій практиці, адже кількість кримінальних проваджень з обвинувальним актом складає приблизно 9 % щодо 111 облікованих кримінальних проваджень за 2022 р. – серпень 2025 р.

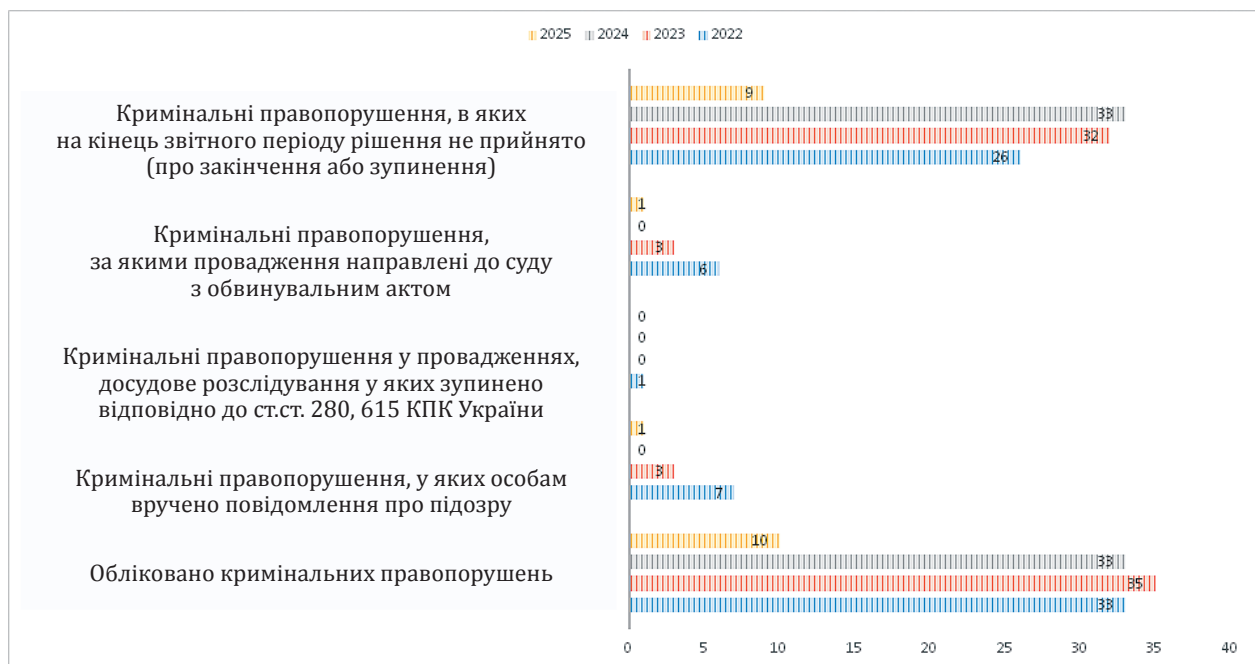

Рисунок 1. Кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 435-1 КК України та результатів їх досудового розслідування за 2022 р. – серпень 2025 р.

Проте, не дивлячись на таку негативну практику, народними депутатами України зареєстровано проєкт Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за погрозу або насильство щодо військовослужбовця та формування його честі і гідності (реєстр. 13384-1 від 08.07.2025), яким запропоновано передбачити кримінальну відповідальність за:

«Стаття 345-2. Погроза або насильство щодо військовослужбовця та образа його честі і гідності

1. Образа честі і гідності військовослужбовця чи його близьких родичів, у зв'язку із здійсненням ним заходів із забезпечення національної безпеки і оборони України, відсічі і стримування збройної агресії, а також виготовлення з метою поширення та/або поширення матеріалів, які містять таку образу, –

карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин або пробаційним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на строк від одного до трьох років.

2. Погроза військовослужбовцю чи його близьким родичам вбивством, насильством або знищенням майна, у зв'язку із здійсненням ним заходів із забезпечення національної безпеки і оборони України, відсічі і стримування збройної агресії, –

карається обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Умисне заподіяння військовослужбовцю чи його близьким родичам побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у зв'язку із здійсненням ним заходів із забезпечення національної безпеки і оборони України, відсічі і стримування збройної агресії, –

карається обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

4. Умисне заподіяння військовослужбовцю чи його близьким родичам тяжкого тілесного ушкодження у зв'язку із здійсненням ним заходів із забезпечення національної безпеки і оборони України, відсічі і стримування збройної агресії, –

карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

5. Дії, передбачені частинами другою, третьою або четвертою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, –

караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років.

Примітка. Суб'єктом кримінальних правопорушень, визначених цією статтею, не є військовослужбовці, а також військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів, які несуть відповідальність за вчинення військових кримінальних правопорушень, передбачених розділом XIX Особливої частини цього Кодексу» [2].

Обґрунтовуючи необхідність доповнення КК України цією нормою, автори Іонушас С. К., Неклюдов В. К., Медяник В. А., Мінько С. А., Арешонков В. Ю. та Яцик Ю. Г. відзначають про недоліки ст. 435-1 КК України, а саме: «за вчинення злочину, передбаченого ст. 435-1 КК України, відповідальність мають нести виключно спеціальні суб'єкти – військовослужбовці, адже дана норма знаходиться у відповідному розділі КК України, який містить норми про військові злочини. В той же час вказаний злочин посягає і на суспільні відносини у сфері обороноздатності. Тобто об'єктом цього злочину є суспільні відносини, які забезпечують обороноздатність нашої держави, як складова національної безпеки України в цілому. Аналогічні суспільні відносини поставлені під охорону ст.ст. 111, 111-1, 111-2, 113, 114, 114-1, 114-2 КК України. Вбачається, що норма про кримінальну відповідальність за образу честі і гідності військовослужбовця, погрозу військовослужбовцю є кримінально-правовим механізмом захисту охоронюваних законом інтересів військовослужбовців (як складової Сил оборони, а відповідно і воєнної безпеки України) від протиправних дій будь-якого суб'єкта (особи). Крім того, необхідно зазначити про інші вади і конструктивні недоліки вказаної норми, що невиправдано звужують її практичне застосування. Так, потерпілим від передбачених у статті 435-1 КК України посягань визначено військовослужбовця, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування виключно збройної агресії рф, що не відповідає навіть вже існуючим загрозам. Всім відомо, що на цей час рф вже використовує для агресії проти України республіку білорусь, та як відомо, КНДР почала надсилати своїх військових для участі у бойових діях проти Сил оборони України на боці рф» [2].

Таким чином, можна відзначити, що доповнюючи КК України ст. 345-2, ст. 435-1 залишається чинною, що вказує, на нашу точку зору, про можливість конкуренції кримінально-правових норм як загальної та спеціальної. Окрім того, виникає питання й щодо суб'єкта запропонованої редакції статті, адже не дивлячись на те, що ця норма доповнить Розділ XV. Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів КК України, ми матимемо спеціального суб'єкта – військовослужбовця. Також народними депутатами допущено неточності у назві Розділ XV. Некоректним є вживання також у поясненні до аналізованого проекту Закону термінології «злочин», «військовий злочин», адже відповідно до ч. 1 ст. 11 КК України встановлює відповідальність за кримінальні правопорушення, які поділяються на злочини та кримінальні проступки (ст. 12 КК), а назва Розділу XIX. Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення).

Отже, підводячи підсумок, вважаємо, що не дивлячись на те, що в першому читанні проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за погрозу або насильство щодо військовослужбовця та формування його честі і гідності (реєстр. 13384-1 від 08.07.2025) прийнято, питання щодо необхідності

доповнення Закону України про кримінальну відповідальність статтею 345-2 є дискусійними через зазначені вище нами аспекти (конкуренцію кримінально-правових норм, суб'єкта кримінального правопорушення).

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції : Закон України від 03.03.2022 № 2110-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#Text> (дата звернення: 07.10.2025).

2. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за погрозу або насильство щодо військовослужбовця та формування його честі і гідності (реєстр. 13384-1 від 08.07.2025). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56746> (дата звернення: 07.10.2025).

І. М. Проць,

доцентка кафедри адміністративно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності,
кандидатка юридичних наук, доцентка
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

С. Т. Росяк,

здобувачка вищої освіти
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У ВЗАЄМОДІЇ З ТЦК ТА СП ПІД ЧАС ВИЯВЛЕННЯ ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Під час воєнного стану значно зростає роль Національної поліції України та Територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (ТЦК та СП), оскільки ці органи виконують ключові завдання у сфері мобілізаційних процесів та забезпечення обороноздатності держави. Спільна діяльність спрямована не лише на виявлення осіб, які ухиляються від військового обліку або призову на військову службу, а й на запобігання правопорушенням, пов'язаним із підбійкою документів, корупційним ризикам у сфері мобілізації, забезпеченню громадського порядку під час заходів призову.

Згідно із ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію України»: «здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень;...вживає заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення», а також ст. 5 цього Закону – «Поліція у процесі своєї діяльності взаємодіє з органами правопорядку та іншими органами державної влади, а також органами місцевого самоврядування відповідно до закону та інших нормативно-правових актів» [1]. Водночас, Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» у ст. 38 містить у собі положення: «Органи Національної поліції України у встановленому законом порядку зобов'язані за зверненнями територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, Центрального управління або регіональних органів Служби безпеки України доставити до таких територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, Центрального управління або регіональних органів Служби безпеки України осіб, які вчинили адміністративні правопорушення, передбачені статтями 210, 210-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення» [2]. Тобто, дана стаття регламентує право ТЦК та СП залучати органи Національної поліції України для сприяння у розшуку військовозобов'язаних,

призовників та резервістів, які ухиляються від виконання військового обов'язку, що й формує законодавчий фундамент для їхньої взаємодії.

Особливої уваги потребує питання складання протоколів про адміністративні правопорушення. Попри те, що на практиці всі заходи щодо виявлення військовозобов'язаних, перевірки документів, доставлення осіб до ТЦК та СП та складання протоколів здійснюються спільно Національною поліцією України і територіальними центрами комплектування, саме у площині правового оформлення цих дій виникають суттєві колізії. Формально поліція є єдиним суб'єктом, уповноваженим складати протоколи за статтями 210 та 210-1 КУпАП (ст. 255 КУпАП), тоді як ТЦК та СП такої компетенції не мають. Однак на практиці саме представники ТЦК здійснюють первинні дії: виявляють особу, фіксують факт відсутності документів, беруть пояснення, складають акти чи рапорти. Поліція ж нерідко лише формально оформлює протокол на підставі наданих матеріалів, не здійснюючи самостійної фіксації події. Це призводить до проблеми процесуального оформлення: протокол має ґрунтуватися на безпосередньому спостереженні уповноваженої особи (ст. 256 КУпАП), але фактично базується на відомостях іншого органу.

У судовій практиці це часто стає підставою для визнання протоколів неналежними доказами, оскільки поліцейський не може підтвердити особисте сприйняття факту правопорушення. До прикладу, Другий апеляційний адміністративний суд постановою від 9 квітня 2024 р. скасував рішення Зарічного районного суду м. Суми від 05.12.2023 по справі № 591/7617 [3]. Суд скасував постанову про притягнення особи до адміністративної відповідальності через відсутність належних доказів вручення повістки та нечітке зазначення обставин правопорушення. Як зазначив суд: «зміст оскаржуваної постанови унеможливорює визначення повного складу правопорушення», а також були допущені «суттєві порушення норм Кодексу про адміністративні правопорушення» [4].

Ця справа ілюструє ключову проблему: ТЦК фактично здійснює дії, пов'язані з виявленням та фіксацією правопорушення, але процесуально такі дії належать до компетенції поліції. В результаті поліція складає протокол на основі актів або звітів ТЦК, але суди визнають такі матеріали неналежними та недостатніми. Це підтверджує наявність колізії, в якій розходяться фактичні та процесуальні аспекти відповідальності, що ставить під сумнів законність прийнятих рішень та ефективність усього механізму взаємодії між поліцією та ТЦК.

Додатковою проблемою є відсутність чіткої процедури взаємодії: законодавство визначає право ТЦК залучати поліцію (ст. 37 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»), однак не регламентує порядок передачі матеріалів, строки їх опрацювання та розподіл відповідальності між органами. Це призводить до розмиття меж компетенції: поліція відповідає за правильність протоколу, але фактично спирається на дані, зібрані ТЦК, які не є органом адміністративної юрисдикції. Як наслідок, у суді виникає питання, хто саме відповідає за якість доказів, і в багатьох випадках провадження закриваються не через відсутність факту ухилення, а через порушення процедури.

Окремою колізією є практика, коли ТЦК намагаються самостійно складати протоколи, однак суди чітко вказують, що це є перевищенням повноважень, адже лише поліція може здійснювати адміністративно-юрисдикційні дії. Таким чином, навіть за умови фактичної спільної діяльності поліції та ТЦК у сфері мобілізаційних заходів, правова визначеність їхніх процесуальних ролей відсутня. Це свідчить про необхідність чіткого законодавчого врегулювання порядку складання протоколів, закріплення спільних алгоритмів взаємодії та усунення колізій, які наразі дозволяють правопорушникам уникати відповідальності через формальні порушення процедури.

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію : Закон України № 580-VIII 02.07.2015р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> / (дата звернення: 16.09.2025)
2. «Про військовий обов'язок і військову службу» : Закон України № 2232-XII від 25 березня 1992 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232> / (дата звернення: 16.09.2025)
3. Постанова Другого апеляційного адміністративного суду від 9 квітня 2024 р. у справі № 591/7617. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118235134> / (дата звернення: 16.09.2025)
4. УЗАГАЛЬНЕННЯ Судової практики з питань забезпечення громадського порядку та безпеки, національної безпеки та оборони України. URL: <https://court.gov.ua/storage/portal/sud4851/%D0%A3%D0%B7%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf> / (дата звернення: 16.09.2025)

О. В. Пчеліна,
професор кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства,
доктор юридичних наук, професор
(Харківський національний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану, який триває в Україні внаслідок збройної агресії, питання захисту прав та свобод неповнолітніх набуває особливої актуальності. Нині неповнолітні стають не лише свідками, а й жертвами кримінальних правопорушень, що значно ускладнює процес їхнього розслідування та вимагає від правоохоронних органів нових підходів і рішень. Війна руйнує звичні суспільні механізми захисту дітей, призводить до порушення роботи освітніх, соціальних та правоохоронних інституцій, а також створює додаткові ризики для найуразливіших категорій населення. Тому особливості розслідування кримінальних правопорушень, учинених щодо неповнолітніх, у цей період вимагають комплексного аналізу, врахування психологічних, правових і організаційних аспектів, а також застосування інноваційних методик збору доказів і захисту дітей.

Кримінальні провадження за участі неповнолітніх, як зазначає Н. Хмелевська, є особливими, оскільки для них передбачена дещо відмінна процедура, ніж для проваджень за участі дорослих. Досудове розслідування теж містить певні особливості, які суб'єкти кримінального провадження зобов'язані дотримуватись для забезпечення найкращих інтересів дитини. Сьогодні ключовим завданням є виокремити та поширити кращі практики проведення досудового розслідування для неповнолітніх в контакт з законом. Давно відомими є особливості щодо наявності ювенального слідчого та прокурора, залучення законного представника, педагога, психолога чи лікаря, часового обмеження допиту неповнолітнього і т. д. Водночас науковець слушно акцентує, що необхідно звернути увагу на нові актуальні особливості досудового розслідування, які допоможуть уникнути повторної травматизації дитини, реінтегрувати неповнолітніх та допомогти уникнути рецидиву злочинної діяльності [1, с. 216].

В Україні реалізується пілотний проєкт з метою імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність. Зокрема, під час розслідування кримінальних правопорушень щодо неповнолітніх, серед іншого в умовах воєнного стану, повинні реалізуватися такі основні стандарти діяльності фахівців у сфері правосуддя щодо дітей у кримінальному провадженні: здійснювати досудове розслідування у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх осіб (потерпілі та які скоїли кримінальне правопорушення) у строк не більше двох місяців, крім випадків, коли це може негативно позначитись на повноті досудового розслідування; роз'яснювати права, у тому числі право на врегулювання конфлікту, за наслідками вчиненого кримінального правопорушення на будь-якій стадії кримінального провадження за допомогою медіації з дотриманням принципів відновного правосуддя та вручати відповідну пам'ятку про права неповнолітньої особи залежно від її процесуального статусу доступною для неї мовою відповідно віку; проводити слідчі (процесуальні) дії за участю неповнолітньої особи спеціально уповноваженими ювенальним слідчим, дізнавачем, прокурором, які пройшли спеціальне навчання відповідно до Єдиних стандартів підготовки фахівців у сфері правосуддя щодо дітей; визначати законного представника з урахуванням думки неповнолітньої особи, якщо її вік та рівень розвитку дозволяє її висловити щодо близьких родичів чи членів сім'ї особи, з якими у неї склалися довірливі стосунки; у визначених випадках ініціювати заміну законного представника неповнолітнього; обмежувати участь законного представника у проведенні слідчої (процесуальної) дії з урахуванням рекомендацій психолога, якщо це може вплинути на повноту показань або їх надання загалом, а також відповідатиме найкращим інтересам неповнолітнього; залучати до кримінального провадження, незалежно від віку неповнолітнього, психолога, що має відповідну фахову кваліфікацію, у тому числі психологів системи освіти, соціальної сфери та поліції (враховуючи міжнародні стандарти щодо їхньої кваліфікації – дитячі психологи); проводити слідчі (процесуальні) дії за участю

неповнолітнього з обов'язковим залученням його законного представника; із залученням лікаря – за наявності даних про порушення розумового чи фізичного розвитку, психічне чи інше захворювання, хворобливий стан або за рекомендацією психолога, а також у разі перебування дитини в закладі охорони здоров'я; забезпечувати з урахуванням інтересів неповнолітнього незмінність учасників кримінального провадження, які встановили контакт з ним; проводити слідчі (процесуальні) дії за участю неповнолітнього, як правило, у вільний від навчання чи роботи час; визначати тривалість допиту неповнолітнього з огляду на його вік, індивідуальні особливості, інтереси та потреби; вживати заходів щодо нерозголошення персональних даних про неповнолітніх; необхідно створювати дружнє до дитини середовище для прийняття заяв і проведення слідчих дій, враховуючи особливі потреби дітей з інвалідністю та з особливостями розвитку; забезпечити проведення з неповнолітнім роботи дитячим психологом щодо його психологічного стану, за результатами якої надавати письмові рекомендації про можливість здійснення з ним слідчих (процесуальних) дій перед проведенням таких [2].

Воєнний стан, як підкреслює І.О. Билиця, істотно ускладнює дотримання прав дітей у кримінальному провадженні через обмежений доступ до правничої допомоги, нестачу фахівців ювенальної юстиції, особливо в регіонах, що постраждали від бойових дій. Зростає кількість дітей без належного нагляду, що підвищує ризики їх вторинної віктимізації або втягнення в протиправну діяльність [3, с. 520]. Крім того, реалії яких перебуває український народ призводить до збільшення випадків потрапляння дітей у нелегкі життєві обставини, адже внаслідок російської збройної агресії щодня зростає кількість травмованих дітей [4, с. 430]. Наведені твердження цілком обґрунтовані й відображають гірку реальність, з якою стикається система правосуддя щодо неповнолітніх у період воєнного стану. Дійсно, обмежений доступ до правничої допомоги та дефіцит спеціалістів ювенальної юстиції у прифронтових і постраждалих регіонах створюють серйозні перепони для захисту прав дітей. У таких умовах неповнолітні залишаються без належної підтримки, що підвищує ризики повторної віктимізації, а також залучення до кримінальної протиправної діяльності.

Варто наголосити, що в умовах воєнного конфлікту, коли багато дітей змушені залишати свої домівки, втрачати звичне соціальне оточення та підтримку, особливої ваги набуває питання своєчасного виявлення випадків порушення їхніх прав і своєчасного реагування на такі ситуації. Без належної правничої допомоги діти ризикують опинитися у пастці безсилля перед системою, не розуміючи своїх прав та механізмів їх захисту. Це може призвести як до пасивної віктимізації, так і до залучення в протиправну діяльність під впливом дорослих чи обставин, що склалися внаслідок війни. Для подолання цих викликів доцільно впроваджувати мобільні групи правничої допомоги, які могли б оперативнo реагувати на звернення та забезпечувати підтримку дітям у віддалених або небезпечних регіонах. Розширення дистанційних консультацій із залученням сучасних цифрових технологій, зокрема безпечних онлайн-платформ, дозволить охопити більшу кількість дітей, незалежно від їхнього місця перебування. Водночас активна участь волонтерів і громадських організацій стане надійною підмогою для державних інституцій, адже саме спільна робота дозволить не залишити без уваги жодну дитину у складних життєвих обставинах. Водночас не слід забувати і про необхідність системної професійної підготовки фахівців ювенальної юстиції, які працюють у надзвичайних ситуаціях. Війна змінює контекст викликів, і тому спеціалісти мають бути готові до роботи з дітьми, які пережили травматичні події, втрату рідних, переміщення чи інші стресові фактори. Слід запроваджувати навчальні програми із кризової психології, методик мінімізації повторної травматизації, а також орієнтуватися на кращі міжнародні практики, які вже довели свою ефективність у подібних умовах. При цьому особлива увага має бути зосереджена на захисті найуразливіших категорій дітей – тих, хто залишився без підтримки дорослих, сиріт, дітей із інвалідністю чи тих, хто перебуває на тимчасово окупованих територіях.

Отже, розслідування кримінальних правопорушень щодо неповнолітніх в умовах воєнного стану потребує особливої уваги до захисту прав дітей, впровадження інноваційних підходів і міжвідомчої співпраці. Важливо забезпечити доступ до кваліфікованої правничої допомоги, залучати фахівців ювенальної юстиції та дитячих психологів, а також активно використовувати міжнародний досвід. Комплексне реагування на виклики воєнного часу дозволить мінімізувати ризики повторної віктимізації та сприятиме реінтеграції неповнолітніх у суспільство, утверджуючи принципи гуманності й справедливості навіть у надзвичайних обставинах.

Список використаних джерел

1. Хмелевська Н. Особливості досудового розслідування кримінальних проваджень за участі неповнолітніх. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 3. С. 215–220. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.3.34>.
2. Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність : наказ Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України від 01.06.2023 № 150/445/2077/5/187. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23#Text>.
3. Билиця І. О. Участь прокурора у справах неповнолітніх в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 4. С. 519–522. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-4/124>.
4. Суворова А.О. Розслідування кримінальних правопорушень, вчинених щодо неповнолітніх потерпілих з вадами психофізичного розвитку: вітчизняна практика та іноземний досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 430–436. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-12/108>.

К. А. Романаускас,
докторантка, докторка філософії з права
(Національний науковий центр
«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України)

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ У СФЕРІ НАДАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ

Інститут професійної правничої допомоги є одним із фундаментальних елементів системи забезпечення правосуддя та захисту прав і свобод людини. Його функціонування прямо впливає на реалізацію конституційного права кожного на правничу допомогу та справедливий суд. Утім, останнім часом у правозастосовній практиці фіксуються випадки зловживань у цій сфері, які набувають ознак кримінальних правопорушень – як з боку осіб, які надають правничу допомогу, так і з боку тих, хто намагається використати цей інститут у протиправних цілях або ж перешкоджає реалізації функцій захисту та представництва, що покладаються на адвокатів.

З огляду на пріоритетність завдань, покладених на адвокатуру, прокуратуру й інших суб'єктів надання правничої допомоги, високий рівень довіри до цих суб'єктів, кримінальні правопорушення у цій сфері мають підвищений суспільний резонанс і негативно впливають на авторитет правової системи, а отже, і держави – в цілому. Специфіка кримінальних правопорушень цієї групи полягає у їхній тісній взаємодії з процесуальними гарантіями, адвокатською таємницею, а також спеціальним статусом суб'єктів, які надають правничу допомогу. Це значно ускладнює розслідування таких злочинів, вимагаючи від правоохоронних органів підвищеного рівня фаховості та дотримання балансу між ефективністю досудового розслідування і непорушністю прав суб'єктів правничої діяльності.

Крім того, чинна доктрина кримінального права та кримінального процесуального права не завжди забезпечує належне правове регулювання вказаних питань: спостерігаються колізії між нормами кримінального, кримінального процесуального та спеціального законодавства (наприклад, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»), що створює труднощі у кваліфікації злочинів, а також у визначенні допустимості та способів отримання доказів.

Окремої уваги потребує аналіз механізмів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері надання правничої допомоги. Недостатній рівень внутрішнього контролю в професій-

них спільнотах, неефективність дисциплінарних процедур і формалізм у реагуванні на порушення професійної етики створюють передумови для проникнення корупційних схем і злочинних практик, що перешкоджають реалізації цих правничих функцій.

Міжнародний вимір також впливає на актуальність протидії кримінальним правопорушенням цієї групи. У межах євроінтеграційних процесів Україна має адаптувати підходи до протидії кримінальним порушенням у сфері надання правничої допомоги відповідно до європейських стандартів, зокрема в частині гарантій незалежності адвокатури й ефективного контролю за дотриманням професійних стандартів їх діяльності.

Таким чином, розроблення теоретичних засад і практичних алгоритмів розслідування кримінальних правопорушень у сфері надання професійної правничої допомоги є не лише науково важливим, а й прикладно необхідним для вдосконалення правоохоронної діяльності, підвищення довіри до правничих інститутів і зміцнення засад правової держави.

Вагому увагу цьому питанню слід приділити у зв'язку з тим, що група кримінальних правопорушень у сфері надання професійної правничої допомоги охоплює цілу низку кримінально-караних діянь. Це і втручання в законну діяльність адвоката (захисника чи представника особи), погрози або застосування насильства щодо захисника чи представника особи, їх умисне знищення або пошкодження майна, посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з правничою діяльністю, представництво в суді без повноважень.

За деяким підходом до групи кримінальних правопорушень у сфері надання професійної правничої допомоги також слід відносити шахрайство, учинене під виглядом надання правничої допомоги. Не передбачено поки чинним кримінальним законодавством відповідальності самовільне присвоєння повноважень адвоката, або ж надання професійної правничої допомоги адвокатом, право на провадження адвокатської діяльності якого зупинене. Також до цієї групи кримінальних правопорушень можуть бути віднесені ще й порушення особи права на захист.

Припинення подібних діянь – актуальне завдання, адже несвоєчасне отримання професійної правничої допомоги може призвести до порушення її прав, погіршення її становища, матеріальних і немайнових прав. Саме тому законодавцем право на правничу допомогу визначено як одне із основних прав особи.

Систематичні порушення основоположних прав у сфері надання професійної правничої допомоги, утиски прав захисників та інших учасників, залучених до кримінальних процесуальних відносин, а також недооцінка з боку слідчих фактичної складності розслідування навіть у ситуаціях з формальною очевидністю подій, поряд з низкою інших чинників, засвідчують гостру необхідність ґрунтовного аналізу кримінальних правопорушень, що зазіхають на законну професійну діяльність адвокатів і представників сторони захисту. Це, своєю чергою, обумовлює потребу у створенні спеціалізованої групової методики їх розслідування з урахуванням специфіки функціонування кримінального судочинства, у тому числі в умовах воєнного стану.

Відтак, розроблення криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, учинених у сфері надання професійної правничої допомоги – одне із актуальних завдань для криміналістичної науки, правничої спільноти. Воно сприятиме не тільки вдосконалення системи наукових знань, але й забезпеченню ефективності правозастосовної діяльності, захисту професійних прав осіб, залучених для надання на професійному рівні правничої допомоги.

А. В. Романова,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
інституту заочного та дистанційного навчання
(Національна академія внутрішніх справ)

В. Д. Чабанюк,
професор кафедри кримінального права та кримінології,
кандидат юридичних наук, доцент
(Національна академія внутрішніх справ)

ГЛОРИФІКАЦІЯ ЯК ПРОЯВ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ СТ. 436-2 КК УКРАЇНИ

Дослідження глорифікації як специфічного прояву об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого статтею 436-2 Кримінального кодексу України (далі – КК) набуває особливої актуальності у контексті триваючої збройної агресії російської федерації проти України. Запровадження цієї статті відображає потребу держави нормативно реагувати на дії, що спрямовані на виправдовування, легітимізацію чи уславлення дій держави-агресора, а також на захист суспільної свідомості від пропагандистського впливу, який може формувати позитивне ставлення до відповідних осіб та структур.

Стаття 436-2 КК встановлює кримінальну відповідальність за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії російської федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту, виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України, а також глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію російської федерації проти України, розпочату у 2014 році, представників збройних формувань російської федерації, іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих російською федерацією, а також представників окупаційної адміністрації російської федерації, яку складають її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних російській федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України [1].

Глорифікація у кримінально-правовому розумінні розглядається як уславлення або героїзація фізичних осіб, причетних до агресії чи окупаційної діяльності держави-агресора [2, с. 30]. Поняття походить від англійського «*glory*» – слава, та «*glorification*» – уславлення. Законодавець не надає точного визначення цього терміна, залишаючи його науковому осмисленню, що зумовлює необхідність формування чіткої методологічної основи для застосування норми.

Важливою є й соціально-кримінологічна перспектива глорифікації, проаналізована В. С. Батиргарєвою і Н. В. Нетесою, що демонструє мультифакторну природу цього явища. Так, глорифікація виникає на перехресті воєнних конфліктів, інформаційної експансії та соціально-економічної напруги в суспільстві. Вона є своєрідною реакцією на спроби розколу українського соціуму та проявляє динамічну векторальність – від тимчасового послаблення до повторного підсилення залежно від воєнної, політичної та медійної ситуації [3, с. 94].

Так, наприклад, у період з 25 травня по 17 серпня 2022 року ОСОБА_1, перебуваючи у приміщенні КНП «Обласна клінічна травматологічна лікарня» у місті Лиман Донецької області, усвідомлюючи факт наявності збройної агресії російської федерації проти України, діючи умисно, дала інтерв'ю представнику телеграм-каналу, під час якого публічно висловила вдячність громадянам російської федерації та військовослужбовцям збройних сил рф, зазначивши, що вони нібито «захищають», «допомагають» та «дають надію на життя». У своєму зверненні вона охарактеризувала військових агресора як «молодих хлопців», висловила жаль і співчуття до них, побажала їм здоров'я та закликала Богородицю «прикрити їх своїм омофором і привести до перемоги». Таким чином, наведене публічне висловлювання об'єктивно містить виправдовування та визнання правомірною збройної агресії російської федерації проти України, а також

глюрифікацію її учасників, що за своїми ознаками утворює склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 436-2 КК. У зв'язку з цим суд визнав ОСОБА_1 винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 436-2 КК України, та призначив їй покарання у виді пробаційного нагляду строком два роки з покладенням обов'язків, передбачених ч. 2 ст. 59-1 КК України [4]. Таким чином, наведений вирок яскраво ілюструє практичну реалізацію положень ст. 436-2 КК та демонструє, яким чином судова влада реагує на факти виправдовування та глюрифікації агресії держави-окупанта.

З точки зору кримінального права, глюрифікація є центральним елементом об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436-2 КК, оскільки саме вона визначає суспільну небезпеку діяння та слугує ключовим критерієм для його кваліфікації. Водночас соціально-кримінологічний підхід акцентує увагу на тому, що протидія глюрифікації потребує не лише кримінально-правових засобів, але й комплексного застосування превентивних і просвітницьких заходів, спрямованих на обмеження її поширення та мінімізацію деструктивного впливу на суспільну свідомість.

Отже, глюрифікація як прояв об'єктивної сторони кримінального правопорушення становить складне та багатогранне явище, що поєднує у собі юридичну та соціально-психологічну небезпеку. Її кримінально-правова сутність полягає у наданні публічної позитивної оцінки діям агресора чи його представників, що створює реальну загрозу нормальному функціонуванню державних і суспільних інститутів, а також підриває довіру до механізмів забезпечення національної безпеки. З іншого боку, соціально-психологічна небезпека глюрифікації виявляється у трансформації суспільної свідомості, вона формує спотворене сприйняття подій збройної агресії, нормалізує протиправні дії та здатна сприяти легітимізації загарбницької політики на рівні масової культури та інформаційного простору.

В умовах гібридної війни глюрифікація фактично стає інструментом інформаційної та культурної експансії, через яку держава-агресор прагне впливати на ціннісні орієнтири населення, підмінюючи правові категорії моральними чи псевдокультурними наративами. Така діяльність не лише підвищує ризик повторного вчинення аналогічних кримінальних правопорушень, але й ускладнює завдання національної безпеки у сфері протидії інформаційним загрозам.

У зв'язку з цим глюрифікація потребує подальшого всебічного наукового осмислення, яке має поєднувати доктринальні кримінально-правові підходи з міждисциплінарним аналізом, що враховує досягнення соціології, психології, політології та інформаційних наук. Лише інтегративний підхід здатен забезпечити вироблення ефективних засобів правозастосування та створити належні умови для попередження процесів, які сприяють легітимізації агресії та знеціненню базових принципів міжнародного права.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 01.02.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 18.09.2025).
2. Шинкарьов Ю. В., Коваленко О. О. Правова характеристика поняття «глюрифікація» як форми об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436-2 КК України. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО»*. Випуск 36, 2022 р. с. 23-30. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9f181495-0a0f-46ab-9137-5da82e8d1469/content>
3. Батиргареева В. С., Нетеса Н. В. Глюрифікація збройної агресії та її учасників: підсумки соціально-правового та кримінологічного аналізу. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2024. Вип. 48. URL: file:///C:/Users/%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%81/Downloads/Glorification_of_armed_aggression_and_its_particip.pdf
4. Вирок Індустріального районного суду м. Дніпра від 11 вересня 2025 р. у справі № 1-кп/202/1300/2025. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130158863>

О. І. Савайда,
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії вивчення проблем
протидії торгівлі людьми ННІПФПКП,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСНОВНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДРОЗДІЛІВ СЕКТОРУ ОБОРОНИ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сучасна воєнна реальність, у якій перебуває Україна від 2022 року, радикально змінила підходи до забезпечення національної безпеки та протидії злочинності. Збройна агресія російської федерації створила нові виклики, що вимагають переосмислення ролі сектору безпеки та оборони як єдиного механізму захисту державності, суспільства і прав людини.

Досліджуючи та з'ясовуючи основні засади діяльності підрозділів сектору безпеки та оборони у сфері протидії злочинності під час війни ми зможемо визначити перспектив удосконалення національної системи безпеки.

Безперечно, актуальність національної безпеки в умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України не викликає сумніву. Вплив війни на стан національної безпеки в нашій державі, на правопорядок та на зростання рівня злочинності також як мінімум потребує висвітлення та обговорення проблемних питань в цій площині.

Окресливши основні засади, напрями та правові механізми діяльності сектору безпеки й оборони у сфері протидії злочинності під час війни ми зможемо побувати та краще й згуртованіше реалізовувати головну мету нашої держави та нас – перемогу.

Національна безпека в умовах воєнного стану набуває особливого значення як системоутворюючий чинник стійкості держави. Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України», сектор безпеки та оборони охоплює Збройні Сили України, Службу безпеки України, Національну гвардію, Національну поліцію, Державну прикордонну службу та інші військові формування, що здійснюють спільні заходи із забезпечення обороноздатності та правопорядку [1].

Безперечно, розкриваючи основні засади дотримання та функціонування національної безпеки потрібно зазначити теоретико-правові засади національної безпеки, до яких ми відносимо:

- поняття національної безпеки та її складові відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» [1];
- роль сектору безпеки та оборони як системи державних органів, сил і засобів, спрямованих на забезпечення суверенітету, територіальної цілісності, конституційного ладу та громадської безпеки;
- принципи національної безпеки: верховенство права, пріоритет прав людини, взаємодія державних і громадських інституцій, адаптивність до воєнних викликів.

Відповідно до 1 статті Закону України «Про національну безпеку України» – національна безпека визначається як захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави від внутрішніх та зовнішніх загроз. Основними принципами забезпечення національної безпеки є: верховенство права, пріоритет прав людини, демократичний цивільний контроль над сектором безпеки, прозорість і підзвітність діяльності силових структур, а також інтеграція до євroatлантичного простору безпеки [1].

Особливість діяльності сектору безпеки та оборони в умовах воєнного стану, який безпосередньо впливає на реалізацію національної безпеки нашої держави полягає: по-перше, в нормативно-правовому забезпеченні функціонування сектору безпеки в період воєнного стану; по-друге, в ефективній координації діяльності між Збройними Силами України, Національною поліцією, Службою безпеки України, Національною гвардією, Держприкордонслужбою, ДСНС, ДБР, прокуратурою та органами місцевого самоврядування.

На нашу думку, основними пріоритетами у протидії злочинності під час війни є: протидія воєнним злочинам і колабораціонізму, боротьба з диверсійно-розвідувальною діяльністю,

забезпечення правопорядку на деокупованих територіях, охорона критичної інфраструктури, захист інформаційного простору.

Протидіяти злочинності в умовах війни, і в такий спосіб сприяти функціонуванню національної безпеки допомагає система кримінальної безпеки у її структурі.

Проте, також не потрібно забувати про засади взаємодії сектору безпеки і громадянського суспільства, які забезпечують контроль за дотриманням прав людини в умовах війни. В цій взаємодії важливу роль відіграють громадські формування, волонтерські структури і місцеві громади, що в цілому сприяє підтриманню правопорядку.

Особливо, під час війни, наша держава потребує міцного захисту та ефективної національної системи безпеки. Для розвитку та розширення можливостей нашої національної системи безпеки, безперечно, необхідне реформування сектору безпеки відповідно до стандартів ЄС і НАТО.

Посилення кадрового потенціалу, психологічної стійкості та правової культури співробітників безпекових структур підвищить ефективність взаємодії між військовими, правоохоронними органами та громадянським суспільством.

Умови воєнного часу потребують інтегрованої моделі національної безпеки, де сектор безпеки та оборони відіграє ключову роль у забезпеченні правопорядку. Протидія злочинності є не лише функцією правоохоронних органів, а й елементом стратегічного забезпечення державного суверенітету. Формування ефективної системи національної безпеки можливе лише за умови поєднання воєнних, правових, інформаційних та соціальних заходів.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Офіційний вебсайт Верховної Ради України*. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text)
2. Богданович В. Ю. Національна безпека України: теорія, стратегія, практика. Київ : НІСД, 2020. 276 с.
3. Ліпкан В. А. Теорія національної безпеки України. Київ : КНТ, 2018. 512 с.
4. Розумний М. І. Безпекова політика України в умовах воєнного стану. Київ : НІСД, 2023. 164 с.
5. Гаращук В. М. Протидія злочинності в умовах воєнного стану: кримінологічний аспект. *Вісник ХНУВС*. 2022. № 3. С. 9–18.

А. В. Саміло,

начальник кафедри права та менеджменту в сфері цивільного захисту,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет безпеки життєдіяльності)

П. Р. Сенік,

старший викладач кафедри права та менеджменту в сфері цивільного захисту,
кандидат юридичних наук
(Львівський державний університет безпеки життєдіяльності)

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ЄДИНОЇ ДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Єдина державна система цивільного захисту (ЄДСЦЗ) є одним із ключових елементів державного механізму забезпечення національної безпеки України. Вона охоплює комплекс організаційних, правових, технічних і гуманітарних заходів, спрямованих на запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, ліквідацію їх наслідків, а також забезпечення стійкого функціонування критичної інфраструктури. В умовах воєнного стану діяльність ЄДСЦЗ

набуває особливого змісту, оскільки потребує адаптації до збройної агресії, масових руйнувань та гуманітарних викликів.

Правові засади функціонування ЄДСЦЗ визначаються Конституцією України, Кодексом цивільного захисту України, Законом України «Про правовий режим воєнного стану», Законом України «Про оборону України», а також численними постановами Кабінету Міністрів України, наказами ДСНС, МВС та інших органів виконавчої влади. Основним документом, що регламентує координацію дій органів цивільного захисту у період збройного конфлікту, є Положення про єдину державну систему цивільного захисту, затверджене постановою Кабінету Міністрів України № 11 від 9 січня 2014 року.

Умови воєнного стану потребують особливої правової гнучкості. У цей період органи цивільного захисту отримують додаткові повноваження щодо проведення евакуації населення, забезпечення функціонування укриттів, розподілу гуманітарної допомоги, відновлення об'єктів критичної інфраструктури. Водночас на них покладається обов'язок взаємодії з військовими адміністраціями, Силами оборони України, Національною поліцією, органами місцевого самоврядування та волонтерськими структурами.

ЄДСЦЗ функціонує на чотирьох рівнях: державному, регіональному, місцевому та об'єктовому. Центральним органом виконавчої влади у цій сфері є Державна служба України з надзвичайних ситуацій (ДСНС), діяльність якої координується Міністерством внутрішніх справ України. На рівні регіонів діють територіальні підрозділи цивільного захисту, які взаємодіють із військовими адміністраціями, місцевими органами влади та представниками гуманітарних місій.

В умовах воєнного стану основними завданнями ЄДСЦЗ є:

- організація евакуації та тимчасового розміщення населення;
- облаштування та підтримання готовності захисних споруд;
- ліквідація наслідків обстрілів, пожеж, руйнувань інфраструктури;
- проведення розмінування територій;
- надання домедичної допомоги постраждалим;
- інформування населення щодо дій у надзвичайних ситуаціях.

Особливістю функціонування ЄДСЦЗ у період воєнного стану є посилена міжвідомча взаємодія. З цією метою створюються оперативні штаби цивільного захисту, які здійснюють координацію дій між органами влади, силовими структурами, медичними службами, волонтерськими організаціями та представниками міжнародних гуманітарних місій. Особливе місце належить штабам із ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій при обласних військових адміністраціях, які забезпечують узгодженість рішень і своєчасне реагування.

Сучасна практика демонструє зростаюче значення цифрових технологій у роботі ЄДСЦЗ. Використання геоінформаційних систем, аналітичних баз даних та автоматизованих систем оповіщення дозволяє забезпечити оперативний моніторинг обстановки, прогнозування ризиків і прийняття управлінських рішень у режимі реального часу. Наприклад, інтегрована система «SAFE-UA» забезпечує взаємодію між ДСНС, поліцією, військовими адміністраціями та комунальними службами.

Попри суттєвий прогрес у роботі ЄДСЦЗ, існує низка проблемних аспектів. Насамперед це недостатній рівень фінансування заходів цивільного захисту, зношеність технічного обладнання, обмежені можливості оперативного реагування у зонах бойових дій. Значну складність становить відновлення інфраструктури в умовах постійної небезпеки повторних обстрілів. В окремих громадах залишається проблемою неналежний стан укриттів, відсутність систем вентиляції та водопостачання.

Важливим викликом є кадровий дефіцит у підрозділах ДСНС, що пов'язано з високим рівнем навантаження, ризиком для життя та необхідністю роботи у надзвичайних умовах. Потребує удосконалення система професійної підготовки кадрів, зокрема через інтеграцію навчальних програм із міжнародними стандартами НАТО у сфері цивільного захисту.

Подальший розвиток ЄДСЦЗ має ґрунтуватися на принципах наукової обґрунтованості, інноваційності, інтегрованості та стійкості. Одним із пріоритетів є модернізація системи управління через впровадження цифрових платформ, що забезпечують координацію дій між усіма суб'єктами безпеки. Перспективним напрямом є розширення міжнародного співробітництва,

зокрема участь у спільних проєктах із ЄС та НАТО у сфері запобігання надзвичайним ситуаціям і підготовки персоналу.

У післявоєнний період важливим стане відновлення та модернізація матеріально-технічної бази ЄДСЦЗ, створення регіональних логістичних хабів для гуманітарної допомоги, розвиток системи стратегічних резервів, а також формування культури цивільної безпеки серед населення. Не менш актуальним є розроблення нових нормативних документів, які враховуватимуть досвід воєнного часу та міжнародні стандарти реагування.

Висновки

Єдина державна система цивільного захисту України в умовах воєнного стану довела свою ефективність як інституція, здатна забезпечити функціонування держави в умовах кризових загроз. Її діяльність охоплює широкий спектр напрямів – від евакуації населення до координації гуманітарних місій. Водночас війна стала серйозним випробуванням для системи, оголивши потребу в її структурній модернізації, посиленні кадрового потенціалу, оновленні матеріально-технічної бази.

Подальше реформування ЄДСЦЗ повинно передбачати:

- інтеграцію цифрових технологій управління;
- забезпечення сталого фінансування системи;
- посилення міжвідомчої взаємодії на всіх рівнях;
- удосконалення системи підготовки кадрів;
- розвиток міжнародного співробітництва у сфері цивільного захисту.

Реалізація цих напрямів сприятиме підвищенню стійкості держави, ефективності реагування на загрози та забезпеченню безпеки громадян у будь-яких умовах.

Список використаних джерел

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*, 1996, №30.
2. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. №64/2022.
3. Кодекс цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 р. №5403-VI. 4. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. №389-VIII.
5. Закон України «Про оборону України» від 6.12.1991 р. №1932-XII.
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 9 січня 2014 р. №11 «Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту».
7. Рішення РНБО України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування системи цивільного захисту» від 2022 р.
8. Державна служба України з надзвичайних ситуацій. *Офіційний сайт*: <https://dsns.gov.ua>
9. Постанова КМУ від 30 жовтня 2013 р. №841 «Про затвердження Порядку проведення евакуації населення».
10. Григор'єва І.В. Цивільний захист у системі національної безпеки: сучасні виклики та пріоритети розвитку. *Вісник НАДУ*. 2023. №2.
11. Марценюк О. П. Організаційно-правові засади діяльності ДСНС України в умовах воєнного стану. *Право України*. – 2023. – №6.
12. Романенко В. В. Цивільний захист у період збройної агресії: проблеми управління та правового регулювання. *Науковий вісник МВС*. 2023. №4.
13. Данильчук О. Інноваційні технології у сфері цивільного захисту: досвід ЄС та перспективи України. *Державне управління: теорія і практика*. 2024. №1.
14. European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations (ECHO): Annual Report 2024.
15. NATO Civil Emergency Planning Committee. *Civil Preparedness Guidelines*. Brussels, 2023.

О. Б. Сахарова,
старший науковий співробітник
лабораторії з проблем державотворення та правозастосування,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
*(Навчально-науковий інститут права та психології
Національної академії внутрішніх справ)*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЧИННИКИ, ЯКІ СПРИЯЮТЬ ПОШИРЕННЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ НА ФАРМАЦЕВТИЧНОМУ РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Уже доволі тривалий час фармацевтична промисловість вносить значний вклад у розвиток світової економіки та практично являє собою базис світової системи охорони здоров'я і медичного обслуговування. Так, глобальний фармацевтичний ринок є одним із самих містких та інноваційних споживчих ринків. Основними чинниками збільшення об'ємів виробництва лікарських засобів у світі є загальне старіння населення та зростання захворювань. При цьому, як завжди, кожна високоприбуткова сфера господарської діяльності обов'язково має свою кримінальну складову, котра вимагає ефективної протидії з боку правоохоронних органів, зокрема це стосується й ринку лікарських засобів. Зазначені проблеми присутні на ринку лікарських засобів в Україні, причому вони вже мають сталий характер та свою специфіку.

Зокрема, попри тенденції динамічного розвитку фармацевтичної галузі України спостерігається динамічний розвиток тіньового бізнесу у сфері фармацевтичного виробництва та обігу лікарських засобів, зокрема активізація фальсифікації лікарських засобів під час воєнного стану, в результаті чого кількість фальсифікованих, субстандартних (неякісних), прострочених, незареєстрованих ліків та лікарських засобів, ввезених з порушенням законодавства, в обігу в нашій країні суттєво збільшилась. Так, протягом 2021–2022 рр. і січня–серпня 2023 р. кількість ввезених на митну територію України серій лікарських засобів зменшилась майже на 21%, при цьому питома вага негативних висновків щодо якості імпортованих лікарських засобів збільшилась майже у чотири рази, що свідчить про значне збільшення обсягів ввезення в Україну неякісних ліків [1, с. 41].

При цьому слід визнати, що виробництво фальсифікованих лікарських засобів вийшло на досить професійний рівень: це вже непоодинокі випадки підпільного виготовлення, а відпрацьована стійка система.

Останніми роками збільшилась кількість випадків виявлення фальсифікованих, неякісних, ввезених з порушенням законодавства України лікарських засобів, їх незаконної реалізації, у тому числі і через мережу Інтернет.

З метою оперативної співпраці у вирішенні проблемних питань та налагодження механізму обміну інформацією про виявлені та/або заборонені незареєстровані, ввезені в Україну з порушенням митних правил, неякісні та фальсифіковані лікарські засоби наказом Держлікслужби від 20.02.2024 №240 «Про внесення змін до наказу Держлікслужби від 25.01.2019 №138» було затверджено оновлений склад Постійно діючої робочої групи по відстеженню шляхів розповсюдження фальсифікованих лікарських засобів, субстанцій, ввезених на територію України, руху використаного та списаного технічного обладнання, що може бути використане для виробництва фальсифікованих лікарських засобів [2, с. 12–13]. До складу зазначеної робочої групи входять представники Національної поліції, СБУ, Міністерства охорони здоров'я, Держприкордонслужби та Держмитслужби. Перше засідання робочої групи в оновленому складі відбулось 21.03.2024 р.

Станом на 2024 р., в Україні частка фальсифікованих лікарських засобів, за різними даними, становила 15–25%, а обсяг ринку фальсифікованих лікарських засобів може складати близько 4 млрд грн. на рік [1, с. 6].

З метою оперативної співпраці у вирішенні проблемних питань та налагодження механізму обміну інформацією про виявлені та/або заборонені незареєстровані, ввезені в Україну з порушенням митних правил, неякісні та фальсифіковані лікарські засоби при Держлікслужбі діє постійно діюча робоча група з відстеження шляхів розповсюдження фальсифікованих

лікарських засобів, субстанцій, ввезених на територію України, руху використаного та списаного технологічного обладнання, що може бути використане для виробництва фальсифікованих лікарських засобів, а також протидії у сфері незаконного обігу медичних виробів [4, с. 9].

Водночас наразі діяльність Держлікслужби законодавчо та практично зведена до контролю легальних учасників фармацевтичного ринку. Це не дозволяє ефективно запобігати та протидіяти потраплянню в Україну та обігу фальсифікованих лікарських засобів, зокрема «чорному» та «сірому» імпорту ліків. Перевезення ліків у «валізах» та їх продаж у нелегальних Інтернет-аптеках, соціальних мережах, месенджерах, що не мають жодних дозвільних документів, які, вочевидь, є основним засобом розповсюдження фальсифікату, здійснюються саме нелегальними суб'єктами ринку. При цьому боротьба з нелегальним ринком ліків здійснюється майже виключно правоохоронними органами, які часто не мають відповідної спеціалізації та достатніх ресурсів [5].

Тобто існуюча система контролю на фармацевтичному ринку України є надзвичайно витратною для бізнесу та держави, оскільки передбачає велику кількість бюрократичних процесів, проведення певних лабораторних досліджень (які при цьому стосуються тільки легальної частини обігу лікарських засобів) тощо. Відтак, така система не здатна призвести до покращення ситуації із запобіганням фальсифікату на фармацевтичному ринку та протидії діяльності нелегальних суб'єктів ринку і несе прямі ризики життю та здоров'ю громадян України.

Отже, неналежне державне регулювання та контроль за роботою суб'єктів підприємницької діяльності, які виробляють, реалізують, імпортують лікарські засоби на ринку, з боку державних контролюючих органів створюють умови для поширення зазначених кримінальних та інших правопорушень.

Комплексних ефективних результатів щодо запобігання фальсифікації та іншим злочинам у фармацевтичній галузі можна досягти виключно шляхом налагодження ефективного функціонування всього механізму контролю за виробництвом та обігом лікарських засобів.

У цілому, відсутність в Україні чіткого механізму регламентації на законодавчому та нормативному рівні процесів виробництва, контролю та збуту лікарських засобів сприяють поширенню кримінальних та інших правопорушень, пов'язаних з фальсифікацією та незаконним обігом фальсифікованих, незареєстрованих, неякісних лікарських засобів. До цього слід додати – недостатній рівень підготовки оперативних працівників правоохоронних органів, спроможних вести роботу щодо своєчасного виявлення та документування злочинної діяльності суб'єктів господарювання, які здійснюють незаконні дії на фармацевтичному ринку.

Крім того, існують складності, що виникають у процесі протидії зазначеним кримінальним та іншим правопорушенням, які пов'язані з недостатньою обізнаністю оперативних працівників з особливостями та нормативною регламентованістю господарської діяльності у фармацевтичній галузі.

До цього слід додати, що неефективний контроль у Держмитслужбі за наявністю ліцензій з імпорту лікарських засобів, а також неналежна взаємодія з цього питання з Держлікслужбою та ДПС, створюють умови для функціонування в Україні нелегального ринку фармацевтичної продукції. Як наслідок, є ризики ухилення від оподаткування, реалізації лікарських засобів і медичних виробів за завищеними цінами, обігу неякісних та/або фальсифікованих лікарських засобів і медичних виробів [1, с. 84].

Державними органами не налагоджено дієвого обміну інформацією з питань суб'єктів господарювання, які провадили діяльність у сфері виробництва та обігу лікарських засобів без отримання відповідної ліцензії, адміністрування податкового боргу з митних платежів, у тому числі ПДВ, а також виявлених фактів фальсифікації лікарських засобів та/або незаконної торгівлі ними [1, с. 83].

Як наслідок, за неналежного обміну інформацією між Держлікслужбою, ДПС, Держмитслужбою та правоохоронними органами на фармацевтичному ринку України реалізуються незаконно виготовлені або ввезені неякісні та/або фальсифіковані лікарські засоби, які можуть нести загрозу здоров'ю і життю населення [1, с. 84].

Загалом протидія виробництву та обігу фальсифікованих лікарських засобів має стати предметом постійної уваги з боку державних органів України, оскільки підробка ліків загрожує внутрішній безпеці країни.

Список використаних джерел

1. Звіт про результати аудиту ефективності планування та результативності контролю за повнотою нарахування і своєчасністю надходжень податку на додану вартість по операціях з постачання на митній території України та ввезення на митну територію України лікарських засобів і медичних виробів : Рішення Рахункової палати від 19.12.2023 р., №30-2. 93 с. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2023/30-2_2023/Zvit_30-2_2023.pdf.
2. Звіт про підсумки діяльності Державної служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками у 2024 році. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2024/zvit_pils_2024.pdf.
3. Коваленко І.А. Фальсифікація та обіг фальсифікованих лікарських засобів: кримінально-правове дослідження : монографія ; за наук. ред. Є. Л. Стрельцова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 232 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/05401c12-0a53-4080-856f-abf0296184fe/content>.
4. Звіт про підсумки діяльності Держлікслужби у 2023 році. 49 с. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2023/zvit_liky_control_2023.pdf.
5. ЕВА закликає Уряд почати реформу системи запобігання фальсифікації лікарських засобів. URL: <https://eba.com.ua/eba-zaklykaye-uryad-pochaty-reformu-systemy-zapobigannya-falsyfikatsiyi-likarskyh-zasobiv/>.

Ю. П. Степанова,

заступник начальника науково-дослідного відділу,
доктор юридичних наук, старший дослідник
(Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького)

ФУНКЦІЇ ВНУТРІШНЬОЇ ТА ВЛАСНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖПРИКОРДОНСЛУЖБИ: ВІД ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ

В контексті розгляду правового статусу Державної прикордонної служби України (далі – Держприкордонслужби) як спеціального суб'єкта протидії кримінальним правопорушенням конкретизація нормативно визначеного завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні відбувається через функції та напрями розвитку Держприкордонслужби і полягає у протидії кримінальним правопорушенням відповідно до її компетенції, а також компетенції її органів і підрозділів. Деякі з функцій Держприкордонслужби безпосередньо вказують на протидію кримінальній делінквентності (злочинності), інші – опосередковано, хоча їх виконання в підсумку спрямоване на протидію кримінальним правопорушенням. Причому, з огляду на статус Держприкордонслужби як правоохоронного органу спеціального призначення (органу правопорядку) її функції повинні мати правоохоронний (безпековий) характер. З огляду на фактичний формат діяльності – правоохоронний і військовий (оборонний) характер.

Водночас функції організацій, відповідно до Методології управління корупційними ризиками [1], поділено на основні та допоміжні (забезпечувальні). До основних віднесено функції з реалізації повноважень, визначених у нормативно-правових актах та які спрямовані на формування чи реалізацію державної політики, виконання завдань організації загалом. Основні функції Держприкордонслужби визначено у ч. 1 ст. 2 Закону України «Про Державну прикордонну службу України». До допоміжних (забезпечувальних) функцій віднесено управління організацією, фінансами, матеріальними ресурсами, персоналом тощо. Тому допоміжними (забезпечувальними) функціями Держприкордонслужби можемо визнати нормативну, фінансову, логістичну, кадрову, функції внутрішньої та власної безпеки та ін.

Під час виконання допоміжних (забезпечувальних) функцій також можуть мати місце головні та супутні кримінальні правопорушення. Зокрема корупційні кримінальні правопорушення у сфері забезпечувальної діяльності Держприкордонслужби, як правило, є головними – вони мають самостійний характер, ініціюються та вчиняються прикордонником.

До кола корупційних кримінальних правопорушень, яким протидіє Держприкордонслужба (у зв'язку з виконанням як основних (фундаментальних), так і забезпечувальних функцій), можемо віднести ті, що передбачені ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК України, у разі вчинення їх шляхом зловживання службовим становищем, а також ст. 210, 364, 368–369² КК України. Слід урахувати, що це не весь перелік, визначений у примітці до ст. 45 КК України. Військовослужбовець-прикордонник не може бути суб'єктом корупційних кримінальних правопорушень, передбачених у чч. 3, 4 ст. 354, ст. 364¹, 365² КК України. Кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, які передбачені у ст. 366² та 366³ КК України, більш притаманні забезпечувальній діяльності, аніж оперативно-службовій.

Слід урахувати також, що, з одного боку, правоохоронний орган повинен бути очищений від корупції та кримінальної делінквентності (злочинності), з іншого – його особовий склад повинен бути захищеним від протиправних посягань. Тобто важливо забезпечити всі сфери діяльності Держприкордонслужби від кримінальних правопорушень. З огляду на це можемо говорити про необхідність виокремлення серед допоміжних (забезпечувальних) функцій внутрішньої та власної безпеки. Правомірність їх реалізації впливає з обов'язків Держприкордонслужби, визначених у пп. 17 та 18 ст. 19 Закону України «Про Державну прикордонну службу України». Зокрема, Держприкордонслужба зобов'язана здійснювати:

- виконання відповідно до законодавства системи особливих заходів щодо захисту військовослужбовців і працівників Держприкордонслужби від зазіхань на життя, здоров'я, честь, майно у зв'язку з їх службовою діяльністю, а також їхніх близьких родичів;
- протидію та запобігання кримінальним та іншим правопорушенням особового складу Держприкордонслужби.

При цьому протидія кримінальним правопорушенням, пов'язана із виконанням функцій внутрішньої безпеки (забезпечення внутрішньої безпеки органів та підрозділів Держприкордонслужби), охоплює протидію *вчиненню військовослужбовцями та працівниками* Держприкордонслужби кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, установленого порядку несення та проходження військової служби; у сфері службової діяльності; у сфері господарської діяльності; воєнних злочинів, загальнокримінальних правопорушень.

Реалізація функцій внутрішньої безпеки спрямована і на протидію кримінальним правопорушенням, що посягають на інформаційну безпеку, яку розглядаємо як збереження цілісності, режимності доступу до інформації та інформаційних ресурсів, які є в розпорядженні державного органу влади, порушення яких може зашкодити його діяльності з виконання завдань, визначених законодавством, та окремим сферам національної безпеки [2]. Переважно такі правопорушення пов'язують з витоком інформації. І. П. Кушнір слушно зазначає, що обіг інформації інтенсивний у різних сферах діяльності Держприкордонслужби, яка стосується охорони державного кордону та повсякденної діяльності, тому зміст цієї інформації досить різноманітний [3], що зумовлює і вчинення різних видів кримінальних правопорушень у цій сфері. Так, порушення службовою особою Держприкордонслужби недоторканності приватного життя, особистої чи сімейної таємниці залежно від форми вини може тягнути кримінальну відповідальність згідно зі ст. 182, 367 чи 425 КК України. За розголошення таємної інформації передбачена кримінальна відповідальність у ст. 328 та ч. 1 ст. 422 КК України, втрату документів, що містять таку інформацію – у ст. 329 та ч. 2 ст. 422 КК України. У разі, якщо інформація не є таємною, однак має статус службової та зібрана у процесі оперативно-розшукової діяльності, у сфері оборони – кримінальна відповідальність за її передачу або збирання з метою передачі передбачена у ст. 330 КК України. Відповідальність за розголошення інформації про стан здоров'я особи працівником військово-медичного закладу передбачена ст. 145 КК України. Кримінальна відповідальність за державну зраду у формі шпигунства шляхом передачі або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам відомостей, що становлять державну таємницю, передбачена у ст. 111 КК України [2].

У багатьох випадках порушення інформаційної безпеки пов'язане з обігом комп'ютерної інформації, що може мати вияв у протиправній крадіжці, спотворенні, знищенні комп'ютерної

інформації, неправомірному використанні комп'ютерів, умисному порушенні роботи комп'ютерів, інших порушеннях функціонування інформаційно-телекомунікаційної системи Держприкордонслужби [4, с. 174]. Кримінально-правовий захист таких відносин передбачено у Розділі XVI КК України, а саме ст. 361, 361⁻¹, 361⁻², 362, 363, 363⁻¹ КК України. Отже, права охорона інформаційних відносин у сфері діяльності Держприкордонслужби забезпечується, по-перше, доступом громадян або зацікавлених органів влади до відкритої публічної інформації; по-друге, забезпеченням захисту інформації, яка має обмежений доступ [4, с. 175], зокрема встановленням кримінальної відповідальності за порушення режиму її використання.

Протидія кримінальним правопорушенням, пов'язана із виконанням функцій власної безпеки (забезпеченням власної безпеки особового складу Держприкордонслужби), охоплює протидію посяганням на працівників правоохоронних органів, вчинюваним у зв'язку з їх службовою діяльністю: кримінальним правопорушенням проти авторитету органів державної влади (ст. 342, 343, 345, 347, 348, 349 КК України); проти життя та здоров'я, честі і гідності, прав і свобод працівників і військовослужбовців Держприкордонслужби, статевої свободи та статевої недоторканності тощо. А з огляду на те, що під час виконання бойових завдань військовослужбовець Держприкордонслужби може бути захоплений у полон, – така особа потребує захисту у статусі військовополоненого (ст. 438 КК України).

Таким чином, виконання допоміжних (забезпечувальних) функцій Держприкордонслужби спрямоване на забезпечення її інституційної спроможності – формування визначеної законодавством структури прикордонного відомства та належне виконання основних (фундаментальних) функцій, у т. ч. протидію кримінальним правопорушенням, пов'язаним із виконанням цих функцій.

Список використаних джерел

1. Методологія управління корупційними ризиками, затверджена наказом Національного агентства з питань запобігання корупції від 28 грудня 2021 року № 830/21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0219-22#Text>
2. Кушнір І. П., Степанова Ю. П. Інформаційна безпека держави у прикордонній сфері як об'єкт державної зради. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2018. Т. 1. № 4 (32). С. 123–126
3. Кушнір І. П. Кримінально-правове забезпечення охорони інформаційних відносин у прикордонній сфері. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2018. Випуск 36. С. 82–93
4. Kushnir I., Kuryliuk Yu., Nikiforenko V., Stepanova Yu., Kushnir Ya. Current Problems of Criminal Law Protection of Information Relations in the Border Sphere. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. Vol. 21, № 11. P. 171–176

В. М. Стратонов,

професор кафедри національного,
міжнародного права та правоохоронної діяльності,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України
(Херсонський державний університет)

А. Д. Дзюрбель,

старший викладач кафедри кримінального права та процесу,
кандидат юридичних наук
(Західноукраїнський національний університет)

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У СИСТЕМІ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАНЬ

У роботі висвітлено місце та значення технологій штучного інтелекту (ШІ) у сучасній криміналістиці. Проаналізовано приклади впровадження інтелектуальних систем у практику правоохоронних органів різних країн, визначено ключові напрями застосування ШІ в криміналістичних дослідженнях, а також основні ризики та перспективи розвитку цих технологій в Україні.

Ми зробили тезисні напрями не розкриваючи глибоко зміст. Тож штучний інтелект (ШІ) стає важливим інструментом у діяльності правоохоронних органів. *AI – Artificial Intelligence* (Штучний інтелект) це технології, що імітують людський інтелект: здатність навчатися, аналізувати дані, приймати рішення. У криміналістиці AI застосовується для розпізнавання обличчя, аналізу великих масивів даних, прогнозування злочинності. Його впровадження у криміналістику дає змогу аналізувати великі обсяги інформації, автоматизувати ідентифікацію підозрюваних та підвищувати ефективність розслідування злочинів. Це підтверджено рядом проблемних питань обговорених на конференціях [1].

Використання алгоритмів машинного навчання дозволяє виявляти закономірності у поведінці злочинців, аналізувати цифрові сліди та оптимізувати процес доказування. ШІ підсилює доказову базу шляхом об'єктивного аналізу зображень, відео та текстових даних [2]. Тому цей процес повинен включатись і до робочих програм навчальних курсів.

Кріста Міллер вказує «Цифрові докази є важливими для кримінальних розслідувань та судового переслідування, але їх використання пов'язане з певними труднощами: швидкими змінами в технологіях, необхідністю повідомляти про ці зміни зацікавленим сторонам та соціально-політичним ландшафтом, який залишає мало місця для помилок, особливо щодо конфіденційності електронних даних. У системі кримінального правосуддя ці проблеми можуть впливати на допустимість доказів та їх належне подання в суді, а також на те, як висуваються звинувачення та вирішуються справи» [3, с. 76]. Ми вже неодноразово зупинялись на питаннях використання ШІ під час формування профіля злочинця [4], організації та планування розслідування нерозкритих злочинів минулих років [5].

Для успішного використання штучного інтелекту в системі криміналістичних знань необхідно використовувати міжнародний досвід, а саме: США використовуючи систему PredPol прогнозує ймовірні місця злочинів за історичними даними. Велика Британія за допомогою штучного інтелекту аналізує відео з камер спостереження для пошуку підозрюваних. В країнах ЄС: використовується автоматичне розпізнавання обличчя у базах даних Interpol. Україна в період воєнного стану активно використовує алгоритми застосовуються в OSINT-розвідці для ідентифікації військових злочинців та фіксації доказів агресії РФ [6]. Тож необхідно вивчати досвід інших країн. Ми вбачаємо, що основними напрямками застосування ШІ є: аналітика даних, а саме пошук закономірностей у великих базах; розпізнавання образів фото, відео, відбитки, обличчя; профайлінг – створення психологічних моделей злочинців; виявлення фальсифікацій – розпізнавання дипфейків; судова аналітика яка допомагатиме суддям у прийнятті рішень. При цьому необхідно забезпечувати безпеку національних інтересів [7]. Робочі програми вивчення криміналістики повинні включати до всіх її розділів можливості використання ШІ наприклад під час організації та планування як окремих слідчих дій так і методик розслідування кіберзлочинів, складанні планів розслідування по категорії нерозкритих злочинів минулих років, тощо.

Таким чином використання ШІ має значні переваги в системі криміналістичних знань серед інших інструментаріїв, оскільки має високу швидкість аналізу, мінімізує вплив людського фактору, підвищує точність експертиз, економить час та ресурси [8].

Наряду з позитивами застосування ШІ існують і певні ризики. Основні ризики пов'язані з порушенням права на приватність, дискримінаційними рішеннями алгоритмів, відсутністю єдиного стандарту верифікації результатів ШІ. Як зазначив Мартін Новак один огляд 145 справ, оскаржених у федеральних окружних судах США в період з 2010 до 2015 року, показав, що лише 22 «ґрунтувалися на науці комп'ютерної криміналістики, включаючи доказову силу, автентичність, чутки, релевантність та наукову цінність» [9].

Ще одна проблема, це недостатнє правове регулювання використання ШІ. У ЄС діє AI Act (2024 р.), який визначає категорії ризику використання ШІ та вимоги до безпечного впровадження технологій у правоохоронній сфері. Але і цього недостатньо. Тож ми вважаємо, що Україні доцільно адаптувати ці підходи в національній системі криміналістики [10]. Можливо підготовка дисертаційних досліджень за окремими напрямками діяльності яка може бути об'єднана з використанням ШІ. Таким чином можемо констатувати : ШІ відкриває нові можливості для криміналістики, підвищуючи ефективність аналізу доказів, спрощуючи організаційно аналітичну роботу. Проте важливо забезпечити баланс між інноваціями та правами людини. Україна має потенціал стати регіональним лідером у сфері етичного впровадження ШІ

у правосудді, а для цього необхідне створення науково-методичних центрів із цифрової криміналістики, розробка стандартів використання ІІІ при судових експертизах, а також підготовка кадрів у сфері LegalTech і Data Science.

Список використаних джерел

1. Криміналістика та судова експертиза: сучасний стан і перспективи розвитку : матеріали ІІ Всеукр. наук.-практ. конференції з нагоди 25-річчя Експертної служби МВС України (м. Київ, 20 червня 2025 р.) / відп. упоряд. : Ковальов К. М., Гуріна Д. П., Воробйова О. П., Житник Н. С., Чміленко О. П. Київ : ДНДЕКЦ. МВС України, 2025. 788 с. URL: <https://ndekc.lviv.ua/pdf/16072025.pdf>
2. Кэти О'Нил. Weapons of Math Destruction: How Big Data Increases Inequality and Threatens Democracy. Penguin, 2024. URL: <https://www.amazon.com/WeaponsMathDestructionIncreasesInequality/dp/0553418815>
3. Christa M. Miller A survey of prosecutors and investigators using digital evidence. PubMed Central (PMC), 2023. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10311201/>
4. Стратонов В., Дзюрбель А. Використання штучного інтелекту та інформаційних можливостей у створенні профіля злочинця. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Юридичні науки»*. Вип. 5. 2024. Гельветика, 2024. С. 21–27 URL: <https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/issue/view/20>
5. Стратонов В.М., Дзюрбель А.Д. Організаційно – тактичні заходи розкриття та розслідування нерозкритих злочинів минулих років. Transformation of the legal system and human rights protection under the influence of martial law : Scientific monograph. Under the general editorship of Stratonov V. M. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2024. P. 302–320. <https://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/21027>
6. Звіт Центру протидії дезінформації РНБО України «AI-технології у цифровій розвідці», 2024. URL: <https://cpd.gov.ua/reports/ai-osint-2024>
7. Корнієнко В. В., Гмиря В. П., Стишук М. С. Організаційно-правові засади використання штучного інтелекту у сфері забезпечення державної безпеки. URL: file:///C:/Users/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BD/Downloads/ORGANIZATIONAL_AND_LEGAL_PRINCIPLES_OF_USE_ARTIFIC.pdf
8. Ситник І. Штучний інтелект у криміналістиці: аналітичний потенціал та правові обмеження. *Криміналістика і судова експертиза*. 2024. №70. URL: <https://forensics-journal.ua/article/ai-criminalistics-2024>
9. Новак Мартін. Цифрові докази у кримінальних справах, що розглядаються апеляційними судами США: тенденції та питання для розгляду. *Журнал цифрової криміналістики, безпеки та права*. 2020. № 14 (4). URL: https://scholar.google.com/scholar_lookup?journal=Journal%20of%20Digital%20Forensics,%20Security%20and%20Law&title=Digital%20evidence%20in%20criminal%20cases%20before%20the%20U.S.%20Courts%20of%20appeal:%20trends%20and%20issues%20for%20consideration&author=Martin%20Novak&volume=14&issue=4&publication_year=2020&
10. Стратонов В. Актуальні напрями використання електронних інформаційних систем в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Юридичні науки»*. Вип. 1. 2025. Гельветика, 2025. С. 36–42 DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2025-1-6>. URL: <https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/article/view/463/417>

І. В. Строков,

професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
факультету забезпечення державної безпеки,
кандидат юридичних наук, доцент
(Київський інститут Національної гвардії України)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ МИРУ ТА БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА

Реалі сьогодення вказують на значну роль міжнародного права, зокрема, міжнародного кримінального права, які визначають види найбільш небезпечних протиправних діянь, що викликають стурбованість всієї міжнародної спільноти та посягають на мир і безпеку людства, а також встановлюють умови застосування покарання за них. Отже, міжнародне кримінальне право є однією з галузей юриспруденції, яка може надавати оцінку найнебезпечніших злочинам, що стосуються світової спільноти в цілому.

Особливістю кримінальної відповідальності за злочини проти миру і безпеки людства є те, що фізичні особи можуть бути притягнуті до неї безпосередньо на основі норм міжнародного права Міжнародним кримінальним судом або судом окремої держави на підставі норм національного законодавства. При цьому можливість бути притягнутим до відповідальності Міжнародним кримінальним судом існує тільки для тих держав, які ратифікували Римський Статут Міжнародного кримінального суду, ухваленого 17 липня 1998.

Відповідно до частини першої статті 5 Римського Статуту «Юрисдикція Суду (Міжнародний кримінальний суд – авт.) обмежується найбільш тяжкими злочинами, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства. Відповідно до цього Статуту Суд має юрисдикцію стосовно таких злочинів: а) злочин геноциду; б) злочини проти людяності; с) воєнні злочини; d) злочин агресії» [1].

Україна підписала Римський статут Міжнародного кримінального суду 20 січня 2000 року, але ратифікувала його лише 21 серпня 2024 року. Ратифікація відбулася після тривалого процесу, зокрема, через питання відповідності статуту Конституції України та зобов'язання, взяті нашою державою згідно з Угодою про асоціацію з ЄС.

У червні 2001 р. Конституційний Суд України визнав, що для ратифікації нашою державою Римського статуту потрібні зміни до Конституції України, оскільки низка статей Римського Статуту не узгоджується з її положеннями [2].

Незважаючи, що з моменту підписання Римського Статуту Україною та вказаного вище рішення Конституційного Суду України пройшов тривалий час питання щодо узгодження його положень із Конституцією України залишається актуальним.

Отже, положення Римського Статуту та Конституції України не узгоджуються за певними принциповими положеннями застосування кримінальної відповідальності Міжнародним кримінальним судом, відповідно до його юрисдикції, зокрема:

- стаття 27 Римського Статуту, згідно з якою його положення застосовується однаково до всіх осіб, незважаючи на їх посадове становище, не відповідає статтям 105 та 126 Конституції України, якими Президенту України і суддям на час виконання повноважень гарантується недоторканність;

- пункт 1 статті 89, який передбачає передачу осіб Міжнародному кримінальному суду та пункт 3 статті 107 Римського Статуту стосовно передачі державою виконання вироку особи третій державі для судового переслідування чи приведення вироку до виконання, не узгоджуються з частиною другою статті 25 Конституції України, відповідно до якої громадянин України не може бути виданий іншій державі, в тому числі й у порядку кримінального судочинства;

- абзац десятий преамбули та стаття 1 Римського Статуту не узгоджуються зі статтями 124 та 125 Конституції України, відповідно до яких не допускається делегування функцій судів України іншим органам та створення інших судів, не передбачених Конституцією України (незважаючи, що у 2016 році до статті 124 Конституції України внесено зміни та доповнено частиною четвертою «Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду»);

- підпункт «а» пункту 1 статті 103 Римського Статуту поширює на громадян України дію законів іншої держави під час відбування покарання, чим позбавляє їх прав, гарантованих Конституцією України. Таке положення не узгоджується з частиною третьою статті 63 Конституції України, відповідно до якої засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, визначених законом України і встановлених вироком суду України, та частиною першою статті 64 Конституції України, яка допускає можливість обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина лише у випадках, передбачених Конституцією;

- пункт 4 статті 42 та пункт 2 статті 66 Римського Статуту, згідно з якими доведення вини обвинуваченого покладається на прокурора, обраного членами Асамблеї держав-учасниць, не узгоджуються з пунктом 1 частини першої статті 131 Конституції України, відповідно до якого підтримання обвинувачення в суді покладається на прокуратуру України [3].

Висновки та пропозиції.

Незважаючи на значні та важливі рішення, ухвалені Верховною Радою України, а також дії Президента України, необхідно продовжувати роботи, спрямовану на імплементацію національного законодавства щодо можливості застосування міжнародного кримінального права та норм національного законодавства з метою застосування покарання до осіб, винних у вчиненні злочинів проти миру і безпеки людства.

Список використаних джерел

1. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. URL: <https://www.rada.gov.ua/video/rada-tv/64430.html>.
2. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01#Text>
3. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index>

Л. М. Сукмановська,
доцент кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу ННІПФКП,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ ПРИТЯГНЕННЯ КРИВДНИКІВ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА¹³

Зростання випадків домашнього насильства в Україні є тривожною тенденцією, яка підкреслює, що це явище залишається однією з найгостріших соціальних проблем. Воно становить загрозу як для безпеки окремої особистості, так і для суспільства загалом. За 2024 рік в Україні зафіксували 2777 кримінальних проваджень про домашнє насильство. Це на 5% більше, ніж у 2023 році, і на 17% ніж у 2021 році [1].

Останніми роками спостерігаємо розвиток українського законодавства щодо запобігання, виявлення та боротьби з домашнім насильством. Зокрема, у 2017 році домашнє насильство було криміналізоване – у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» № 2229-VIII розширено визначення терміну домашнього насильства (ст. 126-1 Кримінального кодексу України, передбачено інститут обмежувальних заходів щодо осіб, які вчинили домашнє насильство (ст. 91-1 КК України), у 2022 році Україна ратифікувала Конвенцію Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством стосовно жінок та домашнім насильством (Стамбульську конвенцію).

На жаль, попри зазначені кроки із вдосконалення законодавства у сфері протидії домашньому насильству, його поширеність в Україні не зменшується, а кількість випадків продовжує зростати. Ця тенденція спостерігалася як до повномасштабного вторгнення росії, так і станом на четвертий рік війни.

Про необхідність удосконалення національного законодавства щодо протидії домашньому насильству, зокрема із використанням міжнародного досвіду, у своїх дослідженнях зауважували: А. О. Байда, А. Б. Блага, К. А. Гурковська, І. В. Гловюк, О. М. Гумін, О. О. Дудоров, О. І. Зінсу, А. О. Йосипів, О. В. Ковальова, О. О. Кочемировська, М. Г. Кузнєцов, В. В. Митник, Т. І. Нікіфорова, М. І. Хавронюк, О. В. Харитонова та багато інших вітчизняних науковців.

Разом із тим залишаються невирішеними окремі проблемні питання, пов'язані з особливостями застосування норм права у практичній діяльності під час кримінально-правової кваліфікації домашнього насильства.

¹³ Фінансується Європейським Союзом. Проте висловлені погляди та думки належать лише автору і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури. Ні Європейський Союз, ні грантодавець не можуть за них нести відповідальність.

Масштабність явища домашнього насильства свідчить про складність протидії цього роду правопорушенням. Українське законодавство передбачає цивільно-правову, адміністративну та кримінальну юридичну відповідальність за вчинення домашнього насильства.

Так, відповідно статті 1166 Цивільного Кодексу України майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної особи, а також шкода, завдана її майну, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала [2, с. 57].

Згідно статті 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення адміністративна відповідальність настає за вчинення домашнього насильства, тобто умисного вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого.

Кримінальна ж відповідальність настає за систематичність домашнього насильства. Так, відповідно до ст. 126-1 КК України відповідальність настає за умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

Ознака, яка відмежовує кримінально каране домашнє насильство від домашнього насильства, що переслідується в адміністративному порядку є систематичність учинення домашнього насильства. Невід'ємною ознакою об'єктивної сторони кримінально караного домашнього насильства (ст. 126-1 КК України) є систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства, тобто вчинення діянь, кожне з яких окремо може і не містити ознак цього злочину, але у сукупності призводять до наслідків, визначених диспозицією цієї правової норми.

Систематичність припускає вчинення трьох і більше діянь і характеризується як кількісним критерієм – багаторазовість періодично здійснюваних дій, так і якісним – взаємозв'язок, внутрішня єдність наполегливої протиправної поведінки винуватої особи відносно певного потерпілого.

Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду України у справі № 583/3295/19 (Провадження № 51 – 6189 км 20), закріплює, що закінченим кримінальне правопорушення вважається з моменту вчинення хоча б однієї із трьох форм насильства (фізичного, психологічного чи економічного) втретє, у результаті чого настав хоча б один із вказаних у законі наслідків. Постанові Касаційного кримінального суду Верховного Суду України від 28 лютого 2023 року у справі № 725/4683/20 (провадження № 51 – 6067 км 21) зазначає, що не має значення у яких документах було відображено факти перших двох актів насильства, для доведення ознаки систематичності необхідно брати до уваги й будь-які факти документування перших двох актів насильства, наприклад, протоколи про адміністративне правопорушення, складені поліцією, обмежувальні приписи стосовно кривдника, постанови суду про притягнення кривдника до адміністративної відповідальності [3, с. 3–10]. Домашнє насильство може доводитися будь-якими доказами, допустимими у кримінальному провадженні, оскільки закон не містить вимоги доведення його спеціально визначеними засобами доказування. Для притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 126-1 ККУ необхідно три задокументованих випадки домашнього насильства, незалежно від того, в якій спосіб закріплено факти їх учинення. Що стосується настання або не настання правових наслідків для кривдника за цими окремими епізодами, це не вважається обставинами, які можуть впливати на доведеність цих епізодів [4]. Систематичність домашнього насильства повинна доводити сторона обвинувачення, яка може надавати будь-які передбачені законом докази, які свідчать про систематичність домашнього насильства, у тому числі й факти притягнення особи до адміністративної відповідальності за вчинення правопорушень, передбачених ст. 173-2 КУпАП.

Проте, у зв'язку із тим, що судова практика продовжує налічувати випадки неузгодженого тлумачення ознаки «систематичності», вважаємо за доцільне законодавчо закріпити тлумачення поняття «систематичність» у примітці до статті 126-1 КК України.

Список використаних джерел

1. Яковенко І. За 2024 рік відкрили 2,7 тисячі проваджень про домашнє насильство. Це на 5% більше, ніж у 2023-му. 26 грудня 2024р. 2025 Віледж Україна. URL: <https://www.village.com.ua/village/life/edu-news/358287-za-2024-rik-vidkrili-nbsp-2-7-nbsp-tisyachi-nbsp-provazhen-pro-domashnenasilstvo-tse-na-nbsp-5-bilshe-nizh-u-2023-mu>
2. Актуальні проблеми протидії домашньому насильству : навчальний посібник / А. Б. Блага, О. С. Тунтула, О. О. Кочемировська ; за заг. ред. А. Б. Благої. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. – 208 с.
3. Антонюк Н., Ліхолетова Ю. Домашнє насильство: практика Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. *Судово-юридична газета*. 24 березня 2023. URL: <https://sud.ua/uk/news/blog/265517-domashnyenasilstvo-praktika-kasatsynogo-kriminalnogosudu-u-skladi-verkhovnogo-sudu>
4. Огляд судової практики Верховного Суду у провадженнях про кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством. Рішення, внесені до ЄДРСР, за період 2019–2024 років / упоряд. : управління аналітичної та правової роботи Касаційного кримінального суду департаменту аналітичної та правової роботи ; заст. голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду к. ю. н. Н. О. Антонюк. Київ, 2024. 34 с.

О. В. Таран,

завідувач кафедри кримінального процесу,
доктор юридичних наук, професор
(Національна академія внутрішніх справ)

С. О. Заїка,

доцент кафедри кримінального процесу,
кандидат юридичних наук, доцент
(Національна академія внутрішніх справ)

ІНТЕРНУВАННЯ ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ: ЗАХІД БЕЗПЕКИ ЧИ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

В умовах триваючого міжнародного збройного конфлікту в Україні актуалізація знань про міжнародне гуманітарне право (МГП) набуває особливого значення, оскільки правильне розуміння його інститутів, зокрема інтернування, безпосередньо впливає на ефективність захисту цивільного населення та притягнення винуватих до кримінальної відповідальності за воєнні злочини.

Відповідно до статті 1, спільної для всіх Женевських конвенцій 1949 року, Високі Договірні Сторони зобов'язуються дотримуватися та забезпечувати дотримання Конвенцій за всіх обставин.

Розуміння правових меж інтернування цивільних осіб пріоритетно важливе для національних органів, які здійснюють документування воєнних злочинів та подання доказів до міжнародних судових інстанцій, де точність правової кваліфікації діянь може вирішити долю кримінальних проваджень щодо осіб, які вчинили воєнні злочини. Крім того поширення знань про МГП через освітні програми, публікації, медіа, громадські організації також сприяє формуванню правової культури та підвищенню рівня захищеності цивільного населення, оскільки особи, які розуміють свої права у контексті міжнародного права можуть ефективніше протистояти незаконним діям окупаційних військ та надавати якісні показання для документування воєнних злочинів.

Стаття 49 Женевської Конвенції про захист цивільного населення під час війни [1] (ЖК (IV)) передбачає, що забороняється, незалежно від мотивів, здійснювати примусове індивідуальне чи масове переселення або депортацію осіб, що перебувають під захистом, з окупованої території на територію окупаційної держави або на територію будь-якої іншої держави, незалежно від того, окупована вона чи ні. Ці та інші положення ЖК (IV) деталізовані в Додатковому протоколі I до Женевських конвенцій від 8 червня 1977 року [2], що визначає правову основу для розмежування між правомірним інтернуванням, як виключною мірою

безпеки, та незаконним затриманням (свавільним обмеженням свободи), як серйозним порушенням міжнародного права¹⁴.

Водночас МГП передбачає винятки із загального правила щодо заборони незаконної депортації чи переміщення населення, таким винятками є законні евакуація та інтернування, а отже, така система регламентації підкреслює необхідність чіткого розмежування між дозволеними та забороненими формами обмеження свободи цивільних осіб.

Територіальна сфера застосування норм про інтернування охоплює як власну територію держави-учасниці конфлікту, так і окуповані території, що має особливе значення для розуміння правового режиму утримання цивільних осіб під час збройних конфліктів. Стаття 6 ЖК (IV) встановлює, що на власній території держави-учасниці конфлікту застосування цієї Конвенції припиняється із загальним закінченням воєнних операцій, тоді як на окупованій території застосування припиняється через один рік після загального закінчення воєнних операцій, але окупуюча держава зобов'язана дотримуватися положень низки статей Конвенції доти, доки триває окупація. Ця відмінність у часових межах застосування відображає різні правові режими та підкреслює особливу відповідальність окупуючої держави за захист цивільного населення на окупованій території.

Розмежування між правомірним інтернуванням та незаконним затриманням залежить також від дотримання принципу індивідуальної оцінки кожного випадку, який вимагає, щоб рішення про інтернування ґрунтувалося на конкретних фактах та обставинах, що стосуються окремої особи, а не на загальних підозрах або колективних заходах. Так, стаття 42 ЖК (IV) встановлює, що інтернування має бути виправдане абсолютною необхідністю для безпеки держави, що передбачає індивідуальну оцінку загрози, яку становить конкретна особа, та відсутність менш обтяжливих альтернатив для її нейтралізації. Цей принцип унеможливорює масове або колективне інтернування на основі етнічної, національної, релігійної або іншої приналежності та вимагає наявності конкретних доказів того, що діяльність особи становить реальну загрозу безпеці держави.

Процедурні гарантії, передбачені МГП для інтернованих осіб, включають право на оскарження рішення про інтернування, періодичний перегляд необхідності продовження інтернування та доступ до правової допомоги, що створює багатоступеневу систему захисту проти довільного затримання. Стаття 43 ЖК (IV) встановлює процедуру перегляду рішення про інтернування, яка має відбутися якнайшвидше після прийняття такого рішення, а стаття 132 вимагає регулярного перегляду з метою визначення, чи продовжують існувати причини, що зумовили інтернування. Ці процедури мають забезпечувати реальну можливість для інтернованої особи оскаржити рішення про її утримання та представити докази на свій захист, що відповідає основним принципам права на справедливий суд, визнаним у міжнародному праві прав людини.

Особливе місце в системі правового регулювання інтернування займають норми, що стосуються захисту особливих категорій цивільних осіб, зокрема жінок, дітей та осіб похилого віку, які потребують додаткових гарантій та спеціального захисту під час збройних конфліктів. Стаття 50 ЖК (IV) забороняє окупуючій державі перешкоджати застосуванню будь-яких преференційних заходів щодо дітей до п'ятнадцяти років, вагітних жінок та матерів дітей до семи років стосовно харчування, медичного обслуговування та захисту від наслідків війни, що створює додатковий рівень захисту для найуразливіших груп населення. Стаття 82 встановлює, що інтерновані жінки розміщуються в окремих приміщеннях та знаходяться під безпосереднім наглядом жінок, що має запобігти сексуальному насильству та іншим формам гендерного насильства, які часто супроводжують збройні конфлікти.

¹⁴ Відповідно до статті 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, де визначено воєнні злочини, ними є: а) грубі порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме будь-яке з таких діянь проти осіб або майна, що охороняються згідно з положеннями відповідної Женевської конвенції: vii) незаконна депортація або переміщення чи незаконне позбавлення волі; b) інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються в міжнародних збройних конфліктах у встановлених рамках міжнародного права, а саме будь-яке з таких діянь: viii) переміщення, прямо чи опосередковано, окупаційною державою частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію чи депортація або переміщення всього або частини населення окупованої території у межах чи за межі цієї території. Таким чином, незаконна депортація чи переміщення всього або частини населення окупованої території у межах цієї території чи за її межі є воєнним злочином.

Отже, розмежування між законним інтернуванням та незаконним затриманням ґрунтується на сукупності критеріїв, що включають наявність абсолютної необхідності та імперативних вимог безпеки, індивідуалізовану оцінку загрози, дотримання процедурних гарантій, забезпечення права на перегляд рішення, пропорційність заходів та гуманне поводження. Ці принципи формують правову основу для захисту цивільних осіб від свавільного позбавлення волі під час збройних конфліктів та забезпечення балансу між міркуваннями безпеки та фундаментальними правами людини.

Список використаних джерел

1. Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серп. 1949 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU49006?an=445655>
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 8 черв. 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_200

М. С. Таранушич,
головний судовий експерт
відділу біологічних досліджень та обліку
(Сумський науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України)

МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ КІСТКОВИХ РЕШТОК: МЕТОДИ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

Дослідження кісткових решток забезпечує ідентифікацію загиблих осіб, сприяє формуванню доказової бази у кримінальних провадженнях, пов'язаних із збройною агресією РФ проти України, та відновленню історичної й правової справедливості.

Судова молекулярно-генетична експертиза застосовує ядерні та мітохондріальні маркери для встановлення осіб за біологічним матеріалом. У випадках масових катастроф, стародавніх поховань чи сильного розкладання саме кістки та зуби найчастіше зберігаються завдяки молекулярній міцності та стійкості до впливу довкілля [1].

Світовий досвід показує, що за правильно підбраною методикою навіть кісткові рештки часів Другої світової війни можуть забезпечити високий рівень ідентифікації. Так, нещодавні дослідження масового поховання в Оццери (Італія) показали ефективність ДНК-аналізу кісток і зубів для ідентифікації 27 італійських солдатів, ексгумованих із могили часів Другої світової війни [2]. Інша програма, спрямована на встановлення осіб близько 100 зниклих безвісти норвезьких солдатів того ж періоду, дала 93 придатні ДНК-профілі зі 150 зразків кісток (що відповідає 57 окремим особам) і дозволила встановити 14 позитивних збігів із родичами – попри обмежену кількість референтних зразків і соціально-правові труднощі при пошуку сімейних контактів [3].

Процес роботи з кістковими рештками зазвичай включає цілеспрямований відбір зразків, попередню обробку та демінералізацію, лізис клітин, виділення, кількісне та якісне визначення ДНК, а також подальше генотипування за допомогою ампліфікації STR-локусів чи секвенування [4]. На кожному етапі існують науково обґрунтовані підходи для підвищення виходу та якості ДНК.

Раціональний вибір зразка має вирішальне значення для ефективності генетичного аналізу, оскільки вміст ДНК суттєво варіюється між різними типами кісток.

Кам'яниста частина скроневої кістки (Pars petrosa), зокрема її внутрішня частина (otic capsule), демонструє найвищі показники вмісту ДНК та найкращі результати при STR-типінгу або повногеномному секвенуванні навіть у деградованих і давніх зразках [5]. Альтернативними варіантами, які забезпечують достатній вихід ДНК є епіфізи метакарпальних і метатарзальних кісток, дрібні губчасті кістки кистей і стоп, а також добре збережені зуби, зокрема цементум. За відсутності цих ділянок можна використовувати проксимальні частини перших ребер, елементи 12-го грудного хребця або надколінники [6-9].

Сучасні дослідження методів екстракції ДНК із твердих тканин показали, що найвищі показники успішного профілювання досягаються при використанні твердофазного очищення – зокрема, методів із магнітними частинками або смолами. Включення етапу попередньої демінералізації перед виділенням ДНК суттєво покращує якість та кількість отриманого матеріалу. Методичні рекомендації підкреслюють важливість спеціальних етапів підготовки зразків для зниження ризику забруднення, а також необхідність застосування протоколів, адаптованих до аналізу давньої або сильно деградованої ДНК [4, 10].

STR-типінгування з використанням ПЛР і капілярного електрофорезу залишається основним методом для встановлення особи чи родинних зв'язків за умови достатньої кількості та якості ядерної ДНК. Залежно від потреб справи можуть додатково застосовуватись аналіз Y- або X-хромосом [11].

Масове паралельне секвенування (MPS) значно розширило можливості аналізу, дозволяючи одночасно типувати широкий спектр маркерів. Цей метод є більш чутливим до коротких фрагментів, характерних для деградованої ДНК отриманої з кісток. Крім того, застосування технологій гібридизаційного захоплення дозволяє збагачувати ендегенні фрагменти та отримувати якісні результати навіть тоді, коли стандартне STR-ампліфікування не дає ефекту [10, 12].

Основними проблемами в роботі з кістковими рештками є деградація ДНК, можливість контамінації, наявність інгібіторів ПЛР та специфічні пошкодження, характерні для деградованого матеріалу.

Деградація ДНК у кістках відбувається під впливом гідролітичних та окисних процесів, що призводять до фрагментації молекул і появи помилок у послідовностях. На якість збереження біологічного матеріалу істотно впливають температура, кислотність середовища, вологість та інші фактори. Ще однією перешкодою є інгібітори ампліфікації, що містяться у кістковій матриці: кальцій, залишки колагену, трупні отрути (путресцин), гумінові кислоти та інші сполуки, які можуть перешкоджати або повністю блокувати реакцію ПЛР, спричиняючи випадіння алелей [13].

Попри ці труднощі, останні технологічні досягнення суттєво розширили можливості аналізу. Оптимізовані протоколи демінералізації з використанням EDTA та автоматизовані системи виділення ДНК дозволяють отримувати більший вихід і знижують ризик контамінації [4].

Таким чином, сучасні підходи до молекулярно-генетичного аналізу кісткових решток дозволяють отримувати достовірні результати навіть із деградованих зразків, забезпечують високу ефективність ідентифікації, що робить їх незамінним інструментом судово-експертної діяльності.

Список використаних джерел

1. Latham K. E., Miller J. J. DNA recovery and analysis from skeletal material in modern forensic contexts. *Forensic Science Research*. 2019. DOI: 10.1080/20961790.2018.1515594.
2. Di Stefano B. etc. Molecular Identification of the Italian Soldiers Found in the Second World War Mass Grave of Ossero. *Genes*. 2025. DOI: 10.3390/genes16030326.
3. Morild I., Hamre S. S., Huel R., Parsons T. J. Identification of Missing Norwegian World War II Soldiers, in Karelia Russia. *Journal of Forensic Sciences*. 2015. DOI: 10.1111/1556-4029.12767.
4. Finaughty C., Heathfield L. J., Kemp V., Márquez-Grant N. Forensic DNA extraction methods for human hard tissue: A systematic literature review and meta-analysis of technologies and sample type. *Forensic Science International: Genetics*. 2022. DOI: 10.1016/j.fsigen.2022.102818.
5. Pinhasi R. etc.. Optimal ancient DNA yields from the inner ear part of the human petrous bone. *PLoS ONE*. 2015. Vol. 10. P. e0129102. DOI: 10.1371/journal.pone.0129102.
6. Zupanič Pajnič I., Inkret J., Zupanc T., Podovšnik E. Comparison of nuclear DNA yield and STR typing success in Second World War petrous bones and metacarpals III. *Forensic Science International: Genetics*. 2021. Vol. 55. P. 102578. DOI: 10.1016/j.fsigen.2021.102578.

7. Otagiri T. etc. An optimal skeletal element for DNA testing: Evaluation of DNA quantity and quality from various bone types in routine forensic practice. *Legal Medicine*. 2024. Vol. 68. P. 102415. DOI: 10.1016/j.legalmed.2024.102415.
8. Zupanič Pajnič I., Jeromelj T., Leskovar T. Petrous bones versus tooth cementum for genetic analysis of aged skeletal remains. *International Journal of Legal Medicine*. 2024. DOI: 10.1007/s00414-024-03346-5.
9. Božič L. etc. Intra-bone nuclear DNA variability and STR typing success in Second World War first ribs. *International Journal of Legal Medicine*. 2021. DOI: 10.1007/s00414-021-02681-1.
10. Haarkötter C. etc. Exploring the Potential of Genome-Wide Hybridization Capture Enrichment for Forensic DNA Profiling of Degraded Bones. *Genes*. 2024. DOI: 10.3390/genes16010023.
11. Dumache R. etc. Molecular DNA Analysis in Forensic Identification. *Clinical Laboratory*. 2016. DOI: 10.7754/clin.lab.2015.150414.
12. Ambers A. etc. More comprehensive forensic genetic marker analyses for accurate human remains identification using massively parallel DNA sequencing. *BMC Genomics*. 2016. DOI: 10.1186/s12864-016-3087-2.
13. Haijun X. Challenges in forensic genetic investigations of decomposed or skeletonized human remains: Environmental exposure, DNA degradation, inhibitors, and low copy number (LCN). In: *Ancient and Forensic DNA Methods*. 2023. DOI: 10.1016/b978-0-12-815766-4.00002-9.

I. I. Татарин,

доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики факультету № 1,
кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

В. П. Псалтиря,

3 курсу Навчально-наукового інституту з підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

У сучасних умовах розвитку інформаційних технологій кримінальний процес зазнає суттєвих трансформацій, оскільки все більше доказів мають цифрову природу і виникають нові виклики у сфері їх збору, збереження та використання. Електронні докази стають невід'ємною складовою сучасного кримінального провадження, адже вони можуть містити інформацію про дії підозрюваних, комунікації між особами, фінансові операції та інші факти, що мають значення для встановлення обставин злочину. Водночас використання таких доказів пов'язане з низкою проблем, що стосуються правових, технічних та організаційних аспектів кримінального процесу.

Проблематика електронних доказів у кримінальному процесі набуває особливого значення в умовах сучасного розвитку цифрових технологій і глобальної інформатизації суспільства. Україна, як держава, що перебуває у процесі глибоких правових, технологічних та безпекових трансформацій, стикається з необхідністю не лише запровадження, але й ефективного правового регулювання процесу збирання, перевірки та використання електронних доказів у межах кримінальних проваджень. Важливість дослідження зумовлена тим, що сучасна злочинність дедалі частіше має цифровий або кібернетичний компонент. Більшість комунікацій, фінансових операцій, управлінських процесів і навіть злочинних дій сьогодні здійснюються з використанням інформаційних технологій, соціальних мереж, месенджерів і комп'ютерних систем. У таких умовах електронні докази стають не просто допоміжним інструментом слідства, а одним із ключових джерел встановлення істини у кримінальному процесі. Тому потрібно в загальних рисах визначити основні проблеми застосування електронних доказів в кримінальному процесі та способи їх вирішення.

Варто зазначити, що до основних проблем належить питання допустимості електронних доказів, оскільки цифрові дані можуть бути змінені, видалені або підроблені без слідів для звичайного користувача. Це зумовлює необхідність застосування сучасних методів криптографічного захисту, електронного підпису та цифрових маркерів, які забезпечують контроль цілісності інформації і дозволяють визначати момент її створення та зміни. Одночасно виникають проблеми з доказовою цінністю таких матеріалів, оскільки суди нерідко не мають достатньої підготовки або технічних засобів для перевірки достовірності цифрових доказів, що може призводити до їх невикористання у процесі або до прийняття рішень на підставі неперевіреної інформації [1, с. 14].

Правила визначення допустимості електронних доказів були детально висвітлені у постанові об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від двадцять дев'ятого березня дві тисячі двадцять першого року у справі № 554/5090/16-к. Юридична позиція, викладена у цій постанові, є однією з фундаментальних у сфері оцінки електронних доказів. Відповідно до частини третьої статті дев'яносто дев'ятої Кримінального процесуального кодексу України оригіналом документа визнається сам документ, а в разі електронного документа оригіналом є також його відображення, яке має юридичну силу, прирівняну до документа. Водночас частина перша статті дев'яносто дев'ятої КПК України визначає документ як спеціально створений для збереження інформації матеріальний об'єкт, що містить відомості, зафіксовані письмовими знаками, звуком, зображенням чи іншим способом, які можуть бути використані для підтвердження фактів або обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, включно з матеріалами звукозапису та електронними носіями інформації [2].

Ідентифікувати електронний доказ виключно через його матеріальний носій є неправомірним, оскільки електронний документ за своєю суттю не має жорсткої прив'язки до конкретного фізичного носія. Для цілей кримінального провадження, з урахуванням положень Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», допустимість електронного документа не може відкидатися лише через його електронну форму. Стаття цього Закону передбачає, що у разі збереження документа на кількох електронних носіях кожен його примірник визнається оригіналом [3].

Таким чином, один і той же електронний документ може одночасно існувати на різних носіях, а всі ідентичні за змістом копії можуть розглядатися як оригінали, відрізняючись лише часом і датою створення. Ідентифікація електронного документа як оригіналу може здійснюватися уповноваженою особою, яка його створила, шляхом застосування спеціального програмного забезпечення для підрахунку контрольної суми файлу або каталогу файлів, а також на підставі проведення відповідних технічних досліджень.

Колегія суддів у своєму рішенні підкреслила, що твердження захисника про недопустимість протоколів негласних слідчих та розшукових дій через відсутність оригінальних фізичних носіїв не відповідає законодавчим вимогам і не може слугувати підставою для відхилення електронних доказів у кримінальному провадженні [2].

В свою чергу, іншим важливим аспектом є правове регулювання електронних доказів, яке вимагає адаптації кримінального процесуального законодавства до сучасних технологічних реалій. Необхідно визначити чіткі правила збору, вилучення, збереження та подання цифрових доказів у суді, а також гарантувати дотримання прав учасників процесу. Особливу увагу слід приділяти захисту персональних даних і дотриманню принципу законності при отриманні інформації з електронних ресурсів, оскільки порушення цих норм може призвести до визнання доказів недопустимими і знецінення результатів розслідування. На жаль Кримінальний процесуальний кодекс України в повній мірі не врегульовує застосування електронних доказів, обмежуючись просто категорією «речові докази».

Однією з проблем є наявність технічних проблем щодо їх використання. Технічні проблеми, пов'язані з електронними доказами, включають різноманітність форматів даних, складність їх відновлення з пошкоджених носіїв, швидке оновлення програмного забезпечення та ризики кіберзагроз. Для ефективного використання електронних доказів необхідне впровадження спеціалізованих криміналістичних лабораторій, підготовка експертів і співробітників правоохоронних органів, а також застосування міжнародного досвіду у сфері цифрової криміналістики [4, с. 230].

В свою чергу, перспективи використання електронних доказів у кримінальному процесі пов'язані з інтеграцією сучасних технологій, таких як штучний інтелект, автоматизовані системи збору даних, блокчейн для підтвердження цілісності інформації, а також віддалене проведення процесуальних дій із застосуванням цифрових платформ. Впровадження цих інструментів дозволяє не лише підвищити ефективність розслідування, а й забезпечити більшу прозорість процесу та доступність доказів для всіх учасників кримінального провадження. На нашу думку, застосування цих технологій сприятиме вирішенню питання про допустимість електронних доказів.

Отже, електронні докази є важливим елементом сучасного кримінального процесу, проте їх ефективне використання залежить від подолання низки правових, технічних та організаційних проблем. Законодавство України має розвиватися з урахуванням цифрової трансформації суспільства, забезпечуючи чіткі правила використання цифрових доказів і гарантії захисту прав учасників процесу. Розвиток спеціалізованих експертних підрозділів, впровадження сучасних технологій і навчання суддів та правоохоронців створюють перспективу формування ефективної системи використання електронних доказів, яка підвищує рівень довіри до кримінальної юстиції, забезпечує об'єктивність розслідування та сприяє дотриманню принципів законності і справедливості у процесі правосуддя.

Список використаних джерел

1. Орлов Ю. Ю. Використання електронних відображень як доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3. С. 13–25.
2. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29.03.2021 у справі № 554/5090/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95848991>.
3. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, № 36, ст. 275.
4. Метелев О. П. Проблеми визначення допустимості і належності електронних (цифрових) доказів у кримінальному процесі. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 3. С. 224–238.

О. О. Титаренко,

начальник науково-дослідної лабораторії з підготовки військ,
доктор юридичних наук, доцент
(Київський інститут Національної гвардії України)

ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДОБРОВІЛЬНУ ЗДАЧУ В ПОЛОН

Відповідно до Конституції України (ст. 65) [1], чинного законодавства, яке регулює питання проходження військової служби громадянами України (законодавство у військовій сфері) у Збройних силах України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань (Національна гвардія України, Державна прикордонна служба України, Головне управління розвідки МО України, Служба безпеки України), впливає обов'язок кожного військовослужбовця бути вірним і відданим Українському народу, ніколи його не зрадити, сумлінно і чесно виконувати військовий обов'язок, обороняти Україну, захищати її суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність [2, с. 245].

В той же час ті військовослужбовці, які не виконують свого обов'язку щодо захисту Батьківщини, і які через боягузтво або легкодухість здаються в полон ворогу притягуються до кримінальної відповідальності за ст. 430 «Добровільна здача в полон» КК України. Відповідно до ч. 5 ст. 12 КК України злочин за ст. 430 КК України є тяжким [3].

З початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну багато українців пішли воювати добровільно й мали потужну мотивацію витіснити ворога. Але початок повномасштабного вторгнення також зумовив загальну мобілізацію, яка призвела до потрапляння до лав військових формувань громадян з низьким рівнем соціальної відповідальності, мотивації та бажання боронити власну державу, що не могло негативно не позначитися на стані військової дисципліни у військах, особливо в умовах бойових дій. Як один із наслідків – це вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного із здачею у полон (ст. 430 КК України) [4].

Аналіз слідчо-судової практики, показує на поширення даного виду злочину починаючи з 2022 року в структурі військових кримінальних правопорушень. Так, за даними Офісу Генерального прокурора було обліковано з 2022 по 2024 роки та 8 м. 2025 року – 46 злочинів за ст. 430 КК України (у 2021 – 0, у 2022 р. – 16, у 2023 р. – 6, у 2024 р. – 12, за 8 м. 2025 р. – 12) [5].

Проте, судова практика щодо розгляду даної категорії справ (за ст. 430 КК України) залишається незначною. Аналіз судової статистики (Форма №6) за 2022-2024 роки показав про відсутність вироків та засуджених військовослужбовців за цей злочин [6].

На нашу думку, частково це пов'язано з особливостями конструкції самої диспозиції ст. 430 КК України, яка не передбачає всі аспекти (наслідки) вчинення даного суспільно-небезпечного діяння, особливо в умовах запровадження правового режиму воєнного стану та сучасної війни.

Чинна редакція диспозиції ст. 430 КК передбачає відповідальність лише за добровільну здачу в полон через боягузтво або легкодухість. Нами пропонується для подальших наукових розробок обговорення доцільності встановлення відповідальності, зокрема і за такі дії як: 1) дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб; 2) дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони призвели до провалу наступальних або оборонних дій, або захоплення ворогом важливих укріплень». Щодо основного складу злочину, то його пропонується викласти у наступній редакції: «добровільну здачу в полон через боягузтво або легкодухість за наявності можливості продовжувати бій».

В подальшому також потребуватиме окремого вивчення питання кваліфікації добровільної здачі в полон за сукупністю з іншими кримінальними правопорушеннями, які можуть передувати його вчиненню (наприклад – ст. 429 КК України) або він передує вчиненню нового злочину (наприклад – перехід на бік ворога, що охоплюється диспозицією ст. 111 КК України).

Список використаних джерел

1. Конституція України : Основний Закон від 28 черв. 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Кваліфікація кримінальних правопорушень за законодавством України : монографія / М. І. Карпенко. Київ : ЗВО «Національна академія управління», 2020. 310 с.
3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III (в редакції від 17.07.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Маріса Скуба. Полон та кримінальне переслідування звільнених військовослужбовців: правова колізія та виклики для держави. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/sferi-praktiki/viyskove-pravo/polon-ta-kriminalne-peresliduvannya-zvilnenih-viyskovosluzhbovciv-pravova-koliziya-ta-vikliki-dlya-d.html>
5. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення (Форма № 1) за 2022, 2023, 2024 роки та 8 м. 2025 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
6. Звіт про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання (Форма № 6) за 2022–2024 роки. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Національна безпека – комплексна категорія, що відображає стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, конституційного ладу та прав людини від внутрішніх і зовнішніх загроз. Починаючи з 24 лютого 2022 року, повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України призвела до радикальної трансформації безпекового середовища та системи правових відносин, що безпосередньо вплинуло на характер і структуру злочинів проти основ національної безпеки.

В умовах воєнного стану такі злочини набули системного, масового та організованого характеру, охопивши як дії зовнішнього агресора, так і діяльність внутрішніх колаборантів, диверсантів, зрадників. Водночас відбулося оновлення кримінально-правових норм і практики їх застосування, що вимагає комплексного аналізу цих процесів у контексті сучасної кримінології та безпекових підходів.

Наведемо декілька тез, які, як нам видається, відображають власне трансформацію злочинів проти основ національної безпеки під час вторгнення росії в Україну

1. Нормативно-правові засади протидії злочинам проти основ національної безпеки.

Основу кримінально-правового захисту національної безпеки становить розділ I Особливої частини Кримінального кодексу України (статті 109–114-2), який охоплює злочини, що безпосередньо спрямовані проти суверенітету, територіальної цілісності, конституційного ладу, обороноздатності та державної таємниці.

Після початку повномасштабного вторгнення законодавець здійснив низку суттєвих змін і доповнень, серед яких:

введення нових складів злочинів – ст. 111-1 «Колабораційна діяльність», ст. 111-2 «Пособництво державі-агресору»;

посилення санкцій за державну зраду, диверсію, шпигунство;

розширення підстав кримінальної відповідальності за посягання на територіальну цілісність та недоторканність України (ст. 110 ККУ);

унормування кримінальної відповідальності за дискредитацію Збройних Сил України у сфері інформаційної безпеки.

Ці зміни демонструють адаптацію кримінального законодавства до умов гібридної війни, у якій межа між військовими, інформаційними, політичними та економічними загрозами стає дедалі розмитішою.

2. Трансформація змісту та структури злочинів проти національної безпеки

2.1. Зміна масштабів і суб'єктного складу

До 2022 року переважали поодинокі випадки державної зради чи шпигунства. Після початку війни спостерігається масова криміналізація колабораційної поведінки, що охоплює:

представників органів місцевого самоврядування та державних службовців;

працівників правоохоронних органів, освітніх і медичних закладів;

цивільне населення окупованих територій, залучене до співпраці з окупаційною владою.

Змінився також мотиваційний аспект: якщо раніше злочини проти основ національної безпеки часто мали ідеологічний або матеріальний характер, то нині до них додаються мотиви страху, виживання чи примусу.

2.2. Розширення форм і способів вчинення

В умовах гібридної агресії виникають нові, нетрадиційні форми суспільно небезпечної діяльності:

інформаційно-психологічні операції, спрямовані на підрив обороноздатності;

організація «референдумів» і псевдовиборів на окупованих територіях;

поширення дезінформації, дискредитація ЗСУ через соціальні мережі;
кібердиверсії та втручання в роботу критичної інфраструктури;
участь у створенні незаконних органів влади, що діють під контролем РФ.

Таким чином, злочини проти національної безпеки набувають мережевого, інформаційного та колабораційного характеру, що ускладнює їх виявлення та кваліфікацію.

3. Кримінологічні особливості та тенденції

3.1. Масовість і поліструктурність

Злочини проти основ національної безпеки перестали бути рідкісним явищем. Вони проявляються системно, на різних рівнях – від побутової колаборації до державної зради. У структурі зареєстрованих кримінальних проваджень істотно збільшилася частка злочинів, передбачених статтями 111, 111-1, 111-2, 113 КК України.

3.2. Географічна диференціація

Найвищі показники таких злочинів фіксуються на окупованих і прифронтових територіях (Донецька, Луганська, Херсонська, Запорізька області). Однак активізувалися і мережі інформаційного впливу в тиллових регіонах, що діють через соціальні платформи або проросійські медіа.

3.3. Транснаціональний вимір

Російська агресія супроводжується діяльністю іноземних розвідок, кібершпигунства, фінансуванням диверсійних груп з-за кордону. Це підсилює міжнародний характер злочинів проти національної безпеки й актуалізує співпрацю України з партнерами НАТО та ЄС у сфері контррозвідки.

4. Реакція держави та правоохоронних органів

В умовах воєнного стану Україна суттєво посилila систему виявлення, документування та переслідування злочинів проти держави:

створено міжвідомчі центри з протидії колабораційній діяльності (МВС, СБУ, Офіс Генпрокурора);

запроваджено спеціальний порядок досудового розслідування заочно (in absentia) щодо осіб, які перебувають на окупованих територіях або за межами України;

розширено можливості для конфіскації майна зрадників і колаборантів;

активізовано діяльність у сфері інформаційної безпеки та кіберзахисту.

Законодавчі новації 2022–2024 років спрямовані не лише на покарання, а й на превенцію – формування правової культури опору окупації, посилення національної свідомості, інформаційної гігієни населення.

5. Виклики для правозастосування

Незважаючи на вдосконалення законодавства, на практиці залишається низка проблем:

Розмежування понять «колабораційна діяльність», «пособництво державі-агресору» та «державна зрада»;

Доведення умислу та мотивації дій особи в умовах окупації (примус, загроза життю тощо);

Неоднакове застосування норм судами щодо кваліфікації інформаційних чи економічних форм співпраці з ворогом;

Ризики криміналізації вимушених дій цивільних осіб, які залишилися на тимчасово окупованих територіях;

Необхідність системної реабілітації жертв окупації, щоб уникнути розширення кола потенційних правопорушників у майбутньому.

6. Прогноз і перспективи розвитку кримінально-правової політики

У поствоєнний період очікується потреба:

у систематизації законодавства про злочини проти держави з урахуванням досвіду війни;

у розробленні окремої стратегії національної безпеки в кримінально-правовій площині;

у створенні реєстру колаборантів і зрадників із правовими механізмами люстрації;

у розвитку інститутів відновного правосуддя для осіб, які діяли під примусом або без значної шкоди державі;

у поглибленні міжнародного співробітництва для переслідування осіб, які вчинили злочини проти України за межами її території.

Таким чином, повномасштабне вторгнення Російської Федерації спричинило глибоку трансформацію системи злочинів проти основ національної безпеки України. Ці діянн

набули комплексного, багатовимірного характеру – від збройних форм до інформаційно-психологічних і економічних. Зміни законодавства, поява нових складів злочинів і посилення санкцій є закономірною реакцією держави на безпрецедентну зовнішню загрозу.

Подальша ефективність протидії цим злочинам залежить як від узгодженості дій органів безпеки, правосуддя та громадянського суспільства, так й від підвищення рівня правової культури та патріотичної свідомості та інтеграції кримінально-правових механізмів у загальну систему національної безпеки.

В умовах триваючої агресії боротьба зі злочинами проти основ державності набуває не лише юридичного, а й екзистенційного виміру – як елементу збереження самої української держави.

І. А. Федчак,

декан факультету № 1

(з підготовки фахівців для органів досудового розслідування НПУ),

доктор юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ

У сучасній парадигмі цифрової трансформації правоохоронної діяльності штучний інтелект (ШІ) постає як потужний інструментарій підвищення ефективності аналітичних процесів у структурі підрозділів кримінального аналізу Національної поліції України.

Застосування ШІ в кримінальному аналізі передбачає комплексне впровадження інтелектуальних систем підтримки прийняття рішень, здатних здійснювати багаторівневий аналіз масивів кримінальних даних з використанням алгоритмів машинного навчання та аналізу.

Прикладом інноваційного застосування слугує інтелектуальна система кореляційного аналізу злочинних проявів, яка забезпечує:

- автоматизовану ідентифікацію латентних взаємозв'язків між кримінальними правопорушеннями;
- прогнозування потенційних криміногенних сценаріїв;
- моделювання ймовірних траєкторій злочинної поведінки;
- класифікація кримінальних епізодів за профілями та почерком тощо.

Зокрема, алгоритми нейронних мереж дозволяють здійснювати компаративний аналіз характеристик злочинів, виявляючи приховані патерни та встановлюючи системні взаємозв'язки між зовні непов'язаними кримінальними подіями.

Методологія впровадження ШІ базується на принципах когнітивного моделювання кримінальної поведінки; багатофакторного статистичного аналізу; семантичної обробки інформаційних масивів та адаптивного прогнозування злочинних тенденцій.

Важливим аспектом є також забезпечення максимальної об'єктивності та мінімізація людського суб'єктивізму в процесі аналітичної обробки даних.

Перспективи розвитку включають поступову інтеграцію технологій штучного інтелекту в систему превентивного управління криміногенними ризиками, що створює принципово нову парадигму випереджувального реагування на потенційні загрози громадській безпеці.

Також штучний інтелект може бути корисним під час проведення аналітичних досліджень, коли існує необхідність готувати узагальнення великих масивів різних даних. Також ШІ може здійснити реконструювання тексту. До прикладу можна задати запит здійснити перелічити всі згадані (місця, людей, події), створити хронологію ключових подій, визначити всі джерела інформації, використані автором тощо.

Існує можливість використання можливостей ChatGPT для аналізу pdf-документів (chatPDF.com). Після завантаження документу з ШІ можна вести діалоги з приводу змісту документу, до прикладу: чи розглядали автори альтернативні пояснення, чи визнали автори якісь обмеження чи прогалини, чи йдеться в документі про... тощо [1].

ШІ можна використовувати для виконання завдання із критичного перегляду змісту роботи. Запит може бути сформульований у форматі:

- критично проаналізуй зміст даного тексту;
- які слабкі сторони наступного аргументу?
- чи містить цей текст нечіткі або двозначні терміни?
- чи є у тексті заплутані або незрозумілі положення?

ШІ також можна використовувати і для аналізу підготовленого тексту. Допоможуть запити наступного характеру: стиль написання цього тексту є переконливим, розповідним, пояснювальним чи описовим? Чи є в цьому тексті жаргонізми тощо?

ШІ може виконати завдання переписати підготовлений текст, виправити орфографічні та граматичні помилки, подати наявний текст у форматі наукового, публіцистичного чи іншого характеру, збільшити обсяг чи навпаки викласти думку більш лаконічно тощо [1].

Попри те, що ШІ може бути корисним інструментом для генерування ідей відносно предмету дослідження, проведення мозкового штурму щодо предмету дослідження, сприяти формулюванню визначень, допомогти покращити чорнову версію документу, допомогти оцінити кінцевий продукт, покращити чорнову версію тощо слід пам'ятати, що у ШІ заборонено завантажувати конфіденційну інформацію, інформацію таємного характеру та службову інформацію.

Світова практика демонструє успішні приклади впровадження технологій штучного інтелекту в роботу правоохоронних органів. Зокрема, система PredPol у США використовує алгоритми машинного навчання для прогнозування потенційних місць скоєння злочинів [2, с. 99]. У Великій Британії система HART (Harm Assessment Risk Tool) допомагає оцінювати ризик рецидиву та приймати обґрунтовані рішення щодо запобіжних заходів [3]. Поліція Сінгапуру впровадила систему відеоаналітики, яка в режимі реального часу відстежує підозрілу поведінку та потенційні загрози громадській безпеці. Вивчення та адаптація подібних практик може значно прискорити процес цифрової трансформації правоохоронної системи України.

Отже, впровадження технологій штучного інтелекту в систему кримінального аналізу Національної поліції України відкриває якісно нові можливості для підвищення ефективності правоохоронної діяльності. Інтелектуальні системи здатні не лише опрацьовувати значні обсяги даних у режимі реального часу, але й виявляти приховані взаємозв'язки між кримінальними подіями, формувати прогностичні моделі злочинності та сприяти прийняттю обґрунтованих управлінських рішень.

Діалогові системи штучного інтелекту мають широкий спектр застосування – від проведення мозкового штурму та генерування ідей до структурування інформації та критичного аналізу текстів. Особливу цінність представляє здатність ШІ адаптувати рівень складності матеріалу відповідно до потреб аудиторії – від базового пояснення для широкого загалу до експертного аналізу для фахівців у сфері правоохоронної діяльності.

Водночас, використання технологій штучного інтелекту повинно здійснюватися з урахуванням відповідних етичних стандартів, нормативно-правових вимог та технічних обмежень. Критично важливим є збереження людського контролю над процесами аналізу та прийняття рішень, а також забезпечення належного захисту персональних даних та конфіденційної інформації.

Перспективним напрямом подальшого розвитку є створення інтегрованих аналітичних платформ, які поєднуюватимуть можливості різних алгоритмів штучного інтелекту, забезпечуючи комплексний підхід до кримінального аналізу та прогнозування злочинності.

Такі системи, за умови їх професійного впровадження та використання, стануть потужним інструментом у створенні сучасної моделі правоохоронної діяльності, орієнтованої на превентивне реагування та ефективну протидію кримінальним загрозам суспільній безпеці.

Список використаних джерел

1. Ole Donner. Intelligence Comprehensive Training (Structured Analytic Techniques in Action) Warsaw. 13th–22nd August 2024. Structured Analysis Germany.
2. Федчак І. А. Концептуальні основи та науково-практичні аспекти проактивних моделей правоохоронної діяльності : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 628 с.
3. Oswald, M., Grace J., Urwin S., Barnes G. Algorithmic risk assessment policing models: Lessons from the Durham Constabulary HART model. [Executive summary]. 2017. URL: <https://shura.shu.ac.uk/17462/1/Executive%20summary%20Algorithmic%20Intelligence%20Analysis%20-%20Final%20version.pdf>.

А. Я. Хитра,

завідувач кафедри кримінального процесу
та криміналістики факультету № 1,
кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ДІТЕЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, розпочата 24 лютого 2022 року, докорінно змінила умови здійснення кримінального провадження та поставила перед правоохоронними органами нові виклики щодо забезпечення прав дітей у кримінальному судочинстві. Війна не лише створила додаткові загрози для фізичної безпеки неповнолітніх, але й спричинила масштабну психологічну травматизацію дитячого населення України. Тисячі дітей стали свідками та жертвами воєнних злочинів, зазнали психологічного насильства, втратили близьких, були змушені покинути домівки.

В умовах воєнного стану процесуальні особливості допиту дітей набувають особливого значення, оскільки необхідно забезпечити баланс між ефективністю досудового розслідування, правами підозрюваних та захистом психологічного здоров'я дитини-учасника кримінального провадження. Законодавець відреагував на ці виклики внесенням змін до Кримінального процесуального кодексу України, зокрема до статті 615 КПК України, що регулює особливості кримінального провадження в умовах воєнного стану.

Особливості допиту малолітніх та неповнолітніх осіб регламентовані статтею 226 КПК України, яка встановлює обов'язкову присутність законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря під час проведення цієї слідчої дії [1]. Допит не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день. Ці процесуальні гарантії спрямовані на мінімізацію негативного впливу кримінального провадження на психіку дитини.

Ключові зміни внесено частиною 11 статті 615 КПК України, згідно з якою показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації [2]. Ця норма створює можливість уникнути повторних допитів дитини в судовому засіданні, що відповідає міжнародним стандартам запобігання ревіктимізації.

Вплив воєнних дій на психічне здоров'я дітей є надзвичайно руйнівним. За даними досліджень, війна призводить до розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР), тривожних розладів та депресії у дітей [3]. Всесвітня організація охорони здоров'я встановила, що у 10 відсотків людей, які пережили травматичну подію, пізніше проявляються симптоми психічної травми, а ще в 10 відсотків виникають поведінкові зміни або психологічні розлади [4].

Для дітей молодшого віку характерними є підвищене навіювання та схильність до фантазування, що необхідно враховувати при проведенні допиту та оцінці показань. Підліткам притаманні імпульсивність, швидка зміна настрою, негативізм, що може призводити до відмови від спілкування зі слідчим [5]. В умовах воєнного стану ці вікові особливості посилюються наявністю психологічної травми, що робить дитину особливо вразливою під час слідчих дій.

Діти, які постраждали від війни, часто демонструють такі симптоми: нав'язливі спогади про травмуючі події, порушення сну, підвищена тривожність, порушення пам'яті та уваги, залежність від батьків, страх спати окремо. Ці прояви можуть значно ускладнити проведення допиту та вплинути на достовірність показань дитини.

Національна стратегія реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року передбачала забезпечення єдиного підходу до допиту дітей незалежно від їх процесуального статусу із використанням спеціальних методик, зокрема «Зелена кімната» [6]. Ця методика базується на міжнародних стандартах, визначених Конвенцією Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція).

«Зелена кімната» становить собою спеціально облаштований простір, що складається з двох приміщень: терапевтичного залу, де психолог працює безпосередньо з дитиною, та кімнати для спостереження, де перебувають працівники правоохоронних органів. Основна мета методики полягає в отриманні достовірних показань дитини в умовах мінімізації травматизації її психіки [7]. Відеозапис допиту, проведеного за цією методикою, може використовуватися в судовому засіданні без необхідності повторного допиту дитини.

Хоча методика «Зелена кімната» не є обов'язковою згідно з КПК України і носить рекомендаційний характер, судова практика Верховного Суду свідчить про визнання допустимості відеозаписів допитів, проведених за цією методикою, як належних доказів [8]. Касаційний кримінальний суд підтримав відмову від повторного допиту малолітньої особи в судовому засіданні, коли був досліджений відеозапис її показань, отриманих за методикою «Зелена кімната».

Аналіз судової практики Верховного Суду демонструє еволюцію підходів до використання показань дітей у кримінальному провадженні. Суди визнають необхідність врахування психологічного стану дитини при вирішенні питання про можливість її допиту в судовому засіданні [9]. Водночас залишається дискусійним питання забезпечення права на перехресний допит, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Частина 11 статті 615 КПК України частково вирішує це питання, встановлюючи можливість використання відеозапису допиту як доказу в суді. Однак така практика має супроводжуватися механізмами, які б компенсували обмеження права сторони захисту на конфронтацію. Касаційний кримінальний суд наголошував, що суди мають здійснювати аналіз показань дитини з погляду їх належності і достовірності, а не обмежуватися формальним дослідженням відеозапису [10].

В умовах воєнного стану необхідне впровадження комплексного підходу до допиту дітей, який би враховував їх особливу вразливість та потребу в захисті від повторної травматизації. Доцільним є:

По-перше, розширення застосування методики «Зелена кімната» та забезпечення відповідних приміщень у всіх регіонах України. По-друге, обов'язкове залучення психологів, які мають спеціальну підготовку з роботи з травмованими війною дітьми. По-третє, використання дистанційних форм допиту через відеоконференцз'язок у випадках, коли присутність дитини в приміщенні правоохоронних органів може спричинити додаткову травматизацію. По-четверте, запровадження спеціалізації слідчих та прокурорів, які працюють у кримінальних провадженнях за участю дітей.

Допит дітей під час розслідування злочинів в умовах воєнного стану вимагає особливого підходу, який би поєднував процесуальні гарантії прав учасників кримінального провадження

із захистом психологічного здоров'я дитини. Законодавчі зміни, внесені до статті 615 КПК України, створюють правову основу для використання відеозапису допиту як доказу в суді, що дозволяє уникнути повторної травматизації дитини. Методика «Зелена кімната» зарекомендувала себе як ефективний інструмент дружнього до дитини правосуддя, хоча її застосування потребує подальшого нормативного закріплення та матеріально-технічного забезпечення. Судова практика поступово формує стандарти використання показань дітей у кримінальному провадженні, проте потребує подальшого розвитку механізмів балансування між правом на перехресний допит та захистом інтересів дитини.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення окремих положень у зв'язку із здійсненням кримінального провадження в умовах воєнного стану : Закон України від 3 березня 2022 року № 2110-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 24. Ст. 157.
3. Вплив війни та вимушеного переселення на психічне здоров'я дітей і підлітків (огляд літератури). *Психосоматична медицина та загальна практика*. 2024. Т. 9, № 1. e0901471. DOI: <https://doi.org/10.26766/pmgrp.v9i1.471>
4. Warchildhood.org. Вплив війни на психічне здоров'я дітей. URL: <https://warchildhood.org/ua/impact-of-war-on-childrens-mental-health/> (дата звернення: 01.10.2025).
5. Павлюк Н. В. Віково-психологічні особливості неповнолітніх та можливості їх застосування під час допиту. *Проблеми законності*. 2004. Вип. 68. С. 197–203.
6. Методичні рекомендації щодо організації роботи з дітьми за методикою «Зелена кімната» для слідчих та ювенальних поліцейських / Підготовлено за підтримки Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні. Київ, 2020. 96 с.
7. Гловюк І., Дроздов О., Мельченко В. Міжнародні стандарти опитування дітей-жертв і дітей-свідків та національне законодавство і практика: питання кореляції у кримінальному провадженні. *Право України*. 2022. № 12. С. 53–75. DOI: <https://doi.org/10.33498/louu-2022-12-053>
8. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 25 вересня 2023 року у справі № 165/93/22, провадження № 51-3601 км 23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 01.10.2025).
9. Використання методики «Зелена кімната» при збиранні та оцінці фактичних даних: судова практика. *Вища школа адвокатури НААУ*. 2024. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/vykorystannya-metodyky-zelena-kimnata-pry-zbyranni-ta-otsyntsi-faktychnyh-danyh-sudova-praktyka> (дата звернення: 01.10.2025).
10. Дослідження показань дитини в суді в умовах воєнного стану: нові можливості та старі проблеми. *Вища школа адвокатури НААУ*. 2024. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/doslidzennia-pokazan-ditini-v-sudi-v-umovakh-vojennoho-stanu-novi-mozlivosti-ta-stari-problemi> (дата звернення: 01.10.2025).

О. Л. Хитра,
професор кафедри
поліцейської діяльності факультету № 2,
доктор юридичних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОРГАНАМИ ВЛАДИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Реалізація державної політики в сфері публічної безпеки та порядку в умовах воєнного стану є ключовим напрямом діяльності органів публічної влади, спрямованої на підтримання правопорядку, стабільності та захисту прав громадян. В умовах збройної агресії та введення особливого правового режиму держава стикається з необхідністю швидкого реагування на виклики, зумовлені зміною суспільно-політичної ситуації, підвищенням рівня загроз внутрішній безпеці та потребою у забезпеченні ефективного функціонування механізмів державно-

го управління [1]. Адміністративно-правовий аспект цієї діяльності виявляється у формуванні, нормативному закріпленні та практичній реалізації управлінських рішень, спрямованих на підтримання публічного порядку, координацію дій органів влади та гарантування правового захисту населення.

Однією з основних проблем сучасного етапу є невідповідність чинної нормативно-правової бази викликам воєнного часу. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» окреслює загальні рамки діяльності органів публічної адміністрації, однак низка його положень потребує уточнення, особливо щодо повноважень органів поліції, військових адміністрацій та місцевого самоврядування. У правозастосовній практиці виникають колізії між загальними нормами адміністративного законодавства та спеціальними актами, прийнятими у межах воєнного стану, що ускладнює реалізацію єдиної державної політики у сфері безпеки [2]. Відсутність чіткої системності у нормативному регулюванні призводить до різночитань, надмірної дискреції та правової невизначеності.

Організаційна складова реалізації державної політики у сфері публічної безпеки потребує глибокого реформування. Координація діяльності між органами сектору безпеки і оборони, Національною поліцією, Державною службою з надзвичайних ситуацій, місцевими адміністраціями та громадськими формуваннями не завжди є ефективною. Відсутність єдиних стандартів управління, належного обміну інформацією та уніфікованих алгоритмів реагування створює ризики дублювання функцій або, навпаки, прогалин у реагуванні на загрози публічній безпеці [3]. У цьому контексті особливого значення набуває запровадження електронних систем моніторингу та управління, які забезпечують оперативний обмін даними між відомствами, що відповідає сучасним тенденціям цифровізації публічного управління.

Кадровий аспект проблеми також є визначальним. Дефіцит кваліфікованих фахівців, надмірне навантаження на працівників правоохоронних органів, морально-психологічні виклики, пов'язані з воєнним станом, негативно впливають на ефективність виконання службових обов'язків. Необхідною умовою підвищення професійної спроможності персоналу є систематичне навчання, підготовка кадрів до дій в умовах надзвичайних ситуацій, впровадження сучасних технологій управління людськими ресурсами та мотиваційних механізмів служби [4].

Значною проблемою залишається забезпечення дотримання прав і свобод людини під час дії особливого правового режиму. Хоча воєнний стан допускає тимчасові обмеження конституційних прав, адміністративно-правовий механізм їх реалізації має ґрунтуватися на принципах законності, пропорційності та правової визначеності. Міжнародна практика (зокрема, досвід держав Європейського Союзу та рекомендації Ради Європи) свідчить про необхідність наявності чітких процедур контролю за законністю дій правоохоронних органів, а також про важливість судового та громадського нагляду за діяльністю публічної адміністрації [5].

Ефективне здійснення державної політики у сфері публічної безпеки та порядку під час воєнного стану потребує комплексного підходу до удосконалення адміністративно-правових засад функціонування органів публічної влади. До пріоритетних напрямів належать: усунення правових колізій, гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами, підвищення якості кадрового забезпечення, розвиток цифрових інструментів управління безпековими процесами, а також створення ефективного механізму міжвідомчої координації. Реалізація цих заходів сприятиме не лише стабілізації ситуації у сфері безпеки, а й підвищенню рівня довіри громадян до органів державної влади та утвердженню принципу верховенства права навіть в умовах воєнного стану [6].

Список використаних джерел

1. Гриценко В. Г. Державна політика у сфері публічної безпеки: адміністративно-правовий аспект. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ* 2023. № 3. С. 25–31.
2. Блохіна О. А. Правовий режим воєнного стану в Україні: проблеми нормативної регламентації. *Юридичний науковий журнал*. 2024. № 2. С. 68–74.
3. Костенко О. М., Братюк І. В. Механізми координації діяльності органів сектору безпеки в умовах воєнного стану. *Науковий вісник публічного управління*. 2024. № 1. С. 54–59.
4. Письменний В. П. Кадрове забезпечення правоохоронних органів: адміністративно-правові аспекти. *Актуальні проблеми державного управління*. 2023. № 4. С. 101–107.
5. Council of Europe. Emergency Powers and Human Rights: Guidelines for States. Strasbourg, 2022.
6. Дем'янчук Ю. В. Адміністративно-правові засади реалізації державної політики у сфері безпеки. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 90–95.

ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В ПЕРІОД ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ¹⁵

В Україні провідну роль у сфері запобігання та протидії домашньому насильству відіграє Національна поліція. Її діяльність охоплює реагування на повідомлення про випадки насильства, проведення превентивних заходів, а також надання допомоги постраждалим особам у захисті їхніх прав, зокрема шляхом винесення термінових заборонних приписів стосовно кривдників. Виступаючи гарантом безпеки громадян, поліція забезпечує реалізацію державної політики у цій сфері, що зумовлює актуальність проблеми протидії домашньому насильству в сучасній Україні.

Важливим у теорії та практиці запобігання і протидії правопорушенням є чітке визначення кола суб'єктів, до повноважень яких належить здійснення зазначеної діяльності, а також функції, яка за ними закріплена чинним законодавством. Попри те, що в Україні введено правовий режим воєнного стану, реалізацію уповноваженими суб'єктами державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі забезпечують на належному рівні, особливо органи Національної поліції [1].

Вивчення означеної проблеми вивчення напрямів діяльності національної поліції у сфері запобігання та протидії домашньому насильству буде актуальним як у теоретично-науковому, так і законодавчо-нормативному аспектах.

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» Національна поліція України в особі її уповноважених органів та підрозділів є категорією суб'єктів, які називають «іншими органами та установами, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству».

Систему законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, як і будь-якої сфери правового регулювання, складають нормативно-правові акти, які є офіційними письмовими документами, прийнятими уповноваженими на те суб'єктами у визначеній законодавством формі та за встановленою законодавством процедурою, спрямований на регулювання суспільних відносин, що містить норми права, має неперсоніфікований характер і розрахований на неодноразове застосування [3, с. 314].

У ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» серед переліку її повноважень визначено вживання заходів для запобігання та протидії домашньому насильству або насильству за ознакою статі. Зазначене повноваження більш конкретизовано в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [2]. Так, до повноважень уповноважених підрозділів органів Національної поліції України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству належать:

- виявлення фактів домашнього насильства та своєчасне реагування на них;
- прийом і розгляд заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства, зокрема розгляд повідомлень, що надійшли до кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей, ужиття заходів для його припинення та надання допомоги постраждалим особам з урахуванням результатів оцінки ризиків у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спільно з Національною поліцією України;
- інформування постраждалих осіб про їхні права, заходи й соціальні послуги, якими вони можуть скористатися;

¹⁵ «Фінансується Європейським Союзом. Проте висловлені погляди та думки належать лише авторам і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури. Ні Європейський Союз, ні грантодавець не можуть нести за них відповідальність».

- винесення термінових заборонних приписів стосовно кривдників;
- взяття на профілактичний облік кривдників та проведення з ними профілактичної роботи в порядку, визначеному законодавством;
- здійснення контролю за виконанням кривдниками спеціальних заходів протидії домашньому насильству впродовж строку їх дії;
- анулювання дозволів на право придбання, зберігання, носіння зброї та боєприпасів їх власникам у разі вчинення ними домашнього насильства, а також вилучення зброї та боєприпасів у порядку, визначеному законодавством;
- взаємодія з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, відповідно до статті 15 Закону;
- звітування центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, про результати здійснення повноважень у цій сфері у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству [2].

Мінченко С. І., Дмитрашук О. С. в своєму дослідженні, визначаючи основні положення підрозділів Національної поліції, зазначили, що на неї також покладаються такі спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству, як терміновий заборонний припис стосовно кривдника (вноситься уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України строком до 10 діб у разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи з метою негайного припинення домашнього насильства); взяття кривдника на профілактичний облік уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України та проведення з ним профілактичної роботи. Однак, автори відразу відзначають проблему, яка полягає у питанні, як саме Національна поліція має здійснювати всі заходи із запобігання та протидії домашнього насильства, адже не кожна жінка (тим більше у певних випадках – чоловік), що потерпають від домашнього насильства, будуть згодні про це заявити до правоохоронних органів, що відображається у статистичних даних щодо офіційно зареєстрованих фактів домашнього насильства [4].

Біленко П. у своїй праці зазначає, що відсутній чіткий перелік уповноважених підрозділів органів Національної поліції України, які вживають заходів для запобігання досліджуваному явищу. Однак в історіографії до таких відносять: патрульну поліцію; підрозділи ювенальної превенції; службу дільничних офіцерів поліції та поліцейські офіцери громади [5, с. 159].

На думку Довгунь К. В., уповноважені представники поліції можуть протидіяти аналізованому негативному соціальному вищу шляхом його попередження, припинення, здійснення адміністративно-юрисдикційної діяльності щодо кривдників, ухвалення термінових заборонних приписів, шляхом складання протоколів про адміністративні правопорушення, застосовуючи при цьому засоби адміністративного примусу відповідно до законодавства [6, с. 107].

На нашу думку, до уповноважених підрозділів органів Національної поліції щодо запобігання та протидії домашньому насильству можна віднести:

- дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громади;
- поліцейських ювенальної превенції;
- підрозділи патрульної поліції та групи реагування патрульної поліції;
- підрозділи слідства та дізнання;
- сектори протидії домашньому насильству та мобільні групи реагування на факти вчинення домашнього насильства.

Повноваження дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громади, зокрема і щодо запобігання та протидії домашньому насильству, закріплені в наказі МВС України «Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громади» від 28 липня 2017 року № 650 [7].

Ужиття заходів для запобігання та протидії домашньому насильству і його припинення є одним із основних напрямів діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громади. Дільничні офіцери поліції та поліцейські офіцери громади виявляють на поліцейській дільниці осіб, схильних до вчинення домашнього насильства (кривдників), та вживають превентивних заходів, передбачених законодавством і спрямованих на запобігання правопорушенням, пов'язаним з домашнім насильством.

Під час взаємодії з населенням дільничні офіцери поліції та поліцейські офіцери громади можуть ініціювати пропозиції перед безпосереднім керівництвом щодо вжиття заходів з метою запобігання вчиненню домашнього насильства. У разі виявлення випадків домашнього насильства дільничні офіцери поліції та поліцейські офіцери громади застосовують всі можливі заходи для надання невідкладної, зокрема домедичної допомоги особам, які постраждали, а також особам, які опинилися в ситуації, небезпечній для їхнього життя чи здоров'я. При виявленні фактів насильства на дільничного офіцера поліції та поліцейського офіцера громади покладається застосування не лише запобіжних, а й примусових заходів.

Крім того, дільничні офіцери поліції та поліцейські офіцери громади ставлять на превентивний (профілактичний) облік та в межах своєї компетенції проводять профілактичну роботу з особами, схильними до вчинення домашнього насильства (кривдниками).

Також до повноважень дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громади віднесено підготовку матеріалів про анулювання дозволів на право придбання, зберігання, носіння зброї та боєприпасів їх власникам у разі вчинення ними домашнього насильства, надсилення їх до уповноваженого підрозділу з контролю за обігом зброї та дозвільної системи з метою прийняття рішення щодо анулювання дозволів у порядку, визначеному законодавством, а також вилучення зброї та боєприпасів [8, с. 75].

Повноваження поліцейських ювенальної превенції, зокрема і щодо запобігання та протидії домашньому насильству, закріплені в наказі МВС України «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції» від 19 грудня 2017 року № 1044 [9].

Вжиття заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них, а також жорсткому поводженню з дітьми є одним із основних завдань підрозділів ювенальної превенції.

19 грудня 2024 року в Україні набрав чинності Закон № 3733-IX «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами». Зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів стосуються запобігання та протидії домашньому насильству, зокрема щодо жінок. Законодавчі нововведення передбачають посилення відповідальності за вчинення домашнього насильства. Крім того, закон вводить норму, згідно з якою дитина, яка стає свідком насильства в родині, буде визнаватися потерпілою.

Також вводиться розмежування понять домашнього насильства та насильства за ознакою статі, що дозволить більш чітко кваліфікувати правопорушення. Однією з важливих змін є збільшення строку адміністративного затримання кривдника до 12 годин і введення обов'язкової перевірки необхідності направлення порушника на корекційні програми.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі» від 20 листопада 2024 року були внесені зміни до певних законодавчих актів в частині протидії та запобігання домашньому насильству. Як ми бачимо держава працює у правильному напрямку щодо запобігання та протидії домашньому насильству. За 10 місяців 2024 року Національна поліція склала понад 130 тисяч протоколів щодо домашнього насильства. На обліку перебувають майже 112 тисяч осіб, які вчинили насильство. Крім того, для запобігання насильству працює 61 мобільна група і спеціалізовані сектори протидії насильству в кожному обласному центрі [10].

На підставі вище викладеного, можна підсумувати, що уповноважені підрозділи органів Національної поліції являються суб'єктами із здійснення запобігання та протидії домашньому насильству із притаманними виключно їм специфічними завданнями та обов'язками. Законами України «Про Національну поліцію» та «Про запобігання та протидію домашньому насильству» не уточнено, які саме уповноважені підрозділи органів Національної поліції виконують дані завдання та обов'язки.

Однак, спираючись на низку виконуваних співробітниками поліції завдань, з'ясовано, що такими являються: працівники патрульної поліції та поліцейські ГРПП та СРПП, співробітники мобільних груп з реагування на факти домашнього насильства, дільничні офіцери поліції та поліцейські офіцери громади, підрозділи ювенальної превенції. Також варто переглянути підстави взяття особи на профілактичний облік кривдника Національної поліції України, шляхом

внесення змін до наказу Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Порядку взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України» від 25 лютого 2019 р. № 124.

Потребує також вдосконалення чи уточнення положень чинного законодавства в частині повноважень суб'єктів проти дії домашньому насильству, зокрема що стосується повноважень та завдань окремих підрозділів Національної поліції (ДОП та ПОГ, патрульної поліції, підрозділів ювенальної превенції та інші), оскільки повноваження вказаних суб'єктів прописані в різних нормативно-правових актах, немає конкретизації повноважень щодо протидії та запобігання домашньому насильству кожного окремого підрозділу, а через неодноразові реорганізації та передачу повноважень механізм взаємодії не працює ефективно.

Список використаних джерел

1. Jacquin Kr. Violence behavior. Encyclopædia Britannica: website. 2019. Retrieved from <https://www.britannica.com/topic/violence>.
2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. Редакція від 11.04.2024. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
3. Поліцейська діяльність : підручник / С. С. Вітвіцький, В. С. Тулінов, О. М. Мердова та ін.; за заг. ред. проф. С. С. Вітвіцького. Київ : ВД Дакор, 2021. 372 с.
4. Мінченко С.І., Дмитрашук О.С. Протидія злочинності: кримінально-правове, кримінологічне та криміналістичне забезпечення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 106–111.
5. Біленко П. Уповноважені органи Національної поліції України як суб'єкти запобігання та протидії домашньому насильству. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 157–161
6. Довгунь К.В. Адміністративно-правові засади діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2021. 202 с.
7. Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад: Наказ МВС України від 28 липня 2017 р. № 650. (Із змінами і доповненнями, внесеними наказом МВС України від 18 травня 2022 року № 301). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14>
8. Роль і завдання поліції в місцевій системі запобігання та протидії домашньому насильству : посіб. / С. В. Альошкін, К. Л. Бойчук, О. В. Даценко, О. В. Ковальова / за заг. ред. А. Б. Благої. Київ, 2023. 221с.
9. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ МВС України від 19.12.2017 р. № 1044. Редакція від 21.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>
10. 3 19 грудня набуває чинності закон про посилення відповідальності за домашнє насильство. URL: <https://sud.ua/uk/news/laws/316716-s-19-dekabrya-vstupayet-v-silu-zakon-ob-usilenii-otvetstvennosti-za-domashnee-nasilie>.

Є. В. Шаповаленко,
професор кафедри оперативно-розшукової діяльності
та національної безпеки, кандидат юридичних наук, доцент
(Національна академія внутрішніх справ)

А. А. Оніщук,
аспірант кафедри оперативно-розшукової діяльності
та національної безпеки
(Національна академія внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЕЮ 191 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Забезпечення законності та доброчесності у діяльності працівників Національної поліції України є ключовим чинником довіри суспільства до правоохоронної системи. Однак сучасна практика засвідчує, що окремі службові особи поліції вчиняють кримінальні правопорушення

у сфері службової діяльності, зокрема пов'язані з привласненням, розтратою майна або заволодінням ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України). Такі кримінальні протиправні діяння становлять підвищену суспільну небезпеку, адже посягають не лише на державну та комунальну власність, а й підривають авторитет поліції, провокують зростання корупції та ускладнюють виконання завдань сектору безпеки й оборони держави.

Особливої актуальності дана проблема набуває в умовах воєнного стану та збройного конфлікту, коли посадові особи поліції мають розширені повноваження, діють у режимі спрощених процедур використання матеріальних ресурсів та приймають рішення в умовах дефіциту часу, що створює додаткові ризики незаконного заволодіння майном, призначеним для забезпечення оборонних потреб, гуманітарної допомоги, транспортних засобів, пального чи бюджетних коштів.

Вирішення цієї проблеми потребує системного наукового аналізу оперативно-розшукової характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних зі службовими розкраданнями у середовищі працівників Національної поліції. З огляду на це, дослідження носить не лише наукове, а й прикладне значення, оскільки його результати можуть бути використані для вдосконалення тактики оперативно-розшукової діяльності Державного бюро розслідувань, підвищення ефективності міжвідомчої взаємодії, посилення превентивних заходів та вироблення нових підходів до протидії злочинам, які підривають інституційну спроможність Національної поліції України.

Вчинення кримінальних правопорушень, у тому числі привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, завдає шкоди інтересам служби, підриває авторитет держави, сприяє зростанню правового нігілізму та зневірі населення у справедливість і верховенство права. В умовах воєнного стану та збройного конфлікту ризики вчинення таких кримінальних правопорушень істотно зростають, що обумовлюється збільшенням обсягів ресурсів, які перебувають у розпорядженні поліції, розширенням її повноважень, спрощенням окремих процедур і підвищеною складністю контролю. У таких умовах виникає об'єктивна потреба в удосконаленні наукових підходів, нормативно-правових механізмів і організаційних структур протидії цим діянням [1].

Як стверджує В. В. Бардачов, сучасна суспільно-політична ситуація, а також трансформаційні процеси у сфері державного управління безпеки, вимагають від працівників поліції не лише професійної обізнаності, але й здатності до постійного самовдосконалення, адаптивності, проактивної поведінки та вміння ефективно функціонувати в умовах стресу та високого ризику [2, с. 216].

Необхідно зазначити, що кримінальні правопорушення вчинені посадовими особами Національної поліції носять складний механізм реалізації. Основна складність пов'язана із «розтягнутістю» дій та наслідків, тобто причинно-наслідкового зв'язку. Усі кримінальні протиправні діяння заздалегідь плануються і складають певний ланцюг взаємопов'язаних дій, що дає можливість визначити певну систему дій злочинців і обумовлює, в свою чергу, необхідність створення оперативно-розшукових методик виявлення та документування. Варто наголосити, що з появою теорії ОРД її основна мета полягала у розробці нових знань у сфері протидії різним видам злочинності за допомогою оперативно-розшукових методів, форм та засобів. Це сприяло виникненню різноманітних термінів, понять і категорій, які в подальшому вимагають особливого підходу під час їх вивчення [3; 4].

На думку С. І. Ніколаюка та К. А. Цуркана, оперативно-розшукова характеристика злочинів повинна виконувати наступні функції: бути основою тактичних рекомендацій щодо виявлення та документування злочинів; її формування повинно здійснюватися на підставі положень про закономірності дослідження механізму злочинної діяльності; рекомендації, що створюються на підставі оперативно-розшукової характеристики, повинні відноситися не тільки до діяльності оперативних підрозділів щодо оперативного супроводження досудового розслідування, але й до етапу виявлення злочинів та документування злочинів, що готуються; в її основі повинні знаходитися кореляційні зв'язки між ознаками елементів механізму злочинної діяльності; структура оперативно-розшукової характеристики повинна знаходитися в ізоморфному стані до структури злочинної діяльності та містити рекомендації щодо оперативного прогнозування та моделювання [5, с. 134].

Виходячи з таких типових ознак, на нашу думку, оперативно-розшукова характеристика привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, що вчиняється посадовими особами Національної поліції – це інформаційно-пізнавальна модель, яка містить дані про оперативно значущі елементи корупційно-майнового кримінального протиправного діяння вчиненого особою наділеною державно-владними повноваженнями до виконання службових обов'язків, що здебільшого впливають на виявлення та документування (початковий етап оперативно-розшукового забезпечення протидії кримінальним правопорушенням) й виконання завдань кримінального провадження передбачених (наступний етап).

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень 2020–2025 років щодо привласнення, розтрата або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем посадовими особами органів Національної поліції України засвідчує домінування у віковій структурі правопорушників середніх вікових груп: 32% становлять особи віком 35–45 років, 28% – до 35 років, 19% – 25–30 років, тоді як частка старших за 40 років складає 11%; у сукупності працівники до 40 років складають понад 60% засуджених, що свідчить про підвищену криміногенну активність середніх ланок персоналу поліції; результати опитування колишніх засуджених працівників органів поліції підтверджують ці тенденції: найбільша частка (34%) припадає на вік 35–40 років, з яких 81% – представники начальницького складу, тоді як серед працівників середнього начальницького складу переважають особи віком 28–35 років (60%), що зумовлено вимогами до кар'єрного зростання, спеціальної освіти та управлінського досвіду; виявлена тенденція до «омолодження» суб'єктів кримінальних правопорушень, зокрема в умовах воєнного стану та збройного конфлікту, є наслідком реформування правоохоронної системи, кадрового оновлення, зниження вікового та досвідового порогу для призначення на керівні посади і має враховуватися при формуванні оперативно-розшукової характеристики типового правопорушника у вказаній сфері [6, с. 37].

Підсумовуючи можна сказати, що найбільш суттєве значення для виявлення та документування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, що вчиняється посадовими особами Національної поліції, становлять такі складові оперативно-розшукової характеристики: (1) факт розкрадання та кваліфікація дій за ст. 191 КК України (критеріями, що дозволяють виокремити такі прояви злочинності є: корислива мотивація; постійний характер злочинної діяльності формами якої є привласнення, розтрата, зловживання службовим становищем; (2) посадова особа органів і підрозділів Національної поліції України, яка наділена державно-владними повноваженнями до виконання службових обов'язків (особисті дані, можливість та мета їх дій, співучасть, організованість та ін.); (3) фактори, що безпосередньо не впливають на вчинення розкрадань, але, у своїй сукупності сприяють оперативно-значимій поведінці (головний – корупція); (4) оперативно-значима поведінка, що характеризується типовими способами вчинення (вибір предмета посягання; формування складу злочинної групи; дії пов'язані з маніпуляцією предметом закупівлі та умовами постачання, з порушенням принципів конкурентності та прозорості тендеру, з фальсифікацією документів і результатів виконання договорів; підшукування каналів збуту та реалізації викраденого) й маскування розкрадання.

Список використаних джерел

1. Луцак С. Г. Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, що вчиняються поліцейськими. *Право та державне управління*. 2024. № 3. С. 209–213.
2. Бардачов В. В. Злочини у сфері службової діяльності, що вчиняють працівники патрульної поліції як об'єкт кримінологічного дослідження. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 5. С. 216–222.
3. Грібов М. Л. Оперативно-розшукова характеристика розбоїв, що вчиняються організованими злочинними формуваннями. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2014. № 2(10). С. 1–13.
4. Бех О. В. Оперативно-розшукова характеристика злочинів у сфері службової діяльності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 173–182.
5. Цуркан К. А., Ніколаюк С. І. Оперативно-розшукова характеристика злочинів, що вчинюються на ринку зерна. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 2. С. 124–135.
6. Боднар В. Є. Типологія працівників Національної поліції України, що вчиняють злочини у сфері службової діяльності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 5. С. 34–39.

А. О. Шаповалова,
провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
з проблем протидії злочинності,
кандидат юридичних наук
(Національна академія внутрішніх справ)

СПЕЦИФІКА ТА ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Сучасна система міжнародного кримінального права, сформована після Другої світової війни та інституційно зміцнена із заснуванням Міжнародного кримінального суду, спрямована на подолання безкарності за найтяжчі злочини, що становлять загрозу для всієї міжнародної спільноти. До таких злочинів належать геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії [1].

Водночас правова кваліфікація та засудження винних у їх вчиненні є надзвичайно складним завданням, яке безпосередньо пов'язане з проблемами доказування. Доказування у справах про воєнні злочини має специфічний характер, що істотно відрізняє його від загального кримінального процесу. Воно здійснюється в умовах, коли традиційні механізми функціонування правоохоронних органів часто порушені або взагалі відсутні, свідки та потерпілі перебувають під постійною загрозою, а масовий характер злочинів вимагає встановлення не лише індивідуальної відповідальності конкретного виконавця, але й існування масштабної злочинної стратегії чи плану.

Наразі у чинному КК України наявна одна стаття 438, перша частина якої передбачає відповідальність за воєнні злочини та містить дев'ять форм об'єктивної сторони злочину. Вісім із них можна умовно віднести до спеціальних, тоді як одна має універсальний (загальний) характер, оскільки її зміст розкривається шляхом бланкетної відсилки до міжнародних договорів у сфері міжнародного гуманітарного права («інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України»).

Основною особливістю ст. 438 КК України є саме її бланкетне формулювання. На відміну від більшості положень Особливої частини КК України, де безпосередньо визначаються елементи складу злочину, ця стаття не містить чіткого та вичерпного опису об'єктивної сторони, а відсилає до положень міжнародних договорів. Унаслідок цього, у випадках кваліфікації діянь, пов'язаних із «іншими порушенням законів та звичаїв війни», першоджерелом визначення правової кваліфікації виступають норми міжнародного гуманітарного права.

Відповідно до ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, для кваліфікації діяння як воєнного злочину необхідним є встановлення не лише об'єктивної та суб'єктивної сторін складу злочину, а й так званого контекстуального елемента. Його наявність передбачає доведення того, що злочин було вчинено в межах широкомасштабного чи систематичного нападу або в умовах міжнародного чи неміжнародного збройного конфлікту та що він має безпосередній зв'язок із цим конфліктом.

Необхідність встановлення контекстуального елемента істотно ускладнює діяльність органів досудового розслідування, оскільки вимагає збирання значного обсягу доказів, які характеризують природу збройного конфлікту, його учасників, структуру командування та загальну стратегію ведення бойових дій [2, с. 262]. Як слушно підкреслює Н. Антонюк, «у випадку вчинення воєнного злочину потрібно обов'язково встановлювати та прописувати у процесуальних документах наявність контекстуального елемента. Саме контекстуальний елемент служить для того, щоб відрізнити воєнні злочини від так званих загальнокримінальних злочинів» [3, с. 31].

Таким чином, контекстуальний елемент, виступаючи визначальною характеристикою воєнних злочинів, виконує функцію диференціації кримінальної відповідальності. Його встановлення зумовлює зміну кримінально-правової оцінки вчиненого, оскільки враховується

специфіка збройного конфлікту, особа суб'єкта злочину, а також його усвідомлення факту існування такого конфлікту.

Найбільші проблеми та виклики у процесі доказування пов'язані з практичною перешкодою – збором доказів в умовах активних бойових дій та на окупованих територіях. Доступ до місць вчинення злочинів часто унеможливується через небезпечну обстановку, втрату правоохоронними органами контролю над територією, а також навмисне знищення чи приховування доказів з боку противника. Не менш значущою є проблема забезпечення безпеки свідків і потерпілих, які нерідко перебувають під безпосередньою загрозою фізичної розправи. Це зумовлює їх небажання давати свідчення, вимушену міграцію та психологічну травматизацію, що суттєво впливає на повноту й достовірність отриманих показань.

Ключовим юридичним викликом постає встановлення індивідуальної кримінальної відповідальності у випадках масових злочинів. Зокрема, необхідно довести роль кожного учасника – від безпосереднього виконавця до командира, який несе відповідальність за виданий наказ або бездіяльність, а також організатора, який виступав складовою «спільного злочинного плану». Доведення зв'язку між виконавцем на полі бою та представниками вищого командування потребує аналізу внутрішніх службових документів, даних радіоперехоплень та показань інсайдерів, що істотно ускладнює слідчу та судову діяльність.

Сучасні конфлікти характеризуються надзвичайною кількістю цифрових доказів, таких як супутникові знімки, відео з соціальних мереж та електронна переписка. Однак робота з ними вимагає ретельного встановлення автентичності та збереження безперервного ланцюжка доказів. Крім того, міжнародний характер цих злочинів вимагає глибокого міжнародного співробітництва, включаючи взаємну правову допомогу, подолання політичних бар'єрів та вирішення питань конкуренції юрисдикцій між національними та міжнародними органами.

Українська правоохоронна система після повномасштабного вторгнення РФ в 2022 році демонструє безпрецедентний масштаб документування воєнних злочинів. Україна створила спеціалізовану систему розслідування, а ключову роль відіграють міжнародні механізми, такі як Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні, Міжнародна комісія ООН з розслідування порушень в Україні, спільна слідча група (Joint Investigation Team, JIT) щодо розслідування тяжких міжнародних злочинів в Україні та Міжнародний центр з переслідування злочину агресії проти України (ICPA – International Centre for the Prosecution of the Crime of Aggression against Ukraine). Ця багаторівнева система спрямована на подолання викликів шляхом консолідації зусиль, стандартизації збору доказів та забезпечення міжнародної легітимності.

Отже, доказування у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів є складним і багатоаспектним процесом, який супроводжується унікальними практичними, юридичними та політичними викликами. Подолання цих викликів потребує використання інноваційних підходів, зокрема застосування супутникового моніторингу та цифрової криміналістики; налагодження ефективного міжнародного співробітництва через спеціалізовані координаційні механізми; розбудови дієвих систем захисту свідків; а також впровадження гнучкого правового підходу, що поєднує юрисдикції національних судів і міжнародних інституцій. Лише комплексна, ретельно скоординована та послідовна стратегія доказування здатна забезпечити справедливе правосуддя для жертв воєнних злочинів, відновлення верховенства права та створення надійного міжнародного прецеденту невідворотності покарання за найтяжчі злочини проти людяності.

Список використаних джерел

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
2. Cryer R., Robinson D., & Vasiliev S. (2019). *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*. Cambridge University Press. 640 p.
3. Антонюк Н. Контекстуальний елемент воєнних злочинів: зміст і необхідність встановлення. *Право України*. 2023. № 5. С. 30–38.

Я. Шаповалова,
головний судовий експерт
сектору товарознавчих та гемологічних досліджень
відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних,
земельних досліджень та оціночної діяльності
(Сумський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
МВС України)

ІНТЕГРАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА У КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

В умовах збройної агресії проти України інтеграція міжнародного гуманітарного права (МГП) в українське кримінальне законодавство набуває особливої значущості. Вона спрямована на забезпечення юридичної відповідальності за міжнародні злочини, такі як злочини проти людяності, воєнні злочини, злочини агресії, а також на гарантії прав потерпілих і недопущення безкарності.

Міжнародне гуманітарне право (також «право війни» або «міжнародне збройне право») – це галузь міжнародного публічного права, яке регулює відносини, що виникають під час міжнародних і неміжнародних збройних конфліктів, з метою забезпечення захисту осіб, які не беруть або припинили участь у бойових діях. Джерелами МГП є Женевські конвенції та Доповідні протоколи до них, Гаазькі конвенції, міжнародні договори, міжнародне право, а також основні принципи, закріплені в Статуті ООН, Статуті Міжнародного кримінального суду (МКС) тощо [2].

Україна як держава-учасниця ряду міжнародних договорів зобов'язана виконувати норми МГП. Окремо до цього додаються міжнародні зобов'язання в рамках ОБСЄ, Ради Європи, інших міжнародних інститутів та механізмів.

Україна також визнала юрисдикцію МКС щодо певних злочинів ще до ратифікації, зокрема через примусові заходи у 2014 2015 роках.

Так, Римський статут підписано МКС ще в 1998 році, проте, ратифікований у серпні 2024 року. Це означає, що Україна з 2024 року офіційно повноправна держава учасниця, з правами та обов'язками, передбаченими Статутом. Це відкриває можливості для юридичної кооперації з МКС, подання кандидатур, участі в Асамблеї держав учасниць, взаємодії при розслідуваннях [2].

До прийняття Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права» від 20.05.2021, Кримінальний кодекс України не містив чіткого переліку злочинів проти людяності, при цьому принцип універсальної юрисдикції щодо злочину агресії, геноциду та злочинів проти людяності не був чітко закріплений [1].

Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права»

від 20 травня 2021 року вніс суттєві доповнення до Кримінального кодексу України [3]. Зокрема:

Статтю 8 ККУ доповнено новою частиною, яка закріплює принцип універсальної юрисдикції щодо злочину агресії, геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів.

Введено новий розділ VII «Особливості кримінальної відповідальності військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників за окремі міжнародні злочини підлеглих їм осіб» з новою статтею 311.

Змінено низку статей про строки давності, звільнення від відповідальності та інші інститутні положення, щоб відповідати міжнародним стандартам та уникнути безкарності за тяжкі міжнародні злочини.

Українські суди вже виносять вироки за статтями, що стосуються порушення законів та звичаїв війни; збільшується кількість осіб, засуджених за військові злочини. Також, зростає увага до відшкодування шкоди, яка заподіяна внаслідок воєнних дій.

Проте, на практиці реалізація цих норм стикається з рядом проблем. Це складність доведення: робота зі свідками, матеріалами, документами, особливо на окупованих територіях.

Судова практика поки що немає достатньої кількості вироків за новими статтями, або вони перебувають на стадії апеляції та касації. Неузгодженості між національним законодавством і міжнародними стандартами, які ще потребують погодження чи вдосконалення.

Щоб посилити інтеграцію МГП у кримінальне законодавство України, пропонується наступні пропозиції.

Удосконалення норм про злочин агресії, склади міжнародних злочинів. Важливо, щоб на законодавчому рівні чітко були сформульовані визначення, елементи складу, критерії доказів для злочину агресії, злочинів проти людяності і воєнних злочинів. Це допомагає уникнути правової невизначеності та уникнення відповідальності.

Закріплення відсутності строків давності або дуже тривалих строків для міжнародних злочинів. Міжнародні стандарти МКС і практика вимагають, щоб злочини проти людяності, воєнні злочини і геноцид не мали строків давності або мали строки давності, які унеможливають уникнення відповідальності через час. Україна має імплементувати це у своє законодавство, де ще не зроблено [4].

Покращення доказової бази, документації, співробітництва з міжнародними інституціями та організаціями. Особливо на окупованих й де-факто контрольованих територіях: доступ, збирання доказів, робота зі свідками, захист свідків, врахування міжнародних стандартів ланцюга докази. Міжнародна допомога і участь може бути важливою.

Підвищення компетенції суддів, прокурорів, слідчих. Проведення навчань, курсів підвищення кваліфікації з міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права, стандартів МКС, методології роботи з потерпілими, гендерних аспектів, захисту прав людини тощо.

Розробка спеціальних процедур національного правосуддя, які враховують особливості війни. Наприклад, можливість застосування судового розгляду за відсутності підсудного («trial in absentia»), особливі правила проведення досудового слідства на територіях, де доступ ускладнений, методи документування злочинів за міжнародним зразком, судове визнання шкоди, визнання статусу біженців чи внутрішньо переміщеними особами, гендерно чутливі підходи до злочинів сексуального чи гендерно зумовленого насильства.

Забезпечення фінансування та ресурсів. Потрібні ресурси для слідства, судів, прокуратури, для роботи з потерпілими, документування, психологічної підтримки; можливі міжнародні гранти, проекти.

Інтеграція міжнародного гуманітарного права у кримінальне законодавство України вже здійснена значною мірою. Однак для її повноцінної реалізації необхідно подолати суттєві практичні, доказові, судові та нормативно правові виклики. Лише так можна забезпечити відповідальність за вчинення міжнародних злочинів, захист прав потерпілих та невідворотність покарання.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001р. № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#text> (дата звернення: 06.10.2025).
2. Римський статут міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588/ed19980717#text (дата звернення: 06.10.2025).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права : Закон України від 20 травня 2021р. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/povidomlennya/208710.html> (дата звернення: 06.10.2025).
4. Левченко А. О. Імплементація міжнародного гуманітарного права в національне законодавство України: виклики та перспективи // *Юридичний часопис національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого*. 2022. № 2(50). с. 75–82.

Г. Л. Шведова,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
кандидат юридичних наук
(Державний торговельно-економічний університет)

Р. І. Погрибенник,
здобувач бакалаврського рівня вищої освіти
факультету міжнародної торгівлі та права
(Державний торговельно-економічний університет)

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах повномасштабної війни в Україні питання колабораціонізму як ніколи актуальне. Ще з 2014 року, після анексії Криму та окупації частини територій Донецької та Луганської областей, дана проблема існувала, однак через не надто сумлінне виконання державних обов'язків співпраця з країною-агресором процвітала та практично не розслідувалась. Починаючи з 2022 року, із продовженням вторгнення Росії в Україну, кількість кримінальних проваджень щодо колабораційної діяльності значно зросла. За статистикою Офісу Генерального Прокурора за проміжок січень-грудень 2024 року обліковано 2420 кримінальних правопорушень за статтею 111-1 колабораційна діяльність. З них 1148 – кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру [1]. Однак проблемним питанням залишається юридична кваліфікація діяльності колаборантів особливо на тимчасово окупованих територіях. Масштаби проблеми важко чітко визначити через недоступність до інформації у всіх регіонах.

Роздумів щодо конкретного визначення поняття колабораційної діяльності в науковій літературі безліч. Наприклад, український дослідник колабораціонізму вважає: «термінологічний плюралізм феномену співпраці є результатом глибокої його неоднорідності. Форми співпраці між окупованими та окупантом можуть істотно вирізнятися як за ступенем, так і за характером взаємодії. Різним є ступінь добровільності чи вимушеності, різною є мотивація співпраці, контекст та обставини, за яких вона відбувається» [2].

Одним із головних критеріїв у дослідженні колабораційної діяльності в Україні залишається нормативно-правовий. Процес оформлення законів про колабораційну діяльність відбувався з 2014 р. Нові зміни були внесені також з початком нової фази війни в Україні (3 березня 2022 р.). Кримінальний кодекс України був доповнений статтею 111-1, якою визначено поняття колабораціонізму та його види, а також відповідальність за вчинення даного кримінального правопорушення. У квітні 2022 р. з'явилась стаття 111-2 («Пособництво державі-агресору»). На думку багатьох юристів, цей Закон поки залишається все ще недосконалим, через що почали розробляти понад десять проєктів змін до нього. [3]. О. В. Таволжанський, який досліджував загрози кіберзлочинності, також наголошував на необхідності актуалізації кримінального законодавства у зв'язку трансформацією злочинності в умовах сучасних технологій [4].

Однією з основних кримінально правових проблем є встановлення суб'єктивної сторони злочину – чи був намір на співпрацю з ворогом. Зібрані докази повинні не лише підтверджувати факт даних дій, а й доводити, що вони були вчинені з чітким усвідомленням наслідків. З точки зору кримінального права, особливу складність становить розмежування дій, що підпадають під ознаки злочину, і поведінки, яка вчинена внаслідок крайньої потреби чи під тиском. Відповідно до статей 39 і 40 Кримінального кодексу України, дії особи, яка перебувала під фізичним або психологічним примусом, можуть бути визнані такими, що виключають кримінальну відповідальність. Це вимагає глибокого індивідуального підходу до кожної справи, з урахуванням як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників. Недотримання цих стандартів не лише ставить під сумнів правомірність кримінального переслідування, але й може мати серйозні правові наслідки у вигляді порушення прав особи та визнання таких проваджень незаконними як на національному, так і міжнародному рівні [5].

Список використаних джерел

1. Офіс Генерального прокурора України. Статистика кримінальних правопорушень за ст. 111-1 КК України (січень–грудень 2024 р.). URL: <https://gp.gov.ua/> (дата звернення: 04.10.2025).
2. Рубашенко М. А. «Колаборація», «колабораціонізм», «співпраця», «колабораційна діяльність»: історичний та кримінально-правовий виміри термінологічного плюралізму. *Проблеми законності*. 2023. Вип. 162. С. 131–156. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.162.285405>.
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (дата звернення: 04.10.2025).
4. Таволжанський О. В. Кримінологічні аспекти кіберзлочинності у сучасних умовах. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 31. С. 80–86. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua> (дата звернення: 04.10.2025).
5. Михайлов Д. Законодавство про колабораціонізм не відповідає міжнародному гуманітарному праву. URL: <https://suspilne.media/802683-zakonodavstvo-prokolaboracionizm-ne-vidpovidaє-miznarodnomu-gumanitarnomu-pravu-zmina/> (дата звернення: 04.10.2025).

Г. Л. Шведова,

доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу,
кандидат юридичних наук
(Державний торговельно-економічний університет)

С. В. Степченко,

студентка 2-го курсу
(Державний торговельно-економічний університет)

ВОЄННИЙ СТАН ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ВПЛИВАЄ НА КВАЛІФІКАЦІЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

З початком війни було введено воєнний стан та внесено низку змін і доповнень до Кримінального кодексу України. Задля удосконалення кримінального законодавства було прийнято ряд законів, які посилили кримінальну відповідальність за певну низку злочинів в умовах воєнного стану. Одними з цих законів є Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» №2113-IX та «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» №2117-IX від 3 березня 2022 року. Тож розглянемо, як воєнний стан впливає на кваліфікацію злочинів?

З 7 березня 2022 року внесено зміни до Кримінального кодексу (далі – КК) Законом №2117-IX та Законом №2113-IX, що передбачають обмежений і фрагментарний перелік кримінальних правопорушень, до складів яких включено кваліфікуючі або особливо кваліфікуючі ознаки, пов'язані з воєнним станом. Такі обставини передбачені лише в двох злочинах проти національної безпеки (ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 113 Кримінального кодексу) та п'яти злочинах проти власності (ч. 4 ст. 185, ч. 4 ст. 186, ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 189, ч. 4 ст. 191 КК).

Наслідком ухвалення Закону від 3 березня 2020 року – закріплено у частинах четвертих статей 185, 187, 189 та 191 КК такої кваліфікуючої ознаки, як вчинення діянь «в умовах воєнного стану або надзвичайного стану», а також підвищення мінімальної межі за мародерство з 3 років позбавлення волі до 5 років.

Р. О. Мовчан виправдано привертає увагу, що перелік діянь, за які кримінальна відповідальність має посилюватися у разі їхнього вчинення в умовах воєнного стану, має бути доповнений ст. 190, ст. 262, та ст. 289 КК [2, с. 285].

Науковець визначає певну нелогічність та непослідовність досліджуваних змін, які виявилася у тому, що, на відміну від аналогічної ситуації з іншими «класичними» кримінальними правопорушеннями проти власності, Законом від 3 березня 2022 р. не передбачено посилення відповідальності за вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану шахрайство (ст. 190 КК).

Також крім продемонстрованої Р. О. Мовчаном нелогічності стосовно однорідних кримінальних правопорушень проти власності, науковець виявив іншу безсистемність стосовно спеціальних складів кримінальних правопорушень, які містяться у VI розділі, в Особливій частині КК, в яких предметами виступає майно із особливим правовим статусом, суспільна небезпека вчиненого в умовах воєнного стану зростає не менше, аніж із кримінальними правопорушеннями проти власності.

Зокрема мова йде про ст. 262 КК і 289 КК.

З урахуванням цього в удосконалених редакціях частин четвертих відповідних норм Р. О. Мовчан рекомендує замінити існуюче наразі формулювання «в умовах воєнного або надзвичайного стану» на словосполучення «з використанням умов воєнного або надзвичайного стану».

Отже, згаданий раніше Закон № 2117 IX названий «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» і передбачає:

1) закріплення в четвертих частинах статей 185 (крадіжка), 186 (грабіж), 187 (розбій), 189 (вимагання) та 191 (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем) КК кваліфікуючої характеристики виконання зазначених дій «в умовах воєнного або надзвичайного стану»;

2) збільшення нижньої межі покарання за мародерство (стаття 432 КК) з трьох років позбавлення волі до п'яти, при цьому верхня межа цього покарання залишилася незмінною (десять років).

Також визначений Законом від 3 березня 2022 р. перелік діянь, відповідальність за які має посилюватися внаслідок їхнього вчинення в умовах воєнного або надзвичайного стану, має бути додатково включений на підставі посягань, передбачених статтями 190, 262 і 289 Кримінального кодексу України.

Список використаних джерел

1. Кравчук О., Михайленко Д. Воєнний стан як обставина, яка впливає на кваліфікацію злочину та призначення покарання. *Юридична практика*. 12.03.2022.
2. Мовчан Р. О. Аналіз законодавчого рішення про посилення кримінальної відповідальності за мародерство. *Аналітично-порівняльне правознавство. Електронне наукове видання*. 2022.
3. Вознюк А. А. Воєнний стан як обставини, що впливають на кваліфікацію кримінального правопорушення або призначення покарання.

М. Б. Шевців,
доцент кафедри теорії, історії та конституційного права
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

О. Мартинюк,
курсант 2-го курсу факультету № 1
(з підготовки фахівців для органів досудового розслідування НПУ)
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ДИТИНИ НА ОСВІТУ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Права людини являють собою сукупність гарантованих державою та суспільством можливостей, спрямованих на забезпечення гідного існування кожної особи. У їх змісті відображається ідея свободи, захищеності та впевненості індивіда у власному майбутньому. Права людини охоплюють як базові потреби, зокрема право на життя та безпеку, так і духовно-соціальні аспекти, серед яких право на освіту, саморозвиток і культурну участь. Дотримання та реалізація цих прав є необхідною умовою формування справедливого, правового й демократичного суспільства.

Одним із ключових прав людини є право на освіту, яке закріплене у ст. 53 Конституції України. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти тощо. Окрім цього, дана стаття визначає обов'язковість повної загальної середньої освіти [1].

Детальніше зміст цього права розкривається у Законі України «Про освіту», де визначено принципи державної політики у сфері освіти, форми здобуття освіти та гарантії для здобувачів освіти [2]. У сфері забезпечення права на освіту в Україні важливим є й Закон України «Про охорону дитинства», в якому зазначено, що держава зобов'язана забезпечити дітям рівні можливості у здобутті освіти [3].

Особливе значення в системі прав людини належить правам дитини, оскільки саме діти є найбільш уразливою категорією населення, що потребує посиленого захисту та підтримки з боку держави і суспільства.

У статті 3 Закону України «Про охорону дитинства» зазначаються, що всі діти на території України, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я та народження дітей і їх батьків (чи осіб, які їх замінюють) або будь-яких інших обставин, мають рівні права і свободи, визначені цим Законом та іншими нормативно-правовими актами [4].

Розділ II цього ж Закону визначає перелік прав та свобод дитини, серед яких право на життя та охорону здоров'я, право на ім'я та громадянство, право на достатній життєвий рівень, право на вільне висловлення думки та отримання інформації, право на захист від усіх форм насильства.

Хоча серед зазначеного вище переліку, право дитини на освіту окремо не позиціонується, воно має особливе значення, адже визначає перспективи розвитку дитини, її здатність до самореалізації у суспільстві та державі.

Особливістю цього права є його нерозривна єдність із потребами дитини та обов'язком держави забезпечувати їх реалізацію незалежно від зовнішніх обставин.

В той же час, через збройну агресію російської федерації особливого значення набувають норми міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевські конвенції 1949 року, які встановлюють необхідність захисту дітей як найбільш вразливої категорії населення [5].

Закон України «Про правовий режим воєнного стану», передбачає можливість обмеження деяких прав і свобод. Такі обмеження не розповсюджуються на фундаментальні права дитини,

зокрема право на життя, захист та освіту. Цей закон передбачає й те, що навіть за надзвичайних умов освітній процес має бути організований у безпечній формі [3].

Проте, в часі війни реалізація права на освіту здійснюється з урахуванням актуальних безпекових викликів і потреб адаптації освітнього процесу до надзвичайних умов. Це виявляється у впровадженні дистанційних і змішаних форм навчання, облаштуванні захисних укриттів у закладах освіти, а також у створенні належних умов для здобуття освіти дітьми, які стали внутрішньо переміщеними особами або вимушено перебувають за межами країни. Таким чином, навіть в умовах воєнних дій право дитини на освіту зберігає статус одного з основоположних і невід'ємних прав людини.

В умовах російської агресії Міністерство освіти і науки України використовує Секторальну робочу групу «Освіта і наука» як майданчик для діалогу з максимально широким колом партнерів та друзів України для формування міжнародної коаліції на підтримку українських освіти і науки. З огляду на важливість завдань, що постають перед системою освіти, команда Міністерства освіти і науки України підготувала перелік ключових пріоритетів для політики в сфері освіти, вчасне впровадження яких мінімізує освітні втрати та забезпечить стійкість української освіти, до яких відносять:

- проектні пропозиції щодо невідкладних потреб української освіти;
- невідкладні потреби в комп'ютерному обладнанні та пристроях;
- потреби закладів професійної (професійно-технічної) освіти які приймають внутрішньо-переміщених осіб;
- невідкладні потреби у сфері психологічної підтримки та супроводу тощо [6].

Крім цього, варто відзначити, що забезпечення держаних гарантій, створення безпечного освітнього середовища, організацію здобуття освіти, освітнього процесу в умовах воєнного стану у межах своєї компетенції, здійснюють: органи виконавчої влади, органи військового командування, військові, військово-цивільні адміністрації; органи місцевого самоврядування, їхні представники, посадові особи (керівники, голови, начальники), органи управління (структурні підрозділи) у сфері освіти; заклади освіти, установи освіти, наукові установи, їх засновники; громадські об'єднання, благодійні організації та фізичні особи, які здійснюють благодійну (волонтерську) діяльність. Вказані органи мають право приймати в межах своєї компетенції рішення, обов'язкові до виконання на відповідній території, для реалізації права на освіту в умовах воєнного стану [7].

Отже, освіта для дитини є не лише засобом отримання знань, а й важливим чинником соціалізації, формування моральних цінностей та підготовки до самостійного й відповідального життя. Гарантування належних умов у сфері освіти має визначальне значення як для всебічного розвитку особистості, так і для поступального розвитку суспільства загалом.

Попри закріплення права на освіту на конституційному рівні, його повноцінна реалізація в сучасних умовах залишається суттєво ускладненою. Воєнні дії зумовили перехід значної частини закладів освіти на дистанційний формат навчання, а також позбавили багатьох дітей можливості здобувати освіту у звичному середовищі через евакуацію, вимушене переміщення або руйнування навчальних закладів. Водночас держава та освітні інституції докладають значних зусиль для збереження доступу до освітніх послуг і підтримки здобувачів освіти в надзвичайних умовах. Це свідчить про те, що право на освіту залишається одним із ключових прав людини, реалізація якого має забезпечуватися навіть у період воєнних випробувань.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38-39. Ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
4. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
5. Женевські конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року (зокрема, Конвенція про захист цивільного населення під час війни). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
6. Потреби освіти і науки та отримана допомога. (2022). URL : <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/mizhnarodna-dilnist/pidtrimka-osviti-i-nauki-ukrayini-pid-chas-vijni/nevidkladni-potrebi-osviti-i-naukiukrayini>.

Р. М. Шехавцов,
професор кафедри кримінального процесу та криміналістики,
кандидат юридичних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 354 КК УКРАЇНИ

Узагальнення судової практики свідчить про те, що у порівнянні зі злочинами, кримінальна відповідальність за які передбачена у статтях 368, 369 КК, кількість виявлених фактів підкупів працівників підприємств, установ, організацій, які не є службовими особами або працюють на користь підприємства, установи, організації, є на декілька порядків меншою. Але результати опитувань громадян щодо проявів корупції, з якими вони стикалися, свідчить про те, що такі дані не відображають реальну кількість та співвідношення між цими злочинами. Проведене нами узагальнення вироків судів по статті 354 КК показало, що 86% з цих злочинів були вчинені у медичній сфері та у сфері освіти, 12% у сфері надання послуг та спорту, 2% у сфері діяльності установ державної влади, місцевого самоврядування. Ця так звана «дрібна корупція» чинить не менший негативний вплив на правосвідомість як окремих громадян так і суспільства в цілому, формуючи підґрунтя для толерантного сприйняття більш суспільно небезпечних проявів корупції як у власній поведінці, так і у поведінці інших осіб.

Суттєво ускладнює виявлення підкупів працівників підприємств, установ, організацій те, що ці злочини не відносяться до числа тяжких чи особливо тяжких. Відповідно, оперативні підрозділи не можуть застосовувати найбільш ефективні заходи та засоби оперативно-розшукової діяльності, передбачені у пунктах 2, 7–11, 17 частини 1 статті 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Так само й слідчі не можуть використати потенціал негласних (слідчих) розшукових дій.

Практика свідчить, що дані про злочини, передбачені у статті 354 КК, стають відомі або в результаті здійснення оперативного пошуку з використанням дозволених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» заходів та засобів оперативно-розшукової діяльності з метою виявлення ознак не відомих фактів вчинення протиправних діянь у певній сфері життєдіяльності суспільства й осіб, які здійснюють їх готування, вчиняють або вчинили, або в із заяв осіб, які повідомляють правоохоронні органи про такі факти.

1. Відомості про подію злочинів, передбачених у статті 354 КК, отримані в результаті здійснення оперативно-розшукової діяльності.

У такій ситуації оперативний підрозділ може одержати інформацію як про готування до вчинення так і про вчинення злочинів, передбачених у статті 354 КК. Найбільшу складність для подальшого досудового розслідування представляє те, що джерелом таких відомостей може бути особа, якій стало відомо про готування або вчинення злочину від інших осіб, і така особа не бажає писати заяву до правоохоронного органу про злочин, передбачений у статті 354 КК, та в подальшому брати участь у кримінальному провадженні як свідок. У таких випадках співробітникам оперативного підрозділу необхідно здійснити дії спрямовані на перевірку одержаної інформації. Оптимальним для початку досудового розслідування є наявність особи, яка звернеться із заявою про злочин. Визначення як достатніх для внесення відомостей до ЄРДР даних про готування, вчинення цих злочинів має відбуватися у взаємодії оперативного підрозділу з прокурором та слідчим. Оперативним підрозділом мають бути

отримані дані про осіб, які запропонували, пообіцяли та будуть надавати та одержувати неправомірну вигоду, зокрема, що остання є працівником підприємства, установи, організації і не є службовою особою або працює на користь підприємства, установи, організації, що дії, які вона має вчинити в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, або в інтересах третьої особи, входять до кола її обов'язків, а також, що певна особа чи особи мають зустрітися з такою особою для передачі неправомірної вигоди. За наявності таких даних дії слідчого та співробітників оперативного підрозділу спрямовані на притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчиняють ці злочини, можуть бути успішними. Важливу роль у цьому відіграє те, що за оперативною інформацією особа одержує неправомірну вигоду систематично, а також раптовість дій слідчого та співробітників оперативного підрозділу, завдяки чому особи, які надали та одержали неправомірну вигоду, можуть визнати свою провину у вчиненні злочинів, передбачених статтею 354 КК, при їх затриманні.

На підставі даних, одержаних в результаті оперативно-розшукової діяльності, здійснюється затримання осіб одразу після надання та одержання неправомірної вигоди та їх особистий обшук. Проводиться обшук місця, де може зберігатися предмет неправомірної вигоди та документи, які містять дані щодо обставин події цих злочинів. Рекомендується процес затримання та обшуку затриманих осіб фіксувати за допомогою аудіо-, відеозапису. Це дозволяє задокументувати первинні пояснення осіб, які вчинили злочин, щодо їх зустрічі, дій, які були вчинені, факту виявлення у працівника підприємства, установи, організації грошей інших матеріальних цінностей та джерела їх походження. Під час таких обшуків для доказування факту передавання особою предмету неправомірної вигоди та його одержання особою, яка є працівником підприємства, установи чи організації, необхідно виявляти та вилучати сліди пальців рук на поверхні грошових коштів інших матеріальних цінностей, щодо яких є підстави вважати, що вони є предметом неправомірної вигоди, та на їх упаковці. Вилученню під час обшуків підлягають документи, які містять відомості про виконання працівником підприємства, установи чи організації дій в інтересах особи, яка надала неправомірну вигоду. Після цього здійснюються допити як підозрюваних особи, яка надала неправомірну вигоду, та особи, яка її одержала, та обираються для них запобіжні заходи. Такі допити у випадках, коли особи зізнаються у вчиненні злочину, рекомендується проводити з використанням аудіо-, відеозапису, щоб в подальшому нівелювати можливі заяви підозрюваних про те, що їхні показання були одержані з використанням психічного або фізичного насильства з боку слідчого, співробітників оперативного підрозділу. Проводяться допити понятих, які були присутні під час обшуків, в якості свідків для додаткового підтвердження їх результатів та дотримання вимог КПК. Також має бути здійснений тимчасовий доступ до документів підприємства, установи, організації, які містять дані про призначення особи, яка одержала неправомірну вигоду, на посаду, її функціональні обов'язки, і, якщо під час обшуку вони не були вилучені, то до і документів, які відображають дії працівника підприємства, установи, організації на користь особи, щодо якої є достатні дані вважати, що вона надала йому неправомірну вигоду. Накладається арешт на вилучені під час обшуку, тимчасового доступу матеріальні об'єкти. Відбираються зразки відбитків пальців рук особи, яка надала та яка одержала неправомірну вигоду, та призначається дактилоскопічна експертиза.

2. Про обставини вчинення злочину, передбаченого у частині 4 статті 354 КК, стало відомо із заяви особи про вимагання у неї неправомірної вигоди.

Ця слідча ситуація є найбільш сприятливою для доказування факту вчинення таких злочинів. Одержання неправомірної вигоди працівником підприємства, установи, організації ще не відбулося і відповідно є можливість зафіксувати цю подію шляхом вилучення предмету неправомірної вигоди у працівника підприємства, установи, організації. Такому факту на практиці надається важливе значення у доказуванні події надання та одержання неправомірної вигоди. Вносяться відомості про злочин, передбачений частиною 4 статті 354 КК, до ЄРДР. Особа, у якої вимагають неправомірну вигоду, у кримінальному провадженні визнається та допитується в якості потерпілого. Під час допиту підлягають з'ясуванню обставини, за яких відбулося вимагання у особи неправомірної вигоди працівником підприємства, установи, організації, зокрема, за вчинення чи не вчинення яких саме дій цією особою була висунута вимога надати неправомірну вигоду, що було визначене в якості її предмета, де та коли має бути він наданий працівнику підприємства, установи, організації. Після надання неправомірної

вигоди за вказівкою потерпілого на працівника підприємства, установи, організації, як на особу яка вчинила злочин, передбачений частиною 4 статті 354 КК, слідчий разом із співробітниками оперативного підрозділу здійснює затримання цієї особи в порядку статті 208 КПК та її особистий обшук. Також проводиться як невідкладний обшук місця, де була передана неправомірною вигода. Після чого, відповідно до вимог частини 3 статті 233 КПК, слідчий за погодженням з прокурором звертається до слідчого судді для надання дозволу на проведення обшуку. Під час таких обшуків на підставі даних про ознаки предмету неправомірною вигоди, які повідомляються слідчому потерпілим після його передавання працівнику підприємства, установи, організації, він має бути виявлений та вилучений. Вилученню також підлягають документи, які можуть бути речовими доказами у кримінальному провадженні. На вилучені під час обшуків матеріальні об'єкти в подальшому накладається арешт. З поверхні предмету неправомірною вигоди, його упаковки під час обшуку вилучаються виявлені сліди пальців рук. Після затримання підозрюваного здійснюється додатковий допит потерпілого щодо обставин передавання йому предмету неправомірною вигоди, його ознак, поведінки підозрюваного під час цього, як було здійснене затримання, тощо. Якщо потерпілому підозрюваний передав документи за надання неправомірною вигоди, і про це під час допиту заявив потерпілий, то вони разом після цього мають бути оглянуті та вилучені, а в подальшому на них накладається арешт. Затриманій особі повідомляють про підозру та допитують її в якості підозрюваного щодо обставин подій вимагання та одержання ним неправомірною вигоди, тощо. Здійснюється тимчасовий доступ до документів підприємства, установи, організації, які містять дані про призначення підозрюваного на посаду, його функціональні обов'язки, факт зустрічі особи, яка надала, та особи, яка одержала неправомірну вигоду, та вчинені нею дії, а за наявності для цього підстав – обшук з метою їх вилучення. Відбираються зразки відбитків пальців рук потерпілого та підозрюваного, призначається дактилоскопічна експертиза слідів, вилучених з поверхні предмету неправомірною вигоди, його упаковки.

В. В. Шишко,

доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОБМЕЖЕННЯ І ГАРАНТІЇ

Воєнний стан в Україні є особливим правовим режимом, що запроваджується у випадку збройної агресії чи загрози державній незалежності й територіальній цілісності. Його правову основу становлять ст. ст. 64, 85, 106 Конституції України [1], Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [2] та відповідні укази Президента, що підлягають обов'язковому затвердженню Верховною Радою. Особливістю української моделі є поєднання жорстких оборонних заходів (наприклад, запровадження комендантської години, примусове відчуження майна, обмеження свободи пересування) із збереженням демократичних інститутів – парламент, уряд і судова влада продовжують здійснювати свої повноваження навіть у кризових умовах.

Законодавство встановлює вичерпний перелік прав та свобод, які можуть бути тимчасово обмежені у період дії воєнного стану. Йдеться, зокрема, про право на свободу пересування,

свободу мирних зібрань, право на таємницю листування, право на працю в аспекті зміни умов праці тощо. Цей перелік є вичерпним, що відповідає конституційному принципу верховенства права та принципу юридичної визначеності, закріпленому у ст. 64 Конституції України. Як зазначає Х. Маркович, ключовим у даному контексті є забезпечення передбачуваності дій держави, адже невизначеність меж допустимого втручання у права людини під час воєнного стану може призвести до їх свавільного обмеження [3, с. 120–122].

Відповідність вітчизняного законодавства міжнародним стандартам також підтверджується практикою Європейського суду з прав людини. Зокрема, ЄСПЛ у своїх рішеннях наголошує, що навіть у стані надзвичайної загрози держава має діяти у межах «необхідності в демократичному суспільстві» [4; 5]. Таким чином, українська модель воєнного стану враховує баланс між вимогами безпеки та гарантіями прав людини: з одного боку, держава отримує інструменти для протидії агресії, а з іншого – суспільство захищене від свавільного розширення цих інструментів.

Обмеження повинні бути обґрунтованими, пропорційними й необхідними для досягнення легітимних цілей. Принцип обґрунтованості вимагає, аби кожне втручання держави було спрямоване на досягнення конкретної легітимної мети – захист державної безпеки, громадського порядку або життя громадян. Пропорційність передбачає, що обмеження не можуть перевищувати меж, необхідних для досягнення цієї мети, а також мають мінімізувати втручання у сферу прав людини. Як зазначає Х. Маркович, правові обмеження, що не відповідають принципу пропорційності, створюють ризик втрати демократичної легітимності навіть у кризових умовах [3, с. 121].

Принцип пропорційності та обґрунтованості обмежень полягає у тому, що кожне втручання держави повинно мати конкретну легітимну мету (захист державної безпеки, громадського порядку, життя громадян тощо) і бути мінімально інвазивним. Європейський суд з прав людини у низці справ підтвердив, що навіть за умов надзвичайного чи воєнного стану держава має діяти в межах «необхідності у демократичному суспільстві» [5]. В українській доктрині наголошується, що дотримання цього стандарту є запорукою збереження балансу між інтересами держави та правами громадян. Зокрема, Б. Мельниченко підкреслює, що тимчасове звуження конституційних прав повинно мати чітко визначені часові рамки й бути співмірним із реальною загрозою [7, с.48]. Таким чином, обмеження прав під час воєнного стану не лише мають правове підґрунтя, а й підлягають постійному контролю з точки зору їх обґрунтованості, пропорційності та необхідності.

Необхідність чіткого строкового обмеження закладена і у міжнародно-правових стандартах. Так, Європейський суд з прав людини підкреслив, що будь-яке відхилення від звичайних гарантій прав і свобод можливе лише на період надзвичайної ситуації, яка дійсно загрожує життю нації, а тривале або безстрокове застосування надзвичайних заходів порушує принцип верховенства права [4;8]. Таким чином, і українське, і міжнародне право виходять з єдиного підходу: права людини мають бути повністю відновлені після припинення дії воєнного стану, що слугує фундаментальною гарантією захисту особи в демократичному суспільстві.

Прийнято розрізняти нормативні та інституційні гарантії прав людини під час воєнного стану.

Нормативні гарантії прав людини у період воєнного стану в Україні закріплені на рівні Конституції та спеціального законодавства. Стаття 64 Конституції України встановлює, що навіть у разі введення воєнного чи надзвичайного стану не можуть бути обмежені такі права: право на життя, заборона катувань, право на повагу до гідності, свобода думки і переконань, презумпція невинуватості тощо. Водночас Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає чіткі умови та межі обмежень, які можуть застосовуватися [2, ст. 8, 11]. Важливим є те, що цей закон передбачає вичерпний перелік заходів, що унеможливує свавільне розширення повноважень державних органів у сфері втручання в права людини. Як слушно зазначає М. Сіцильська, «закритий перелік дозволених обмежень є суттєвим запобіжником від узурпації влади та порушення принципу верховенства права» [6, с. 77–80].

Крім національного законодавства, важливим джерелом нормативних гарантій виступають міжнародні договори, ратифіковані Україною. Так, Європейська конвенція про захист

прав людини і основоположних свобод передбачає, що держава може відступати від своїх зобов'язань лише у випадках надзвичайної загрози та виключно в тій мірі, якою це суворо зумовлено вимогами ситуації [9, ст. 15]. Таким чином, поєднання конституційних, законодавчих і міжнародних норм створює цілісну систему нормативних гарантій, яка покликана убезпечити особу від свавілля держави навіть у критичних умовах.

Інституційні гарантії реалізації та захисту прав людини у період воєнного стану ґрунтуються на діяльності органів державної влади, які мають спеціальні повноваження контролю й обмеження свавілля. Верховна Рада України здійснює парламентський контроль за діями виконавчої влади, зокрема через затвердження Указу Президента про введення воєнного стану [2, ст. 5]. Це дозволяє зберігати баланс між необхідністю оперативних рішень та демократичним контролем. Також важливим є інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який у воєнних умовах отримує додаткову вагу як незалежний механізм моніторингу дотримання прав і свобод громадян. Особливу роль відіграють судові інституції, включаючи Конституційний Суд України та систему судів загальної юрисдикції. Конституційний Суд зберігає повноваження перевіряти відповідність обмежень прав людини Основному Закону, що є ключовим бар'єром проти зловживань. Крім того, суди загальної юрисдикції забезпечують індивідуальний захист прав людини через розгляд скарг і забезпечення доступу до правосуддя навіть у складних умовах. Міжнародний рівень захисту забезпечується можливістю звернення до Європейського суду з прав людини. Таким чином, інституційні гарантії створюють багаторівневу систему контролю, що поєднує національні та міжнародні механізми, підвищуючи стійкість демократичної моделі навіть в умовах війни.

Таким чином, обмеження прав людини у воєнний час є вимушеним та тимчасовим інструментом, спрямованим на захист держави й суспільства, а наявність багаторівневих гарантій (нормативних, інституційних і міжнародно-правових) унеможливорює їх трансформацію у тотальну сваволю з боку держави. Навіть у період війни принцип верховенства права та орієнтація на міжнародні стандарти залишаються визначальними орієнтирами для України.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*, 1996. № 30. Ст. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. *Відомості Верховної Ради України*, 2015. № 28. Ст. 250. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.
3. Маркович Х.М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. № 15. С. 118–125.
4. European Court of Human Rights. *Case Lawless v. Ireland (No. 3)*, Application no. 332/57, Judgment of 1 July 1961. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57518>
5. European Court of Human Rights. *Case Brannigan and McBride v. the United Kingdom*, Applications nos. 14553/89, 14554/89, Judgment of 26 May 1993. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57819>
6. Sitsinska M., Kucherenko O. Restrictions on Constitutional Human Rights under Martial Law in Ukraine. *Revista Ius et Praxis*. 2022. № 3. P. 73–82.
7. Melnychenko B., Kondretskyi I. Features of Guaranteeing the Rights and Freedoms of Human and Citizen under the Conditions of Martial Law in Ukraine. *Law and Society*. 2024. Vol. 11, No. 2(42). P. 45–52.
8. European Court of Human Rights. *Case Aksoy v. Turkey*, Application no. 21987/93, Judgment of 18 December 1996. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58003>
9. European Convention on Human Rights. Rome, 4 November 1950. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-european-convention-on-human-rights-and-its-protocols>

Р. О. Ярова,
здобувачка бакалаврського рівня вищої освіти
факультету міжнародної торгівлі та права
(Державний торговельно-економічний університет)

Т. В. Погарченко,
доцент кафедри міжнародного,
цивільного та комерційного права, кандидат юридичних наук
(Державний торговельно-економічний університет)

ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Цивільні права охоплюють особисті та майнові аспекти, що забезпечують незалежність особи у сферах майна, сім'ї, житла та інших. У мирний час їх реалізують через договори, суди та реєстрацію. Під час війни ці права стикаються з обмеженнями, викликаними руйнуванням інфраструктури, переміщенням населення та загрозами. Формальне існування деяких прав, як-от судовий захист чи свобода пересування, часто не відповідає реаліям. Правове регулювання виступає владним інструментом упорядкування суспільних відносин через норми та санкції. У військових умовах держава посилює цей механізм, вводячи закони й обмеження, наприклад, щодо майна, пересування чи функціонування адміністрацій. Пріоритети зміщуються до захисту публічних інтересів і забезпечення безпеки [1].

Цивільні права громадян включають гарантії та свободи, що забезпечують їхні інтереси і участь у суспільному житті. Конституція України є основним законом, що гарантує пряме застосування і судовий захист прав та свобод. Стаття 64 Конституції України визначає, що за умов воєнного чи надзвичайного стану допускається введення окремих обмежень прав і свобод із чітким зазначенням терміну їх дії. При цьому забороняється звуження змісту та обсягу основоположних прав і свобод громадян [2]. Міжнародні норми, зокрема Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (стаття 4) та Європейська конвенція з прав людини (стаття 15), встановлюють правила дерогації в таких ситуаціях. Ці норми передбачають можливість тимчасового обмеження прав виключно за умов дотримання принципу необхідності, нерозривного зв'язку із міжнародними зобов'язаннями, відсутності дискримінаційних практик, а також забезпечення механізмів контролю з боку судових і міжнародних органів [3, 4]. Воєнний стан обмежує цивільні права, але їх повне відновлення гарантується після завершення надзвичайного періоду. Право власності може змінюватися через примусове відчуження чи реквізицію з компенсацією, а також затримки реєстрації майна. Свобода пересування стикається з евакуацією, закриттям кордонів і контролем переміщення. Усі обмеження мають відповідати принципам законності, необхідності та пропорційності. Судовий захист ускладнений через руйнування установ і масове переміщення населення, що вирішується впровадженням онлайн-платформ і продовженням процесуальних строків. Договірні права та бізнес зазнають впливу форс-мажору, потребуючи прозорих механізмів для регулювання та компенсації. Немайнові права, як приватність і доступ до інформації, часто обмежуються заходами безпеки та цензурою, які слід мінімізувати під контролем незалежних органів [5].

Діяльність правоохоронних органів у сфері захисту цивільних прав в Україні регулюється багаторівневою системою нормативно-правових актів. На конституційно-законодавчому рівні ключовими документами є Конституція України та профільні закони, такі як «Про правовий режим воєнного стану», «Про Національну поліцію», «Про прокуратуру», «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про національну безпеку України» та інші. Вони визначають основні функції та повноваження кожної правоохоронної структури. Міжнародно-правовий рівень включає акти, що встановлюють загальносвітові стандарти захисту прав людини, серед яких Женевські конвенції 1949 року з додатковими протоколами та Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Підзаконний рівень представлений нормативними актами національного спрямування, які уточнюють порядок здійснення діяльності правоохоронців відповідно до встановленого юридичного режиму. Однак ключовою проблемою чинного правового регулювання залишається нечітке

визначення поняття «правоохоронні органи». Відсутність єдиної юридичної дефініції спричиняє розмитість відповідних сфер компетенції й неоднозначність трактування завдань у сфері захисту цивільних прав. Незважаючи на це, правоохоронні органи відіграють важливу роль у сучасному суспільстві, виконуючи такі основні завдання: гарантуючи захист прав, свобод та законних інтересів громадян, суспільства й держави; забезпечуючи реалізацію принципу верховенства права; сприяючи ефективному функціонуванню системи правосуддя в Україні [6].

Під час воєнного стану правоохоронні органи України захищають права цивільних. Національна поліція відповідає за порядок, безпеку громадян і майно, контролює евакуаційні зони та бореться зі злочинністю. Прокуратура слідкує за дотриманням прав, перевіряє законність рішень військових органів і підтримує внутрішньо переміщених осіб. Служба безпеки України протидіє диверсіям, тероризму, забезпечує інформаційну безпеку та охорону державної таємниці, дотримуючись прав людини. Співпраця правоохоронців і військових з дотриманням національних законів та міжнародних норм сприяє захисту населення і правосуддю щодо військових злочинців.

У період воєнного стану в Україні можуть тимчасово обмежуватися конституційні права та свободи, як це передбачено статтею 64 Конституції України. Водночас певні права залишаються непорушними: право на життя, свободу та особисту недоторканність, судовий захист, презумпція невинуватості, право не давати свідчення проти себе чи близьких [2]. Серед практичних обмежень – запровадження комендантської години, контроль над пересуванням, обмеження права на мирні зібрання, тимчасове припинення діяльності окремих політичних партій і встановлення певних меж для свободи слова [7]. Воєнний стан створює ризики зловживань правоохоронців, зокрема необґрунтовані затримання та дискримінацію. Судова робота ускладнена через пошкодження установ, евакуацію і обмеження засідань, що змушує застосовувати онлайн-засідання, прискорений розгляд справ і спеціальні процедури. Обмеження мають бути тимчасовими, пропорційними та недискримінаційними за міжнародними стандартами. Важливо посилити контроль за правоохоронцями, забезпечити доступ до судів і співпрацювати з міжнародними організаціями для захисту прав громадян [4]. Контроль за правами людини – посилення нагляду за поліцією й органами для запобігання зловживанням [2,7]. Прозорість і підзвітність – відкриті процедури, публічні звіти та механізми оскарження. Доступ до правової допомоги – гарантування можливості звернення за юридичною підтримкою навіть під час воєнного стану [7]. Удосконалення законодавства – врахування міжнародних стандартів і принципів пропорційності та недискримінації [4].

Отже, правоохоронці під час воєнного стану мають забезпечити баланс між безпекою й правами людини. Їхня робота залежить від законності, прозорості, відповідальності та відповідності міжнародним стандартам. Пріоритет – захист основних прав: життя, свободи, справедливого суду й презумпції невинуватості. Потрібен жорсткий контроль, адаптація законів до найкращих практик, доступ до правової допомоги й співпраця з міжнародними організаціями. Такий підхід зміцнить верховенство права, свободи й довіру до правоохоронних органів.

Список використаних джерел

1. Проблеми здійснення та захисту цивільних прав в умовах воєнного стану : монографія / за ред. Є. О. Харитонові, О. І. Харитонові, К. Г. Некіт ; упор.-укл. Ю. С. Маршук ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2023. 336 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/44198270-fb58-478d-aa62-835477f5dd40/content> (дата звернення: 23.09.2025)
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 23.09.2025)
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 23.09.2025)
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 23.09.2025)
5. Права цивільних осіб під час війни: основи та особливості. *Право.UA*. URL: <https://pravo.ua/prava-tsyvilnykh-osib-pid-chas-viiny-osnovy-osoblyvosti> (дата звернення: 23.09.2025)
6. Фаріон Мельник А., Яремко О. Правоохоронні органи: питання термінології та системи. *Актуальні проблеми правознавства*. № 2. 2020. С. 65–70. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/38757/1/Фаріон-Мельник.pdf> (дата звернення: 23.09.2025).
7. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 23.09.2025).

Р. О. Ярова,
здобувач бакалаврського рівня вищої освіти
факультету міжнародної торгівлі та права
(Державний торговельно-економічний університет)

Г. Р. Щербак,
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії,
асистент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
(Державний торговельно-економічний університет)

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Захист прав людини під час збройних конфліктів – одна з найгостріших проблем міжнародного права, адже найбільше страждає цивільне населення. Масові порушення прав, таких як право на життя, свобода пересування і власність, стали звичною реальністю. Воєнні злочини, насильство, примусове переселення та руйнування критичної інфраструктури провокують гуманітарні кризи з тривалими наслідками для суспільств. Для України тема особливо важлива через військову агресію Росії. На її території перевіряється ефективність міжнародних механізмів захисту прав. Держава звертається до Європейського суду з прав людини, співпрацює з Міжнародним кримінальним судом, використовує ресурси ООН і підтримку Червоного Хреста.

Міжнародно-правовий захист цивільних прав у рамках збройних конфліктів базується на універсальних і регіональних договорах, що закріплюють гуманітарне право та права людини. Женевські конвенції 1949 року і Додаткові протоколи регулюють бойові дії та захист цивільного населення. Українська РСР ратифікувала конвенції 3 липня 1954 року, а Додатковий протокол I 1977 року став частиною її законодавства [1, 2]. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року, ратифікований СРСР у 1973 році, визначає базові права людини та створює механізми міжнародного нагляду через діяльність Комітету з прав людини ООН [3]. Європейська конвенція з прав людини 1950 року, ратифікована Україною 17 липня 1997 року, забезпечує захист прав людини під юрисдикцією Європейського суду з прав людини [4]. Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 року, ратифікований Україною 21 серпня 2024 року, дозволяє притягнення до відповідальності за воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид [5]. Ці договори формують систему юридичного захисту цивільного населення, визначають правила для правоохоронних органів в умовах війни та сприяють міжнародному контролю за дотриманням прав людини.

Конституція України гарантує захист основоположних прав, які не обмежуються навіть під час війни чи надзвичайного стану. Стаття 64 закріплює такі права, як рівність і недискримінація (ст. 24), право на життя (ст. 27), заборона катувань (ст. 28), свобода та недоторканність (ст. 29), судовий захист (ст. 55), ознайомлення з правами та обов'язками (ст. 57), компенсація шкоди державою (ст. 56) і принципи презумпції невинуватості (ст. 62–63) [6]. Ці положення узгоджуються з міжнародними стандартами, такими як Міжнародний пакт про громадянські й політичні права та Європейська конвенція з прав людини [3, 4]. Європейська конвенція у статті 15 визначає перелік прав, що не підлягають обмеженням: право на життя, заборона катувань, рабства і примусової праці, а також принцип законності покарань [4]. Система невід'ємних прав формує основу правового статусу особи та встановлює межі для роботи правоохоронних органів навіть у часи воєнного стану.

Міжнародна система захисту прав людини складається із судових та квазісудових механізмів. До судових органів належать Міжнародний кримінальний суд, який займається притягненням до відповідальності за геноцид, воєнні злочини та злочини проти людяності, Міжнародний суд ООН, що вирішує спори між державами, а також Європейський суд з прав людини, який контролює дотримання прав, гарантованих Європейською конвенцією. Квазісудові механізми включають відповідні комітети ООН, Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) та Міжнародний комітет Червоного Хреста, які займаються моніторингом,

проведенням консультацій і наглядом за виконанням міжнародних стандартів. Спільне функціонування цих інструментів формує цілісну систему захисту, що забезпечує відновлення справедливості та мінімізує ризики безкарності порушників [7]. Ефективність міжнародного захисту прав людини залежить від узгодженого використання судових і квазісудових механізмів. Це забезпечує відповідальність винних, підтримку потерпілих, запобігання порушенням і зміцнення верховенства права. В умовах збройних конфліктів ключовою стає координація міжнародних інституцій і інтеграція їхніх стандартів у національне законодавство для забезпечення стабільного правопорядку та реального захисту прав.

Міжнародний захист прав людини стикається із проблемами, як-от слабка імплементація норм у національні закони, політичні перепони, зловживання суверенітетом, подвійні стандарти та ігнорування рекомендацій. Додатково складнощі створюють високі витрати, тривала тривалість судових процесів і обмежена юрисдикція, що знижує ефективність системи й довіру до неї [8]. Недотримання міжнародних стандартів підриває довіру до системи захисту прав людини та послаблює її превентивну роль. Недотримання норм і недосконалі механізми контролю сприяють безкарності та корупції, що підриває верховенство права, порушує суспільну стабільність.

Збройна агресія Російської Федерації проти України, яка розпочалася у 2014 році та значно загострилася з повномасштабним вторгненням у 2022-му, вивела на передній план питання дотримання міжнародного гуманітарного права та відповідальності за воєнні злочини. Управління Верховного комісара ООН з прав людини та слідчі комісії ретельно документують випадки катувань, примусової депортації дітей, цілеспрямованого знищення інфраструктури та атак на цивільні об'єкти. У Європейському суді з прав людини наразі розглядаються міждержавні скарги України проти Росії, які стосуються анексії Криму, бойових дій на Донбасі та широкомасштабної війни, а також тисячі індивідуальних заяв, які підтверджують систематичні порушення прав людини [9]. Україна, стикаючись із масовими та систематичними порушеннями міжнародного гуманітарного права, а також необхідністю притягнути винних до відповідальності, значно активізувала процес інтеграції до глобальної системи правосуддя. У березні 2023 року Міжнародний кримінальний суд зробив безпрецедентний крок, видавши ордери на арешт Володимира Путіна та Марії Львової-Белової за незаконну депортацію українських дітей. Цей крок став важливим сигналом щодо притягнення до відповідальності найвищих посадових осіб країни-агресора [10]. У 2023 році МКС видав ордери на арешт Володимира Путіна та Марії Львової-Белової, що стало безпрецедентним кроком у спробі притягнути до відповідальності керівництво держави-агресора. Однак їх реалізація ускладнюється політичними чинниками, труднощами виконання й потребою міжнародної співпраці. Інтеграція України до глобальної системи правосуддя виявляє потенціал для справедливості, але водночас показує обмеження механізмів покарання і захисту постраждалих.

Міжнародне гуманітарне право та право прав людини захищають цивільних і військовополонених під час конфліктів, регулюючи дії сторін і механізми відповідальності. Розслідування воєнних злочинів вимагає співпраці України з ЄСПЛ, МКС та іншими міжнародними інституціями. Для інтеграції у світову систему правосуддя необхідно ратифікувати Римський статут, реформувати законодавство та узгодити стандарти захисту прав людини з міжнародними нормами.

Список використаних джерел

1. Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 року. Офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua>
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року (Протокол I) від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_199
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року (ратифікація від 19.10.1973). URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_043
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року (ратифікація від 17.07.1997). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
5. Закон України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду» від 21 серпня 2024 року. URL: <https://www.rada.gov.ua>
6. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

7. Федорова Т. С., Дронов В. Ю. Міжнародний кримінальний суд у механізмі захисту міжнародних стандартів прав людини // *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 26 квіт. 2024 р.) / НУ «ОЮА» ; за заг. ред. С. В. Ківалова ; відп. за вип. М. Р. Аракелян. Одеса : Фенікс, 2024. С. 205–207. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/767e9016-955d-4ca1-824c-a6fd27e721b4/content>
8. Регушевський Е. Є. Проблеми міжнародно-правового захисту прав і свобод людини і громадянина. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка*. 2003. № 20. С. 254–255. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c08862f5-32ec-4e3b-8843-edc6dbefc9bd/content>
9. Гринь А. В ЄСПЛ підтвердили, що у 2014 році російські війська захопили Донбас і Крим. *Новини Краматорського району*. 25.06.2024. URL: <https://kramrayon.com.ua/region/yespl-pidtvrdili-zahoplennya-donbasu-ta-krimu/>
10. Верховна Рада України. (2023, березень 17). Міжнародний кримінальний суд (МКС) в Гаазі видав ордери на арешт президента Росії Володимира Путіна та уповноваженої при президенті РФ з прав дитини Марії Львової-Белової. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_%20kom/259864.html

Теорія та практика
протидії злочинності
в умовах правового режиму
воєнного стану

Збірник тез
Міжнародної
науково-практичної конференції

м. Львів, 7 листопада 2025 року

Упорядник
С. І. Мельник,
доктор економічних наук, професор

Макетування *Галина Шушняк*

Формат 60×84/8. Умовн. друк. арк. 26,04.
Зам № 77-25.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідectво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.